VITT. EMANUELE
7 A
26

LL
VIII
24

14 -

... De plus primo: pag. -

V1 0105 f3a

(il frontispizio mancante diceva)

M. Tullii Ciceronis de Philosophia volumen secundum, id est de natura deorum libri III. de divinatione II. De fato I. de legibus III. de universitate I. Q. Ciceronis de petitione consulatus etc. I Cum scholiis et conjecturis Pauli Manutii de locis aliquot obscurioribus – (in fine) apud etc ut videre est.

AD MARCELLVM CERVINVM, Reuerendiſſimum Sanctæ Crucis Cardinalem, Pauli Manutij, Aldi filij, in alterā Ciceronis philoſophiæ partem præfatio.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA

Est genus hominum, qui ita ſentiunt: philoſophari, aut totum nihil eſſe; aut nō eorum eſſe, qui rerum agendarum in ſtudio uerſantur. quorum in altero mihi uidentur, cum homines ſint, beſtiarum conſuetudinem imitari, quæ tantum ea, quæ pedibus teruntur, quæq; adſunt, intuentur, nihil altum ſuſpiciunt, nihil longinquum cogitant: in altero res à natura copulatas uelle ſeiungere. nam qui ab actione rerum philoſophiam excludit, is, quantum in ſe ipſo eſt, corporis & animi ſocietatem dirimit, cum & corpus regimine animi, & animus miniſterio corporis indigeat. Sed proferunt multos, quibus ignoratio philoſophiæ non obſtitit, quo minus ea, quæ uolebant, rectiſſime perficerent. quaſi uero ſit eadem rerum omnium natura, & quod uni aliqua in cauſa contigerit, id cuilibet omnibus in cauſis poſſe contingere credibile ſit. naufragium facit natationis ignarus: arripit tabulam, & amplexu tenens, ad litus incolumis à fluctibus appellitur. num iccirco natandi peritiam negemus eſſe utilem, quòd, ſine ea qui fuit, è periculo tempeſtatis euaſerit? incidit aliquis in febrem, non curatur, & conualeſcit: tollemus igitur medicinam, quoniam ſunt qui ſine eius ope ſanentur? nihil minus: niſi ſi ea, quæ in caſu ſita ſunt, anteponimus ijs, quæ ratio gubernat.

quod idem de philoſophia dicendum eſt . nam ut illud demus, ſine ea multos eſſe laudem conſecutos: non & hoc dabimus, fore, ut ſine eadem conſequi omnes poſſint . non eiuſdem ſemper generis agendæ ſunt res. eſt, ubi prudentia uel mediocris abunde ſatisfaciat: eſt item, ubi mentis altior ſpeculatio requiratur . hoc extremum qui poterit, ſequitur ut & illud primum poſſit : ſed qui illud primum, non et hoc extremum. quod cum ita ſit : utrum præſtet habere, facilis eſt dijudicatio . in optione enim, & eligendi poteſtate nemo ferè eſt quin totum partibus cenſeat eſſe præferendum: propterea quòd non totum in partibus, ſed partes includuntur in toto . Ergo cum perſpicuum hoc ſit, accidere & poſſe, & ſolere, ut philoſophiæ cognitio utilitatem afferat, ignoratio detrimentum : dubium non eſt, quin ea uideatur eſſe cum rerum actione coniungenda . ſed ijdem coniungi poſſe negant: quo argumento? aiunt eas diſſimili in genere uerſari, alteram in otio, alteram in negotijs : itaque ſe non uidere, qui poſſit in utraque unus excellere . Hic ego Ceruine præſtantiſſime meam memoriam non excutiam, ut ea, quæ legerim, aut audiuerim, reminiſcar. non eſt conſilium, quæ ad illos redarguendos faciant, ueterum è ſcriptis eruere. uolo, ut exemplo tuo refellantur . Romæ uiuis, et uixiſti multos iam annos. nunquam omnino tua uirtus tam illuſtri loco latuit : ſed poſtea quàm te Paulus III. incredibili Pontifex non modo ſapientia, ſed bonitate etiam ornatus, in altiore dignitatis gradu collocatum, ſuorum omnium conſiliorum & participem, & adiutorem eſſe uoluit ; tum uero clariſſime ſeſe

oſtendit lumen animi, ingenijq; tui ; ut nullus eſſet honor tantus, qui in te collatus, non uideretur ei, qui contuliſſet, magnam eſſe iudicij laudem allaturus. itaque paulo poſt Cardinalis factus es, & factus tanto bonorum applauſu, tantaq; lætitia, quantam in animis hominum recte ſentientium ſumma dignitas uirtuti tributa potuit excitare. quo toto tempore ualde tu quidem fuiſti, atque es etiam nunc, diſtrictus à negotijs, maximeq; ab ijs, quæ & ad ſedandas Chriſtianorum principum diſcordias, & ad reprimendam Lutheranæ hæreſis immanitatem pertinet: ſed te tamen à philoſophiæ ſtudio nulla res unquam potuit diuellere. ſic & animo, & corpori ſuis cuique muneribus apte diſtributis, quotidie ferè modo à cognitione ad res agendas, modo à rebus agendis ad cognitionem traductus, teq; ipſe in hoc quaſi circulo identidem reuoluens, effeciſti quod ab ijs, de quibus initio dixi, fieri poſſe negatur, ut & in tractandis negotijs, & in conſiderandis rerum humanarum diuinarumq; cauſis occupatus, diſpari in ſtudio, pari tamen cum laude uerſeris. ex quo intelligitur, ab ijs, qui rerum actioni ſe dant, & percipi philoſophiam, & tractari poſſe: debere autem oſtendimus: eſt igitur eorum, qui aliter exiſtimant, ſententia omnis explodenda. nos quidem & noſtra ſtō te commoti, & tuo exemplo impulſi, quotidie magis philoſophiam admirantes, in eius cognitione cupimus acquieſcere, ad eamq; magnis defatigati laboribus & moleſtijs tanquam ad iucundiſſimum diuerſorium properamus. quò ſi peruenero, uel potius cum peruenero (cur enim meam ipſe cupiditatem ominibus optimis

non proſequar?) tum ego quidem multo, quàm nunc, facilius tua in me merita uel tuebor, uel etiam illuſtrabo. interea non ſumus otioſi: utinam potius aliquanto minus occupati. prouinciam cepimus duram, atque difficilem, ueterum ſcriptorum libros emendare dum uolumus. omnino in hoc onere ſuſtinendo ualde ſudamus: ſed animus tuarum cohortationum memoria cōfirmatus, manet in officio, manebitq́; dum id, quod inſtituimus, abſoluatur. nunc edemus Ciceronis *libros de philoſophia, ſanè multis à mendis, potiſſimum ex antiquo* Bernardini *Maffei, qui te maxime obſeruat, iuuenis eloquentiſſimi, libro uindicatos. qui cum ita digeſti eſſent, ut in duas partes tributi legerentur; cumq́; ego ex ijs partibus eam maxime uellem tibi inſcriptam emittere, quæ tuæ perſonæ dignitatiq́; aptiſſima uideretur: feci, ut eam deligerem, in qua de natura deorum eleganter & acute diſputatur: ut, quoniam ualde tibi pro tua ueteri erga me uolũtate, proq́; ſummis officijs deberi fructus induſtriæ meæ uidentur; ij dum ad maturitatem peruenirent, his te interim quaſi floribus oblectares.*

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM AD MARCVM BRVTVM

LIBER I.

C*Vm multæ res in philoſophia nequaquā ſatis adhuc explicatæ ſunt, tū perdifficilis* Brute, *quod tu minime ignoras, & perobſcura quæſtio eſt de natura deorū: quæ & ad agnitionem animi pulcherrima eſt, & ad moderandam religionem neceſſaria. de qua tā uariæ ſunt doctiſſimorum hominū, tamq; diſcrepantes ſententiæ, ut magno argumento eſſe debeat, cauſam, ideſt principium philoſophiæ, eſſe ſcientiam, prudenterq;* Academicos *à rebus incertis aſſenſionem cohibuiſſe: quid eſt enim temeritate fortius? aut quid tam temerarium, tamq; indignum ſapientis grauitate, atque conſtantia, quàm aut falſum ſentire, aut, quod non ſatis explorate perceptum ſit, & cognitum, ſine ulla dubitatione defendere? uelut in hac quæſtione, plerique, quod maxime uериſimile eſt, & quò omnes duce natura uehimur, deos eſſe dixerunt: dubitare ſe* Protagoras*: nullos eſſe omnino* Diagoras *melius, &* Theodorus Cyrenaicus *putauerunt. qui uero deos eſſe dixerunt, tanta ſunt in uarietate, ac diſſenſione conſtituti, ut eorum moleſtum ſit annumerare ſententias. nam & de figuris deorū, & de locis, atque ſedibus, & actione uitæ multa dicuntur: deq; his ſumma philoſophorum diſſenſione certatur. quod uero maxime*

rem, cauſamq́; continet, utrum nihil agant, nihil moliantur, an ab omni curatione, & adminiſtratione rerum uacent; an contra ab his & à principio omnia facta, & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur, atque moueantur: in primis magna diſſenſio eſt: eaq́; niſi dijudicatur, in ſummo errore neceſſe eſt homines, atque in maximarũ rerum ignoratione uerſari. Sunt enim philoſophi, & fuerunt, qui omnino nullam habere cenſerent humanarum rerum procurationem deos. quorum ſi uera ſententia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſanctitas? quæ religio? hæc enim omnia pure, ac caſte tribuenda deorum numini ita ſunt, ſi animaduertuntur ab ijs, & ſi eſt aliquid à dijs immortalibus hominum generi tributũ. ſin autem dij neque poſſunt nos iuuare, nec uolunt, nec curant omnino, nec, quid agamus, animaduertunt, nec eſt quod ab his ad hominum uitam permanare poſſit: quid eſt, quòd ullos dijs immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? in ſpecie autem fictæ ſimulationis, ſicut reliquæ uirtutes, ita pietas ineſſe non poteſt: cum qua ſimul & ſanctitatem, & religionem tolli neceſſe eſt: quibus ſublatis, perturbatio uitæ ſequitur, & magna cõfuſio. atque haud ſcio, an, pietate aduerſus deos ſublata, fides etiam, & ſocietas humani generis, & una excellentiſſima uirtus iuſtitia tollatur. Sunt autem alij philoſophi, & hi quidem magni, atque nobiles, qui deorum mente, atque ratione omnem mundum adminiſtrari & regi cenſeant: neque uero id ſolum, ſed etiam ab ijſdem uitæ hominum conſuli, & prouideri: nam & fruges, & reliqua, quæ terra pariat, &

tempeſtates, ac temporum uarietates, cœliq; mutationes, quibus omnia, quæ terra gignat, maturata pubeſcant, à dijs immortalibus tribui generi humano putant, multaq;, quæ dicentur in his libris, colligunt: quæ talia ſunt, ut ea ipſa dij immortales ad uſum hominum fabricati penè uideantur. contra quos Carneades ita multa diſſeruit, ut excitaret homines non ſocordes ad ueri inueſtigãdi cupiditatem: res enim nulla eſt, de qua tantopere non ſolum indocti, ſed etiam docti diſſentiant. quorum opiniones cum tam uariæ ſint, tamq; inter ſe diſſidentes: alterum fieri profecto poteſt, ut earum nulla; alterum certe non poteſt, ut plus una uera ſit. qua quidem in cauſa & beneuolos obiurgatores placare, & inuidos uituperatores confutare poſſumus, ut alteros reprehendiſſe pœniteat, alteri ſe didiciſſe gaudeant. nam qui admonent, amice docendi ſunt: qui inimice inſectantur, repellendi. multum autem fluxiſſe uideo de libris noſtris, quos complures breui tempore edidimus, uariumq; ſermonem, partim admirantium, unde hoc philoſophandi nobis ſubito ſtudium extitiſſet; partim, quid quaque de re certi haberemus, ſcire cupientium. multis etiam ſenſi mirabile uideri, eam nobis potiſſimum probatam eſſe philoſophiam, quæ lucem eriperet, & quaſi noctem quandam rebus offunderet, deſertaq; diſciplinæ, & iampridem relictæ patrocinium nec opinatum à nobis eſſe ſuſceptum. nos autem nec ſubito cœpimus philoſophari: nec mediocrem à primo tempore ætatis in eo ſtudio operam, curamq; conſumpſimus, &, cum minime uidebamur, tum maxime philoſophabamur.

quod & orationes declarant refertæ philoſophorum ſententijs; & doctiſſimorum hominum familiaritates, quibus ſemper domus noſtra floruit; & principes illi Diodotus, Philo, Antiochus, Poſidonius, *à quibus inſtituti ſumus. & ſi omnia philoſophiæ præcepta referuntur ad uitam, arbitramur nos & publicis, & priuatis in rebus ea præſtitiſſe, quæ ratio & doctrina præſcripſerit. ſin autem quis requirit, quæ cauſa nos impulerit, ut hæc tam ſero literis mandaremus: nihil eſt, quod expedire tam facile poſſimus. nam cum otio languеremus, & is eſſet* Reip. *ſtatus, ut eũ unius conſilio, atque cura gubernari neceſſe eſſet: primũ ipſius* Reip. *cauſa philoſophiam noſtris hominibus explicandam putaui, magni exiſtimans intereſſe ad decus, & laudem ciuitatis res tam graues, tamq; præclaras latinis etiam literis contineri. eoq; me minus inſtituti mei pœnitet, quòd facile ſentio, quàm multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commouerim: complures enim græcis inſtitutionibus eruditi, ea, quæ didicerant, cum ciuibus ſuis communicare non poterant, quòd illa, quæ à* Græcis *accepiſſent, latine dici poſſe diffiderent. quo in genere tantum profeciſſe uidemur, ut à* Græcis *ne uerborum quidem copia uinceremur.* Hor*tata eſt etiam, ut me ad hæc conferrem, animi ægritudo, fortunæ magna, & graui commota iniuria. cuius ſi maiorem aliquam leuationem reperire potuiſſem, non ad hanc potiſſimum confugiſſem. ea uero ipſa nulla ratione melius frui potui, quàm ſi me non modo ad legendos libros, ſed etiam ad totam philoſophiam pertractandã dediſſem. omnes autem eius partes, atque o-*

mnia membra tum facillime naſcuntur, cum totæ quæ ſtiones ſcribendo explicantur: eſt enim admirabilis quædam cótinuatio, ſerieſq; rerum, ut alia ex alia nexa, et omnes inter ſe aptæ, colligatæq; uideantur. qui autem requirũt, quid quaque de re ipſi ſentiamus, curioſius id faciunt, quàm neceſſe eſt: non enim tam auctores in diſputãdo, quã rationis mométa quærẽda ſunt. quin etiã obeſt plerunque ijs, qui diſcere uolunt, auctoritas eorũ, qui ſe docere profitentur: deſinunt enim ſuum iudicium adhibere: id habent ratũ, quod ab eo, quem probant, iudicatũ uident. nec uero probare ſoleo id, quod de Pythagoreis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cum ex ijs quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, ipſe dixit. ipſe autem, erat Pythagoras. tantum opinio præiudicata poterat, ut etiam ſine ratione ualeret auctoritas. qui autem mirantur nos hanc potiſſimum diſciplinam ſecutos, his quatuor Academicis libris ſatis reſponſum uidetur. nec uero deſertarum, relictarumq; rerum patrocinium ſuſcepimus: non enim hominũ interitu ſententiæ quoque occidunt, ſed lucem auctoris fortaſſe deſiderant: ut hæc in philoſophia ratio contra omnia diſſerendi, nullamq; rem aperte iudicandi, profecta à Socrate, repetita ab Arceſila, confirmata à Carneade, uſque ad noſtram uiguit ætatem: quam nunc propemodum orbam eſſe in ipſa Græcia intelligo. quod non Academiæ uitio, ſed tarditate hominum arbitror contigiſſe. nam ſi ſingulas diſciplinas percipere magnum eſt, quãto maius omnes? quod facere ijs neceſſe eſt, quibus propoſitum eſt, ueri reperiendi cauſa, & contra omnes philoſophos, &

pro omnibus dicere. cuius rei tantæ, tamq; difficilis facultatem conſecutum eſſe me non profiteor, ſecutum eſſe præ me fero. nec tamē fieri poteſt, ut, qui hac ratione philoſophētur, ij nihil habeant quod ſequātur. dictū eſt hac de re alio loco diligentius: ſed quia nimis indociles quidam, tardiq; ſunt, admonendi uidentur ſæpius: non enim ſumus ij, quibus nihil uerum eſſe uideatur; ſed ij, qui omnibus ueris falſa quædam adiuncta eſſe dicamus, tanta ſimilitudine, ut in ijs nulla inſit certa iudicandi, & aſſentiendi nota. ex quo exiſtit & illud, multa eſſe probabilia: quæ quanquam non perciperentur, tamen quia uiſum haberent quendam inſignem, & illuſtrem, his ſapientis uita regeretur. ſed iam, ut omni me inuidia liberem, ponam in medio ſententias philoſophorum de natura deorum. quo quidem loco conuocandi omnes uidentur, qui, quæ ſit earū uera, iudicent. tum demum mihi procax Academia uidebitur, ſi aut conſenſerint omnes, aut erit inuentus aliquis, qui, quid uerum ſit, inuenerit. itaque mihi libet exclamare, ut Statius in Synephebis:

» *Prò deum, popularium omnium adoleſcentium*
» *Clamo, poſtulo, obſecro, oro, ploro, atque imploro fidem:*
non leuiſſima de re, ut queritur ille fieri in ciuitate facinora capitalia,
» *Ab amico amante argentū accipere meretrix nō uult:*
ſed ut adſint, cognoſcant, animaduertant, quid de religione, pietate, ſanctitate, cerimonijs, fide, iureiurando, quid de templis, delubris, ſacrificijſq; ſolennibus, quid de ipſis auſpicijs, quibus nos præſumus, exiſtimandum ſit: hæc enim omnia ad hanc de dijs im=

mortalibus quæſtionem referenda ſunt. profectò eos ipſos, qui ſe aliquid certi habere arbitrantur, addubitare coget doctiſſimorum hominum de maxima re tanta diſſenſio. quod cum ſæpe aliàs, tum maxime animaduerti, cum apud C. Cottam familiarem meum accurate ſanè, & diligenter de dijs immortalibus diſputatum ſit. Nam cum ferijs Latinis ad eum ipſius rogatu, accerſituq́; ueniſſem, offendi eum ſedentem in exhedra, & cum C. Velleio ſenatore diſputantem, ad quem tum Epicurei primas ex noſtris hominibus deferebant. aderat etiam Q. Lucilius Balbus: qui tantos progreſſus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere Græcis compararetur. tum ut me Cotta uidit, peropportune, inquit, uenis: oritur enim mihi magna de re altercatio cum Velleio: cui pro tuo ſtudio non eſt alienum te intereſſe. Atqui mihi quoque uideor, inquam, ueniſſe, ut dicis, opportune: tres enim trium diſciplinarũ principes conueniſtis: M. enim Piſo ſi adeſſet, nullius philoſophiæ, earum quidem, quæ in honore ſunt, uacaret locus. Tum Cotta, ſi, inquit, liber Antiochi noſtri, qui ab eo nuper ad Balbum miſſus eſt, uera loquitur: nihil eſt, quòd Piſonem familiarem tuũ deſideres: Antiocho enim Stoici cum Peripateticis re concinere uidentur, uerbis diſcrepare. quo de libro uelim ſcire Balbe quid ſentias. Ego ne, inquit ille. miror Antiochum, hominem in primis acutum, non uidiſſe; intereſſe plurimum inter Stoicos, qui honeſta à cõmodis, non nomine, ſed genere toto diſiungerent; & Peripateticos, qui honeſta commiſcerent cõmodis; ut ea inter ſe magnitudine, et quaſi gradibus, nõ genere differrent: hæc enim eſt nõ

uerborum parua, ſed rerum permagna diſſenſio. ue- rum hæc aliàs. nunc quod cœpimus, ſi uidetur. Mihi *uero, inquit* Cotta, *uidetur. ſed ut hic, qui interue- nit, me intuens, ne ignoret quæ res agatur, de natu- ra agebamus deorum. quæ cum mihi uideretur perob- ſcura, ut ſemper uideri ſolet:* Epicuri *ex* Velleio *ſciſci- tabar ſententiam. quamobrem, inquit,* Vellei, *niſi mo- leſtum eſt, repete quæ cœperas.* Repetam *uero: quã- quam non mihi, ſed tibi hic uenit adiutor: ambo enim, inquit arridens, ab eodem* Philone *nihil ſcire didiciſtis.*

Tum *ego, quid didicerimus,* Cotta *uiderit: tu au- tem nolo exiſtimes me adiutorem huic ueniſſe, ſed audi torem, & quidem æquum, libero iudicio, nulla eiuſ- modi aſtrictum neceſſitate, ut mihi, uelim, nolim, ſit certa quædam tuenda ſententia.* Tum Velleius *fidẽ- ter ſanè, ut ſolent iſti, nihil tam uerens, quàm ne du- bitare aliqua de re uideretur; tanquam modo ex deo- rum concilio, & ex* Epicuri *intermundijs deſcendiſſet, audite, inquit, non commentitias, futileſq́; ſententias, non opificem, ædificatoremq́; mundi* Platonis *de* Ti- *mæo deum, nec anum fatidicam* Stoicorum *πρόνοιαν, quam latine licet prouidentiam dicere, neque uero mũ- dum ipſum animo, & ſenſibus præditum, rotundum, ardentem, uolubilem deum, portenta, & miracula non differentium philoſophorum, ſed ſomniantium, quibus enim oculis intueri potuit ueſter* Plato *fabri- cam illam tanti operis, qua conſtrui à deo, atque ædi- ficari mundum facit? quæ molitio? quæ ferramenta? qui uectes? quæ machinæ? qui miniſtri tanti muneris fuerunt? quemadmodum autem obedire, & parere uo*

luntati architecti aer,ignis,aqua,terra potuerunt?unde uero ortæ illæ quinque formæ,ex quibus reliquæ formātur,apte cadentes ad animum efficiendum,pariendosq; ſenſus? longū eſt iter ad omnia.quæ talia ſunt,ut optata magis,quàm inuenta uideātur.ſed illa palmaris quidem,quòd,qui non modo natum mundū introduxerit, ſed etiam manu penè factum,is eum dixerit fore ſempiternū.hunc cenſes primis,ut dicitur,labris guſtaſſe phyſiologiam, qui quidquam, quod ortum ſit, putet æternum eſſe poſſe?quæ eſt enim coagmentatio nō diſſolubilis?aut quid eſt,cuius principium aliquod ſit,nihil ſit extremum? Pronœa uero ſi ueſtra eſt Lucili,eadē requiro quæ paulo ante,miniſtros,machinas,omnem totius orbis deſignationem,atque apparatū:ſin alia eſt,cur mortalem fecerit mundum, non, quemadmodum Platonicus deus,ſempiternum.ab utroque autem ſciſcitor,cur mundi ædificatores repente extiterint, innumerabilia ante ſecula dormierint. non enim, ſi mundus nullus erat, ſecula non erant. ſecula nunc dico, non ea,quæ dierū nocliumq; numero annuis curſibus conficiuntur:nam fateor ea ſine mundi conuerſione effici non potuiſſe: ſed fuit quædam ab infinito tempore æternitas, quam nulla temporum circūnſcriptio metiebatur; ſpatio tamen qualis ea fuerit, intelligi non poteſt: quod ne in cogitationem quidem cadit, ut fuerit tempus aliquod, nullum cum tempus eſſet.iſto igitur tam immenſo ſpatio quæro Balbe cur Pronœa ueſtra ceſſauerit. laborem ne fugiebat? at iſte nec attingit deum, nec erat ullus,cum omnes naturæ numini diuino,cœlum,ignes, terræ, maria parerent. quid autem erat, quod con=

cupiſceret deus mundum ſignis, et luminibus tanquam Aedilis ornare? ſi ut deus ipſe melius habitaret: antea uidelicet tempore infinito in tenebris tanquã in gurguſtio habitauerat. poſt autem, uarietate ne eum delectari putamus, quã cœlũ & terras exornatas uidemus? quæ iſta poteſt eſſe oblectatio deo? quæ ſi eſſet, non ea tandiu carere potuiſſet. An hæc, ut ferè dicitis, hominum cauſa à deo conſtituta ſunt? ſapientũ ne? propter paucos ergo tanta eſt facta rerum molitio. an ſtultorum? at primum cauſa non fuit, cur de improbis bene mereretur: deinde quid eſt aſſecutus, cum omnes ſtulti ſint ſine dubio miſerrimi, maxime quòd ſtulti ſunt? miſerius enim ſtultitia quid poſſumus dicere? deinde quòd ita multa ſunt incõmoda in uita, ut ea ſapientes commodorum compenſatione leniant, ſtulti nec uitare uenientia poſſint, nec ferre præſentia. Qui uero mundum ipſum animantem, ſapientemq; eſſe dixerunt, nullo modo uiderunt animi naturam, intelligẽtes in quam figuram cadere poſſet: de quo dicam paulo poſt. nunc autem hactenus admirabor eorum tarditatem, qui animantem, immortalem, & eundem beatum, & rotundũ eſſe uelint, quòd ea forma ullam neget eſſe pulchriorem Plato. at mihi uel cylindri, uel quadratĩ, uel coni, uel pyramidis uidetur eſſe formoſior. Quæ uero uita attribuitur iſti rotundo deo? nempe ut ea celeritate contorqueatur, cui par nulla ne cogitari quidem poſſit. in qua non uideo ubinam mens conſtans, & uita beata poſſit inſiſtere: quodq; in noſtro corpore ſi minima ex parte ſignificetur, moleſtum ſit; cur hoc idem non habeatur moleſtum in deo? terra enim profecto,
quoniam

quoniam pars mundi eſt, pars eſt etiam dei. atqui terræ maximas regiones inhabitabiles, atque incultas uidemus, quòd pars earū appulſu ſolis exarſerit, pars obriguerit niue, pruinaq́; longinquo ſolis abſceſſu. quæ, ſi mundus eſt deus, quoniā partes mundi ſunt, dei membra partim ardentia, partim refrigerata dicenda ſunt. Atque hæc quidē ueſtra Lucili. qualia uero ſint, ab ultimo repetam ſuperiorum. Thales enim Mileſius, qui primus de talibus rebus quæſiuit, aquam dixit eſſe initium rerum; deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret. Si dij poſſunt eſſe ſine ſenſu & mente, cur aquæ adiunxit, ſi ipſa mens conſtare poteſt uacans corpore? Anaximandri autem opinio eſt natiuos eſſe deos, longis interuallis orientes, occidenteſq́;, eoq́; innumerabiles eſſe mundos. ſed nos deum niſi ſempiternum intelligere qui poſſumus? poſt Anaximenes aera deum ſtatuit, eumq́; gigni, eſſeq́; immenſum, & infinitū, & ſemper in motu: quaſi aut aer ſine ulla forma deus eſſe poſſit, cum præſertim deum non modo aliqua, ſed pulcherrima ſpecie eſſe deceat; aut non omne, quod ortum ſit, mortalitas conſequatur. inde Anaxagoras, qui accepit ab Anaximene diſciplinam, primus omnium rerum deſcriptionem, & modum mentis infinitæ ui ac ratione deſignari, & confici uoluit: in quo non uidit, neque motum ſenſui coniunctum & continentem in infinito ullum eſſe poſſe, neque ſenſum omnino, quo non ipſa natura pulſa ſentiret. deinde ſi mentem iſtam quaſi animal aliquod eſſe uoluit, erit aliquid interius, ex quo illud animal nominetur. quid autem interius mente? cingitur igitur corpore externo.

quod quoniam nō placet, aperta ſimplexq; mens nulla re adiuncta, quæ ſentire poſſit, fugere intelligentiæ noſtræ uim & notionem uidetur. Crotoniates autem Alcmeo, qui ſoli, & lunæ, reliquiſq; ſideribus, animoq; præterea diuinitatem dedit, nō ſenſit ſeſe mortalibus rebus immortalitatem dare. nam Pytaghoras, qui cenſuit animum eſſe per naturam rerum omnem intentum & commeātem, ex quo noſtri animi caperentur, non uidit detractione humanorum animorum diſcerpi, & dilacerari deum; & cum miſeri animi eſſent, quod plerisque contingeret, tum dei partem eſſe miſeram: quod fieri non poteſt. cur autem quidquam ignoraret animus hominis, ſi eſſet deus? quomodo porrò deus iſte, ſi nihil eſſet animus, aut infixus, aut infuſus eſſet in mundo? tum Xenophanes, qui mente adiuncta omne præterea, quod eſſet infinitum, deum uoluit eſſe, de ipſa mente ita reprehenditur, ut cæteri; de infinitate autem uehementius, in qua nihil neque ſentiens, neque coniunctum eſſe poteſt. nam Parmenides commentitium quiddam coronæ ſimilitudine efficit: Stephanem appellat, continentem ardore lucis orbem, qui cingit cœlum, quem appellat deum. in quo neque figuram diuinam, neque ſenſum quiſquam ſuſpicari poteſt. multaq; eiuſdem monſtra, quippe qui bellum, qui diſcordiam, qui cupiditatem, cæteraq; generis eiuſdem ad deum reuocat: quæ uel morbo, uel ſomno, uel obliuione, uel uetuſtate delentur. eademq; de ſideribus. quæ reprehenſa iam in alio, in hoc omittantur. Empedocles autem multa alia peccans, in deorum opinione turpiſſime labitur. quatuor enim naturas, ex

quibus omnia conſtare uult, diuinas eſſe cenſet: quas et naſci, & extingui perſpicuum eſt, & ſenſu omni carere. nec uero Protagoras*, qui ſeſe negat omnino de dijs habere quod liqueat, ſint, non ſint, quales ue ſint, quidquam uidetur de natura deorum ſuſpicari. quid* Democritus*, qui tum imagines, earumq́; circuitus in deorum numero refert, tum illam naturam, quæ imagines fundat, ac mittat, tum ſcientiam, intelligentiamq́; noſtram, non ne in maximo errore uerſatur? cum idem omnino, quia nihil ſemper ſuo ſtatu maneat, neget eſſe quidquam ſempiternum: non ne deum ita tollit omnino, ut nullam opinionem eius reliquã faciat? quid, aer, quo* Diogenes Apolloniates *utitur deo, quem ſenſum habere poteſt, aut quam formam dei? iam de* Platonis *inconſtantia longum eſt dicere: qui in* Timæo*, patrem huius mundi nominari negat poſſe: in legum autem libris, quid ſit omnino deus, inquiri oportere non cenſet. quod uero ſine corpore ullo deum uult eſſe, ut* Græci *dicunt*, ἀσώματον*; id quale eſſe poſſit, intelligi non poteſt: careat enim ſenſu neceſſe eſt, careat prudentia, careat uoluptate: quæ omnia unà cum deorum notione cõprehendimus. idem & in* Timæo *dicit, & in legibus, & mundum deum eſſe, & cælum, & aſtra, & terram, & animos, & eos quos maiorum inſtitutis accepimus: quæ & per ſe ſunt falſa perſpicue, & inter ſeſe uehementer repugnantia. atque etiã* Xenophon *paucioribus uerbis eadem ferè peccat: facit enim in ijs, quæ à* Socrate *dicta retulit*, Socratem *diſputantem, formam dei quæri non oportere, eundemq́; & ſolem, & animum deum dicere, & modo unum,*

tum autem plures deos. quæ ſunt iiſdem in erratis ferè, quibus ea, quæ de Platone dicimus. atque etiã Antiſthenes in eo libro, qui phyſicus inſcribitur, populares deos multos, naturalem unum eſſe dicens, tollit uim & naturam deorum. nec multo ſecus Speuſippus Platonem auunculum ſubſequens, & uim quandam dicens, qua omnia regantur, eamq́; animalem, euellere ex animis conatur cognitionem deorum. Ariſtoteles quoque in tertio de philoſophia libro multa turbat, à magiſtro Platone uno diſſentiens: modo enim menti tribuit omnem diuinitatem; modo mundum ipſum deum dicit eſſe; modo quendam alium præficit mundo; eiq́; eas partes tribuit, ut replicatione mundi quadam motũ regat, atque tueatur: tum cœli ardorem deum dicit eſſe, non intelligens cœlum mundi eſſe partem: quẽ alio loco ipſe deſignarit deum. quo modo autem cœli diuinus ille ſenſus in celeritate tanta conſeruari poteſt? ubi deinde illi tot dij, ſi numeramus etiam cœlum deum? cum autem ſine corpore idem uult eſſe deum, omni illum ſenſu priuat, & prudentia. quo porrò modo mundus moueri poteſt carens corpore? aut quo modo ſemper ſe mouens eſſe quietus & beatus poteſt? nec uero eius condiſcipulus Xenocrates in hoc genere prudentior: in cuius libris, qui ſunt de natura deorum, nulla ſpecies diuina deſcribitur: deos enim octo eſſet dicit; quinque eos, qui in ſtellis uagis nominantur; unum, qui ex omnibus ſideribus, quæ infixa cœlo ſunt, ex diſperſis quaſi membris ſimplex ſit putandus deus; ſeptimum ſolem adiungit, octauamq́; lunam: qui quo ſenſu beati eſſe poſſint, intelligi non poteſt. ex eadem Platonis ſchola Ponticus

Heraclides puerilibus fabulis referſit libros : & tamen modo mundum, tum mentem diuinam eſſe putat : errantibus etiam ſtellis diuinitatem tribuit, ſenſúq; deum priuat, & eius formam mutabilem eſſe uult : eodemq; libro rurſus terram, & cœlum refert in deos . nec uero Theophraſti incõſtantia ferenda eſt: modo enim mẽti diuinum tribuit principatum, modo cœlo, tum autem ſignis, ſideribuſq; cœleſtibus . nec audiendus eius auditor Strato, is qui phyſicus apppellatur; qui omnem uim diuinã in natura ſitam eſſe cenſet, quæ cauſas gignendi, augendi, minuendi ue habeat, ſed careat omni ſenſu, & figura . Zeno autem (ut iam ad ueſtros Balbe ueniam) naturalem legem diuinam eſſe cenſet, eamq; uim obtinere recta imperantem, prohibentemq; contraria . quam legem quo modo efficiat animantẽ, intelligere non poſſumus. deum autem animantem certe uolumus eſſe. atque hic idem alio loco æthera deum dicit, ſi intelligi poteſt nihil ſentiens deus, qui nunquam nobis occurrit neque in precibus, neque in optatis, neque in uotis . alijs autem libris rationem quandam per omnem pertinentem naturam, ut diuinam, eſſe affectam putat . idem aſtris hoc idem tribuit, tum annis, menſibus, annorumq; mutationibus . cum uero Heſiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino uſitatas, perceptaſq; cognitiones deorũ : neque enim Iouem, neque Iunonẽ, neque Veſtam, neque quenquam, qui ita appelletur, in deorum habet numero, ſed rebus inanimatis, atque mutis per quandã ſignificationẽ hæc docet tributa nomina. cuius diſcipuli Ariſtonis nõ minus magno in errore ſententia eſt : qui neque formam dei in=

telligi poſſe cenſeat, neque in dijs ſenſum eſſe dicat, dubi tetq́; omnino deus animans nec ne ſit. Cleanthes autẽ, qui Zenonem audiuit unà cum eo, quem proxime nominaui, tum ipſum mundum deum dicit eſſe, tum totius naturæ menti, atque animo hoc nomen tribuit, tum ultimũ, & altiſſimũ, atque undique circunfuſum, & extremum, omnia cingentem, atque complexum ardorem, qui æther nominetur, certiſſimum deum iudicat. idem quaſi delirans in ijs libris, quos ſcripſit contra uoluptatem, tum fingit formam quandam, & ſpeciem deorum, tum diuinitatem omnem tribuit aſtris, tum nihil ratione cenſet eſſe diuinius. ita fit, ut deus ille, quem mente noſcimus, atque in animi notione tanquã in ueſtigio uolumus reponere, nuſquam prorſus appareat. at Perſeus eiuſdẽ Zenonis auditor eos dicit eſſe habitos deos, à quibus magna utilitas ad uitæ cultum eſſet inuenta, ipſaſq́; res utiles, & ſalutares deorum eſſe uocabulis nuncupatas: ut ne hoc quidem diceret, illa inuenta eſſe deorum, ſed ipſa diuina. quo quid abſurdius, quàm aut res ſordidas, atque deformes deorum honore afficere; aut homines iam morte deletos reponere in deos, quorum omnis cultus eſſet futurus in luctu? iam uero Chryſippus, qui Stoicorum ſomniorum uaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne coniectura quidem informare poſſimus, cum mens noſtra quiduis uideatur cogitatione poſſe depingere: ait enim uim diuinã in ratione eſſe poſitam, & uniuerſæ naturæ animo, atque mente; ipſumq́; mundum deum dicit eſſe, & eius animi fuſionem uniuerſam:

tum eius ipſius principatum, qui in mente & ratione uerſetur, communemq́; rerum naturam uniuerſa, atque omnia continentem, tum fatalem umbram, & neceſſitatem rerum futurarum: ignem præterea, & eum, quem antea dixi, æthera: tum ea, quæ natura fluerent, atque manarent, ut aquam, & terram, & aera, ſolem, lunam, ſidera, uniuerſitatemq́; rerum, qua omnia continerentur, atque homines etiam eos, qui immortalitatem eſſent conſecuti. idemq́; diſputat, æthera eſſe eum, quem homines Iouem appellarent; quiq́; aer per maria manaret, eum eſſe Neptunum; terram, eam quæ Ceres diceretur. ſimiliq́; ratione perſequitur uocabula reliquorum deorum. idemq́; etiam legis perpetuæ, & æternæ uim, quæ quaſi dux uitæ, & magiſtra officiorum ſit, Iouem dicit eſſe: eandemq́; fatalem neceſſitatem appellat, ſempiternam rerum futurarum ueritatem: quorum nihil tale eſt, ut in eo uis diuina ineſſe uideatur. & hæc quidem in primo libro de natura deorum: in ſecundo autem uult Orphei, Muſæi, Heſiodi, Homeriq́; fabellas accommodare ad ea, quæ ipſe primo libro de dijs immortalibus dixerit: ut etiam ueterrimi poetæ, qui hæc ne ſuſpicati quidem ſint, Stoici fuiſſe uideantur. quem Diogenes Babylonius conſequens in eo libro, qui inſcribitur de Minerua, partum Iouis, ortumq́; uirginis ad phyſiologiam traducens diſiungit à fabula. Expoſui ferè non philoſophorum iudicia, ſed delirantium ſomnia: nec enim multo abſurdiora ſunt ea, quæ poetarum uocibus fuſa, ipſa ſuauitate nocuerunt, qui & ira inflammatos, & libidine furentes induxerunt deos, feceruntq́; ut eorum bella,

pugnas, prælia, uulnera uideremus, odia præterea, diſſidias, diſcordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effuſas in omni intemperantia libidines, adulteria, uincula, cum humano genere concubitus, mortalesq́; ex immortali procreatos. cum poetarum autem errore coniungere licet portenta magorum, Aegyptiorumq́; in eodem genere dementiam: tum etiam uulgi opiniones, quæ in maxima inconſtantia, ueritatis ignoratione uerſantur. ea qui conſideret quàm incõſulte ac temere dicantur, uenerari Epicurum, & in eorum ipſorum numero, de quibus hæc quæſtio eſt, habere debeat: ſolus enim uidit primum eſſe deos, quòd in omnium animis eorum notionem impreſſiſſet ipſa natura: quæ eſt enim gens, aut quod genus hominum, quod non habeat ſine doctrina anticipationem quandam deorum? quam appellat πρόληψιν Epicurus, id eſt anteceptam animo rei quandam informationem, ſine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec diſputari poſſit. cuius rationis uim atque utilitatem ex illo cœleſti Epicuri de regula, & iudicio uolumine accepimus. quod igitur fundamentum huius quæſtionis eſt, id præclare iactum uidetis. cum enim non inſtituto aliquo, aut more, aut lege ſit opinio conſtituta, maneatq́; ad unum omnium firma conſenſio: intelligi neceſſe eſt, eſſe deos, quoniam inſitas eorum, uel potius innatas cognitiones habemus. de quo autem omnium natura conſentit, id uerum eſſe neceſſe eſt. eſſe igitur deos confitendum eſt. quod quoniam ferè conſtat inter omnes non philoſophos ſolum, ſed etiam indoctos: fateamur conſtare illud etiam, hanc nos habere ſine anticipatio=

nem, ut ante dixi, ſiue prænotionem deorum: ſunt enim rebus nouis noua ponenda nomina, ut Epicurus *ipſe* πρόληψιν *appellauit, quam antea nemo eo uerbo nominarat. hanc igitur habemus, ut deos beatos, & immortales putemus. quæ enim nobis natura informationem deorum ipſorum dedit, eadem inſculpſit in mentibus, ut eos æternos & beatos haberemus. quod ſi ita eſt, uere expoſita illa ſententia eſt ab* Epicuro*; quod æternum beatumq́; ſit, id nec habere ipſum negotij quidquam, nec exhibere alteri; itaque neque ira, neque gratia teneri; quòd, quæ talia eſſent, imbecilla eſſent omnia. ſi nihil aliud quæreremus, niſi ut deos pie coleremus, & ut ſuperſtitione liberaremur, ſatis erat dictum: nam & præſtans deorum natura hominũ pietate coleretur, cum & æterna eſſet, & beatiſſima; habet enim uenerationem iuſtam quidquid excellit: et metus omnis à ui atque ira deorum pulſus eſſet: intelligitur enim, à beata immortaliq́; natura & iram & gratiam ſegregari: quibus remotis, nullos à ſuperis impendere metus. ſed ad hanc confirmandam opinionẽ inquirit animus & formam, & uitam, & actionem mentis, atque agitationem in deo. ac de forma quidem partim natura nos admonet, partim ratio docet: nam à natura habemus omnes omnium gentium ſpeciem nullam aliam, niſi humanam deorum: quæ enim alia forma occurrit unquam aut uigilanti cuiquam, aut dormienti? ſed ne omnia reuocentur ad primas notiones, ratio hoc idem ipſa declarat. nam cum præſtantiſſimam naturam, uel quia beata eſt, uel quia ſempiterna, conuenire uideatur eandem eſſe pulcher-*

rimam, quæ compoſitio membrorum, quæ conformatio lineamentorum, quæ figura, quæ ſpecies humana poteſt eſſe pulchrior? uos quidem Lucili ſoletis (nam Cotta meus modo hoc, modo illud) cum artificium effingitis, fabricamq́; diuinam, quàm ſint omnia in hominis figura non modo ad uſum, uerum etiam ad uenuſtatem apta, deſcribere. quòd ſi omnium animantium formam uincit hominum figura, deus autem animans eſt: ea figura profecto eſt, quæ pulcherrima ſit omnium. quoniamq́; deos beatiſſimos eſſe conſtat, beatus autem eſſe ſine uirtute nemo poteſt, nec uirtus ſine ratione conſtare, nec ratio uſquam ineſſe, niſi in hominis figura: hominis eſſe ſpecie deos confitendum eſt. nec tamen ea ſpecies corpus, eſt, ſed quaſi corpus; nec habet ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. hæc quanquã & inuenta ſunt acutius, & dicta ſubtilius ab Epicuro, quàm ut quiuis ea poſſit agnoſcere: tamen fretus intelligentia ueſtra diſſero breuius, quàm cauſa deſiderat. Epicurus autem, qui res occultas, & penitus abditas nõ modo ui-
** derat animo, ſed etiam ſic tractat, ut manu, doceat eã eſſe uim, & naturam deorum, ut primum non ſenſu, ſed mente cernatur, nec ſoliditate quadam, nec ad numerum ſint ea, quæ ille propter firmitatem* στερέμνια *appellat; ſed imaginibus ſimilitudine, & tranſitione perceptis, cum infinita ſimillimarum imaginum ſpecies ex innumerabilibus indiuiduis exiſtat, & ad deos affluat, cũ maximis uoluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamq́; noſtram intelligentiam, capere quæ ſit & beata natura, & æterna. ſumma uero uis infinitatis, & magna, ac diligenti contemplatione*

digniſſima eſt : in qua intelligi neceſſe eſt, eam eſſe naturam, ut omnia omnibus paribus paria reſpondeant: hanc ἰσονομίαν *appellat* Epicurus, *ideſt æquabilem tributionem . ex hac igitur illud efficitur, ſi mortaliũ tanta multitudo ſit, eſſe immortalium non minorem: & ſi, quæ interimant, innumerabilia ſunt, etiam ea, quæ conſeruent, infinita eſſe debere . & quærere à nobis* Balbe *ſoletis, quæ uita deorum ſit, quæq; ab ijs degatur ætas: ea uidelicet, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius excogitari poteſt : nihil enim agit: nullis occupationibus eſt implicatus : nulla opera molitur : ſua ſapientia, & uirtute gaudet: habet exploratum fore ſe ſemper tum in maximis, tum in æternis uoluptatibus . hunc deum rite beatum dixerimus, ueſtrum uero laborioſiſſimũ . ſiue enim ipſe mundus deus eſt, quid poteſt eſſe minus quietum, quàm nullo puncto temporis intermiſſo uerſari circum axem cœli admirabili celeritate? niſi quietum autem nihil beatum eſt. ſiue in ipſo mundo deus ineſt aliquis, qui regat, qui gubernet, qui curſus aſtrorum, mutationes temporum, rerum uiciſſitudines, ordinesq; conſeruet, terras & maria contemplans hominum commoda, uitasq; tueatur : næ ille eſt implicatus moleſtis negotijs, & operoſis. nos autem beatam uitam in animi ſecuritate, & in omnium uacatione munerum ponimus : docuit enim nos idem qui cætera, natura effectum eſſe mundum, nihil opus fuiſſe fabrica, eamq; rem ei eſſe tam facilem, quàm uos negatis effici ſine diuina poſſe ſolertia, ut innumerabiles natura mundos effectura ſit, efficiat, effecerit . quod quia quemadmodum natura efficere ſine aliqua*

mente poſſit, non uidetis: ut tragici poetæ, cum explicare argumenti exitum non poteſtis, confugitis ad deum. cuius operam profecto non deſideraretis, ſi immenſam, & interminatá in omnes partes magnitudinem regionum uideretis: in quam ſe iniiciens animus, & intendens, ita late, longeq; peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi uideat, in qua poſſit inſiſtere. in hac igitur immenſitate latitudinum, longitudinum, altitudinum infinita uis innumerabilium uolitat atomorum: quæ interiecto inani cohæreſcunt tamen inter ſe, & aliæ alias apprehédentes continuantur: ex quo efficiuntur hæ rerum formæ, atque figuræ: quas uos effici poſſe ſine follibus, & incudibus non putatis. itaque impoſuiſtis in ceruicibus noſtris ſempiternum dominum, quem dies, & noctes timeremus: quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad ſe pertinere putantem, curioſum, & plenum negotij deum? hinc uobis extitit primum illa fatalis neceſſitas, quam εἱμαρμένην dicitis: ut quidquid accidat, id ex æterna ueritate, cauſarumq; continuatione fluxiſſe dicatis. quanti autem hæc philoſophia æſtimanda eſt, cui, tanquam aniculis, & iis quidem indoctis, fato fieri omnia uideantur? ſequitur μαντικὴ ueſtra, quæ latine diuinatio dicitur: qua tanta imbueremur ſuperſtitione, ſi uos audire uellemus, ut aruſpices, augures, arioli, uates, & coniectores nobis eſſent colendi. his terroribus ab Epicuro *ſoluti, & in libertatem uindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec ſibi fingere ullam moleſtiam, nec alteri quærere; & pie ſancteq; colimus naturam excellentem, atque præ=*

ſtantem. Sed elatus ſtudio uereor ne longior fuerim. erat autem difficile rem tantam, tamq́; præclaram, inchoatam relinquere. quanquam non tam dicendi mihi ratio habenda fuit, quàm audiendi. Tum Cotta comiter, ut ſolebat, Atqui, inquit, Vellei, niſi tu aliquid dixiſſes, nihil ſanè ex me quidem audire potuiſſes: mihi enim non tam facile in mentem uenire ſolet, quare uerum ſit aliquid, quàm quare falſum. idq́; cum ſæpe, tum cũ te audirem, paulo ante contigit. roges me, qualem deorum naturam eſſe ducam: nihil fortaſſe reſpõdeam. quæras, putem ne talem eſſe, qualis modo à te ſit expoſita: nihil dicam mihi uideri minus. ſed antequã aggrediar ad ea, quæ à te diſputata ſunt, de te ipſo dicam quid ſentiam. ſæpe enim de L. Craſſo, familiari tuo illo, uideor audiſſe, cum te togatis omnibus ſine dubio anteferret, & paucos tecum Epicureos è Græcia cõpararet. ſed quòd ab eo te mirifice diligi intelligebam, arbitrabar illum propter beneuolentiam id uberius dicere. ego autem, & ſi uereor laudare præſentem, iudico tamen de re obſcura, atque difficili à te dictum eſſe dilucide; neque ſententijs ſolum copioſe, ſed uerbis etiã ornatius, quàm ſolent ueſtri. Zenonem, quem Philo noſter Coryphæum appellare Epicureorum ſolebat; cum Athenis eſſem, audiebam frequenter, & quidem ipſo auctore Philone; credo ut facilius iudicarem, quàm illa bene refellerentur; cum à principe Epicureorum acceptiſſem, quemadmodum dicerentur. non igitur ille, ut plerique, ſed iſto modo, ut tu, diſtincte, grauiter, ornate. ſed quod in illo mihi uſu ſæpe uenit, idẽ modo, cũ te audirem, acciderat, ut moleſte ferrem tantum inge=

nium (bona uenia me audies) in tam leues, ne dicam in tã ineptas, ſententias incidiſſe. nec ego nunc ipſe aliquid afferam melius : ut enim modo dixi, omnibus ferè in rebus, & maxime in phyſicis, quid non ſit, citius, quàm quid ſit, dixerim . roges me, quid, aut qualis ſit deus : auctore utar Simonide: de quo cum quæſiuiſſet hoc idem tyrannus Hiero, deliberandi cauſa ſibi unum diem poſtulauit: cum idem ex eo poſtridie quæreret, biduum petiuit: cum ſæpius duplicaret numerum dierũ, admiranſq; Hiero quæreret cur ita faceret, quia quanto, inquit, diutius conſidero, tanto mihi res uidetur obſcurior. ſed Simonidem arbitror (nõ enim poeta ſolum ſuauis, uerum etiam cæteroqui doctus ſapienſq; traditur) quia multa uenirent in mentem acuta, atque ſubtilia, dubitantem quid eorum eſſet uerißimum, deſperaſſe omnem ueritatem. Epicurus uero tuus (nam cum illo malo diſſerere, quàm tecum) quid dicit, quod non modo philoſophia dignum eſſet, ſed etiam mediocri prudentia ? quæritur primum in ea quæſtione, quæ eſt de natura deorum, ſint ne dij, nec ne ſint. difficile eſt negare: credo, ſi in concione quæratur: ſed in huiuſcemodi ſermone, & conſeſſu, facillimum . itaque ego ipſe Pontifex, qui cerimonias, religioneſq; publicas ſanctiſſime tuendas arbitror, is hoc, quod primum eſt, eſſe deos, perſuaderi mihi non opinione ſolum, ſed etiam ad ueritatem planè uelim: multa enim occurrunt, quæ cõturbent, ut interdũ nulli eſſe uideantur. ſed uide, quàm tecum agam liberaliter . quæ communia ſunt uobis cũ cæteris philoſophis, non attingam, ut hoc ipſum : placet enim omnibus ferè, mihiq; ipſi in primis, deos eſſe : ita-

que non pugno : rationem tamen eam, quæ à te affertur, non ſatis firmam puto . quod enim omnium gentium, generumq; hominibus ita uideretur , id ſatis magnū eſſe argumentum dixiſti, cur eſſe deos confiteremur . quod cum leue per ſe, tum etiam falſum eſt . primū enim unde notæ tibi ſunt opiniones nationum? equidem arbitror, multas eſſe gentes ſic immanitate efferatas, ut apud eas nulla ſuſpicio deorum ſit . quid? Dyagoras, Atheos qui dictus eſt , poſteáq; Theodorus , nonne aperte deorum naturam ſuſtulerunt? nam Abderites quidē Protagoras, cuius à te modo mentio facta eſt, ſophiſtes temporibus illis uel maximus, cum in principio libri ſui ſic poſuiſſet, de dijs neque ut ſint, neque ut non ſint, habeo dicere, Athenienſium iuſſu urbe atque agro eſt exterminatus, libriq; eius in concione combuſti . ex quo equidem exiſtimo tardiores ad hanc ſententiā profitendam multos eſſe factos, quippe cum pœnam ne dubitatio quidē effugere potuiſſet . quid de ſacrilegis, quid de impijs, periuriſq; dicemus ?

» *–Tubulus ſi Lucius unquam ,*
» *Si Lupus, aut Carbo, aut Neptuni filius,–*

ut ait Lucilius, putaſſet eſſe deos, tam periurus, aut tam impius fuiſſet? nō eſt igitur tam explorata iſta ratio ad id, quod uultis, confirmandum, quàm uidetur. ſed quia commune eſt hoc argumentum aliorum etiam philoſophorum, omittā hoc tempore , ad ueſtra propria uenire malo . concedo eſſe deos: doce me igitur, unde ſint, ubi ſint, quales ſint corpore, animo, uita. hæc enim ſcire deſidero. abuteris ad omnia atomorum regno & licentia. hinc quodcunque in ſolū uenit, ut dicitur, effingis, atque

efficis. quæ primũ nullæ ſunt: nihil enim eſt, quod uacet corpore: corporibus autem omnis obſidetur locus: ita nullum inane, nihil eſſe indiuiduũ poteſt. hæc ego nunc phyſicorum oracla fundo: uera an falſa, neſcio; ſed ueri tamen ſimiliora, quàm ueſtra: iſta enim flagitia Democriti, *ſiue etiam ante* Leucippi, *eſſe corpuſcula quædam leuia, alia aſpera, rotunda alia, partim angulata, curuata quædam, & quaſi adunca; ex his effectum eſſe cœlum, atque terras, nulla cogente natura, ſed concurſu quodá fortuito: hanc tu opinionem* C. Vellei *uſque ad hanc ætatem perduxiſti, priusq; te quis de omni uitæ ſtatu, quá de iſta auctoritate deiecerit: ante enim iudicaſti* Epicureum *te eſſe oportere, quàm iſta cognouiſti. ita neceſſe fuit aut hæc flagitia animo concipere, aut ſuſceptæ philoſophiæ nomen amittere. quid enim mereas, ut* Epicureus *eſſe deſinas? nihil equidem, inquis, ut rationem uitæ beatæ, ueritatemq; deſeram. ita igitur eſt ueritas? nam de uita beata nihil repugno: quam tu ne in deo quidé eſſe cenſes, niſi planè otio langueat. ſed ubi eſt ueritas? in mundis credo innumerabilibus, omnibus minimis temporum punctis, alijs naſcentibus, alijs cadentibus; an in indiuiduis corpuſculis, tam præclara opera, nulla moderante natura, nulla ratione, fingentibus? ſed oblitus liberalitatis meæ, qua tecũ paulo ante uti cœperam, plura complector. concedam igitur ex indiuiduis conſtare omnia: quid ad rem? deorũ enim natura quæritur. ſint ſane ex atomis. non igitur æterni. quod enim ex atomis ſit, id natũ aliquando ſit. ſi natum, nulli dij ante quàm nati. & ſi ortus eſt deorũ, interitus ſit neceſſe eſt, ut tu paulo ante de* Platonis

mundo

mundo diſputabas. ubi igitur illud ueſtrum beatum, & æternum? quibus duobus uerbis ſignificatis deum. quod cum efficere uultis, in dumeta correpitis: ita enim dicebas, non corpus eſſe in deo, ſed quaſi corpus; nec ſanguinem, ſed quaſi ſanguinem. hoc perſæpe facitis, ut, cum aliquid non ueriſimile dicatis, & effugere reprehenſionem uelitis, afferatis aliquid, quod omnino ne fieri quidem poſſit: ut ſatius fuerit id ipſum, de quo ambigebatur, concedere, quàm tam impudenter reſiſtere. uelut Epicurus, *cum uideret, ſi atomi ferrentur in locum inferiorem ſuopte pondere, nihil fore in noſtra poteſtate, quòd eſſet earum motus certus, & neceſſarius, inuenit quo modo neceſſitatẽ effugeret; quod uidelicet* Democritum *fugerat: ait atomum, cum pondere & grauitate directo deorſum feratur, declinare paululum. hoc dicere turpius eſt, quàm illud, quod uult, non poſſe defendere. idem facit contra dialecticos. à quibus cum traditum ſit, in omnibus diſiunctionibus, in quibus aut etiam, aut nõ, poneretur, alterutrum uerum eſſe: pertimuit, ne, ſi conceſſum eſſet huiuſmodi aliquid, aut uiuet cras, aut non uiuet* Epicurus, *alterutrum fieret neceſſariũ: totum hoc aut etiam, aut nõ, negauit eſſe neceſſarium. quo quid dici poteſt obtuſius? urgebat* Arceſilas Zenonem, *cum ipſe omnia falſa diceret, quæ ſenſibus uiderentur:* Zeno *autem non nulla uiſa eſſe falſa, non omnia. timuit* Epicurus, *ne, ſi unũ uiſum eſſet falſum, nullum eſſet uerum: omnes ſenſus ueri nuncios dixit eſſe: nihil horum, niſi callide: grauiorem enim plagam accipiebat, ut leuiorem repelleret. idem facit in natura deorũ: dum indiuiduorum*

dicit eadem, atomos, inane, imagines, infinitatem locorum, innumerabilitatemq́; mundorum, eorum ortus, & interitus, omnia ferè, quibus naturæ ratio continetur. nunc iſtuc quaſi corpus, & quaſi ſanguinem, quid intelligis? ego enim ſcire te iſta melius quàm me, non fateor ſolum, ſed etiam facile patior. cum quidem ſemel dicta ſunt, quid eſt quod Velleius *intelligere poſſit,* Cotta *nō poſſit? itaque corpus quid ſit, ſanguis quid ſit, intelligo: quaſi corpus, & quaſi ſanguis quid ſit, nullo prorſus modo intelligo.* Nec *tu me cælas, ut* Pythagoras *ſolebat alienos: nec conſulto dicis occulte, tāquam* Eraclitus*: ſed, quod inter nos liceat, ne tu quidem intelligis. illud uideo pugnare te, ſpecies ut quædam ſit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil ſolidi, nihil expreſſi, nihil eminētis, ſitq́; pura, leuis, perlucida. dicemus ergo idem, quod in* Venere Coa*: corpus illud non eſt, ſed ſimile corpori: nec ille fuſus, et candore mixtus rubor ſanguis eſt, ſed quædā ſanguinis ſimilitudo: ſic in* Epicureo *deo non res, ſed ſimilitudines rerū eſſe. fac id, quod ne intelligi quidem poteſt, mihi eſſe perſuaſum: cedò mihi iſtorum adumbratorum deorum lineamenta, atque formas. non deeſt hoc loco copia rationum, quibus docere uelitis humanas eſſe formas deorū: primum, quòd ita ſit informatum, anticipatumq́; mentibus noſtris, ut homini, cum de deo cogitet, forma occurrat humana: deinde, ut, quoniam rebus omnibus excellat natura diuina, forma quoque eſſe pulcherrima debeat, nec eſſe humana ullam pulchriorem. tertiam rationem affertis, quòd nulla in alia figura domicilium mentis eſſe poſſit. primum igitur quidque cō=*

ſideremus quale ſit. arripere enim mihi uidemini quaſi ueſtro iure rem nullo modo probabilē. quis tam cæcus in contemplandis rebus unquam fuit, ut non uideret ſpecies iſtas hominum collatas in deos aut conſilio quodam ſapientum, quo facilius animos imperitorum ad deorum cultum à uitæ prauitate conuerterent; aut ſuperſtitione, ut eſſent ſimulacra, quæ uenerantes, deos ipſos ſe adire crederent? auxerunt autem hæc eadem poetæ, pictores, opifices. erat autem non facile agentes aliquid & molientes deos in aliarū formarum imitatione ſeruare. acceſſit etiam iſta opinio fortaſſe, quòd homini homine nihil pulchrius uideatur. ſed tu hoc phyſice non uides, quàm blanda conciliatrix, & quaſi ſui ſit lena natura. an putas ullam eſſe terra mariq; beluam, quæ non ſui generis belua maxime delectetur? quod ni ita eſſet, cur non geſtiret taurus equæ contrectatione, equus uaccæ? an tu aquilam, aut leonem, aut delphinum ullam anteferre cenſes figuram ſuæ? quid igitur mirum, ſi hoc eodem modo homini natura præſcripſit, ut nihil pulchrius quàm hominem putaret, eam eſſe cauſam, cur deos hominum ſimiles putaremus? quid cenſes, ſi ratio eſſet in beluis, non ſuo quaſque generi plurimum tributuras fuiſſe? at mehercle ego (dicam enim ut ſentio) quamuis amem ipſe me, tamen nō audeo dicere pulchriorem eſſe me, quàm ille fuit taurus, qui uexit Europam. non enim hoc loco de ingenijs, aut de orationibus noſtris, ſed de ſpecie, figuraq; quæritur. quòd ſi fingere nobis, & iungere formas uelimus, qualis ille maritimus Triton pingitur, natantibus inuehens beluis, adiunctis humano

corpori, nolis eſſe? difficili in loco uerſor. eſt enim uis tanta naturæ, ut homo nemo uelit niſi hominis ſimilis eſſe. & quidem formica formicæ. ſed tamen cuius hominis? quotus enim quiſque formoſus eſt? Athenis cũ eſſem, è gregibus epheborum uix ſinguli reperiebantur. uideo, quid arriſeris: ſed ita tamen res ſe habet. deinde nobis, qui, concedentibus philoſophis antiquis, adoleſcentulis delectamur, etiam uitia ſæpe iucunda ſunt. næuus in articulo pueri delectat Alcæum. at eſt corporis macula næuus. illi tamen hoc lumen uidebatur. Q. Catulus, huius collegæ & familiaris noſtri pater, dilexit municipem tuum Roſcium: in quem etiam illud eſt eius.

» *Conſtiteram exorientem auroram forte ſalutans,*
» *Cum ſubito à læua Roſcius exoritur.*
» *Pace mihi liceat cœleſtes dicere ueſtra,*
» *Mortalis uiſus pulchrior eſſe deo.*

huic pulchrior deo? at erat, ſicut hodie eſt, peruerſiſſimis oculis. quid refert? ſi hoc ipſum ſalſum & uenuſtum illi uidebatur. redeo ad deos: ecquos ſi nõ tam ſtrabones, at petulos eſſe arbitramur? ecquos næuum habere? ecquos ſilos, flaccos, frontones, capitones, quæ ſunt in nobis? an omnia emendata in illis? detur id nobis. num etiam eſt una omnium facies? nam ſi plures, aliam eſſe alia pulchriorem neceſſe eſt. igitur aliquis non pulcherrimus deus. ſi una omnium facies eſt, florere in cœlo Academiã neceſſe eſt. ſi enim nihil inter deum, & deum differt: nulla eſt apud deos cognitio, nulla perceptio. quid, ſi etiam Vellei falſum illud omnino eſt, nullam aliam nobis de deo cogi-

tantibus ſpeciem niſi hominis occurrere: tamen ne iſta tam abſurda defendes? nobis fortaſſe ſi occurrit ut dicis: Iouem, Iunonem, Mineruam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos deos ea facie nouimus, qua pictores, fictoresq; uoluerunt; neque ſolum facie, ſed etiam ornatu, ætate, atque ueſtitu: at non Aegyptij, nec Syri, nec ferè cuncta barbaries: firmiores enim ui deas apud eos opiniones eſſe de beſtijs quibuſdá, quàm apud nos de ſanctiſſimis templis, & ſimulacris deorũ. etenim ſana multa expoliata, & ſimulacra deorũ de locis ſanctiſſimis ablata uidemus à noſtris: at uero nefando quidem auditum eſt, crocodilum, aut ibim, aut felem uiolatum ab Aegypto. quid igitur cenſes? Apim illum ſanctum Aegyptiorum bouem, non ne deum uideri Aegyptijs? tam hercle, quàm tibi illam noſtram Soſpitam, quam tu nunquam ne in ſomnis quidem uides, niſi cum pelle caprina, cum haſta, cum ſcutulo, cum calceolis repandis. at non eſt talis Argiua, nec Romana Iuno. ergo alia ſpecies Iunonis Argiuis, alia Latinis. & quidẽ alia nobis Capitolini, alia Afris Ammonis Iouis. non pudet igitur phyſicum, id eſt ſpeculatorem, uenatoremq; naturæ, ab animis conſuetudine imbutis petere teſtimonium ueritatis? iſto enim modo dicere licebit Iouem ſemper barbatum, Apollinem ſemper imberbem, cæſios oculos Mineruæ, cæruleos eſſe Neptuni. & quidem Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes: in quo ſtante, atque ueſtito leuiter apparet claudicatio non deformis. claudũ igitur habebimus deum, quoniam de Vulcano ſic accepimus. Age et his uocabulis deos eſſe facimus, qbus à nobis no=

minãtur. at primum quot hominũ linguæ, tot nomina deorũ. nõ enim, ut tu Velleius quocunque ueneris, ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania. deinde nominũ nõ magnus numerus ne in Põtificijs quidem noſtris, deorũ autem innumerabilis. an ſine nominibus ſunt? iſtud quidem ita uobis dicere neceſſe eſt. quid enim attinet, cum una facies ſit, plura eſſe nomina? quàm bellum erat Vellei, confiteri potius neſcire quod neſcires, quàm iſta effutientem nauſeare, atque ipſum ſibi diſplicere. an tu mei ſimilem putas eſſe, aut tui deũ? profecto nõ putas. quid ergo? ſolem dicam, aut lunã, aut cœlum deũ? ergo etiam beatum. quibus fruentem uoluptatibus? & ſapientem. qui poteſt eſſe in eiuſmodi trũco ſapientia? hæc ueſtra ſunt. ſi igitur nec humano uiſu, quod docui; nec tali aliquo, quod tibi perſuaſum eſt: quid dubitas negare deos eſſe? non audes. ſapienter id quidem. etſi hoc loco non populum metuis, ſed ipſos deos. noui ego Epicureos omnia ſigilla numerantes: quanquam uideo nõ nullis uideri, Epicurũ, ne in offenſionem Athenienſium caderet, uerbis reliquiſſe deos, re ſuſtuliſſe. itaque in illis ſelectis eius, breuibuſq; ſententijs, quas appellatis κυρίας δόξας, hæc, ut opinor, prima ſententia eſt: Quod beatum & immortale eſt, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium. In hac ita expoſita ſententia, ſunt qui exiſtiment, quod ille inſcitia planè loquendi fecerit, feciſſe conſulto. de homine minime uafro male exiſtimant. dubium eſt enim, utrũ aliquid dicat iſte beatum & immortale, an, ſi quod ſit beatũ, id eſſe immortale. non animaduertunt, hic eum ambigue lo-

cutum eſſe, ſed multis alijs locis & illum, & Metrodorum tam aperte, quàm paulo ante te. ille uero deos eſſe putat: nec quenquam uidi, qui magis ea, quæ timenda eſſe negaret, timeret, mortem dico & deos. quibus mediocres homines non ita ualde mouentur, his ille clamat omnium mortalium mentes eſſe perterritas. tot milia latrocinantur morte propoſita. alij omnia, quæ poſſunt, fana compilant. credo, aut illos mortis timor terret, aut hos religionis. ſed quoniã non audes (iam enim cum ipſo Epicuro loquar) negare eſſe deos, quid eſt quod te impediat aut ſolem, aut lunam, aut mundum, aut mentem aliquam ſempiternam in deorũ natura ponere? nunquam uidi, inquis, animam rationis conſilijq́; participem in ulla alia, niſi humana figura. quid? ſolis nunquidnam, aut lunæ, aut quinque errantium ſiderum ſimile uidiſti? ſol duabus unius orbis ultimis partibus definiens motum, curſus annuos cõficit. huius hanc illuſtrationem eiuſdem incenſa radijs menſtruo ſpatio luna complet. quinque autem ſtellæ eundem orbem tenentes, aliæ propius à terris, aliæ remotius, ab ijſdem principijs, diſparibus temporibus eadem ſpatia conficiunt. nunquid tale Epicure uidiſti? ne ſit igitur ſol, ne luna, ne ſtellæ: quoniam nihil eſſe poteſt, niſi quod attigimus, aut uidimus. quid? deum ipſum num ne uidiſti? cur igitur credis eſſe? tollamus ergo omnia, quæ aut hiſtoria nobis, aut noua ratio affert. ita ſit, ut mediterranei mare eſſe non credant. quæ ſunt tantæ animi anguſtiæ; ut, ſi Seriphi natus eſſes, nec unquam egreſſus ex inſula, in qua lepuſculos, uulpeculasq́; ſæpe uidiſſes, non crederes leones, & pan=

theras eſſe, cum tibi, quales eſſent, diceretur? ſi uero de elephanto quis diceret, etiam irrideri te putares? Et tu quidem Vellei non ueſtro more, ſed dialecticorum, quæ funditus gens ueſtra non nouit, argumenti ſententiam concluſiſti: beatos eſſe deos ſumpſiſti. cócedimus. beatum autem ſine uirtute neminem eſſe poſſe, id quoque damus, & libenter quidem. uirtutē autem ſine ratione conſtare non poſſe, conueniat id quoque neceſſe eſt. adiungis, nec rationem eſſe niſi in hominis figura. quę tibi hoc daturū putas? ſi enim ita eſſet, quid opus erat te gradatim iſtuc peruenire? quid autem eſt iſtuc gradatim? ſumpſiſſes tuo iure. nā à beatis ad uirtutem, à uirtute ad rationē uideo te ueniſſe gradibus: à ratione ad humanam figuram quo modo accedis? præcipitare iſtuc quidem eſt, nó deſcendere. nec uero intelligo, cur maluerit Epicurus deos hominum ſimiles dicere, q̃ homines deorū. quæres, quid interſit. ſi enim hoc illi ſimile ſit, eſſe illud huic uideo. ſed hoc dico, nó ab hominibus formæ figuram perueniſſe ad deos: dij enim ſemper fuerunt, & nati nunquá ſunt, ſi quidē æterni ſunt futuri. at homines nati: ante igitur humana forma, quàm homines, ea qua erant forma dij immortales. nó ergo illorum humana forma, ſed noſtra diuina dicenda eſt. uerū hoc quidem, ut uoletis. illud quæro, quæ fuerit tanta fortuna: nihil enim in rerū natura ratione factum eſſe uultis. ſed tamē quis iſte tantus caſus, unde tam felix concurſus atomorum, ut repente homines deorum forma naſcerentur? ſemina deorū decidiſſe de cœlo in terras putamus, et ſic homines patrū ſimiles extitiſſe? uellem diceretis: deorum cognationē

agnoſcerem non inuitus. nihil tale dicitis: ſed caſu eſſe factum, ut deorum ſimiles eſſemus. & nunc argumenta quærenda ſunt, quibus hoc refellatur? utinam tã facile uera inuenire poſſem, quàm falſa conuincere. etenim enumeraſti memoriter, & copioſe, ut mihi quidem admirari liberet in homine eſſe Romano *tantam ſcientiam, uſque à* Thalete Mileſio *de natura deorum philoſophorum ſententias. omnes ne tibi illi delirare uiſi ſunt, qui ſine manibus & pedibus conſtare deũ poſſe decreuerunt? nec hoc quidem uos mouet conſiderantes quæ ſit utilitas, quæq; opportunitas in homine membrorum, ut iudicetis membris humanis deos nõ egere? quid enim pedibus opus eſt ſine ingreſſu? quid manibus, ſi nihil comprehendatur? quid reliqua deſcriptione omnium corporis partium? in qua nihil inane, nihil ſine cauſa, nihil ſuperuacaneum eſt. itaque nulla ars imitari ſolertiam naturæ poteſt. habebit igitur linguã deus, & non loquetur; dentes, palatum, fauces nullum ad uſum: quæq; procreationis cauſa natura corpori affinxit, ea fruſtra habebit deus: nec externa magis, quàm interiora. cor, pulmones, iecur, cæteraq;, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis? quandoquidem hæc eſſe in deo propter pulchritudinem uultis. iſtis ne fidentes ſomnijs non modo* Epicurus, & Metrodorus, & Hermachus *contra* Pythagoram, Platonem, Empedoclemq; *dixerunt, ſed meretricula etiam* Leontium *cõtra* Theophraſtum *ſcribere auſa ſit? ſcito quidem illa ſermone, &* Attico. *ſed cum tantum* Epicuri *hortus habuerit licentiæ, etiam ſoletis queri?* Zeno *quidem etiam litigabat. quid dicam* Albutium? *nam* Phædro *nihil ele-*

gantius, nihil humanius. ſed ſtomachabatur ſenex, ſi quid aſperius dixeram: cum Epicurus cõtumelioſiſſime Ariſtotelem uexarit, Phædoni Socratico turpiſſime maledixerit, Metrodori ſodalis ſui fratrẽ Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis uoluminibus conciderit, in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt, fuerit ingratus, Nauſiphanem magiſtrum ſuũ, à quo nihil didicerat, tam male acceperit. Zeno quidem non eos ſolũ, qui tum erant, Apollodorum, Syllũ, cæteroſq; figebat maledictis, ſed Socratem ipſum, parentem philoſophiæ, latino uerbo utens, ſcurram Atticum fuiſſe dicebat, Chryſippum nunquam niſi Cheſippũ uocabat. tu ipſe paulo ante, cum tanquam ſenatum philoſophorum citares, ſummos uiros deſipere, delirare, dementes eſſe dicebas. quorum ſi nemo uerũ uidit de natura deorum, uerendum eſt ne nulla ſit omnino. nam iſta, quæ uos dicitis, ſunt tota cõmentitia, uix digna lucubratione anicularum. non .n. ſentitis, q̃ multa uobis ſuſcipienda ſint, ſi impetraueritis, ut concedamus eandem eſſe hominum & deorum figuram. omnis cultus, & curatio corporis erit eadem adhibenda deo, quæ adhibetur homini; ingreſſus, curſus, accubatio, inclinatio, ſeſſio, comprehenſio, ad extremum etiam ſermo, & oratio. Nam quòd & mares deos, & fœminas eſſe dicitis, quid ſequatur uidetis. equidem mirari ſatis non poſſum, unde ad iſtas opiniones ueſter ille princeps uenerit. ſed clamare non deſinitis, retinendũ hoc eſſe, deus ut beatus immortaliſq; ſit. quid autem obſtat, quo minus ſit beatus, ſi non ſit bipes? aut iſta ſiue beatitas, ſiue beatitudo dicenda eſt (utrũque omnino durũ, ſed

uſu mollienda nobis uerba ſunt) uerum ea, quæcunque eſt, cur aut in ſolem illum, aut in hunc mundum, aut in aliquam mentem æternam, figura membriſq; corporis uacuam, cadere non poteſt? nihil aliud dicis, niſi, nũquam uidi ſolem, aut mũdum beatum. quid? mundũ præter hunc unquã ne uidiſti? negabis. cur igitur nõ ſexcenta millia eſſe mundorum, ſed innumerabilia auſus es dicere? ratio docuit. ergo hoc te ratio nõ docebit, cũ præſtantiſſima natura quæratur, eáq; beata, et æterna, quæ ſola in diuina natura ſunt, ut immortalitate uincamur ab ea natura, ſic animi præſtãtia uinci; atque ut animi, item corporis? cur igitur, cũ cæteris rebus inferiores ſimus, forma pares ſumus? ad ſimilitudinem enim deo propius accedebat humana uirtus, quã figura. an quidquã tam puerile dici poteſt (ut eũdem locum diutius urgeam) quàm ſi ea generá beluarum, quæ in rubro mari Indiáue gignantur, nulla eſſe dicamus? atqui ne curioſiſſimi quidem homines exquirẽdo audire tam multa poſſunt, quàm ſunt multa, quæ terra, mari, paludibus, fluminibus exiſtunt. quæ negemus eſſe, quia nunquam uidimus. Ipſa uero quàm nihil ad rem pertinet, quæ uos delectat maxime, ſimilitudo? quid? canis non ne ſimilis lupo? atque, ut Ennius,

» *Simia quàm ſimilis turpiſſimá beſtia nobis?*

at mores in utroque diſpares. elephanto beluarum nulla prudẽtior. at figura quæ uaſtior? de beſtijs loquor. quid? inter ipſos homines nõ ne et ſimillimis formis diſpares mores, & moribus figura diſſimilis? etenim ſi ſemel Vellei ſuſcipimus genus hoc argumenti, attende quò ſerpat. tu enim ſumebas, niſi in hominis figura ra

tionem ineſſe non poſſe. ſumet alius, niſi in terreſtri; niſi in eo, qui natus ſit; niſi in eo, qui adoleuerit; niſi in eo, qui didicerit; niſi in eo, qui ex animo conſtet, & corpore caduco, & infirmo; poſtremo niſi in homine, atque mortali. quòd ſi in omnibus his rebus obſiſtis, quid eſt, quòd te una forma conturbet? his enim omnibus, quæ propoſui, adiunctis, in homine rationem eſſe, et mentem uidebas. quibus detractis, deum tamen noſſe te dicis, modo lineamenta maneant. hoc eſt non conſiderare, ſed quaſi ſortiri quid loquare. niſi forte ne hoc quidem attendis, non modo in homine, ſed etiam in arbore, quidquid ſuperuacaneũ ſit, aut uſum non habeat, obſtare. quàm moleſtum eſt uno digito plus habere? quid ita? quia nec ſpeciem, nec uſum alium quinque deſiderant. tuus autem deus non digito uno redũdat, ſed capite, collo, ceruicibus, lateribus, aluo, tergo, poplitibus, manibus, pedibus, fœminibus, cruribus. ſi ut immortalis ſit, quid hæc ad uitam membra pertinent? quid ipſa facies? magis illa, cerebrum, cor, pulmones, iecur: hæc enim ſunt domicilia uitæ. oris quidem habitus ad uitæ firmitatem nihil pertinet. at eos uituperabas, qui ex operibus magnificis, atque præclaris, cum ipſum mundum, cum eius membra, cœlum, terras, maria, cumq; horum inſignia ſolem, lunam, ſtellasq; uidiſſent, cumq; temporũ mutationes, maturitates, uiciſſitudinesq; cognouiſſent, ſuſpicati eſſent aliquam excellentem eſſe, præſtãtemq; naturã, quæ hæc feciſſet, moueret, regeret, gubernaret. qui, etiam ſi aberrant à coniectura, uideo tamen quid ſequantur. tu quod opus tandem magnum, & egregiũ habes, quod effectum diuina

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

mente uideatur, ex quo eſſe deos ſuſpicere? habeo, inquis, in animo inſitam informationem quandam dei. & barbati quidē Iouis, galeatæ Mineruæ. nū igitur tales putas? quanto melius hæc uulgus imperitorum: qui non membra ſolum hominis deo tribuunt, ſed uſum etiam membrorum: dant enim arcum, ſagittas, haſtā, clypeum, fuſcinam, fulmen: & ſi, actiones quæ ſint deorum, non uident, nihil agentem tamen deum nō queunt cogitare. ipſi, qui irridentur, Aegyptij nullā beluam, niſi ob aliquam utilitatem, quam ex ea caperent, conſecrauerunt. Ibes maximam uim ſerpentium conficiunt, cum ſint aues excelſæ, cruribus rigidis, corneo proceroq; roſtro: auertunt peſtem ab Aegypto, cū uolucres angues ex uaſtitate Libyæ uento Africo inuectas interficiunt, atque conſumunt. ex quo fit, ut illæ nec morſu uiuæ noceant, nec odore mortuæ. poſſum de Ichneumonum utilitate, de Crocodilorum, de Felium dicere: ſed nolo eſſe longus. ita concludam tamen, beluas à barbaris propter beneficium conſecratas, ueſtrorum deorum non modo beneficium nullum extare, ſed ne factum quidem omnino. Nihil habet, inquit, negotij. profecto Epicurus, quaſi pueri delicati, nihil ceſſatione melius exiſtimat. at ipſi tamen pueri, etiam cum ceſſant, exercitatione aliqua ludicra delectantur: deum ſic feriatum uolumus ceſſatione torpere, ut, ſi ſe commouerit, uereamur, ne beatus eſſe non poſſit. hæc oratio non modo deos ſpoliat motu, et actione diuina, ſed etiam homines inertes efficit, ſi quidem agēs aliquid ne deus quidem eſſe beatus poteſt. uerum ſit ſanè, ut uultis, deus effigies hominis, & imago: quod eius eſt do=

miciliũ? quæ ſedes? qui locus? quæ deinde actio uitæ? quibus rebus, id quod uultis, beatus eſt? utatur enim ſuis bonis oportet, & fruatur, qui beatus futurus eſt. nam locus quidem iјs etiam naturis, quæ ſine animis ſunt, ſuus eſt cuique proprius, ut terra infimum teneat, hãc inundet aqua, ſuperior aer, ignibus altiſſima ora red datur. beſtiarum autem terrenæ ſunt aliæ, partim aquatiles, aliæ quaſi ancipites, in utraque ſede uiuentes: ſunt quædam etiam, quæ igne naſci putentur, appareantq; in ardentibus fornacibus ſæpe uolitantes. quæro igitur, ueſter deus primũ ubi habitet: deinde quæ cauſa eum loco moueat; ſi modo mouetur aliquando: poſtremo, cum hoc proprium ſit animantium, ut aliquid appetant, quod ſit naturæ accõmodatum; deus quid appetat; ad quam denique rem motu mentis, ac rationis utatur: poſtremo, quo modo beatus ſit, quo modo æternus. quidquid enim horum attigeris, ulcus eſt. ita male inſtituta ratio exitum reperire non poteſt. ſic enim dicebas, ſpeciem dei percipi cogitatione, non ſenſu, nec eſſe in ea ullam ſoliditatem, neque eandẽ ad numerũ permanere, eamq; eſſe eius uiſionem, ut ſimilitudine & tranſitione cernatur, neque deficiat unquã ex infinitis corporibus ſimilium acceſſio; ex eoq; fieri, ut in hæc intenta mens noſtra beatã illam naturam, et ſempiternam putet. hoc, per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt? nam ſi tantum modo ad cogitationem ualent, nec ullam habent ſoliditatem, nec eminentiam: quid intereſt, utrum de Hippocentauro, an de deo cogitemus? omnem enim talem confirmationem animi cæteri philoſophi motum inanem uocãt: uos

autem aduentum in animos, & introitum imaginum dicitis. ut igitur Ti. Gracchum cum uideor cōcionantem in Capitolio uidere, de M. Octauio deferentē ſitellam, tum eum motum animi dico eſſe inanem; tu autem & Gracchi & Octauij imagines remanere, quæ, in Capitolium cum peruenerint, tum ad animum meū referantur: hoc idem fieri in deo, cuius crebra facie pellātur animi, ex quo eſſe beati atque æterni intelligantur. fac imagines eſſe, quibus pulſentur animi: ſpecies duntaxat obijcitur quædam. num etiam cur beata ſit, cur æterna? quæ autē iſtæ imagines ueſtræ, aut unde? à Democrito omnino hæc licentia. ſed & ille reprehēſus à multis eſt, nec uos exitum reperitis, totáq; res uacillat, & claudicat. nam quid eſt, quod minus probari poſſit, quàm omnium in me incidere imagines? Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis, nec ex forma, qua illi fuerunt? quo modo illi ergo? et quorum imagines? Orpheum poetam docet Ariſtoteles nunquam fuiſſe, et hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiuſdam fuiſſe Cercopis. at Orpheus, id eſt imago eius, ut uos uultis, in animum meum ſæpe incurrit. quid, quod eiuſdem hominis in meum aliæ, aliæ in tuum? quid, quod earum rerum, quæ nunquam omnino fuerunt, neque eſſe potuerunt, ut Scyllæ, ut Chimeræ? quid, quod hominum, locorum, urbium earum, quas nunquā uidimus? quid, quod, ſimul ac mihi collibitum eſt, præſto eſt imago? quid, quod etiam ad dormientē ueniunt inuocatæ? tota res Vellei nugatoria eſt: uos autem non modo oculis imagines, ſed etiā animis inculcatis: tanta eſt impunitas garriendi. at quàm licenter?

center? fluentium frequenter tranſitio fit uiſionum, ut è multis una uideatur. puderet me dicere non intelligere, ſi uos ipſi intelligeretis, qui iſta defenditis. quo modo enim probas, cōtinenter imagines ferri? aut, ſi continenter, quo modo æternæ? innumerabilitas, inquis, ſuppeditat atomorum. num eadem ergo iſta facient, ut ſint omnia ſempiterna? cōfugis ad æquilibritatem: ſic enim ἰσονομίαν, ſi placet, appellemus: & ais, quoniam ſit natura mortalis, immortalem etiam eſſe oportere. iſto modo, quoniā homines mortales ſunt, ſint aliqui immortales: et quoniā naſcuntur in terra, naſcantur & in aqua: et quia ſunt quæ interimāt, ſint quæ conſeruent. ſint ſanè: ſed ea cōſeruent, quæ ſunt. deos iſtos eſſe non ſentio. omnis tamen iſta rerum effigies ex indiuiduis quo modo corporibus oritur? quæ etiam ſi eſſent, quæ nulla ſunt; pellere ſe ipſa et agitari inter ſe concurſu fortaſſe poſſent; formare, figurare, colorare, animare non poſſent. nullo igitur modo immortalem deum efficitis. Videamus nunc de beato. ſine uirtute certe nullo modo. uirtus autem actuoſa, & deus ueſter nihil agens: expers uirtutis igitur: ita ne beatus quidem. quæ ergo uita? ſuppeditatio, inquis, bonorum, nullo malorum interuentu. quorum tandem bonorū? uoluptatum. credo: nempe ad corpus pertinentium: nullam enim nouiſtis niſi profectam à corpore, & redeuntem ad corpus animi uoluptatem. non arbitror te Vellei ſimilem eſſe Epicureorum reliquorum: quos pudeat earum Epicuri uocum, quibus ille teſtatur, ſe ne intelligere quidem ullum bonum, quod ſit ſeiunctum à delicatis, & obſcœnis uoluptatibus: quas qui-

dem nõ erubeſcens perſequitur omnes nominatim. quê cibũ igitur, aut quas potiones, aut quas uocum & flo rum uarietates, aut quos tactus, quos odores adhibebis ad deos, ut eos perfundas uoluptatibus? at poetæ quidem nectar, ambroſiam epulas comparant, & aut Iu= uentatem, aut Ganymedem pocula miniſträtem. tu autẽ Epicure quid facies? neque enim, unde habeat iſta deus tuus, uideo, nec quo modo utatur. locupletior igi tur hominum natura ad beate uiuendũ eſt, quàm deo= rum, quòd pluribus generibus fruitur uoluptatum. At has leuiores ducis uoluptates, quibus quaſi titillatio (Epi curi enim hoc uerbũ) ſenſibus adhibetur. Quouſque lu= dis? nã Philo noſter ferre non poterat aſpernari Epicu reos molles et delicatas uoluptates: ſumma enim memo ria pronũciabat plurimas Epicuri ſententias ijs ipſis uer bis, quibus erant ſcriptæ: Metrodori uero, qui eſt Epi= curi collega ſapientiæ, multa impudentiora recitabat: accuſat enim Timocratem fratrem ſuum Metrodorus, quòd dubitet omnia, quæ ad beatam uitam pertineant, uentre metiri: neque id ſemel dicit, ſed ſæpius. annue= re te uideo: nota enim tibi ſunt. proferrem libros, ſi ne= gares. neque nunc reprehendo, quòd ad uoluptatem o= mnia referantur: alia eſt ea quæſtio: ſed doceo, deos ue= ſtros eſſe uoluptatis expertes: ita ueſtro iudicio ne beatos quidẽ. at dolore uacant. ſatin eſt id ad illam abundã tem bonis, uitam beatiſſimam? cogitant, inquis, aſſidue beatos eſſe ſe: habent enim nihil aliud, quod agitent in mente. comprehende igitur animo, et propone ante ocu los, deum nihil aliud in omni æternitate, niſi, mihi pul= chre eſt, & ego beatus ſum, cogitantẽ. nec tamẽ uideo,

quo modo uideatur iſte deus beatus, cũ ſine ulla inter=miſſione pulſetur, agiteturq́; incurſione atomorum ſempiterna, cumq́; ex ipſo imagines ſemper affluãt. ita nec beatus eſt ueſter deus, nec æternus. At etiam de ſanctitate, de pietate aduerſus deos, libros ſcripſit Epicurus. at quo modo in his loquitur? ut Coruncanũ, aut Scæuolam Pontifices maximos te audire dicas; non eum, qui ſuſtulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut Xerxes, ſed rationibus, deorũ immortalium templa & aras euerterit. quid eſt enim, cur deos ab hominibus colendos dicas, cum dij non modo homines non colãt, ſed omnino nihil curent, nihil agant? at eſt eorum eximia quædam præſtanſq́; natura, ut ea debeat ipſa per ſe ad ſe colendam elicere ſapientem. an quidquam eximium poteſt eſſe in ea natura, quæ ſua uoluptate lætans, nihil nec actura ſit unquã, neque agat, neque egerit? quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum ſit, ei deberi poteſt? eſt enim pietas, iuſtitia aduerſum deos: cum quibus quid poteſt nobis eſſe iuris, cum homini nulla cum deo ſit cõmunitas? ſanctitas autem, eſt ſcientia colendorũ deorum: qui quamobrem colendi ſunt, non intelligo, nullo nec accepto ab ijs, nec ſperato bono. quid eſt autem, quòd eos ueneremur propter admirationem eius naturæ, in qua egregium nihil uidemus? Nam ſuperſtitione, quod gloriari ſoletis, facile eſt liberari, cum ſuſtuleris omnem uim deorum. niſi forte Diagoram, aut Theodorum, qui omnino deos eſſe negabant, cenſes ſuperſtitioſos eſſe potuiſſe. ego ne Protagoram quidem: cui neutrum liquerit, nec eſſe deos, nec non eſſe. horum

*enim ſententiæ omnium non modo ſuperſtitionem tol=
lunt, in qua ineſt timor inanis deorum; ſed etiam reli=
gionem, quæ deorum cultu pio continetur. quid? ij,
qui dixerunt totam de dijs immortalibus opinionem fi
ctã eſſe ab hominibus ſapientibus Reip. cauſa, ut, quos
ratio non poſſet, eos ad officium religio duceret; nõ ne
omnem religionem funditus ſuſtulerunt? quid Prodi-
cus Chius? qui ea, quæ prodeſſent hominum uitæ, deo=
rum in numero habita eſſe dixit, quam tandem religio
nem reliquit? quid, qui aut fortes, aut claros, aut poten
tes uiros tradunt poſt mortem ad deos perueniſſe, eosq́;
eſſe ipſos, quos nos colere, precari, uenerariq́; ſoleamus?
non ne expertes ſunt religionum omnium? quæ ratio
maxime tractata ab Euhemero eſt: quẽ noſter & in=
terpretatus, & ſecutus eſt præter cæteros Ennius. ab
Euhemero autem & mortes, & ſepulturæ demõſtran=
tur deorum. utrum igitur hic confirmaſſe religionem
uidetur, an penitus totam ſuſtuliſſe? omitto Eleuſinam
ſanctam illam & auguſtam,*

» *Vbi initiantur gentes orarum ultimæ:*

*præterea Samothraciam, eaq́;, quæ Lemni nocturno
aditu occulta coluntur ſilueſtribus ſepibus denſa. qui=
bus explicatis, ad rationemq́; reuocatis, rerum magis
natura cognoſcitur, quàm deorum. mihi quidem etiam
Democritus, uir magnus in primis, cuius fontibus Epi=
curus hortulos ſuos irrigauit, nutare uidetur in na=
tura deorum. tum enim cenſet imagines diuinitate præ
ditas ineſſe uniuerſitati rerum: tum principia, men=
tesq́;, quæ ſunt in eodem uniuerſo, deos eſſe dicit, tum
animantes imagines, quæ uel prodeſſe nobis ſolent, uel*

nocere; tum ingentes quaſdam imagines, tantaſq́; , ut uniuerſum mundum complectantur extrinſecus. quæ quidem omnia ſunt patria Democriti, quàm Democrito digniora. quis enim iſtas imagines comprehendere animo poteſt? quis admirari? quis aut cultu, aut religione dignas iudicare? Epicurus *uero ex animis hominum extraxit radicitus religionem, cum dijs immortalibus & opem, & gratiam ſuſtulit: cum enim optimam & præſtantiſſimam naturam dei dicat eſſe, negat idem eſſe in deo gratiam: tollit id, quod maxime proprium eſt optimæ præſtantiſſimæq́; naturæ: quid enim eſt melius, aut quid præſtantius bonitate, & beneficentia? qua cum carere deum uultis, neminem deo nec deum, nec hominem charum, neminem ab eo amari, neminem diligi uultis. ita fit, ut non modo homines à dijs, ſed ipſi dij inter ſe ab alijs alij negligantur. quanto* Stoici *melius, qui à uobis reprehenduntur. cenſent autem ſapientes ſapientibus etiam ignotis eſſe amicos: nihil eſt enim uirtute amabilius. quam qui adeptus erit, ubicunque erit gentium, à nobis diligetur. uos autem quid mali datis, cum imbecillitatem gratificationem, & beneuolentiam ponitis? ut enim omittam uim & naturam deorū, ne homines quidem cenſetis, niſi imbecilli eſſent, futuros beneficos, & benignos fuiſſe. nulla eſt charitas naturalis inter bonos? charum ipſum uerbum eſt amoris: ex quo amicitiæ nomen eſt ductum: quam ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit iſta amicitia, ſed mercatura quædā utilitatū ſuarum. prata, & arua, & pecudū greges diligūtur iſto*

modo, quòd fructus ex eis capiuntur. hominum charitas, & amicitia gratuita eſt. quanto igitur magis deorũ? qui nulla re egentes & inter ſe diligunt, & hominibus conſulunt. quod ni ita ſit, quid ueneramur, quid precamur deos? cur ſacris Pontifices, cur auſpicijs Augures præſunt? quid optamus à dijs immortalibus? quid uouemus? at etiã Epicuri liber eſt de ſanctitate. ludimur ab homine non tam faceto, quàm ad ſcribendi licentiam libero. quæ enim poteſt eſſe ſanctitas, ſi dij humana non curant? quæ autem animãs natura, nihil curans? uerius eſt igitur illud nimirũ, quod familiaris omnium noſtrũ Poſidonius diſſeruit in libro quinto de natura deorum, nullos eſſe deos Epicuro uideri; quæq; is de dijs immortalibus dixerit, inuidiæ deteſtandæ gratia dixiſſe: neque enim tã deſipiens fuiſſet, ut homũculis ſimilem deum fingeret, lineamentis dũtaxat extremis, non habitu ſolido; membris hominis præditũ omnibus, uſu membrorũ ne minimo quidem; exilem quendã, atque perlucidũ, nihil cuiquã tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem. quæ natura primũ nulla eſſe poteſt: idq; uidens Epicurus, re tollit, oratione relinquit deos. deinde ſi maxime talis eſt deus, ut nulla gratia, nulla hominũ charitate teneatur; ualeat; quid enim dicam, propitius ſit? eſſe enim propitius poteſt nemini, quoniam, ut dicitis, omnis in imbecillitate eſt & gratia, & charitas.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER II.

Q*Væ cum Cotta dixiſſet, tũ Velleius, Næ ego, inquit, incautus, qui cũ Academico, & eodem rhetore cõgredi conatus ſum. nã neque indiſertum Academicũ pertimuiſſem, nec ſine iſta philoſophia rhetorem quamuis eloquentem: neque enim flumine conturbor inanium uerborum, nec ſubtilitate ſententiarum, ſi orationis eſt ſiccitas. tu autem Cotta utraque re ualuiſti: corona tibi, & iudices defuerũt. ſed ad iſta alias. nunc Lucilium, ſi ipſi commodum eſt, audiamus. Tum Balbus, Eundem equidem, inquit, mallem audire Cottã, dũ, qua eloquentia falſos deos ſuſtulit, eadem ueros inducat: eſt enim & philoſophi, & Põtificis, & Cottæ, de dijs immortalibus habere nõ errãtem, & uagã, ut Academici, ſed, ut noſtri, ſtabilem, certamq; ſententiã. nã contra Epicurũ ſatis ſuperq; dictũ eſt. ſed aueo audire, tu ipſe Cotta quid ſentias. An, inquit, oblitus es, quod initio dixerim, facilius me, talibus præſertim de rebus, quid nõ ſentirem, q̃ quid ſentirem, poſſe dicere? quòd ſi haberem aliquid, quod liqueret; tamẽ te audire uiciſſim uellem, cũ ipſe tã multa dixiſſem. Tũ Balbus, Gerã tibi morem, et agã quã breuiſſime potero: etenim cõuictis Epicuri erroribus, lõga de mea diſputatione detracta oratio eſt. Omnino diuidũt noſtri totã*

iſtam de dijs immortalibus quæſtionem in partes quatuor. primum docent eſſe deos: deinde quales ſint: tũ mũdum ab his adminiſtrari: poſtremo cóſulere eos rebus humanis. nos autem hoc ſermone, quæ priora duo ſunt, ſumamus: tertium, et quartũ, quia maiora ſunt, puto in aliud eſſe tempus differenda. Minime uero, inquit Cotta: *nam & otioſi ſumus, & ijs de rebus agimus, quæ ſunt etiam negotijs anteponendæ.* Tũ Lucilius, Ne *egere quidem uidetur, inquit, oratione prima pars: quid enim poteſt eſſe tam apertum, tamq; perſpicuum, cum cœlum ſuſpeximus, cœleſtiáq; contemplati ſumus, quàm eſſe aliquod numen præſtantiſſimæ mentis, quo hæc regantur? quod ni ita eſſet, qui potuiſſet aſſenſu omnium dicere* Ennius,

» *Aſpice hoc ſublime cãdens, quem inuocãt omnes* Iouẽ. *illum uero &* Iouem, *& dominatorem rerũ, et omnia nutu regentem, et, ut idem* Ennius,

» *patrem diuumq; hominumq;,*

& præſentem, ac præpotentem deum. quod qui dubitat, haud ſanè intelligo, cur non idem, ſol ſit, an nullus ſit, dubitare poſſit. quid enim eſt hoc illo euidentius? quod niſi cognitum comprehenſumq; animis haberemus, non tam ſtabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec unà cũ ſeculis, ætatibuſq; hominum inueterare potuiſſet. etenim uidemus cæteras opiniones fictas, atque uanas diuturnitate extabuiſſe. quis enim Hippocentaurum *fuiſſe, aut* Chimærá *putat? quæ'ue anus tã excors inueniri poteſt, quæ illa, quæ quondam credebantur, apud inferos portenta extimeſcat? opinionum enim cõmenta delet dies, na*

turæ iudicia confirmat. itaque & in noſtro populo, et in cæteris deorum cultus religionumq́; ſanctitates exiſtunt in dies maiores, atque meliores. idq́; euenit non temere, nec caſu, ſed quòd & præſentiam ſæpe diui ſuã declarant: ut & apud Regillum *bello* Latinorum, *cũ* A. Poſtumius Dictator *cũ* Octauio Mamillio Tuſculano *prælio dimicaret, in noſtra acie* Caſtor, & Pollux *ex equis pugnare uiſi ſunt: & recentiore memoria ijdem* Tyndaridæ Perſem *uictum nũciauerunt:* P. *enim* Vatienus, *auus huius adoleſcentis, cũ è præfectura* Reatina Romã *uenienti noctu duo iuuenes cum equis albis dixiſſent,* Regem Perſem *illo die captũ, ſenatui nũciauit, et primo, quaſi temere de* Rep. *locutus eſſet, in carcerem coniectus eſt, poſt à* Paulo *literis allatis, cũ idem dies conſtitiſſet, & agro à ſenatu, & uacatione donatus eſt. atque etiã cũ ad fluuium* Sagrã Crotoniatas Locri *maximo prælio deuiciſſent, eo ipſo die auditã eſſe eam pugnã ludis* Olympiæ, *memoriæ proditũ eſt. ſæpe* Faunorum *uoces exauditæ, ſæpe uiſæ formæ deorũ, quemuis aut non hebetem, aut impium deos præſentes eſſe confiteri coegerũt. prædictiones uero, & præſenſiones rerũ futurarum quid aliud declarant, niſi hominibus ea, quæ ſint, oſtendi, monſtrari, portendi, prædici? ex quo illa oſtenta, monſtra, portenta, prodigia dicuntur. quòd ſi ea ficta credimus licentia fabularum,* Mopſum, Tireſiam, Amphiaraum, Calchantem, Helenum, *quos tamen augures ne ipſæ quidem fabulæ aſciuiſſent, ſi res omnino repudiarent: ne domeſticis quidẽ exemplis docti, numen deorũ cõprobabimus? nihil nos* P. Claudij *bello* Punico *primo temeritas mouebit? qui*

etiam per iocum deos irridens, cum cauea liberati pulli non paſcerentur, mergi eos in aquam iuſſit, ut biberét, quoniam eſſe nollét. qui riſus claſſe deuicta multas ipſi lacrymas, magnam populo R. cladem attulit. quid? collega eius Iunius eodem bello non ne tempeſtate claſſem amiſit, cũ auſpicijs non paruiſſet? itaque P. Claudius à populo condemnatus eſt, Iunius necem ſibi ipſe conſciuit. C. Flaminium Celius religione neglecta cecidiſſe apud Thraſimenũ ſcribit, cũ magno Reip. uulnere. quorũ exitio intelligi poteſt, eorũ imperijs Remp. amplificatam, qui religionibus paruiſſent. & ſi conferre uolumus noſtra cũ externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur, religione, id eſt cultu deorum, multo ſuperiores. an Actij Nauij lituus ille, quo ad inueſtigandum ſuem regiones uineæ terminauit, contemnendus eſt? crederem, niſi eius augurio Rex Hoſtilius maxima bella geſſiſſet. ſed negligentia nobilitatis augurij diſciplina omiſſa, ueritas auſpiciorũ ſpreta eſt, ſpecies tantũ retenta. itaque maximæ Reip. partes, in his bella, quibus Reip. ſalus continetur, nullis auſpicijs adminiſtrantur, nulla perennia ſeruantur, nulla ex acuminibus, nulli uiri uocantur: ex quo in procinctu teſtamenta perierunt. tum enim bella gerere noſtri duces incipiunt, cum auſpicia poſuerunt. at uero apud maiores tanta religionis uis fuit, ut quidam imperatores etiam ſe ipſos dijs immortalibus capite uelato uerbis certis pro Rep. deuouerent. multa ex Sibyllinis uaticinationibus, multa ex aruſpicum reſponſis commemorare poſſum, quibus ea confirmentur, quæ dubia nemini debent eſſe. atqui & no=

ſtrorum Augurum, & Hetruſcorum, & aruſpicum diſciplinam P. Scipione, C. Figulo Conſulibus res ipſa probauit. quos cum Ti. Gracchus Conſul iterum crearet, primus rogatorum, ut eos retulit, ibidem eſt repente mortuus. Gracchus cum comitia nihilo minus peregiſſet, remq; illam in religionem populo ueniſſe ſentiret, ad ſenatũ retulit. ſenatus, quos ad ſoleret, referendũ cenſuit. aruſpices introducti, reſponderunt, non fuiſſe iuſtum comitiorum rogatorem. tum Gracchus, ut è patre audiebã, incenſus ira, ita ne uero? ego non iuſtus, qui & cõſul rogaui, & Augur, & auſpicato? an uos Thuſci ac barbari auſpiciorũ populi R. ius tenetis, & interpretes eſſe comitiorum poteſtis? itaque tum illos exire iuſſit. poſt autem è prouincia literas ad collegium miſit, ſe, cum legeret libros, recordatũ eſſe uitio ſibi tabernaculum captũ fuiſſe in hortos Scipionis, quòd, cũ pomœrium poſtea intraſſet habendi ſenatus cauſa, in redeundo, cũ idem pomœriũ trãſiret, auſpicari eſſet oblitus: itaque uitio creatos eſſe Conſules. Augures rem ad ſenatũ: ſenatus, ut abdicarent: Conſules abdicauerunt. quæ quærimus exempla maiora? uir ſapientiſſimus, atque haud ſcio an omnium præſtãtiſſimus, peccatũ ſuũ, quod cælari poſſet, confiteri maluit, quàm hærere in Rep. religionem: Conſules ſummum imperium ſtatim deponere, quàm id tenere punctum temporis contra religionem. magna Augurum auctoritas. quid aruſpicũ ars, non ne diuina? hæc innumerabilia ex eodem genere qui uideat, non ne cogatur confiteri deos eſſe? quorum enim interpretes ſunt, eos ipſos eſſe certe neceſſe eſt. deorum autem interpretes

ſunt: deos igitur eſſe fateamur. ac fortaſſe non omnia eueniunt, quæ prædicta ſunt. ne ægri quidem quia non omnes conualeſcũt, iccirco ars nulla medicina eſt. ſigna oſtenduntur à dijs rerum futurarum. in his ſi qui errauerunt, non deorum natura, ſed hominum cõiectura peccauit. itaque inter omnes omnium gentium ſententia conſtat: omnibus enim innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe deos. quales ſint, uarium eſt: eſſe nemo negat. Cleãthes *quidem noſter quatuor de cauſis dixit in animis hominum informatas deorũ eſſe notiones. primam poſuit eam, de qua modo dixi; quæ orta eſſet ex præſenſione rerum futurarum: alteram, quam ceperimus ex magnitudine commodorum, quæ percipiuntur cœli temperatione, fœcunditate terrarum, aliarumq́; commoditatum complurium copia: tertiam, quæ terreret animos fulminibus, tempeſtatibus, nimbis, niuibus, grandinibus, uaſtitate, peſtilentia, terræ motibus, & ſæpe fremitibus, lapideiśq; imbribus, & guttis imbrium quaſi cruentis, tum lapidibus, aut repentinis terrarum hiatibus, tum præter naturam hominum, pecudumq́; portentis, tum facibus uiſis cœleſtibus, tum ſtellis ijs, quas* Græci Cometas, *noſtri* Crinitas *uocant: quæ nuper bello* Octauiano *magnarum fuerunt calamitatum prænunciæ: tum ſole geminato, quod, ut è patre audiui,* Tuditano, & Aquilio Conſulibus *euenerat: quo quidem anno* P. Africanus *ſol alter extinctus eſt. quibus exterriti homines uim quandam eſſe cœleſtem, & diuinam ſuſpicati ſunt. quartam cauſam eſſe, eamq́; uel maximam, æquabilitatem motus, conuerſionem cœli, ſolis, lunæ, ſiderumq́;*

omnium diſtinctionem, uarietatem, pulchritudinem, ordinem: quarum rerum aſpectus ipſe ſatis indicaret, non eſſe fortuita. ut ſi quis in domum aliquam, aut in gymnaſium, aut in forum uenerit: cum uideat omnium rerum rationem, modum, diſciplinam, non poſſit ea ſine cauſa fieri iudicare, ſed eſſe aliquem intelligat, qui præſit, & cui pareatur: multo magis in tantis motibus, tantiſq; uiciſſitudinibus, tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in quibus nihil unquam immenſa, & infinita uetuſtas mentita ſit, ſtatuat neceſſe eſt, ab aliqua mente tantos naturæ motus gubernari. Chryſippus quidem, quanquam eſt acerrimo ingenio, tamen ea dicit, ut ab ipſa natura didiciſſe, non ut ipſe reperiſſe uideatur. ſi enim, inquit, eſt aliquid in rerum natura, quod hominis mens, quod ratio, quod uis, quod poteſtas humana efficere non poſſit: eſt certe id, quod illud efficit, homine melius. atqui res cœleſtes, omneſq; eæ, quarum eſt ordo ſempiternus, ab homine confici non poſſunt: eſt igitur id, quo illa cõficiuntur, homine melius. id autẽ quid potius dixerim, quàm deum? etenim ſi dij non ſunt, quid eſſe poteſt in rerum natura homine melius? in eo enim ſolo ratio eſt, qua nihil poteſt eſſe præſtantius. eſſe autem hominem, qui nihil in omni mũdo melius eſſe, quàm ſe putet, deſipientis arrogantiæ eſt. ergo eſt aliquid melius. eſt igitur profecto deus. an uero, ſi domum magnam, pulchramq; uideris, non poſſis adduci, ut, etiam ſi dominum nõ uideas, muribus illam, & muſtellis ædificatã putes: tantũ uero ornatum mundi, tantam uarietatem, pulchritudinemq; rerum cœleſtium, tantã uim, & magnitudinem

maris, atque terrarum, ſi tuum, ac non deorum immortalium domicilium putes, nō ne planè deſipere uideare? an ne hoc quidem intelligimus, omnia ſupera eſſe meliora? terrā autem eſſe infimā, quam craſſiſſimus circunfundat aer, ut ob eam ipſam cauſam, quod etiam quibuſdam regionibus, atque urbibus contingere uidemus, hebetiora ut ſint hominū ingenia propter cœli pleniorem naturam, hoc idem generi humano euenerit, quòd in terra, hoc eſt in craſſiſſima regione mundi, collocati ſint. & tamen ex ipſa hominū ſolertia eſſe aliquā mentem, & eā quidem acriorem, & diuinā, exiſtimare debemus. unde enim hanc homo arripuit? ut ait apud Xenophontē Socrates. quin & humorē, & calorem, qui eſt fuſus in corpore, & terrenam ipſam uiſcerum ſoliditatem, animum denique illū ſpirabilem ſi quis quærat unde habemus; apparet, quòd aliud à terra ſumpſimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo, quem ſpiritu ducimus. illud autem, quod uincit hæc omnia, rationem dico, et, ſi placet pluribus uerbis, mentem, conſilium, cogitationem, prudentiam ubi inuenimus? unde ſuſtulimus? an cætera mundus habebit omnia, hoc unū, quod plurimi eſt, non habebit? atqui certe nihil omnium rerū melius eſt mundo, nihil præſtabilius, nihil pulchrius: nec ſolum nihil eſt, ſed ne cogitari quidem quicquam melius poteſt. & ſi ratione & ſapientia nihil eſt melius, neceſſe eſt hæc ineſſe in eo, quod optimum eſſe concedimus. quid uero tanta rerū conſentiens, conſpirans, continuata cognatio? quem non coget ea, quæ à me dicuntur, cōprobare? poſſet ne uno tempore florere, de-

inde uiciſſim horrere terra? aut, tot rebus ipſis ſe immutantibus, ſolis acceſſus, diſceſſusq́; ſolſtitijs, brumisq́; cognoſci? aut æſtus maritimi, fretorumq́; anguſtiæ ortu, aut obitu lunæ cõmoueri? aut una totius cœli conuerſione curſus aſtrorum diſpares conſeruari? hæc ita fieri omnibus inter ſe concinentibus mundi partibus profectò non poſſent, niſi ea uno diuino, & cõtinuato ſpiritu continerentur. atque hæc cũ uberius diſputantur, & fuſius, ut mihi eſt in animo facere, facilius effugiunt Academicorũ calumniam: cũ autem, ut Zeno ſolebat, breuius, anguſtiusq́; concludũtur, tũ apertiora ſunt ad reprehendendum. nam ut profluens amnis aut uix, aut nullo modo, concluſa autem aqua facile corrumpitur: ſic orationis flumine reprehenſoris uitia diluuntur, anguſtia autem concluſæ orationis non facile ſe ipſa tutatur. hæc enim, quæ dilatantur à nobis, Zeno ſic premebat. quod ratione utitur, id melius eſt, quàm id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mundus utitur. ſimiliter effici poteſt, ſapientem eſſe mundum; ſimiliter, beatũ; ſimiliter, æternũ. omnia enim hæc meliora ſunt, quàm ea, quæ ſunt his carentia: nec mundo quicquam melius: ex quo efficitur eſſe mũdum deũ. idemq́; hoc modo. nullius ſenſu carentis pars aliqua poteſt eſſe ſentiens. mundi autem partes ſentientes ſunt: non igitur caret ſenſu mundus. pergit idem, & urget anguſtius. nihil, inquit, quod animi, quodq́; rationis eſt expers, id generare ex ſe poteſt animantem, compotemq́; rationis. mundus autem generat animantes, compotesq́; rationis: animãs eſt igitur mũdus, cõposq́; rationis. idemq́;

ſimilitudine, ut ſæpe ſolet, rationem concluſit hoc mo= do. ſi ex oliua modulate canentes tibiæ naſcerentur; non dubitares, quin ineſſet in oliua tibicinis quædam ſcientia. quid, ſi platani fidiculas ferrent numeroſe ſo= nantes? idem ſcilicet cenſeres, in platanis ineſſe muſicā. cur igitur mūdus non animans, ſapienſq; iudicetur, cū ex ſe procreet animantes, atque ſapientes? ſed quoniā cœpi ſecus agere, atque initio dixeram; negarā enim hanc primā partem egere oratione, quòd eſſet omnibus perſpicuū, deos eſſe: tamen id ipſum rationibus phyſicis confirmari uolo. ſic enim res ſe habet, ut omnia, quæ alantur, & creſcant, contineant in ſe uim caloris: ſine qua neque ali poſſent, neque creſcere. nam omne, quod eſt calidum, & igneum, cietur, & agitur motu ſuo: quod autem alitur, & creſcit, motu quodā utitur cer= to, & æquabili: qui quandiu remanet in nobis, tan= diu ſenſus, & uita remanet: refrigerato autem, & extincto calore, occidimus ipſi, & extinguimur. quod quidem Cleanthes his etiam argumentis docet, quanta uis inſit caloris in omni corpore: negat enim ullum eſſe cibū tam grauem, quin is die, & nocte concoqua= tur: cuius etiam in reliquijs ineſt calor, ĳs, quos natura reſpuerit. iam uero uenæ, et arteriæ micare nō deſinūt quaſi quodam igneo motu: animaduerſumq; ſæpe eſt, cum cor animantis alicuius euulſum, ita mobiliter pal= pitaret, ut imitaretur igneam celeritatem. omne igi= tur, quod uiuit, ſiue animal, ſiue terra editum, id ui= uit propter incluſum in eo calorem. ex quo intelligi de bet, eam caloris naturam uim in ſe habere uitalem per omnem mundum pertinentem. atque id facilius cerne=

mus toto genere hoc igneo, quod tranat omnia, ſubtilius explicato. omnes igitur partes mundi tangam, quæ maximo calore fulctæ ſuſtinentur. quod primum in terrena natura perſpici poteſt. nam & lapidum conflictu, atque tritu elici ignem uidemus: & recenti foſſione

„ *terram fumare calentem,*

atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, et id maxime hibernis fieri temporibus, quòd magna uis terræ cauernis cõtineatur caloris, eaq́; hieme ſit denſior, ob eamq́; cauſam calorem inſitum in terris cõtineat arctius. longa eſt oratio, multaq́; rationes, quibus doceri poſſit, omnia, quæ terra concipiat, ſemina, quæq́; ipſa ex ſe generata ſtirpibus infixa contineat, ea tẽperatione caloris & oriri, & augeſcere. atque aquæ etiam admiſtum eſſe calorem, primum ipſe liquor, tum aquæ declarat effuſio, quæ neque conglaciaret frigoribus, neque niue pruinaq́; cõcreſceret, niſi eadem ſe admiſto calore liquefacta & dilapſa diffunderet. itaque & aquilonibus, reliquiſq́; frigoribus adiectis dureſcit humor: & idem uiciſſim mollitur tepefactus, & tabeſcit calore. atque etiam maria agitata uentis ita tepeſcũt, ut intelligi facile poſſit in tantis illis humoribus incluſum eſſe calorem: nec enim ille externus, & aduentitius habendus eſt tepor, ſed ex intimis maris partibus agitatione excitatus, quod noſtris quoque corporibus contingit, cũ motu atque exercitatione recaleſcunt. ipſe uero aer, qui natura eſt maxime frigidus, minime eſt expers caloris. ille uero & multo quidẽ calore admiſtus eſt: ipſe enim oritur ex reſpiratione aquarum: earum enim quaſi

uapor quidam aer habendus eſt. is autem exiſtit motu eius caloris, qui aquis cōtinetur. quā ſimilitudinem cernere poſſumus in ijs aquis, quæ efferueſcūt ſubditis ignibus. iam uero reliqua quarta pars mundi, ea & ipſa tota natura feruida eſt, & cæteris naturis omnibus ſalutarem impertit, & uitalem calorem. ex quo concluditur, cùm omnes mundi partes ſuſtineantur calore, mundū etiam ipſum ſimili, pariq; natura in tanta diuturnitate ſeruari, eoq; magis, quòd intelligi debet, calidum illud, atque igneū ita in omni fuſum eſſe natura, ut in eo inſit procreandi uis, & cauſa gignendi: à quo & animantia omnia, & ea, quorum ſtirpes terra continentur, et naſci ſit neceſſe, et augeſcere. natura eſt igitur, quæ contineat mundum omnem, eumq; tueatur, & ea quidem non ſine ſenſu, atque ratione: omnem enim naturam neceſſe eſt, quæ non ſolitaria ſit, neque ſimplex, ſed cum alio coniuncta, atque connexa, habere aliquem in ſe principatum, ut in homine mentem, in belua quiddam ſimile mentis, unde oriantur rerum appetitus. in arborum autem, & earum rerum, quæ gignuntur è terra, radicibus ineſſe principatus putatur. principatum autem id dico, quod Græci ἡγεμονικὸν uocant: quo nihil in quoque genere nec poteſt, nec debet eſſe præſtantius. itaque neceſſe eſt illud etiā, in quo ſit totius naturæ principatus, eſſe omnium optimum, omniumq; rerum poteſtate dominatuq; digniſſimū. uidemus autem in partibus mundi (nihil eſt enim in omni mundo, quod nō pars uniuerſi ſit) ineſſe ſenſum & rationem. in ea parte igitur, in qua mūdi eſt principatus, hæc ineſſe neceſſe eſt, & acriora quidē, atque maiora.

quocirca ſapiētem eſſe mundum neceſſe eſt, naturamq́; eam,quæ res omnes cōplexa teneat,perfectione rationis excellere,eoq́; deum eſſe mundum,omnemq́; uim mūdi diuina natura contineri . atque mundi feruor ille purior , perlucidior , mobiliorq́; multo , ob easq́; cauſas aptior ad ſenſus commouendos,quàm hic noſter calor, quo hæc,quæ nota nobis ſunt,retinentur,& uigent.absurdum eſt igitur dicere,cum homines,beſtiæq́; hoc calore teneantur,& propterea moueantur,& ſentiāt,mūdum eſſe ſine ſenſu,qui integro,& puro, & libero,eodemq́; acerrimo,& mobiliſſimo ardore teneatur , præſertim cum is ardor , qui eſt mundi , non agitatus ab alio,neque externo pulſu , ſed per ſe ipſe , ac ſua ſponte moueatur . nam quid poteſt eſſe mundo ualentius, quod pellat,atque moueat calorem eum,quo ille teneatur ? audiamus enim Platonem quaſi quendam deum philoſophorum : cui duos placet eſſe motus,unum ſuū, alterum externum ; eſſe autē diuinius, quod ipſum ex ſe ſua ſponte moueatur,quàm quod pulſu agitetur alieno . hunc autem motum in ſolis animis eſſe ponit , ab hisq́; principium motus eſſe ductum putat.quapropter quoniam ex mundi ardore motus omnis oritur,is autē ardor non alieno impulſu , ſed ſua ſponte mouetur : animus ſit neceſſe eſt . ex quo efficitur, animātem eſſe mundum . atque ex hoc quoque intelligi poterit, in eo ineſſe intelligentiam , quòd certe eſt mundus melior , quàm ulla natura . ut enim nulla pars corporis noſtri eſt,quæ nō ſit minor,quàm noſmet ipſi ſumus: ſic mundum uniuerſum pluris eſſe neceſſe eſt,quàm partem aliquam uniuerſi.quod ſi ita eſt , ſapiens ſit mundus ne=

ceſſe eſt : nam ni ita eſſet,hominem,qui eſt mũdi pars, quoniam rationis eſt particeps,pluris eſſe, quàm mundum omnem,oporteret . atque etiã ſi à primis inchoatiſq; naturis ad ultimas perfectaſq; uolumus procedere, ad deorũ naturã perueniamus neceſſe eſt . primo enim animaduertimus à natura ſuſtineri ea,quæ gignuntur è terra, quibus natura nihil tribuit amplius, quàm ut ea alendo,atque augẽdo tueretur . beſtijs autẽ ſenſum & motum dedit,& cum quodã appetitu acceſſum ad res ſalutares,à peſtiferis receſſum:homini hoc amplius, quòd addidit rationem , qua regerentur animi appetitus,qui tum remitterentur,tum continerentur.quartus autem gradus,et altiſſimus,eorum,qui natura boni, ſapienteſq; gignuntur : quibus à principio innaſcitur ratio recta,conſtanſq;,quæ ſupra hominem putanda eſt , deoq; tribuenda,id eſt mundo : in quo neceſſe eſt perfectam illam,atque abſolutã ineſſe rationem.neque enim dici poteſt , in ulla rerum inſtitutione non eſſe aliquid extremũ , atque perfectũ . ut enim in uite,ut in pecude , niſi quæ uis obſtitit, uidemus naturam ſuo quodã itinere ad ultimum peruenire ; atque ut pictura, et fabrica,cæteræq; artes habent quendam abſoluti operis effectum: ſic in omni natura , ac multo etiam magis,neceſſe eſt abſolui aliquid ac perfici . etenim cæteris naturis multa externa,quo minus perficiantur, poſſunt obſiſtere : uniuerſam autem naturã nulla res poteſt impedire : propterea quòd omnes naturas ipſa cohibet,et cõtinet. quo circa neceſſe eſt eſſe illum quartum,et altiſſimum gradum, quò nulla uis poſſit accedere.is autem gradus eſt,in quo rerum omnium natura ponitur:quæ

quoniam talis eſt, ut præſit omnibus, & eam nulla res poſſit impedire, neceſſe eſt intelligentem eſſe mundum, & quidem etiam ſapientem. quid autem eſt inſcitius, quàm aut eam naturam, quæ omnes res ſit complexa, non optimam dici; aut, cum ſit optima, non primum animantem eſſe, deinde rationis, & conſilij cõpotem, poſtremo ſapiẽtem? qui enim aliter poteſt eſſe optima? neque enim, ſi ſtirpium ſimilis ſit, aut etiam beſtiarum, optima putanda ſit potius, quàm deterrima: nec uero, ſi rationis particeps ſit, nec ſit tamen à principio ſapiens, non ſit deterior mundi potius, quàm humana cõditio: homo enim ſapiens fieri poteſt: mundus autem, ſi in æterno præteriti temporis ſpatio fuit inſipiens, nunquam profecto ſapientiam conſequetur: ita erit homine deterior. quod quoniam abſurdum eſt, & ſapiens à principio mundus, & deus habendus eſt. neque enim eſt quidquam aliud præter mundum, cui nihil abſit, quodq́; undique aptum, atque perfectum, expletumq́; ſit omnibus ſuis numeris, & partibus. ſcite enim Chryſippus, ut clypei cauſa inuolucrum, uaginam autẽ gladij, ſic præter mundum cætera omnia aliorum cauſa eſſe generata, ut eas fruges, atque fructus, quos terra gignit, animantium cauſa, animãtes autem hominum, ut equum uehendi cauſa, arandi bouem, uenandi, et cuſtodiendi canem. ipſe autem homo ortus eſt ad mundum contemplandum, & imitandum, nullo modo perfectus, ſed quædam particula perfecti. ſed mundus, quoniam omnia complexus eſt, nec eſt quidquam quod non inſit in eo, perfectus undique eſt. quid igitur poteſt ei deeſſe, quod eſt optimum? nihil autem eſt mente &

ratione melius: ergo hæc mundo deeſſe non poſſunt. bene igitur idem Chryſippus, qui ſimilitudines adiungens, omnia in perfectis, & maturis docet eſſe meliora; ut in equo, quàm in equulo; in cane, quàm in catulo; in uiro, quàm in puero: iam quod in omni mũdo optimum ſit, id in perfecto aliquo, atque abſoluto eſſe debere. eſt autem nihil mundo perfectius, nihil uirtute melius: igitur mundi eſt propria uirtus. nec uero hominis natura perfecta eſt: & efficitur tamen in homine uirtus. quanto igitur in mundo facilius? eſt ergo in eo uirtus: ſapiens igitur eſt, et propterea deus. atque hac mũdi diuinitate perſpecta, tribuenda eſt ſideribus eadem diuinitas: quæ ex mobiliſſima, puriſſimaq; ætheris parte gignũtur, neque ulla præterea ſunt admiſta natura, totáq; ſunt calida, atque perlucida, ut ea quoque rectiſſime & animãtia eſſe, & ſentire, atque intelligere dicãtur. atque ea quidem tota eſſe ignea duorũ ſenſuum teſtimonio confirmari Cleãthes putat, tactus, & oculorum. nam ſolis candor illuſtrior, quàm ullus ignis, quippe qui immenſo mundo tam lõge, lateq; colluceat: & is eius tactus eſt, non ut tepefaciat ſolum, ſed etiã ſæpe comburat. quorum neutrum faceret, niſi eſſet igneus. ergo, inquit, cum ſol igneus ſit, oceaníq; alatur humoribus, quia nullus ignis ſine paſtu aliquo poſſit permanere: neceſſe eſt, aut ei ſimilis ſit igni, quẽ adhibemus ad uſum, atque ad uictum; aut ei, qui corporibus animãtium cõtinetur. atque hic noſter ignis, quem uſus uitæ requirit, confector eſt, & cõſumptor omniũ, idemq;, quocũque inuaſit, cũcta diſturbat, ac diſſipat. contra ille corporeus, uitalis, & ſalutaris omnia cõſer-

uat, alit, auget, ſuſtinet, ſenſuq́; afficit. negat ergo eſſe dubium, horum ignium ſol utri ſimilis ſit, cũ is quoque efficiat, ut omnia floreant, & in ſuo quæque genere pubeſcant. quare cum ſolis ignis ſimilis eorum ignium ſit, qui ſunt in corporibus animantiũ: ſolem quoque animantem eſſe oportet, et quidem reliqua aſtra, quæ oriãtur in ardore cœleſti, qui æther, uel cœlum nominatur. cum igitur aliorum animantium ortus in terra ſit, aliorum in aqua, in aere aliorum: abſurdum eſſe Ariſtoteli uidetur, in ea parte, quæ ſit ad gignenda animalia aptiſſima, animal gigni nullum putare. Sidera autem æthereum locum obtinent: qui quoniam tenuiſſimus eſt, & ſemper agitatur, & uiget; neceſſe eſt, quod animal in eo gignatur, idem & ſenſu acerrimo, & mobilitate celerrima eſſe. quare cum in æthere aſtra gignantur, conſentaneum eſt, in ijs ſenſum ineſſe, & intelligentiam. ex quo efficitur, in deorum numero aſtra eſſe ducenda. etenim licet uidere acutiora ingenia, et ad intelligendum aptiora eorum, qui terras incolant eas, in quibus aer ſit purus, ac tenuis, quàm illorum, qui utantur craſſo cœlo, atque concreto. quin etiam, cibo quo utare, intereſſe aliquid ad mentis aciem putant. probabile eſt igitur, præſtantem intelligentiam in ſideribus eſſe, quæ & ætheream mundi partem incolant, & marinis, terreniſq́; humoribus longo interuallo extenuatis alantur. ſenſum autem aſtrorum, atque intelligentiam maxime declarat ordo eorũ, atque conſtantia: nihil eſt enim quod ratione, & numero moueri poſſit ſine conſilio: in quo nihil eſt temerarium, nihil uarium, nihil fortuitum. ordo autem ſiderum, et in

omni æternitate conſtantia, neque naturā ſignificat, eſt enim plena rationis; neque fortunā, quæ amica uarietati conſtantiam reſpuit. ſequitur ergo, ut ipſa ſua ſpō te, ſuo ſenſu, ac diuinitate moueantur. Nec uero Ariſtoteles non laudandus in eo, quòd omnia, quæ mouentur, aut natura moueri cenſuit, aut ui, aut uoluntate: moueri autem ſolem, & lunam, & ſidera omnia: quæ autem natura mouerentur, hæc aut pondere deorſum, aut leuitate in ſublime ferri: quorum neutrum aſtris contingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circunferretur. nec uero dici poteſt, ui quadam maiore fieri, ut contra naturam aſtra moueantur: quæ enim poteſt maior eſſe? reſtat igitur, ut motus aſtrorum ſit uoluntarius. quæ qui uideat, non indoctè ſolum, uerum etiam impie faciat, ſi deos eſſe neget. nec ſanè multum intereſt, utrùm id neget, an eos omni procuratione, atq; actione priuet: mihi enim, qui nihil agit, eſſe omnino non uidetur. eſſe igitur deos ita perſpicuū eſt, ut, id qui neget, uix eum ſanæ mentis exiſtimem.

Reſtat, *ut, qualis eorum natura ſit, conſideremus: in quo nihil eſt difficilius, quàm à conſuetudine oculorū aciem mentis abducere. ea difficultas induxit & uulgo imperitos, & ſimiles philoſophos imperitorū; ut, niſi figuris hominum conſtitutis, nihil poſſent de dijs immortalibus cogitare. cuius opinionis leuitas confutata à* Cotta *non deſiderat orationem meam. ſed cū talem eſſe deum certa notione animi præſentiamus, primū ut ſit animans, deinde ut in omni natura nihil eo ſit præſtantius: ad hanc præſenſionem, notionemq; noſtram, nihil uideo, quod potius accommodem, quàm*

ut primum hunc ipſum mundum, quo nihil fieri excellentius poteſt, animantem eſſe, & deum iudicem: hic quàm uolet Epicurus *iocetur, homo non aptiſſimus ad iocandum, minimeq́; reſpiciens patriam; & dicat ſe non poſſe intelligere, qualis ſit uolubilis, & rotundus deus: tamen ex hoc, quod ipſe etiam probat, nūquam me mouebit. placet enim illi eſſe deos, quia neceſſe ſit præſtātem aliquam eſſe naturam, qua nihil ſit melius. mundo autem certe nihil eſt melius: nec dubium, quin, quod animans ſit, habeatq́; ſenſum, & rationem, & mentem, id ſit melius, quàm id, quod his careat. ita efficitur, animantem, ſenſus, mentis, rationis mūdum eſſe compotem. qua ratione, deum eſſe mundum, concluditur. Sed hæc paulo poſt facilius cognoſcentur ex iis rebus ipſis, quas mundus efficit. interea* Vellei *noli quæſo præteferre nos planè expertes eſſe doctrinæ. conum tibi ais, & cylindrum, & pyramidem pulchriorem, quàm ſphæram, uideri. nouum etiam oculorum iudiciū habetis. ſed ſint iſta pulchriora, duntaxat aſpectu: quod mihi tamen ipſum non uidetur: quid enim pulchrius ea figura, quæ ſola omnes alias figuras complexa continet, quæq́; nihil aſperitatis habere, nihil offenſionis poteſt, nihil inciſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum? cumq́; duæ formæ præſtantes ſint, ex ſolidis globus, (ſic enim* σφαῖραν *interpretari placet) ex planis autem circulus, aut orbis, qui* κύκλος *græce dicitur: his duabus formis contingit ſolis, ut omnes earum partes ſint inter ſe ſimillimæ, à medioq́; tantum abſit extremum, quantum idem à ſummo: quo nihil fieri poteſt aptius. ſed ſi*

hæc non uidetis, quia nunquam eruditum illum pulue rem attigiſtis : an ne hoc phyſici quidem intelligere po tuiſtis, hanc æqualitatem motus, conſtantiamq; ordi= num in alia figura non potuiſſe ſeruari ? itaque nihil poteſt eſſe indoctius, quàm quod à uobis affirmari ſo= let. nec enim hunc ipſum mundum pro certo rotundũ eſſe dicitis : nã poſſe fieri, ut ſit alia figura: innumera bilesq; mundos, alios aliarũ eſſe formarũ . quæ, ſi bis bina quot eſſent didiciſſet Epicurus, *certe nõ diceret. ſed dum palato, quid ſit optimum, iudicat, cœli palatum (ut ait* Ennius *) non ſuſpexit. nam cum duo ſint ge= nera ſiderum, quorum alterum ſpatijs immutabilibus ab ortu ad occaſum cõmeans, nullum unquam curſus ſui ueſtigium inflectat; alterum autem continuas con= uerſiones duas ijſdem ſpatijs curſibusq; conficiat : ex utraque re & mundi uolubilitas, quæ niſi in globoſa forma eſſe non poſſet, & ſtellarum rotundi ambitus co gnoſcuntur; primusq; ſol, qui aſtrorum obtinet princi= patum, ita mouetur, ut cum terras larga luce comple= uerit, eaſdem modo his, modo illis partibus opacet : ipſa enim umbra terræ ſoli officiens, noctem efficit: noctur norum autem ſpatiorum eadem eſt æquabilitas, quæ diurnorum : eiuſdemq; ſolis tum acceſſus modici, tum receſſus, & frigoris, & caloris modum temperant : cir cuitus enim ſolis orbiũ* V *defectibus &* L X *&* CCC, *quarta ferè diei parte addita, conuerſionem conficiunt annuam : inflectens autem ſol curſum tum ad ſepten= triones, tum ad meridiem, æſtates, & hiemes efficit, & ea duo tempora, quorũ alterũ hiemi ſeneſcenti adiun= ctum eſt, alterum æſtati . ita ex quatuor temporum*

*mutationibus omnium, quæ terra, mariq; gignuntur,
initia, cauſáq; ducũtur. iam ſolis annuos curſus ſpatijs
menſtruis luna conſequitur: cuius tenuiſſimũ lumen
facit proximus acceſſus ad ſolem, digreſſus autem lon=
giſſimus quiſque pleniſſimum. neque ſolum eius ſpecies
ac forma mutatur tum creſcendo, tũ defectibus in ini=
tia recurrendo, ſed etiam regio, quæ tum eſt aquilona
lis, tum auſtralis. In lunæ quoque curſu eſt & brumæ
quædam, & ſolſtitij ſimilitudo: multáq; ab ea manãt,
& fluunt, quibus & animantes alantur, augeſcantq́;
& pubeſcant, maturitatemq́; aſſequantur, quæ oriũtur
è terra. maxime uero admirabiles ſunt motus earum
quinque ſtellarum, quæ falſo uocantur errantes: nihil
enim errat, quod in omni æternitate conſeruat progreſ
ſus, & regreſſus, reliquosq́; motus cõſtantes, & ratos.
quod eo eſt admirabilius in his ſtellis, quas dicimus, quia
tum occultantur, tum rurſus aperiuntur; tum abeunt,
tum recedunt; tum accedunt, tum ſubſequuntur; tũ
celerius mouentur, tum tardius; tum omnino ne mo=
uentur quidem, ſed ad quoddã tempus inſiſtunt. qua-
rum ex diſparibus motionibus magnum annum ma=
thematici nominauerunt: qui tum efficitur, cum ſolis,
& lunæ, & quinque errantium ad eandem inter ſe
comparationem confectis omnium ſpatijs eſt facta con
uerſio. quæ quàm longa ſit, magna quæſtio eſt: eſſe
uero certam, & definitam, neceſſe eſt. nam ea quæ
Saturni ſtella dicitur, φαίνωνq́; à Græcis nominatur,
quæ à terra abeſt plurimũ, XXX ferè annis cur-
ſum ſuum conficit. in quo curſu multa mirabiliter ef-
ficiens tum antecedendo, tum retardando, tum ueſper=*

tinis temporibus deliteſcendo, tum matutinis rurſum ſe aperiendo, nihil immutat ſempiternis ſeculorum ætatibus, quin eadem iiſdem temporibus efficiat. infra autem hanc propius à terra Iouis ſtella fertur, quæ φαέθον *dicitur; eaq́; eundem* X I I. *ſignorum orbem annis* X I I. *conficit; eaſdemq́; quas* Saturni *ſtella, efficit in curſu uarietates. huic autem proximum inferiorem orbem tenet* πυρόεις, *quæ ſtella* Martis *appellatur; eaq́;* I I I I, & X X. *menſibus,* V I, *ut opinor, diebus minus eundem luſtrat orbem, quem duæ ſuperiores. infra hanc autem ſtella* Mercurij *eſt: ea* ςίλβων *appellatur à* Græcis: *quæ anno ferè uertente ſigniferum luſtrat orbem, neque à ſole longius unquam unius ſigni interuallo diſcedit, tum anteuertens, tum ſubſequens. infima eſt quinque errantium, terræq́; proxima ſtella* Veneris: *quæ* φώσφορος *græce,* Lucifer *latine dicitur, cũ antegreditur ſolem; cum ſubſequitur autem,* Heſperos. *ea curſum anno conficit, & latitudinem luſtrans ſigniferi orbis, & longitudinem: quod idem faciunt ſtellæ ſuperiores: neque unquam ab ſole duorũ ſignorum interuallo longius diſcedit, tum antecedẽs, tum ſubſequens. hanc igitur in ſtellis conſtantiã, hanc tantam tam uarijs curſibus in omni æternitate conuenientiam temporum non poſſum intelligere ſine mente, ratione, conſilio. quæ cũ in ſideribus ineſſe uideamus, non poſſumus ea ipſa non in deorum numero reponere. nec uero eæ ſtellæ, quæ inerrantes uocantur, non ſignificant eandem mentem, atque prudentiam; quarum eſt quotidiana conueniẽs, conſtanſq́; conuerſio: nec habent æthereos curſus, neque cœlo inhærentes, ut plerique dicunt phyſicæ rationis*

ignari: non eſt enim ætheris ea natura,ut ui ſua ſtellas complexa contorqueat: nam tenuis, ac perlucens, & æquabili calore ſuffuſus æther,non ſatis aptus ad ſtellas continendas uidetur. habent igitur ſuam ſphæram ſtellæ inerrantes ab etherea coniunctione ſecretam, & liberam. earum autem perennes curſus,atque perpetui, cum admirabili, incredibiliq; conſtantia, declarant in his uim, & mentem eſſe diuinam:ut,hæc ipſa qui non ſentiat deorũ uim habere, is nihil omnino ſenſurus eſſe uideatur. nulla igitur in cœlo nec fortuna,nec temeritas,nec erratio,nec uanitas ineſt: contraq; omnis ordo, ueritas,ratio,conſtantia. quæq; his uacant, ea mentita,& falſa, plenaq; erroris eunt circum terras, infra lunam: quæ omnium ultima eſt,in terriſq; uerſatur. cœleſtem ergo admirabilem ordinem,incredibilemq; cõſtantiã, ex qua conſeruatio, & ſalus omnium omnis oritur, qui uacare mente putat,is ipſe mentis expers habendus eſt. haud ergo, ut opinor, errauero, ſi à principe inueſtigandæ ueritatis huius diſputationis principium duxero. Zeno igitur ita naturã diffinit, ut eam dicat ignem eſſe artificioſum ad gignendum progrediẽtem uia: cenſet enim artis maxime proprium eſſe,creare,& gignere; quodq; in operibus noſtrarum artium manus efficiat, id multo artificioſius natura efficere, id eſt, ut dixi,ignem artificioſum, magiſtrum artium reliquarum. atque hac quidẽ ratione omnis natura artificioſa eſt,quòd habet quaſi uiam quandam, et ſectã, quam ſequatur. ipſius uero mundi,qui omnia complexu ſuo coercet, & continet,natura non artificioſa ſolum,ſed planè artifex, ab eodem Zenone dicitur cõſul

trix, & prouida utilitatum, opportunitatumq́; omnium. atque ut cæteræ naturæ ſuis ſeminibus quæq; gignũtur, augeſcunt, continentur: ſic natura mundi omnes motus habet uoluntarios; conatusq́;, & appetitiones, quas ὁρμὰς *Græci uocant, & his cõſentaneas actiones ſic adhibet, ut noſmet ipſi, qui animis mouemur, & ſenſibus. talis igitur mens mũdi cum ſit, ob eamq́; cauſam prouidẽtia appellari recte poſſit (græce enim* πρόνοια *dicitur) hæc potiſſimum prouidet, & in his maxime eſt occupata, primum ut mundus quamaptiſſimus ſit ad permanendum, deinde ut nulla re egeat, maxime autem ut in eo eximia pulchritudo ſit, atque omnis ornatus. Dictum eſt de uniuerſo mũdo: dictum eſt etiam de ſideribus: ut iam propemodũ appareat multitudo nec ceſſantium deorum, nec ea, quæ agant, molientium cum labore operoſo, ac moleſto. non enim uenis, & neruis, & oſſibus continentur, nec ijs eſcis aut potionibus ueſcuntur, ut aut nimis acres, aut nimis concretos humores colligãt: nec ijs corporibus ſunt, ut aut caſus, aut ictus extimeſcant, aut morbos metuãt ex defatigatione membrorum. quæ uerens Epicurus, monogrammos deos, & nihil agentes commentus eſt. illi autem pulcherrima forma præditi, puriſſimaq́; in regione cœli collocati, ita feruntur, moderanturq́; curſus, ut ad omnia cõſeruanda, & tuenda conſenſiſſe uideãtur. multæ autem aliæ naturæ deorum ex magnis beneficijs eorum non ſine cauſa & à Græciæ ſapiẽtibus, & à maioribus noſtris conſtitutæ, nominatæq́; ſunt: quidquid enim magnã utilitatem generi afferret humano, id non ſine diuina bonitate erga homines fieri ar=*

bitrabátur. itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipſius dei nuncupabát: ut cum fruges Cererē appellamus, uinum autem Liberum: ex quo illud Terentij,

Sine Cerere, & Libero friget Venus.

tum autem res ipſa, in qua uis ineſt maior aliqua, ſic appellatur, ut ea ipſa nominetur deus, ut Fides, *ut* Mens, *quas in Capitolio dedicatas uidemus proxime à* M. Aemilio Scauro, *ante autē ab* Attilio Calatino *erat* Fides *conſecrata. uides* Virtutis *templum, uides* Honoris, *à* M. Marcello *renouatum: quod multis ante annis erat bello* Liguſtico *à* Q. Maximo *dedicatum. quid* Opis? *quid* Salutis? *quid* Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? *quarum omniū rerum quia uis erat tanta, ut ſine deo regi non poſſet, ipſa res deorū nomen obtinuit. quo ex genere* Cupidinis, & Voluptatis, & Lubentinæ Veneris *uocabula conſecrata ſunt, uitioſarum rerum, neque naturalium: quāquam* Velleius *aliter exiſtimat: ſed tamen ea ipſa uitia naturam uehementius ſæpe pulſant. utilitatum igitur magnitudine conſtituti ſunt ij dij, qui utilitates quaſque gignebant. atque his quidem nominibus, quæ paulo ante dicta ſunt, quæ uis ſit in quoque declaratur deo. ſuſcepit autem uita hominū, conſuetudóq; communis, ut beneficijs excellētes uiros in cœlum fama, ac uoluntate tollerent. hinc* Hercules, *hinc* Caſtor, & Pollux, *hinc* Aeſculapius, *hinc* Liber *etiam: hunc dico* Liberum Semele *natum, non eum, quem noſtri maiores auguſte, ſanctéq;* Liberum *cum* Cerere, & Libera *conſecrauerunt: quod quale ſit, ex myſterijs intelligi poteſt. ſed quòd ex nobis natos liberos*

appellamus, iccirco Cerere nati nominati ſunt Liber, et Libera: quod in Libero ſeruant, in Libera non item: hinc etiam Romulus, quem quidem eũdem eſſe Quirinum putant: quorum cum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dij rite ſunt habiti, cum & optimi eſſent, & æterni. alia quoque ex ratione, & quidem phyſica, magna fluxit multitudo deorum: qui induti ſpecie humana fabulas poetis ſuppeditauerunt, hominum autem uitam ſuperſtitione omni referſerunt: atque hic locus à Zenone tractatus, poſt à Cleanthe, et Chryſippo pluribus uerbis explicatus eſt: nã uetus hæc opinio Græciam oppleuit, exectũ Celum à filio Saturno, uinctum autem Saturnum ipſum à filio Ioue. phyſica ratio non inelegans incluſa eſt in impias fabulas: cœleſtem. n. altiſſimam, æthereamq; naturã, id eſt igneam, quæ per ſeſe omnia gigneret, uacare uoluerunt ea parte corporis, quæ coniunctione alterius egeret ad procreandum. Saturnum autem eum eſſe uoluerunt, qui curſum, & conuerſionem ſpatiorum, ac temporum contineret: qui deus græce id ipſum nomen habet: Κρόνος enim dicitur: qui eſt idem κρόνος. i. temporis ſpatium. Saturnus autẽ eſt appellatus, quòd ſaturetur annis: ex ſe enim natos comeſſe fingitur ſolitus, quia conſumit ætas temporum ſpatia, annisq; præteritis inſaturabiliter expletur: uinctus eſt autẽ à Ioue, ne immoderatos curſus haberet, atque ut eum ſiderum uinculis alligaret. ſed ipſe Iupiter, id eſt iuuans pater, quem conuerſis caſibus appellamus à iuuando Iouem, à poetis pater diuumq; hominumq; dicitur, à maioribus autem noſtris optimus, maximus, & quidem ante optimus, id eſt be-

neficentiſſimus,

neficentiſſimo, quàm maximus; quia maius eſt, certeq; gratius prodeſſe omnibus, quàm opes magnas habere. hunc igitur Ennius, ut ſupra dixi, nuncupat ita dicens,

» Aſpice hoc ſublime cādens, quē inuocant omnes Iouē.

planiusq; alio loco idem,

» Cui, quod in me eſt, execrabor hoc, quo lucet quidquid eſt. hūc etiam augures noſtri cū dicunt, Ioue fulgente, tonante: dicunt enim cœlo fulgente, tonante. Euripides autem, ut multa præclare, ſic hoc breuiter,

» Vides ſublime fuſum, immoderatum æthera:

» Qui tenero terram circunuectu amplectitur:

» Hunc ſummum habeo diuum: hunc perhibeto Iouem.

Aer autem, ut Stoici diſputant, interiectus inter mare & cœlum Iunonis nomine conſecratur: quæ eſt ſoror, & coniux Iouis, quòd & ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma coniunctio. effœminarunt autem eum, Iunoniq; tribuerunt, quòd nihil eſt eo mollius. ſed Iunonem à iuuando credo nominatam. Aqua reſtabat & terra, ut eſſent ex fabulis tria regna diuiſa. datum eſt igitur Neptuno alterū Iouis, ut uolunt, fratri maritimum omne regnum: nomenq; productum, ut Portunus à portu, ſic Neptunus à nando, paulum primis literis immutatis. Terrena autem uis omnis, atque natura Diti patri dedicata eſt: qui Dis, ut apud Græcos πλούτων, quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris. is rapuit Proſerpinam, quod Græcorum nomen eſt: ea enim eſt, quæ περσεφόνη græce nominatur; quam frugum ſemen eſſe uolunt, abſconditamq; quæri à matre fingunt. mater autem

eſt à gerendis frugibus Ceres, tanquam geres: caſuq; prima litera itidem immutata, ut à Græcis: nam ab illis quoque Δημήτηρ, quaſi γημήτηρ nominata eſt. iam qui magna uerteret Mauors, Minerua autem quæ uel minueret, uel minaretur. cumq; in omnibus rebus uim haberent maximã prima, & extrema, principem in ſacrificando Ianum eſſe uoluerunt: quod ab eundo nomen eſt ductum: ex quo tranſitiones perulæ, Iani; foresq; in liminibus profanarum ædium, ianuæ nominãtur. nam Veſtæ nomen à Græcis: ea eſt.n. quæ ab illis ἑστία dicitur. uis autem eius ad aras, et focos pertinet. itaque in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio, & ſacrificatio extrema eſt. nec longe abſunt ab hac ui dij penates, ſiue à penu ducto nomine (eſt enim omne, quo ueſcuntur homines, penus) ſiue ab eo, quòd penitus inſident, ex quo etiam penetrales à poetis uocantur. iam Apollinis nomen eſt græcum: quẽ ſolem eſſe uolunt: Dianam autem, et Lunã eandem eſſe putant: cum ſol dictus ſit, uel quia ſolus ex omnibus ſideribus eſt tantus, uel quia, cum eſt exortus, obſcuratis omnibus ſolus apparet; Luna à lucẽdo nominata ſit: eadem eſt enim Lucina: itaque ut apud Græcos Dianam, eamq; Luciferam, ſic apud noſtros Iunonem Lucinam in pariendo inuocant: quæ eadẽ Diana omniuaga dicitur, non à uenando, ſed quòd in ſeptem numeratur tanquam uagantibus. Diana dicta, quia noctu quaſi diem efficeret. adhibetur autẽ ad partus, quòd ij matureſcunt aut ſeptem non nunquam, aut plerũque nouem lunæ curſibus: qui quia mẽſa ſpatia conficiũt, menſes nominantur. cõcinnéq;, ut multa,

Timæus: qui cum in hiſtoria dixiſſet, qua nocte natus Alexander eſſet, eadem Dianæ Epheſiæ templum deflagrauiſſe; adiunxit, minime id eſſe mirandum, quòd Diana, cum in partu Olympiadis adeſſe uoluiſſet, abfuiſſet domo. Quæ autem dea ad res omnes ueniret, Venerem noſtri nominauerunt: atq; ex ea potius uenuſtas, quã Venus ex uenuſtate. Videtis ne igitur, ut à phyſicis rebus bene, atq; utiliter inuentis tracta ratio ſit ad cõmentitios, & fictos deos? quæ res genuit falſas opiniones, erroresq́; turbulentos, & ſuperſtitiones penè aniles. & formæ enim nobis deorum, & ætates, & ueſtitus, ornatusq́; noti ſunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq́; traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ: nam & perturbatis animis inducuntur: accipimus enim deorum cupiditates, ægritudines, iracundias: nec uero, ut fabulæ ferunt, bellis, prælijsq́; caruerunt; nec ſolum, ut apud Homerum, cum duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent; ſed etiam, ut cum Titanis, ut cum gigantibus, ſua propria bella geſſerunt. hæc & dicuntur, & creduntur ſtultiſſime, & plena ſunt futilitatis, ſummæq́; leuitatis. ſed tamen his fabulis ſpretis, ac repudiatis, deus pertinens per naturam cuiuſque rei, per terras Ceres, per maria Neptunus, alijs per alia, poterunt intelligi qui, qualesq́; ſunt, quoq́; eos nomine conſuetudo nuncupauerit, quos deos & uenerari, & colere debemus. cultus autem deorum eſt optimus, idemq́; caſtiſſimus, atq; ſanctiſſimus, pleniſſimusq́; pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta & mente, & uoce ueneremur: non enim philoſophi ſolum, uerum etiam maio-

res noſtri ſuperſtitionem à religione ſeparauerunt. nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut ſibi ſui liberi ſuperſtites eſſent, ſuperſtitioſi ſunt appellati: quod nomen poſteà latius patuit. qui autem omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, et tanquam relegerent, ſunt dicti religioſi ex relegendo, ut elegantes ex eligendo, tanquam à deligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in uerbis omnibus ineſt uis legendi eadem, quæ in religioſo. ita factum eſt in ſuperſtitioſo, & religioſo, alterum uitij nomen, alterum laudis. Ac mihi uideor ſatis, & eſſe deos, & quales eſſent, oſtendiſſe. Proximum eſt, ut doceam, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. magnus ſanè locus, & à ueſtris Cotta uexatus: ac nimirum uobiſcum omne certamen eſt. nam uobis Vellei minus notũ eſt, quẽadmodum quidq; dicatur. ueſtra enim ſolum legitis, ueſtra amatis: cæteros cauſa incognita condemnatis. uelut à te ipſo heſterno die dictum eſt, anum fatidicam πρόνοιαν à Stoicis induci, id eſt prouidentiam. quod eo errore dixiſti, quia exiſtimas ab his prouidentiam fingi quaſi quandam deam ſingularem, quæ mundum omnem gubernet, & regat. ſed id præciſe dicitur. ut, ſi quis dicat Athenienſium Remp. conſilio regi, deſit illud, Areopagi: ſic, cum dicimus prouidentia mundum adminiſtrari, deeſſe arbitrator, deorum. plene autem & perfecte ſic dici exiſtimato, prouidentia deorum mundum adminiſtrari. ita ſalem iſtum, quo caret ueſtra natio, in irridendis nobis nolitote conſumere. & mehercle, ſi me audiatis, ne experiamini quidem. non decet: non

*datum eſt : non poteſtis. nec uero hoc in te unum con
uenit moribus domeſticis,ac noſtrorum hominum urba
nitate limatum, ſed cum in reliquos ueſtros, tum in eũ
maxime,qui iſta peperit,hominem ſine arte,ſine literis,
inſultantem in omnes, ſine acumine ullo, ſine auctori=
tate, ſine lepore. dico igitur prouidentia deorũ mun=
dum,& omnes mundi partes & initio cõſtitutas eſſe,
& omni tempore adminiſtrari : eamq́; diſputationem
tres in partes noſtri ferè diuidunt : quarum pars pri=
ma eſt,quæ ducitur ab ea ratione,quæ docet eſſe deos :
quo conceſſo,cõfitendum eſt eorũ conſilio mundum ad=
miniſtrari. ſecunda eſt autẽ,quæ docet omnes res ſubie
ctas eſſe naturæ ſentienti, ab eáq; omnia pulcherrime
geri. quo cõſtituto, ſequitur ab animantibus principijs
eam eſſe generatam. tertius locus eſt,qui ducitur ex ad
miratione rerum cœleſtium,atque terreſtriũ. Primũ igi
tur aut negandum eſt deos eſſe,quod & Democritus ſi
mulacra, & Epicurus imagines inducens quodã pacto
negat : aut,qui deos eſſe cõcedant,ijs fatendum eſt,eos
aliquid agere,idq́; præclarum. nihil eſt autem præcla
rius mundi adminiſtratione : deorũ igitur cõſilio admi
niſtratur mundus. quod ſi aliter eſt, aliquid profecto
ſit neceſſe eſt melius,& maiore ui præditũ,quàm deos,
quale id cunque eſt,ſiue inanima natura, ſiue neceſſi=
tas ui magna incitata, hæc pulcherrima opera efficiẽs,
quæ uidemus. nõ eſt igitur natura deorũ præpotẽs, ne-
que excellẽs, ſiquidem ea ſubiecta eſt ei uel neceſſitati,
uel naturæ,qua cœlũ,maria,terræq; regãtur. nihil au=
tẽ eſt præſtãtius deo: ab eo igitur neceſſe eſt mũdum re=
gi. nulli igitur eſt naturæ obediens, aut ſubiectus deus.*

omnem ergo regit ipſe naturam. etenim ſi concedimus intelligentes eſſe deos, concedimus etiam prouidentes, et rerum quidem maximarum. ergo utrum ignorát, quæ res maximæ ſint, quóq; hæ modo tractandæ, & tuendæ, an uim non habent, qua tantas res ſuſtineant, & gerant? at & ignoratio rerum aliena naturæ deorũ eſt, & ſuſtinendi muneris propter imbecillitatem difficultas minime cadit in maieſtatem deorum. ex quo efficitur id, quod uolumus, deorum prouidentia mundum adminiſtrari. atqui neceſſe eſt, cum ſint dij, ſi modo ſint, ut profecto ſunt, animantes eſſe, nec ſolum animantes, ſed etiam rationis compotes, inter ſéq; quaſi ciuili conciliatione & ſocietate coniunctos, unũ mundum, ut cõmunem Remp. atque urbem aliquam regentes. ſequitur, ut eadem ſit in his, quæ in genere humano, ratio, eadem ueritas utrobique ſit, eadémq; lex: quæ eſt recti præceptio, prauíq; depulſio. ex quo intelligitur, prudentiam quoque, & mentem à dijs ad homines perueniſſe: ob eámq; cauſam maiorũ inſtitutis mens, fides, uirtus, concordia, conſecratæ, & publice dedicatæ ſunt. quæ qui conuenit penes deos eſſe negare, cum eorum auguſta, & ſancta ſimulacra ueneremur? quòd ſi ineſt in hominum genere mens, fides, uirtus, concordia: unde hæc in terras, niſi à ſuperis, defluere potuerunt? cumq; ſit in nobis cõſilium, ratio, prudentia, neceſſe eſt deos hæc ipſa habere maiora, nec habere ſolum, ſed etiam his uti in maximis, & optimis rebus. nihil autem eſt nec maius, nec melius mundo: neceſſe eſt ergo eum deorum cõſilio, & prouidentia adminiſtrari. poſtremo cũ ſatis docuerimus hos

eſſe deos, quorum inſignem uim, & illuſtrem faciem uideremus, ſolem dico, & lunam, & uagas ſtellas, & inerrantes, & cœlum, & mundum ipſum, & earum rerum uim, quæ ineſſent in omni mundo cũ magno uſu, & commoditate generis humani: efficitur, omnia regi diuina mente atque prouidentia. Ac de prima quidem parte ſatis dictum eſt. Sequitur, ut doceã, omnia ſubiecta eſſe naturæ, eáq; ab ea pulcherrime regi. ſed quid ſit ipſa natura, explicandum eſt ante breuiter, quo facilius id, quod docere uolumus, intelligi poſſit. nanque alij naturam cenſent eſſe uim quandã ſine ratione, cientẽ motus in corporibus neceſſarios: alij autem uim participem rationis, atque ordinis, tanquam uia progredientem, declarantemq;, quid cuiuſque rei cauſa efficiat, quid ſequatur, cuius ſolertiã nulla ars, nulla manus, nemo opifex conſequi poſſit imitãdo: ſeminis enim uim eſſe tantam, ut id, quãquam ſit perexiguum, tamen, ſi inciderit in concipientem, comprehendentemq; naturã, nactumq; ſit materiam, qua ali, augeriq; poſſit, ita fingat, & efficiat in ſuo quidque genere, partim ut tantum modo per ſtirpes alantur ſuas, partim ut moueri etiam, & ſentire, & appetere poſſint, & ex ſeſe ſimilia ſui gignere. ſunt autem, qui omnia naturæ nomine appellent, ut Epicurus, qui ita diuidit, omnium, quæ ſint, naturam eſſe, corpora, & inane, quæq; his accidant. ſed nos cum dicimus natura conſtare, adminiſtrariq; mundum, nõ ita dicimus ut glebã, aut fragmentũ lapidis, aut aliquid eiuſmodi nulla cohærendi natura, ſed ut arborem, ut animal, in quibus nulla temeritas, ſed ordo apparet, & artis quæ-

dam ſimilitudo . quòd ſi ea,quæ à terra ſtirpibus con= tinentur,arte naturæ uiuunt,& uigent: profectò ipſa terra eadem ui continetur & arte naturæ,quippe quæ grauidata ſeminibus omnia pariat,& fundat ex ſeſe , ſtirpes amplexa alat,& augeat, ipſaq; alatur uiciſſim à ſuperis,externiſq; naturis . eiuſdemq; expirationibus aer alitur,& æther,& omnia ſidera . ita ſi terra na= tura tenetur , & uiget , eadem ratio in reliquo mũdo eſt: ſtirpes enim terræ inhærent : animantes autem à ſpiratione aeris ſuſtinentur: ipſeq; aer nobiſcum uidet, nobiſcum audit,nobiſcum ſonat : nihil enim eorũ ſine eo fieri poteſt . quin etiam mouetur nobiſcum: quacũ= que.n.imus,quacunque mouemur , uidetur quaſi locũ dare,& cedere . quæq; in medium locum mundi, qui eſt infimus , & quæ à medio in ſuperum , quæq; con= uerſione rotunda circum medium feruntur,ea cõtinen tem mundi efficiunt,unamq; naturam. & cum qua= tuor ſint genera corporum, uiciſſitudine eorum mundi continuata natura eſt . nam ex terra aqua , ex aqua oritur aer,ex aere æther:deinde retrorſum uiciſſim ex æthere aer,ex aere aqua,ex aqua terra infima. ſic na turis his , ex quibus omnia conſtant, ſurſum,deorſum, ultro,citroq; commeantibus , mundi partium coniun= ctio continetur . quæ aut ſempiterna ſit neceſſe eſt,hoc eodem ornatu,quem uidemus ; aut certe perdiuturna, permanens ad longinquum , & immenſum penè tem pus . quorum utrumuis ut ſit; ſequitur, natura mun= dum adminiſtrari . quæ enim claſſium nauigatio, aut quæ inſtructio exercitus,aut rurſus (ut ea,quæ natura efficit,conferamus) quæ procreatio uitis, aut arboris ,

quæ porrò animantis figura conformatioq; membrorũ tantam naturæ ſolertiam ſignificat, quantam ipſe mũdus? aut igitur nihil eſt, quod ſentiente natura regatur: aut mundum regi confitendum eſt. etenim qui reliquas naturas omnes, earumq́; ſemina cõtineat, qui poteſt ipſe non natura adminiſtrari? ut ſi quis dentes, & pubertatem natura dicat exiſtere, ipſum autẽ hominem, cui ea exiſtant, non conſtare natura, nõ intelligat ea, quæ efferant aliquid ex ſeſe, perfectiorẽ habere naturam, quàm ea, quæ ex iis efferantur. omnium autem rerum, quæ natura adminiſtrantur, ſeminator, & ſator, & parens, ut ita dicam, atque educator, et altor eſt mundus: omniaq́;, ſicut mẽbra, & partes ſuas, nutricatur, & continet. quòd ſi mundi partes natura adminiſtrantur, neceſſe eſt mundum ipſum natura adminiſtrari: cuius quidẽ adminiſtratio nihil habet in ſe, quod reprehendi poſſit: ex iis enim naturis, quæ erant, quod effici potuit optimum, effectum eſt. doceat ergo aliquis potuiſſe melius. ſed nemo unquam docebit. & ſi quis corrigere aliquid uolet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, deſiderabit. quòd ſi omnes mundi partes ita conſtitutæ ſunt, ut neque ad uſum meliores potuerint eſſe, neque ad ſpeciem pulchriores: uideamus, utrum ea fortuita ſint, an eo ſtatu, quo cohærere nullo modo potuerint, niſi ſenſu moderante, diuinaq́; prouidentia. ſi ergo meliora ſunt ea, quæ natura, quàm illa, quæ arte perfecta ſunt, nec ars efficit quidquam ſine ratione: ne natura quidem rationis expers eſt habẽda. qui igitur conuenit, ſignũ, aut tabulam pictã cum aſpexeris, ſcire adhibitam eſſe artẽ;

cumq; procul curſum nauigij uideris, nõ dubitare quin id ratione atque arte moueatur; aut cũ ſolariũ uel deſcriptũ, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non caſu; mundum autem, qui & has ipſas artes, & earum artifices, & cuncta cóplectatur, cóſilij, & rationis eſſe expertem putare? quod ſi in Scythiam, aut in Britaniam ſphæram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noſter effecit Poſidonius, cuius ſingulæ conuerſiones idem efficiunt in ſole, et in luna, & in quinque ſtellis errantibus, quod efficitur in cœlo ſingulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea ſphæra ſit perfecta ratione? hi autem dubitãt de mũdo, ex quo & oriuntur, & fiunt omnia, caſu ne ipſe ſit effectus, aut neceſſitate aliqua, an ratione, an mente diuina: & Archimedẽ arbitrãtur plus ualuiſſe in imitãdis ſphæræ cõuerſionibus, q̃ naturã in efficiendis, præſertim cũ multis partibus ſint illa perfecta, q̃ hæc ſimulata, ſolertius. atque ille apud Actiũ paſtor, qui nauem nunquã ante uidiſſet, ut procul diuinũ, & nouũ uehiculũ Argonautarũ è monte conſpexit, primo admirans, & perterritus hoc modo loquitur:

» *-tanta moles labitur*
» *Fremebunda ex alto ingenti ſonitu & ſpiritu:*
» *Præ ſe undas uoluit: uertices ui ſuſcitat:*
» *Ruit prolapſa: pelagus reſpergit: profluit:*
» *Ita dum interruptum credas nimbum uoluier,*
» *Dum quod ſublime uentis expulſum rapi*
» *Saxum, aut procellis, uel globoſos turbines*
» *Exiſtere ictos undis concurſantibus,*
» *Niſi quas terreſtres pontus ſtrages conciet;*

» Aut forte Triton fuſcina euertens ſpecus,
» Subter radices penitus undanti in freto
» Molem ex profundo ſaxeam ad cœlum uomit.

dubitat primo, quæ ſit ea natura, quam cernit ignotã: idemq; iuuenibus uiſis, auditoq; nautico cantu,

» Sicut inciti atque alacres roſtris perfremunt
» Delphini, item alia multa.
» =Syluani melo
» Conſimilem ad aures cantum, & auditum refert.

ergo ut hic primo aſpectu inanimum quiddã ſenſuq; uacuum ſe putat cernere, poſt autem ſignis certioribus, quale ſit id, de quo dubitauerat, incipit ſuſpicari: ſic philoſophi debuerunt, ſi forte eos primus aſpectus mundi conturbauerat, poſtea cum uidiſſent motus eius finitos, & æquabiles, omniaq; ratis ordinibus moderata, immutabiliq; conſtantia, intelligere ineſſe aliquem non ſolum habitatorem in hac cœleſti ac diuina domo, ſed etiam rectorem, & moderatorem, & tanquam architectum tanti operis, tantiq; muneris. nunc autem mihi uidentur ne ſuſpicari quidem, quanta ſit admirabilitas cœleſtium rerum, atque terreſtrium. principio enim terra ſita in media parte mundi, circunfuſa undique eſt hac animabili, ſpirabiliq; natura, cui nomen eſt aer, græcũ illud quidem, ſed receptũ iam tamen uſu à noſtris: tritũ eſt enim pro latino. hunc rurſus amplectitur immenſus æther, qui conſtat ex altiſſimis ignibus. mutuemur hoc quoque uerbũ, dicaturq; tam æther latine, quàm dicitur aer: etſi interpretatur Pacuuius,

» Hoc, quod memoro, noſtri cœlũ, Graij perhibẽt æthera.

quaſi uero nõ Graius hoc dicat, at latine loquitur. ſi-

quidem nos non quaſi græce loquentem audiamus. docet idem alio loco

» Graiugena de iſto aperit ipſa oratio.

ſed ad maiora redeamus. Ex æthere igitur innumerabiles flammæ ſiderum exiſtunt: quorũ eſt princeps ſol, omnia clariſſima luce colluſtrans, multis partibus maîor atque amplior, quàm terra uniuerſa: deinde reliqua ſidera magnitudinibus immenſis. atque hi tanti ignes, tamq; multi nõ modo nihil nocent terris, rebusq; terreſtribus, ſed ita proſunt, ut, ſi mota loco ſint, conflagrare terras neceſſe ſit à tantis ardoribus, moderatione & temperatione ſublata. hic ego non mirer eſſe quẽquam, qui ſibi perſuadeat corpora quædã ſolida, atque indiuidua, ui & grauitate ferri, mundumq; effici ornatiſſimũ, & pulcherrimum ex eorum corporũ concurſione fortuita? hoc qui exiſtimat fieri potuiſſe, non intelligo cur non idem putet, ſi innumerabiles unius, & uiginti formæ literarum uel aureæ, uel quales libet, aliquò coniĳciantur, poſſe ex his in terrã excuſſis annales Enniĳ, ut deinceps legi poſſint, effici: quod neſcio an ne in uno quidem uerſu poſſit tãtum ualere fortuna. iſti autem quemadmodum aſſeuerãt ex corpuſculis nõ colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci uocant, non ſenſu præditis, ſed concurrentibus temere, atque caſu mundum eſſe perfectum? uel innumerabiles potius in omni puncto temporis alios naſci, alios interire? quòd ſi mundum efficere poteſt concurſus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non poteſt? quæ ſunt minus operoſa, & multo quidem faciliora. certe ita temere de mũdo ef-

*ſutiunt, ut mihi quidem nunquam hunc admirabilem
cœli ornatum, qui locus eſt proximus, ſuſpexiſſe ui=
» deantur. præclare ergo Ariſtoteles, Si eſſent, inquit,
» qui ſub terra ſemper habitauiſſent, bonis, & illuſtribus
» domicilijs, quæ eſſent ornata ſignis, atque picturis, in=
» ſtructáq; rebus ijs omnibus, quibus abundant ij, qui bea
» ti putantur, nec tamen exiſſent unquam ſupra terrã,
» accepiſſent autem fama, & auditione, eſſe quoddam
» numen, & uim deorum, deinde aliquo tempore, pa
» tefactis terræ faucibus, ex illis abditis ſedibus euadere
» in hæc loca, quæ nos incolimus, atque exire potuiſſent;
» cum repente terram, & maria, cœlumq; uidiſſent,
» nubium magnitudinem, uentorumq; uim cognouiſ=
» ſent, aſpexiſſentq; ſolem, eiusq; tum magnitudinem,
» pulchritudinemq;, tum etiã efficientiam cognouiſſent,
» quòd is diem efficeret, toto cœlo luce diffuſa; cum au=
» tem terras nox opacaſſet, tum cœlum totum cernerent
» aſtris diſtinctum, & ornatum, lunæq; luminum uarie=
» tatem tum creſcentis, tum ſeneſcentis, eorumq; omni=
» um ortus, & occaſus, atque in omni æternitate ratos,
» immutabileſq; curſus: hæc cum uiderent, profecto &
» eſſe deos, et hæc tanta opera deorum eſſe arbitrarẽtur.
Atque hæc quidem ille. nos autẽ tenebras cogitemus tã=
tas, quantæ quondam eruptione Aetnæorum igniũ fi=
nitimas regiones obſcurauiſſe dicuntur, ut per biduum
nemo hominem homo agnoſceret: cum autẽ tertio die
ſol illuxiſſet, tum ut reuixiſſe ſibi uiderentur. quòd ſi
hoc idem ex æternis tenebris contingeret, ut ſubito
lucem aſpiceremus: quænam ſpecies cœli uideretur?
ſed aſſiduitate quotidiana, & conſuetudine oculorum*

aſſueſcunt animi: neque admirantur, neque requirunt rationes earũ rerum, quas ſemper uident: perinde quaſi nouitas nos magis, quàm magnitudo rerũ debeat ad exquirendas cauſas excitare. quis enim hunc hominẽ dixerit, qui cum tam certos cœli motus, tam ratos aſtrorum ordines, tamq́; omnia inter ſe connexa, et apta uiderit, neget in his ullam ineſſe rationem, eaq́; caſu fieri dicat, quæ quãto conſilio gerantur, nullo cõſilio aſſequi poſſumus? an cum machinatione quadam moueri aliquid uidemus, ut ſphærã, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus, quin illa opera ſint rationis: cũ autem impetum cœli admirabili cum celeritate moueri, uertiq́; uideamus, conſtantiſſime conficientem uiciſſitudines anniuerſarias, cum ſumma ſalute, & conſeruatione rerũ omnium; dubitamus, quin ea non ſolum ratione fiãt, ſed etiam excellenti quadam diuinaq́; ratione? licet enim iam, remota ſubtilitate diſputandi, oculis quodam modo contemplari pulchritudinem rerum earum, quas diuina prouidentia dicimũs cõſtitutas. ac principio terra uniuerſa cernatur, locata in media mundi ſede, ſolida, & globoſa, & undique ipſa in ſeſe nutibus ſuis conglobata, ueſtita floribus, herbis, arboribus, frugibus. quorum omniũ incredibilis multitudo inſatiabili uarietate diſtinguitur. adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum ueſtitus uiridiſſimos, ſpeluncarum concauas altitudines, ſaxorum aſperitates, impendentiũ montium altitudines, immenſitatesq́; camporum. adde etiam reconditas auri, argẽtiq́; uenas, infinitamq́; uim marmoris. quæ uero, & quàm uaria genera beſtiarum uel cicurum, uel fera=

rum? qui uolucrum lapſus, atque cantus? qui pecudũ paſtus? quæ uita ſilueſtrium? quid iam de hominũ genere dicam? qui quaſi cultores terræ conſtituti, non patiũtur eam nec immanitate beluarum efferari, nec ſtirpiũ aſperitate uaſtari, quorumq́; operibus agri, inſulæ, litoraq́; collucent, diſtincta tectis, & urbibus. quæ ſi, ut animis, ſic oculis uidere poſſemus, nemo cunctã intuẽs terram, de diuina ratione dubitaret. at uero quãta maris eſt pulchritudo? quæ ſpecies uniuerſi? quæ multitudo, et uarietas inſularum? quæ amœnitates orarũ, et litorum? quot genera, quamq́; diſparia partim ſubmerſarum, partim fluitantium, & innatãtium beluarum, partim ad ſaxa natiuis teſtis inhærẽtium? ipſum autem mare ſic terram appetẽs litoribus cludit, ut una ex duabus naturis cõflata uideatur. exinde mari finitimus aer, die, & nocte diſtinguitur: isq́; tũ fuſus & extenuatus in ſublime fertur; tum autem concretus in nubes cogitur; humoremq́; colligens terram auget imbribus; tum effluens huc & illuc uentos efficit. idem annuas frigorum, & calorum facit uarietates: idemq́; & uolatus alitũ ſuſtinet, et ſpiritu ductus alit et ſuſtentat animãtes. Reſtat ultimus, & à domicilijs noſtris altiſſimus, omnia cingens et coercens cœli cõplexus, qui idem æther uocatur, extrema ora, & determinatio mundi: in quo cum admirabilitate maxima igneæ formæ curſus ordinatos definiunt. è quibus ſol, cuius magnitudine multis partibus terra ſuperatur, circum eam ipſam uoluitur; isq́; oriens & occidens, diem, noctemq́; cõficit; et modo accedens, tum autẽ recedens, binas in ſingulis annis reuerſiones ab extremo cõtrarias facit: quarum interual-

lo tum quaſi triſtitia quædam contrahit terram, tũ uiciſſim lætificat,ut cum cœlo hilarata uideatur. luna autem,quæ eſt,ut oſtendunt mathematici,maior quàm dimidia pars terræ,iiſdem ſpatijs uagatur,quibus ſol: ſed tum cõgrediens cum ſole,tum digrediens, & eam lucẽ, quã à ſole accepit,mittit in terras,& uarias ipſa mutationes lucis habet : atque etiam tũ ſubiecta,atque oppoſita ſoli,radios eius,& lumen obſcurat ; tum ipſa incidens in umbram terræ,cum eſt è regione ſolis,interpoſitu,interiectuq; terræ repente deficit : iiſdemq; ſpatijs eæ ſtellæ,quas uagas dicimus,circum terram feruntur, eodemq; modo oriuntur,& occidunt. quarum motus tũ incitantur,tum retardantur,ſæpe etiam inſiſtunt. quo ſpectaculo nihil poteſt admirabilius eſſe,nihil pulchrius. Sequitur ſtellarum inerrãtiũ maxima multitudo : quarum ita deſcripta diſtinctio eſt, ut ex notarũ figurarũ ſimilitudine nomina inuenerint. atque hoc loco me intuẽs,utar,inquit,carminibus Arati,eis,quæ à te admodum adoleſcentulo conuerſa,ita me delectant,quia latina ſunt,ut multa ex ijs memoria teneam. ergo,ut oculis aſſidue uidemus ſine ulla mutatione,aut uarietate,

» *Cætera labuntur celeri cœleſtia motu,*
» *Cum cœloq; ſimul noctesq; diesq; feruntur.*

quorum cõtẽplatione nullius expleri poteſt animus naturæ conſtantiam uidere cupientis.

» *Extremusq; adeo duplici de cardine uertex*
» *Dicitur eſſe polus.* =

hunc circum ἄρκτοι *duæ feruntur,nunquam occidẽtes.*

» *Ex his altera apud Graios Cynoſura uocatur,*
» *Altera dicitur eſſe Helice.* =

Cuius

cuius quidem clariſſimas ſtellas totis noctibus cernimus.

» *Quas noſtri ſeptem ſoliti uocitare Triones.*

paribusq; ſtellis ſimiliter diſtinctis eundem cœli uerticẽ luſtrat parua Cynoſura.

» *Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto.*
» *Sed prior illa magis ſtellis diſtincta refulget,*
» *Et late prima confeſtim à nocte uidetur.*
» *Hæc uero parua eſt: ſed nautis uſus in hac eſt:*
Nam curſu interiore breui conuertitur orbe.

et quo ſit earum ſtellarum admirabilior aſpectus,

» *Has inter, ueluti rapido cum gurgite flumen,*
» *Toruu' Draco ſerpit ſubter, ſupraq; reuoluens*
» *Seſe, conficienſq; ſinus è corpore flexos.*

eius cum totius eſt præclara ſpecies, in primis ſuſpicienda eſt figura capitis, atque ardor oculorum.

» *Huic non una modo caput ornans ſtella relucet,*
» *Verum tempora ſunt duplici fulgore notata,*
» *È trucibuſq; oculis duo feruida lumina flagrant.*
» *Atq; uno mentum radianti ſidere lucet:*
» *Obſtipum caput & tereti ceruice reflexum*
» *Obtutum in cauda maioris figere dicas.*

& reliquum quidem corpus draconis totis noctibus cernimus.

» *Hoc caput hic paulum ſeſe ſubitoq; recondit,*
» *Ortus ubi atq; obitus parte admiſcentur in una.*

Id autem caput,

» *Attingens defeſſa uelut mœrentis imago*
uertitur.= quam quidem Græci
» *Engonaſin uocitant, genibus quia nixa feratur.*
» *Hic illa eximio poſita eſt fulgore corona.*

atq; hæc qdē à tergo. propter caput autē Anguitenēs:
» *Quem claro perhibent* ὀφιοῦχον *nomine Graij.*
» *Hic preſſu duplici palmarum continet Anguem,*
» *Eius & ipſe manet religatus corpore toto:*
» *Nanque uirum medium ſerpens ſub pectura cingit.*
» *Ille tamen nitens grauiter ueſtigia ponit,*
» *Atque oculos urget pedibus, pectuſq; Nepai.*
ſeptentriones autem ſequitur
» *Arctophylax uulgo qui dicitur eſſe Bootes:*
» *Quod quaſi temone adiunctam præ ſe quatit Arctū.*
dein quæ ſequuntur. huic Booti enim
» *=Subter præcordia fixa uidetur*
» *Stella micans radijs Arcturus nomine claro:*
cui ſubiecta fertur,
» *Spicum illuſtre tenens ſplendenti corpore Virgo.*
atq; ita demetata ſigna ſunt, ut in tātis deſcriptionibus
diuina ſolertia appareat.
» *Et natos Geminos inuiſes ſub caput Arcti.*
» *Subiectus media eſt cancer, pedibuſq; tenetur*
» *Magnu' Leo tremulam quatiens è corpore flāmā.*
Auriga
» *Sub læua Geminorum obductus parte feretur.*
» *Aduerſum caput huic Helice truculenta tuetur.*
» *At Capra læuum humerum claro obtinet.=*
tum quæ ſequuntur.
» *Verum hæc eſt magno atque illuſtri prædita ſigno.*
» *Contra Hœdi exiguū iaciunt mortalibus ignem.*
cuius ſub pedibus
» *Corniger eſt ualido connexus corpore Taurus.*
eius caput ſtellis conſperſum eſt frequentibus.

» Has Græci ſtellas Hyadas uocitare ſuerunt:
à pluendo : ὕειν enim eſt pluere. noſtri imperite ſuculas: quaſi à ſuibus eſſent, nõ ab imbribus nominatæ. minorem autem ſeptentrionem Cepheus paſſis palmis tergo ſubſequitur.
» Nãque ipſum ad tergũ Cynoſuræ uertitur Arcti.
hunc antecedit
» Obſcura ſpecie ſtellarum Caſſiopea.
» Hanc autem illuſtri uerſatur corpore propter
» Andromeda, aufugiens aſpectum mœſta parentis.
» Huic Equus ille iubam quatiens fulgore micanti
» Summum contingit caput aluo : ſtellaq; iungens
» Vna, tenet duplices communi lumine formas,
» Aeternum ex aſtris cupiens connectere nodum.
» Exin contortis Aries cum cornibus hæret.
quem propter
» Piſces, quorum alter paulum prælabitur ante,
» Et magis horriferis aquilonis tangitur alis.
ad pedes Andromedæ Perſeus deſcribitur.
» Quẽ ſumma ab regione aquilonis flamina pulſant.
cuius propter læuum genu
» Vergilias tenui cum luce uidebis.
» Inde Fides leuiter poſita & connexa uidetur.
» Inde eſt ales auis lato ſub tegmine cœli.
capiti autem Equi proximat Aquarij dextra, totuſq; deinceps Aquarius.
» Tum gelidum ualido de pectore frigus anhelans,
» Corpore ſemifero magno Capricornus in urbe.
» Quem cum perpetuo ueſtiuit lumine Titan,
» Brumali flectens contorquet tempore currum.

hinc autem aſpicitur,

» *Vt ſeſe emergens oſtendat Scorpius alte*
» *Poſteriore trahens flexum ui corporis arcum.*
» *Quem propter nitens pennis conuoluitur ales.*
» *At propter ſe Aquila ardenti cum corpore portat.*
deinde Delphinus.
» *Exinde Orion obliquo corpore nitens.*
quem ſubſequens
» *Feruidus ille Canis ſtellarum luce refulget.*
Poſt Lepus ſubſequitur,
» *Curriculum nunquam defeſſo corpore ſedans.*
» *At Canis ad caudam ſerpens prolabitur Argo.*
» *Hanc Aries tegit, & ſquamoſo corpore Piſces,*
» *Fluminis illuſtri tangentem corpore ripas.*
quam longe ſerpentem & manantem
» *-aſpicies, proceráq; uincla uidebis,*
» *Quæ retinent Piſces caudarum à parte locata.*
» *Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen*
» *Aram, quam flatu permulcet ſpiritus auſtri.*
propter quæ Centaurus
» *Cedit Equi partis properans ſubmergere Chelis.*
» *Hinc dextram porgens, quadrupes quà uaſta tenetur,*
» *Tendit, & illuſtrem truculentus cædit ad aram.*
» *Hic ſeſe infernis è partibus erigit Hydra:*
cuius longe corpus eſt fuſum:
» *In medioq; ſinu fulgens cratera relucet.*
» *Extremam nitens plumato corpore Coruus*
» *Roſtro tundit: & hic Geminis eſt ille ſub ipſis*
» *Ante Canem, graio Procyon qui nomine fertur.*
hæc omnis deſcriptio ſiderũ, atque hic tãtus cœli orna-

tus,ex corporibus huc,& illuc caſu,et temere cõcurſantibus potuiſſe effici cuiquam ſano uideri poteſt? aut uero alia quæ natura mentis et rationis expers hæc efficere potuit,quæ non modo ut fierent, ratione eguerũt, ſed intelligi qualia ſint, ſine ſumma ratione non poſſunt? nec uero hæc ſolũ admirabilia, ſed nihil maius, quàm quòd ita ſtabilis eſt mundus, atque ita cohæret ad permanendum,ut nihil ne excogitari quidem poſſit aptius: omnes enim partes eius undique medium locũ capeſſentes,nitũtur æquabiliter: maximè corpora autem inter ſe iuncta permanent, cum quodã quaſi uinculo circundata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente, & ratione conficiens funditur,& ad medium rapit,& conuertit extrema.quo circa ſi mũdus globoſus eſt,ob eamq; cauſam omnes eius partes undique æquales ipſæ per ſe atq; inter ſe continentur: cõtingere idem terræ neceſſe eſt, ut omnibus eius partibus in mediũ uergentibus (id autem mediũ infimũ in ſphæra eſt)nihil interrũpat, quo labefactari poſſit tanta contentio grauitatis, & ponderum.eademq; ratione mare, cum ſupra terram ſit, medium tamen terræ locum expetens,conglobatur undique æqualiter,neque redũdat unquã,neque effunditur. huic autẽ cõtinens aer fertur ille quidem leuitate ſublimi, ſed tamen in omnes partes ſe ipſe fundit: itaque & mari cõtinuatus,& iunctus eſt,& natura fertur ad cœlũ; cuius tenuitate,& calore temperatus,uitalem,& ſalutarem ſpiritũ præbet animãtibus. quem cõplexa ſumma pars cœli quæ æther dicitur, & ſuũ retinet ardorem tenuem,& nulla admiſtione cõcretũ, et

cum aeris extremitate coniungitur. In æthere autem aſtra uoluuntur: quæ ſe & nixu ſuo conglobata cõtinent; & forma ipſa figuraq́;, ſua momenta ſuſtentãt: ſunt enim rotũda: quibus formis, ut ante dixiſſe uideor, minime noceri poteſt. ſunt autem ſtellæ natura flãmeæ: quocirca terræ, maris, aquarũ uaporibus aluntur iis, qui à ſole ex agris tepefactis, & ex aquis excitãtur: quibus altæ, renouatæq́; ſtellæ, atque omnis æther, refundunt eadem, & rurſum trahũt in idem, nihil ut ferè intereat, aut admodũ paululũ, quod aſtrorũ ignis, & ætheris flamma conſumat. ex quo euenturũ noſtri putant id, de quo Panætium addubitare dicebãt, ut ad extremum omnis mundus igneſceret, cum, humore conſumpto, neque terra ali poſſet, neque remearet aer, cuius ortus aqua omni exhauſta eſſe non poſſet: ita relinqui nihil præter ignem: à quo rurſum animãte, ac deo renouatio mũdi fieret, atque idẽ ornatus oriretur. nolo in ſtellarũ ratione multus uobis uideri, maximeq́; earũ, quæ errare dicũtur: quarũ tantus eſt concentus ex diſſimillimis motibus, ut cum ſumma Saturni refrigeret, media Martis incendat, his interiecta Iouis illuſtret, & temperet, infraq́; Martem duæ ſoli obediant, ipſe ſol mũdũ omnem ſua luce cõpleat, ab eoq́; luna illuminata grauiditates, et partus afferat, maturitatesq́; gignendi. quæ copulatio rerũ, & quaſi conſentiens ad mundi incolumitatem coagmentatio naturæ quem nõ mouet, hunc horum nihil unquam reputauiſſe certo ſcio. Age ut à cœleſtibus rebus ad terreſtres ueniamus: quid eſt in his, in quo non naturæ ratio intelligentis appareat? principio, eorum, quæ gignuntur è terra,

ſtirpes & ſtabilitatem dant iis, quæ ſuſtinent, et ex terra ſuccum trahunt, quo alantur ea, quæ radicibus continentur, obducunturq; libro aut cortice trunci, quo ſint à frigoribus, & à caloribus tutiores. iam uero uites ſic clauiculis adminicula, tanquam manibus, apprehendunt, atque ita ſe erigũt, ut animãtes. quin etiã à caulibus, braſſicisq;, ſi propè ſati ſint, ut à peſtiferis, & nocentibus refugere dicuntur, nec eos ulla ex parte cõtingere. animantiũ uero quãta uarietas eſt? quãta ad eã rem uis, ut in ſuo quoque genere permaneãt? quarum aliæ corijs tectæ ſunt, aliæ uillis ueſtitæ, aliæ ſpinis hirſutæ: pluma alias, alias ſquama uidemus obductas, alias eſſe cornibus armatas, alias habere effugia pennarum. paſtũ autem animãtibus large & copioſe natura eũ, qui cuique aptus erat, cõparauit. enumerare poſſum, ad eũ paſtum capeſſendum, conficiendumq; quæ ſit in figuris animantiũ, & quàm ſolers ſubtilisq; deſcriptio partiũ, quamq; admirabilis fabrica membrorũ: omnia enim, quæ quidẽ intus incluſa ſunt, ita nata, atq; ita locata ſunt, ut nihil eorũ ſuperuacaneũ ſit, nihil ad uitã retinendã nõ neceſſarium. dedit autem eadem natura beluis & ſenſum, & appetitũ, ut altero conatum haberent ad naturales paſtus capeſſendos, altero ſecernerẽt peſtifera à ſalutaribus. iam uero alia animalia gradiendo, alia ſerpendo ad paſtũ accedũt, alia uolando, alia nando, cibumq; partim oris hiatu, & dentibus ipſis capeſſunt, partim unguiũ tenacitate arripiũt, partim adũcitate roſtrorũ: alia ſugunt, alia carpunt, alia uorãt, alia mãdunt. atque etiã aliorũ ea eſt humilitas, ut cibum terreſtrem roſtris facile contingant. quæ au-

tem altiora ſunt, ut anſeres, ut cygni, ut grues, ut cameli, adiuuantur proceritate collorum. manus etiã data elephantis, quia propter magnitudinem corporis difficiles aditus habebant ad paſtum. at quibus beſtijs erat is cibus, ut alius generis beſtijs ueſcerentur; aut uires natura dedit, aut celeritatem: data eſt quibuſdã etiam machinatio quædam atque ſolertia: ut in araneolis, aliæ quaſi rete texunt, ut, ſi quid inhæſerit, conficiant; aliæ autem ut ex inopinato obſeruãt, et, ſi quid incidit, arripiunt, idq; conſumunt. Pinna uero (ſic enim græce dicitur) duabus grandibus patula conchis cum parua ſquilla quaſi ſocietatem coit comparandi cibi. itaque cum piſciculi parui in concham hiantem innatauerint, tum admonita à ſquilla pinna morſu cõprimit conchas. ſic diſſimillimis beſtiolis communiter cibus quæritur. in quo admirandum eſt, congreſſu ne aliquo inter ſe, an iam inde ab ortu naturæ ipſæ congregatæ ſint. eſt etiam admiratio non nulla in beſtijs aquatilibus ijs, quæ gignũtur in terra: ueluti crocodili, fluuiatileſq; teſtudines, quædamq; ſerpentes ortæ extra aquam, ſimul ac primum niti poſſunt, aquam perſequuntur. quin etiam anatum oua gallinis ſæpe ſupponimus: ex quibus pulli orti primum aluntur ab ijs, ut à matribus; deinde eas relinquunt, à quibus excluſi, fotiq; ſunt, & effugiunt, cum primum aquam quaſi naturalem domum uidere potuerunt. tantam ingenuit animantibus conſeruandi ſui natura cuſtodiam. legi etiam ſcriptum, eſſe auem quandam, quæ Platalea nominetur: eam ſibi cibum quærere aduolantem ad eas aues, quæ ſe in mari mergerent: quæ cum

emerſiſſent, piſcemq; cepiſſent, uſque eò premere ea-rum capita mordicus, dum illæ captum amitterent: id quod ipſa inuaderet. eademq; hæc auis ſcribitur conchis ſe ſolere complere, eaſq;, cum ſtomachi calo-re concoxerit, euomere, atque ita eligere ex ijs, quæ ſunt eſculenta. Ranæ *autem marinæ dicuntur obrue-re ſeſe arena ſolere, & moueri propè aquam; ad quas quaſi ad eſcam piſces cum acceſſerint, confici à ranis atque conſumi.* Miluo *eſt quoddam bellum naturale cum coruo. ergo alter alterius, ubicunque nactus eſt, oua frangit. Illud uero ab* Ariſtotele *animaduerſum, à quo pleraque, quis poteſt non mirari?* Grues, *cum loca calidiora petentes maria tranſmittunt, trianguli formam efficere: eius autem ſummo angulo aer ab ijs aduerſus pellitur: deinde ſenſim ab utroque latere, tanquam remis, ita pennis curſus auium leuatur. ba-ſis autem trianguli, quam grues efficiunt, ea tanquam à puppi uentis adiuuatur, hæq; in tergo præuolantium colla, & capita reponunt. quod quia ipſe dux facere non poteſt, quia non habet ubi nitatur, reuolat, ut ipſe quoque quieſcat. in eius locum ſuccedit ex ijs quæ acquieuerunt: eaq; uiciſſitudo in omni curſu con-ſeruatur. Multa eiuſmodi proferre poſſum: ſed ge-nus ipſum uidetis. Iam uero illa etiam notiora, quan-to ſe opere cuſtodiant beſtiæ, ut in paſtu circunſpe-ctent, ut in cubilibus deliteſcant. atque illa mirabilia. quid ea, quæ nuper, id eſt paucis ante ſeculis, medi-corum ingenijs reperta ſunt? uomitione canis purgare* * *aluos ibes* Aegyptiæ *curãt. auditum eſt, pantheras, quæ in barbaria uenenata carne caperẽtur, remediũ quod-*

dam habere; quo cum eſſent uſæ, non morerentur: capras autem in Creta feras, cũ eſſent confixæ uenenatis ſagittis, herbam quærere, quæ Dictamus uocaretur; quam cum guſtauiſſent, ſagittas excidere dicunt è corpore. ceruæq; paulo ante partum perpurgant ſe quadam herbula, quæ Seſelis dicitur. iam illa cernimus, ut contra metum, & uim ſuis ſe armis quæque defendat. cornibus tauri, apri dentibus, morſu leones, aliæ fuga ſe, aliæ occultatione tutantur: atramenti effuſione ſepiæ, torpore torpedines. multæ etiam inſectantes odoris intolerabili fœditate depellũt. ut uero perpetuus mundi eſſet ornatus, magna adhibita cura eſt à prouidentia deorum, ut ſemper eſſent & beſtiarum genera, & arborum, omniumq; rerum, quæ altæ aut radicibus à terra, aut ſtirpibus continerentur. quæ quidem omnia eam uim ſeminis habent in ſe, ut ex uno plura generentur: idq; ſemen incluſum eſt in intima parte earum bacarum, quæ ex quaque ſtirpe funduntur: iiſdemq; ſeminibus & homines affatim naſcuntur, et terræ eiuſdem generis ſtirpium renouatione complentur. quid loquar, quanta ratio in beſtiis ad perpetuam conſeruationem earum generis appareat? nam primum aliæ mares, aliæ fœminæ ſunt: quod perpetuitatis cauſa machinata natura eſt. deinde partes corporis & ad procreandum, & ad concipiendum aptiſſimæ, & in mari, & in fœmina commiſcendorum corporum miræ libidines. cum autem in locis ſemen inſedit, rapit omnem ferè cibum ad ſeſe, eoq; ſeptum fingit animal: quod cum ex utero elapſum excidit, in iis animantibus, quæ lacte aluntur, omnis ferè cibus matrum

*lacteſcere incipit, eáq;, quæ paulo ante nata ſunt, ſine
magiſtro, duce natura mãmas appetunt, earumq; uber
tate ſaturantur. atque ut intelligamus nihil horũ eſſe
fortuitum, & hæc omnia eſſe prouidæ, ſolertiſq; natu-
ræ: quæ multiplices fœtus procreant, ut ſues, ut canes,
his mammarum data eſt multitudo: quas eaſdem pau
cas habent eæ beſtiæ, quæ pauca gignunt. quid dicam,
quantus amor beſtiarũ ſit in educandis cuſtodiendiſq;
ijs, quæ procreauerint, uſque ad eum finem, dum poſ-
ſint ſe ipſa defendere? etſi piſces, ut aiunt, oua cum ge-
nuerunt, relinquũt: facile enim illa aqua & ſuſtinen
tur, & fœtum fundunt. teſtudines autem, & crocodi-
los dicunt, cum in terra partũ ediderint, obruere oua,
deinde diſcedere. ita & naſcuntur, & educantur ipſa
per ſeſe. iam gallinæ, aueſq; reliquæ & quietum requi
runt ad pariendum locum, & cubilia ſibi, nidoſq; con
ſtruunt, eoſq; quàm poſſunt molliſſime ſubſternunt, ut
quamfacillime oua ſeruentur. ex quibus pullos cum ex
cluſerint, ita tuentur, ut & pennis foueant, ne frigore
lædantur; et, ſi eſt calor, à ſole ſe opponant. cũ autem
pulli pinnulis uti poſſunt, tum uolatus eorũ matres pro
ſequuntur, reliqua cura liberantur. accedit etiã ad nõ
nullorum animantium, & earũ rerum, quas terra gi-
gnit, conſeruationem, & ſalutem, hominum etiam ſo-
lertia, & diligentia. nam multæ & pecudes, & ſtir-
pes ſunt, quæ ſine procuratione hominum ſaluæ eſſe nõ
poſſunt. magnæ etiam opportunitates ad cultum homi
num, atque abundantiã aliæ alijs in locis reperiuntur.
Aegyptum Nilus irrigat; & cum tota æſtate obrutã,
oppletamq; tenuit, tum recedit, mollitoſq; & oblima-*

tos agros ad ſerendum relinquit. Meſopotamiam fertilem efficit Eufrates: in quam quotannis quaſi nouos agros inuehit. Indus uero, qui eſt omniũ fluminũ maximus, non aqua ſolum agros lætificat, & mitigat, ſed eos etiam conſerit: magnam enim uim ſeminũ ſecũ frumenti, & ſimiliũ dicitur deportare. multáq; alia in alijs locis cõmemorabilia proferre poſſum, multos fertiles agros alios aliorũ fructuum. ſed illa quanta benignitas naturæ, quòd tam multa ad ueſcendum, tam uaria, tamq; iucunda gignit? neque ea uno tempore anni: ut ſemper & nouitate delectemur, & copia. quàm tempeſtiuos autem dedit, quàm ſalutares nõ modo hominum, ſed etiam pecudum generi, ijs denique omnibus, quæ oriuntur è terra, uentos eteſias? quorum flatu nimij temperantur calores. ab ijſdem etiam maritimi curſus celeres, & certi diriguntur. multa prætereunda ſunt: & tamen multa dicuntur. enumerari enim non poſſunt fluminum opportunitates, æſtus maritimi, multum accedentes, & recedentes, montes ueſtiti, atque ſilueſtres, ſalinæ ab ora maritima remotiſſimæ, medicamentorũ ſalutarium pleniſſimæ terræ, artes denique innumerabiles ad uictum, & ad uitam neceſſariæ. iam diei noctiſq; uiciſſitudo conſeruat animantes, tribuens aliud agendi tempus, aliud quieſcendi. ſic undique omni ratione concluditur, mente, conſilioq; diuino omnia in hoc mundo ad ſalutem omnium, conſeruationemq; admirabiliter adminiſtrari. ſin quæret quiſpiam, cuiuſnam cauſa tantarũ rerũ molitio facta ſit, arborum ne & herbarum, quæ quanquam ſine ſenſu ſunt, tamen à natura ſuſtinentur? at

id quidem abſurdum eſt. an beſtiarum? nihilo probabilius, deos mutarum, & nihil intelligentium cauſa tantũ laboraſſe. quorum igitur cauſa quis dixerit effectum eſſe mundum? eorum ſcilicet animantium, quæ ratione utuntur. hi ſunt dij, & homines: quibus profecto nihil eſt melius: ratio eſt enim, quæ præſtat omnibus: itaque fit credibile, deorũ & hominum cauſa factum eſſe mundum, quæq; in eo ſint omnia. faciliusq; intelligetur, à dijs immortalibus hominibus eſſe prouiſum, ſi erit tota hominis fabricatio perſpecta, omnisq; humanæ naturæ figura, atque perfectio. nam cum tribus rebus animantium uita teneatur, cibo, potione, ſpiritu, ad hæc omnia percipienda os eſt aptiſſimum, quod adiunctis naribus ſpiritu augetur. dentibus autem in ore conſtructis manditur, atque ab his extenuatur, & mollitur cibus. eorum aduerſi acuti morſu diuidunt eſcas, intimi autem cõficiunt, qui gemini uocãtur: quæ cõfectio etiam à lingua adiuuari uidetur. linguam autem ad radices eius hærens excipit ſtomachus: quò primũ illabũtur ea, quæ accepta ſunt ore. is utraque ex parte tonſillas attingens, palato extremo, atque intimo terminatur. atque is agitatione & motibus linguæ cũ depulſum, & quaſi detruſum cibum accepit, depellit. ipſius autem partes eæ, quæ ſunt infra id, quod deuoratur, dilatantur; quæ autem ſupra, contrahuntur. ſed cum aſpera arteria (ſic enim à medicis appellatur) oſtium habeat adiunctũ linguæ radicibus, paulo ſupra, quàm ad linguam ſtomachus annectitur; eáq; ad pulmones uſque pertineat, excipiatq; animam eã, quæ ducta ſit ſpiritu, eãdemq; à pulmonibus reſpiret, & red=

dat : tegitur quaſi quodam operculo. quod ob eā cauſam datum eſt, ne, ſi quid in eam cibi forte incidiſſet, ſpiritus impediretur. ſed cum alui natura, ſubiecta ſtomacho, cibi, & potionis ſit receptaculum, pulmones autem, & cor extrinſecus ſpiritum adducant : in aluo multa ſunt mirabiliter effecta : quæ cōſtant ferè è neruis. eſt autem multiplex, & tortuoſa, arcetq́;, & cōtinet ſiue illud aridum eſt, ſiue humidum quod recipit, ut id mutari, & concoqui facile poſſit: eáq; tū aſtringitur, tum relaxatur, atque omne, quod accepit, cogit, & confundit : ut facile & calore, quem multum habet, & terendo cibo, & præterea ſpiritu omnia cocta, atque confecta in reliquum corpus diuidantur. in pulmonibus autem ineſt raritas quædam, & aſſimilis ſpongijs mollitudo, ad hauriendum ſpiritum aptiſſima : qui tum ſe contrahunt aſpirantes, tum ſpiritu dilatant, ut frequenter ducatur cibus animalis, quo maxime aluntur animantes. ex inteſtinis autem & aluo ſecretus à reliquo cibo ſuccus is, quo alimur, permanat ad iecur per quaſdam à medio inteſtino uſque ad portas iecoris (ſic enim appellant) ductas, & directas uias, quæ pertinent ad iecur, eiq́; adhærent. atque inde aliæ pertinētes ſunt, per quas cadit cibus à iecore dilapſus. ab eo cibo cū eſt ſecreta bilis, ijq́; humores, qui ex renibus profunduntur, reliqua ſe in ſanguinem uertunt, ad eaſdemq́; portas iecoris confluunt, ad quas omnes eius uiæ pertinent : per quas lapſus cibus ex hoc ipſo loco in eā uenā, quæ caua appellatur, confunditur, perq́; eā ad cor confectus iam coactuſq́; perlabitur : à corde autem in totū corpus diſtribuitur per uenas admodum

multas, in omnes partes corporis pertinentes. quemad=modum autem reliquiæ cibi depellantur tum aſtringēti bus ſe inteſtinis, tum relaxantibus, haud ſanè difficile dictu eſt, ſed tamen prætereundum eſt, ne quid habeat iniucunditatis oratio. illa potius explicetur incredibilis fabrica naturæ. nam quæ ſpiritu in pulmones anima ducitur, ea caleſcit primum ab ipſo ſpiritu, deinde co=agitatione pulmonum: ex eáq; pars redditur reſpiran=do, pars concipitur cordis parte quadam, quam uen=triculum cordis appellāt: cui ſimilis alter adiunctus eſt, in quem ſanguis à iecore per uenam illam cauā influ=it. eóq; modo ex his partibus et ſanguis per uenas in o=mne corpus diffunditur, et ſpiritus per arterias. utræque autem crebræ, multæq; toto corpore intextæ uim quan=dam incredibilem artificioſi operis, diuiniq; teſtantur. quid dicam de oſſibus? quæ ſubiecta corpori mirabiles commiſſuras habent, & ad ſtabilitatem aptas, & ad artus finiendos accommodatas, & ad motum, & ad omnem corporis actionem. huc adde neruos, à quibus artus continentur; eorumq; implicationem toto corpo=re pertinentem: qui, ſicut uenæ, & arteriæ à corde tractæ, & profectæ, in corpus omne ducuntur. ad hanc prouidentiam naturæ tam diligentem, tamq; ſo=lertem adiungi multa poſſunt, è quibus intelligatur, quantæ res hominibus à deo, quamq; eximiæ tributæ ſint: qui primum eos humo excitatos celſos, & erectos conſtituit, ut deorum cognitionem, cœlum intuentes, capere poſſent. ſunt enim è terra homines non ut inco=læ, atque habitatores, ſed quaſi ſpectatores ſuperarum rerum, atque cœleſtium: quarum ſpectaculum ad nul=

lum aliud genus animátium pertinet. ſenſus autem in terpretes ac nuncij rerum, in capite tanquam in arce mirifice ad uſus neceſſarios & facti, & collocati ſunt. nam oculi, tanquã ſpeculatores, altiſſimũ locũ obtinẽt; ex quo plurima conſpicientes, fungantur ſuo munere. & aures cum ſonum recipere debeant, qui natura in ſublime fertur; rectę in altis corporum partibus collocatæ ſunt. itemq; nares, eo quòd omnis odor ad ſuperiora fertur, recte ſurſum ſunt: & quòd cibi & potionis iudicium magnum earum eſt, non ſine cauſa uicinitatem oris ſecutæ ſunt. iam guſtatus, qui ſentire eorũ, quibus ueſcimur, genera debet, habitat in ea parte oris, qua eſculentis, & poculentis iter natura patefecit. tactus autem toto corpore æquabiliter fuſus eſt, ut omnes ictus, omnesq; nimios & frigoris, & caloris appulſus ſentire poſſimus. atque ut in ædificijs architecti auertũt ab oculis & naribus dominorum ea, quæ profluentia neceſſario tetri eſſent aliquid habitura: ſic natura res ſimiles procul amandauit à ſenſibus. quis uero opifex, præter naturã, qua nihil poteſt eſſe callidius, tantam ſolertiam perſequi potuiſſet in ſenſibus? quæ primũ oculos membranis tenuiſſimis ueſtiuit, & ſepſit: quas primũ perlucidas fecit, ut per eas cerni poſſet; firmas autem, ut cõtinerentur. ſed lubricos oculos fecit, & mobiles, ut & declinarent, ſi quid noceret; & aſpectũ, quò uellent, facile conuerterent. aciesq; ipſa, qua cernimus, quæ pupilla uocatur, ita parua eſt, ut ea, quæ nocere poſſint, facile uitet. palpebræq;, quæ ſunt tegumenta oculorum, molliſſimæ tactu, ne læderent aciem, aptiſſime factæ et ad claudẽdas pupillas, ne quid incideret;

& ad

& ad aperiendas: idq; prouidit ut identidē fieri poſſet cum maxima celeritate. munitaq; ſunt palpebræ tanquā uallo pilorum: quibus & apertis oculis, ſi quid incideret, repelleretur; & ſomno conniuentibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, ut qui tanquā inuoluti quieſcerent. latent præterea utiliter, & excelſis undique partibus ſepiuntur. primum enim ſuperiora ſupercilijs obducta ſudorem à capite, & fronte defluentē, repellunt, genæ deinde ab inferiore parte tutantur ſubiectæ, leuiterq; eminentes. naſus ita locatus eſt, ut quaſi murus oculis interiectus eſſe uideatnr. auditus autem ſemper patet: eius enim ſenſu etiam dormientes egemus. à quo cum ſonus eſt acceptus, etiam è ſomno excitamur. flexuoſum iter habet, ne quid intrare poſſit, ſi ſimplex & directum pateret. prouiſum etiam, ut ſi qua minima beſtiola conaretur irrumpere, in ſordibus aurium, tanquam in uiſco, inhæreſceret. extra autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi cauſa factæ, tutandiq; ſenſus, & ne adiectæ uoces laberentur, atque errarent, priuſquam ſenſus ab his pulſus eſſet. ſed duros, & quaſi corneolos habent introitus, multisq; cū flexibus, quòd his naturis relatus amplificatur ſonus. quocirca & in fidibus teſtudine reſonatur, aut cornu; & ex tortuoſis locis, & incluſis referuntur ampliores. ſimiliter nares, quæ ſemper propter neceſſarias utilitates patent, cōtractiores habent introitus, ne quid in eas, quod noceat, poſſit peruadere: humoremq; ſemper habent ad puluerem multaq; alia repellenda non inutilem. guſtatus præclare ſeptus eſt: ore enim continetur, & ad uſum apte, & ad incolumitatis cuſtodiam. omniſq;

ſenſus hominum multo antecellit ſenſibus beſtiarum. primum enim oculi in ijs artibus, quarum iudicium eſt oculorum, in pictis, fictis, cælatiſq; formis, in corporum etiam motione, atque geſtu multa cernunt ſubtilius: colorum etiam, & figurarum tum uenuſtatem, atque ordinem, &, ut ita dicam, decentiam oculi iudicant: atque etiam alia maiora: nam & uirtutes, & uitia cognoſcunt; iratum, propitium, lætantem, dolentem, fortem, ignauum, audacem, timidumq; cognoſcunt. aurium item eſt admirabile quoddam artificioſumq; iudicium, quo iudicatur & in uocis, & in tibiarum, neruorumq; cantibus uarietas ſonorum, interualla, diſtinctio, & uocis genera permulta, canorum, fuſcum; leue, aſperum; graue, acutum; flexibile, durum; quæ hominum ſolum auribus iudicantur. nariumq; item, & guſtandi, & aperte tangēdi magna iudicia ſunt. ad quos ſenſus capiendos, & perfruendos plures etiam, quàm uellem, artes repertæ ſunt. perſpicuum eſt enim, quò compoſitionem unguentorū, quò ciborum conditiones, quò corporum lenocinia proceſſerint. iam uero animum ipſum, mentemq; hominis, rationem, conſilium, prudentiam, qui nō diuina cura perfecta eſſe perſpicit, is his ipſis rebus mihi uidetur carere. de quo dum diſputarem, tuā mihi dari uelim Cotta eloquentiā. quo enim tu illa modo diceres? quāta primum intelligentia, deinde conſequentium rerum cum primis coniunctio, & comprehenſio eſſet in nobis: ex quo uidelicet, quid ex quibuſque rebus efficiatur, idq; ratione, concludimus: ſingulaſq; res diffinimus, circunſcripteq; complectimur: ex quo ſci-

entia intelligitur quam uim habeat, qualis ſit: qua ne in deo quidem eſt res ulla præſtantior. quāta uero illa ſunt, quæ uos Academici infirmatis, & tollitis, quòd & ſenſibus, & animo ea, quæ extra ſunt, percipimus, atque comprehendimus. ex quibus collatis inter ſe, & comparatis artes quoque efficimus, partim ad uſum uitæ, partim ad oblectationē neceſſarias. iam uero domina rerum, ut uos ſoletis dicere, eloquendi uis quàm eſt præclara, quamq́; diuina? quæ primum efficit, ut ea, quæ ignoramus, diſcere, & ea, quæ ſcimus, alios docere poſſimus. deinde hac cohortamur, hac perſuademus, hac conſolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac geſtientes comprimimus, hac cupiditates, iracundiasq́; reſtinguimus. hæc nos iuris, legum, urbium ſocietate deuinxit, hac à uita immani, & fera ſegregauit. ad uſum autem orationis, incredibile eſt, niſi diligenter attenderis, quāta opera machinata natura ſit. primum enim à pulmonibus arteria uſque ad os intimum pertinet: per quam uox principium à mente ducens, percipitur, & funditur. deinde in ore ſita lingua eſt, finita dentibus. ea uocem immoderate profuſam fingit, & terminat: quæ ſonos uocis diſtinctos & preſſos efficit, cum & ad dentes, & ad alias partes pellit oris. itaque plectri ſimilem linguam noſtri ſolent dicere, cordarum dentes, nares cornibus ijs, qui ad neruos reſonant in cātibus. quàm uero aptas, quamq́; multarum artium miniſtras manus natura homini dedit? digitorum enim contractio facilis, facilisq́; porrectio, propter molles commiſſuras, & artus, nullo in motu laborat. itaque

Eloquentiæ effe[ctus]

ad pingendum, ad fingendum, ad ſculpendum, ad neruorum eliciendos ſonos, ac tibiarum apta manus eſt ad motione digitorum . atque hæc oblectationis, illa neceſſitatis . cultus dico agrorũ, extructionesq; tectorũ, tegumenta corporum uel texta, uel ſuta, omnemq; fabricã æris, & ferri : ex quo intelligitur , adinuenta animo , percepta ſenſibus , adhibitis opificum manibus omnia nos conſecutos, ut tecti, ut ueſtiti, ut ſalui eſſe poſſimus , urbes , muros , domicilia , delubra haberemus . iam uero operibus hominum , id eſt manibus , cibi etiam uarietas inuenitur & copia . nam & agri multa ferunt manu quæſita , quæ uel ſtatim conſumantur, uel mandentur condita uetuſtati : & præterea ueſcimur beſtijs & terrenis, & aquatilibus, & uolatilibus, partim capiendo, partim alendo . efficimus etiam domitũ noſtro quadrupedum uectiones : quorũ celeritas, atque uis nobis ipſis affert uim , & celeritatem . nos onera quibuſdam beſtijs, nos iuga imponimus : nos elephantorum acutiſſimis ſenſibus , nos ſagacitate canum ad utilitatem noſtram abutimur : nos è terræ cauernis ferrũ elicimus, rem ad colendos agros neceſſariam : nos æris, argenti , auri uenas penitus abditas inuenimus, & ad uſum aptas , & ad ornatum decoras : arborum autem conſectione , omniq; materia , & culta, & ſilueſtri , partim ad calefaciendum corpus igni adhibita, et ad mitigandum cibum utimur , partim ad ædificandum , ut tectis ſepti frigora , caloresq; pellamus . magnos uero uſus affert ad nauigia facienda . quorũ curſibus ſuppeditantur omnes undique ad uitam copiæ : quasq; res uiolentiſſimas natura genuit , earum mode

rationem nos ſoli habemus ; maris , atque uentorum, propter nauticarum rerum ſcientiam : plurimiſq; maritimis rebus fruimur , atque utimur . terrenorum item cómodorum omnis eſt in homine dominatus . nos campis, nos montibus fruimur : noſtri ſunt amnes, noſtri lacus : nos fruges ſerimus , nos arbores : nos aquarum inductionibus terris fœcunditatem damus : nos flumina arcemus, dirigimus, auertimus : noſtris denique manibus in rerum natura quaſi alterā naturam efficere conamur . quid uero ? hominum ratio non in cœlum uſque penetrauit ? ſoli enim ex animantibus nos aſtrorum ortus , obitus , curſuſq; cognouimus : ab hominū genere finitus eſt dies , menſis , annus : defectiones ſolis & lunæ cognitæ, prædictæq; in omne poſterum tempus , quæ , quantæ , quando futuræ ſint . quæ contuens animus , accipit ab his cognitionem deorum, ex qua oritur pietas : cui coniuncta iuſtitia eſt, reliquæq; uirtutes : ex quibus uita beata exiſtit , par & ſimilis deorum , nulla re , niſi immortalitate , quæ nihil ad bene uiuendum pertinet , cedens cœleſtibus . Quibus rebus expoſitis , ſatis docuiſſe uideor , hominis natura quanto omnes anteiret animantes . ex quo debet intelligi , nec figuram , ſitumq; membrorum , nec ingenij mentiſq; uim talem effici potuiſſe fortuna . Reſtat, ut doceam , atque aliquando perorem , omnia , quæ ſint in hoc mundo, quibus utantur homines, hominum cauſa facta eſſe, & parata . Principio ipſe mūdus deorum hominumq; cauſa factus eſt : quæq; in eo ſunt omnia, ea parata ad fructum hominum, et inuēta ſunt. eſt enim mundus quaſi communis deorum atque homi

num domus, aut urbs utrorunque. ſoli enim ratione utentes iure, ac lege uiuunt. ut igitur Athenas, & Lacedæmonem, Athenienſium, Lacedæmoniorumq; *cauſa putandũ eſt conditas eſſe; omniaq;, quæ ſint in his urbibus, eorũ populorũ recte eſſe dicũtur: ſic quæcunque ſunt in omni mũdo, deorũ, atque hominũ putãda ſunt. iam uero circuitus ſolis, & lunæ, reliquorumq; ſiderũ, quanquam etiam ad mũdi cohærentiam pertinent, tamen & ſpectaculũ hominibus præbent: nulla eſt enim inſatiabilior ſpecies, nulla pulchrior, & ad rationem ſolertiamq; præſtãtior: eorum enim curſus demetiti, maturitates temporum, & uarietates, mutationesq; cognouimus. quæ ſi hominibus ſolis nota ſunt, hominũ cauſa facta eſſe iudicanda ſunt.* Terra *uero fœta frugibus, & uario leguminũ genere, quæ maxima largitate fundit, ea ferarum ne, an hominũ cauſa gignere uidetur? quid de uitibus oliuetisq; dicam? quarũ uberrimi læ tiſſimiq; fructus nihil omnino ad beſtias pertinẽt. neq; enim ſerendi, neque colendi, nec tẽpeſtiue demetẽdi, percipiẽdiq; fructus, neque cõdendi, ac reponẽdi ulla pecudum ſcientia eſt: earumq; omnium rerum hominũ eſt & uſus, & cura. ut fides igitur, & tibias eorũ cauſa factas dicendum eſt, qui illis uti poſſunt: ſic ea, quæ diximus, ſolis ijs confitendum eſt eſſe parata, qui utuntur. nec ſi quæ beſtiæ furantur aliquid ex his, aut rapiunt, illarũ quoque cauſa ea nata eſſe dicemus. neque enim homines murium, aut formicarũ cauſa frumentum condunt, ſed coniugum, & liberorũ, & familiarum ſuarũ. itaque beſtiæ furtim, ut dixi, fruuntur, domini palàm, & libere. hominũ igitur cauſa eas rerum*

copias comparatas, fatendũ eſt. niſi forte tanta ubertas, & uarietas pomorum, eorumq́; iucundus nõ guſtatus ſolum, ſed odoratus etiam, & aſpectus dubitationem affert, quin hominibus ſolis ea natura donauerit. tantumq́; abeſt, ut hæc beſtiarum etiam cauſa parata ſint, ut ipſas beſtias hominum gratia generatas eſſe uideamus. quid enim oues aliud afferunt, niſi ut earum uillis confectis, atque cõtextis homines ueſtiantur? quæ quidem neque ali, neque ſuſtentari, neque ullũ fructũ edere ex ſe ſine cultu hominũ, et curatione potuiſſent. canũ uero tã fida cuſtodia, tamq́; amãs dominorũ adulatio, tantumq́; odium in externos, & tã incredibilis ad inueſtigandũ ſagacitas narium, tanta alacritas in uenando quid ſignificat aliud, niſi ſe ad hominũ cõmoditates eſſe generatos? quid de bobus loquar? quorũ ipſa terga declarãt nõ eſſe ſe ad onus accipiendũ figurata: ceruices autem natæ ad iugum: tum uires humerorum, & latitudines ad aratra extrahenda. quibus cũ terræ ſubigerentur fiſſione glebarum, ab illo aureo genere, ut poetæ loquuntur, uis nunquam ulla afferebatur.

» *Ferrea tum uero proles exorta repente eſt,*
» *Auſaq́; funeſtum prima eſt fabricarier enſem,*
» *Et guſtare manu uictum domitumq́; iuuencum.*

tanta putabatur utilitas percipi ex bobus, ut eorum uiſceribus ueſci ſcelus haberetur. longum eſt mulorum perſequi utilitates, & aſinorum: quæ certe ad hominum uſum paratæ ſunt. ſus uero quid habet præter eſcam? cui quidem, ne putreſceret, animam ipſam pro ſale datam dicit eſſe Chryſippus. qua pecude, quòd

erat ad uescẽdum hominibus apta, nihil genuit natura fœcundius. quid multitudinem, ſuauitatemq; piſcium dicam? quid auium? ex quibus tanta percipitur uoluptas, ut interdum Pronœa noſtra Epicurea fuiſſe uideatur. atque hæ ne caperentur quidem, niſi hominũ ratione, atque ſolertia: quanquam aues quaſdam & alites, & oſcines, ut noſtri augures appellant, rerum augurandarum cauſa eſſe natas putemus. iam uero immanes & feras belluas nanciſcimur uenando, ut & ueſcamur iis, & exerceamur in uenando ad ſimilitudinem bellicæ diſciplinæ, & utamur domitis, & condocefactis, ut elephantis, multaq; ex earum corporibus remedia morbis, & uulneribus eligamus, ſicut ex quibuſdam ſtirpibus, & herbis, quarum utilitatis longinqui temporis uſu, et periclitatione percepimus. totam licet animis tanquam oculis luſtrare terram, mariaq; omnia cernere, et ſpatia frugifera, atque immenſa camporum, ueſtituſq; denſiſſimos montium, pecudum paſtus, tum incredibili curſus maritimos celeritate. nec uero tantum ſupra terram, ſed etiam in intimis eius tenebris plurimarum rerum latet utilitas; quæ ad uſum hominum orta, ab hominibus ſolis inuenitur. Illud uero, quod uterque ueſtrũ fortaſſe arripiet ad reprehendendum; Cotta, quia Carneades libẽter in Stoicos inuehebatur; Velleius, quia nihil tam irridet Epicurus, quàm prædictionem rerum futurarum: mihi uidetur uel maxime confirmare deorum prouidentia conſuli rebus humanis. eſt enim profecto diuinatio, quæ multis locis, rebus, temporibus apparet, tum in priuatis, tum maxime in publicis. multa cernunt aruſpices: multa augu=

res prouident: multa oraculis declarantur, multa uaticinationibus, multa ſomnijs, multa portentis: quibus cognitis, multæ ſæpe res hominum ſentẽtia atque utilitate partæ, multa etiam pericula depulſa ſunt. hæc igitur ſiue uis, ſiue ars, ſiue natura, ad ſcientiam rerum futurarum homini profectò eſt, nec ab alio alicui, quàm à dijs immortalibus data. quæ ſi ſingula uos forte non mouent, uniuerſa certe inter ſe connexa, atque cõiũcta mouere debebunt. nec uero uniuerſo generi hominum ſolum, ſed etiam ſingulis à dijs immortalibus conſuli, et prouideri ſolet. licet enim contrahere uniuerſitatẽ generis humani, eamq́; gradatim ad pauciores, poſtremo deducere ad ſingulos. nam ſi omnibus hominibus, qui ubique ſunt, quacũque in ora, ac parte terrarum ab huiuſce terræ, quam nos incolimus, continuatione diſtantium, deos conſulere cenſemus ob eas cauſas, quas ante diximus: his quoque hominibus cõſulunt, qui has nobiſcũ terras ab oriente ad occidentẽ colunt. ſin autem his cõſulunt, qui quaſi magnã quandam inſulam incolunt, quam nos orbem terræ uocamus; etiam illis cõſulunt, qui partes eius inſulæ tenent, Europam, Aſiam, Africam. ergo & earum partes diligunt, ut Romã, Athenas, Spartam, Rhodum: & earum urbium ſeparatim ab uniuerſis ſingulos diligunt, ut Pyrrhi bello Curium, Fabricium, Coruncanum, primo Punico Calatinum, Duillium, Metellum, Lutatium, ſecũdo Maximum, Marcellum, Africanum, poſt hos Paulum, Gracchum, Catonem, patrum'ue memoria Scipionẽ, Læliũ: multoſq́; prætere a et noſtra ciuitas, et Græcia tulit ſingulares uiros: quorum neminem niſi iuuante deo ta=

lem fuiſſe credendum eſt. quæ ratio poetas, maximeq́; Homerũ impulit, ut principibus heroum, Vlyxi, Diomedi, Agamemnoni, Achilli, certos deos diſcriminũ, & periculorum comites adiungeret. Præterea ipſorum deorum ſæpe præſentiæ, quales ſupra commemoraui, declarant, ab his & ciuitatibus, & ſingulis hominibus conſuli. quod quidẽ intelligitur etiam ſignificationibus rerũ futurarum, quæ tum dormientibus, tum uigilantibus portenduntur. multa præterea oſtentis, multa extis admonemur, multisq́; rebus alijs: quas diuturnus uſus ita notauit, ut artẽ diuinationis efficeret. nemo igitur uir magnus ſine aliquo afflatu diuino unquam fuit. nec uero ita refellendum eſt, ut, ſi ſegetibus aut uinetis cuiuſpiam tempeſtas nocuerit, aut ſi quid è uitæ cõmodis caſus abſtulerit, eum, cui quid horũ acciderit, aut inuiſum deo, aut neglectũ à deo iudicemus. magna dij curant, parua negligunt. magnis autem uiris proſperæ ſemper omnes res: ſi quidem ſatis à noſtris, & à principe philoſophorum Socrate dictum eſt de ubertatibus uirtutis, & copijs. Hæc mihi ferè in mentem ueniebãt, quæ dicenda putarem de natura deorũ. tu autem Cotta, ſi me audias, eandem cauſam agas; teq́; & principem ciuem putes, & Pontificem eſſe cogites; et, quoniã in utrãque partem uobis licet diſputare, hãc potius ſumas; eamq́; facultatem diſſerendi, quã tibi à rhetoricis exercitationibus acceptã amplificauit Academia, huc potius cõferas: mala enim, & impia cõſuetudo eſt cõtra deos diſputãdi, ſiue ex animo id fit, ſiue ſimulate.

M. TVLLII CICERONIS DE NATVRA DEORVM LIBER III.

QVæ cum Balbus dixiſſet, tum arridens Cotta, ſero, inquit, mihi Balbe præcipis quid defendã. ego enim, te diſputãte, quid contradicerem mecum ipſe meditabar, neque tam refellendi tui cauſa, quàm ea, quæ minus intelligebam, requirendi. cũ autem ſuo cuique iudicio ſit utendum, difficile factu eſt, me id ſentire, quod tu uelis. Hic Velleius, neſcis, inquit, quãta cũ expectatione Cotta ſim te auditurus: iucundus enim Balbo noſtro ſermo tuus cõtra Epicurum fuit. præbebo igitur me tibi uiciſſim attentũ contra Stoicos auditorem: ſpero enim te, ut ſoles, bene paratũ uenire. Tũ Cotta, ſi mehercule, inquit, Vellei: neque enim mihi par ratio cũ Lucilio eſt, ac tecũ fuit. Qui tandem, inquit ille? Quia mihi uidetur Epicurus ueſter de dijs immortalibus nõ magnopere pugnare. tãtum modo negare deos eſſe nõ audet, ne quid inuidiæ ſubeat, aut criminis. cum uero deos nihil agere, nihil curare cõfirmat, mẽbriſq; humanis eſſe præditos, ſed eorũ membrorũ uſum nullũ habere: ludere uidetur, ſatiſq; putare, ſi dixerit, eſſe quandã beatam naturã, & æternam. à Balbo autem animaduertiſti credo q̃ multa dicta ſint, quamq;, etiam ſi minus uera, tamẽ apta inter ſe, & cohærentia. itaq; cogito, ut

dixi,non tam refellere eius orationẽ,quàm ea,quæ minus intellexi,requirere. quare Balbe *tibi permitto,reſpõdere ne mihi malis de ſingulis rebus quærẽti ex te ea quæ parũ accepi,an uniuerſam audire orationẽ meã.* Tũ Balbus,*ego uero, ſi quid explanari tibi uoles,reſpõdere malo: ſin me interrogare,non tam intelligẽdi cauſa,quàm refellendi; utrum uoles,faciam; uel ad ſingula,quæ requires, ſtatim reſpondebo; uel,cum peroraris, ad omnia.* Tum Cotta,*optime,inquit. quamobrẽ ſic agamus, ut nos ipſa ducit oratio. ſed antequam de re, pauca de me. non enim mediocriter moueor auctoritate tua* Balbe,*orationeq́; ea,quæ me in perorãdo cohortabatur, ut meminiſſem,me et* Cottã *eſſe,et* Pontificẽ. *quod eò credo ualebat,ut opiniones, quas à maioribus accepimus de dijs immortalibus, ſacra,cerimonias, religionesq́; defenderem. ego uero eas defendam,ſemperq́; defendi: nec me ex ea opinione,quã à maioribus accepi de cultu deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti, aut indocti mouebit. ſed cum de religione agitur,* T. Coruncanum, P. Scipionem, P. Scæuolã, Põ*tifices maximos, non* Zenonem, *aut* Cleanthem, *aut* Chryſippum *ſequor; habeoq́;* C. Lælium *augurem,eundem ſapientem: quem potius audiam de religione dicẽtem in illa oratione nobili,quàm quenquam principem* Stoicorum. *cumq́; omnis populi* R. *religio in ſacra & in auſpicia diuiſa ſit; tertiũ adiunctum ſit, ſi quid prædictionis cauſa ex portentis, & monſtris* Sibyllæ *interpretes,aruſpicesúe monuerunt: harum ego religionum nullam unquam contemnendam putaui; mihiq́; ita perſuaſi,*Romulum *auſpicijs,*Numam *ſacris conſtitutis*

fundamenta ieciſſe noſtræ ciuitatis : quæ nũquam profecto ſine ſumma placatione deorũ immortalium tanta eſſe potuiſſet . Habes Balbe,quid Cotta, quid Pontifex ſentiat . fac nunc ergo intelligam, tu quid ſentias: à te enim philoſopho rationẽ accipere debeo religionis, maioribus autem noſtris, etiam nulla ratione reddita, credere. Tum Balbus,quam igitur à me rationem, inquit,Cotta deſideras? Et ille,quadripartita,inquit, fuit diuiſio tua : primũ ut uelles docere deos eſſe: deinde quales eſſent : tum ab his mundum regi : poſtremo conſulere eos rebus humanis . hæc, ſi recte memini,partitio fuit. Rectiſſime,inquit Balbus: ſed expecto,quid requiras. Tum Cotta,primũ quidque uideamus, inquit:etſi id eſt primũ,quod inter omnes, niſi admodum impios,cõuenit,mihi quidem ex animo exuri nõ poteſt, eſſe deos. id tamen ipſum, quod mihi perſuaſum eſt, eſſe deos auctoritate maiorũ, cur ita ſit nihil tu me doces. Quid eſt,inquit Balbus, ſi tibi perſuaſum eſt,cur à me uelis diſcere? Tum Cotta, quia ſic aggredior, inquit,ad hanc diſputationem, quaſi nihil unquam audierim de dijs immortalibus, nihil cogitauerim, rudem me diſcipulum et integrum accipe, & ea,quæ requiro, doce. Dic igitur,quid requiras. Ego ne? primum illud,cur, quod perſpicuum in iſtam partem, ne egere quidem oratione dixiſſes, quod eſſet conſpicuum, & inter omnes conſtaret,de eo ipſo tam multa dixeris?

Quia te quoque,inquit,animaduerti Cotta ſæpe, cũ in foro diceres, quàm plurimis poſſes argumentis onerare iudicem, ſi modo eam facultatem tibi daret cauſa. atque hoc idem & philoſophi faciunt,& ego,ut potui,

feci. tu autem, qui id quæris, ſimiliter facis, ac ſi me roges, cur te duobus contuear oculis, & non altero tantum, cum idem uno aſſequi poſſim. Tũ Cotta, *quàm ſimile iſtud ſit, inquit, tu uideris. nã ego neque in cauſis, ſi quid eſt euidens, de quo inter omnes conueniat, argumentari ſoleo; perſpicuitas enim argumẽtatione eleuatur: nec, ſi id facerem in cauſis forenſibus, idem facerem in hac ſubtilitate ſermonis. cur contuereris autẽ altero oculo, cauſa nõ eſſet, cum idem obtutus eſſet amborum, & cum rerum natura, quam tu ſapientem eſſe uis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere uoluiſſet. ſed quia nõ confidebas tam eſſe id perſpicuum, quàm tu uelis, propterea multis argumentis deos eſſe docere uoluiſti. mihi enim unum ſatis erat, ita nobis maiores noſtros tradidiſſe. ſed tu auctoritates omnes contemnis, ratione pugnas. patere igitur, rationẽ meam cum tua ratione contendere.* A*ffers hæc omnia argumenta, cur dij ſint: remq́; mea ſententia minime dubiam, argumentando dubiam facis. mandaui enim memoriæ non numerum ſolum, ſed etiã ordinem argumentorum tuorum. primum fuit, cum cœlum ſuſpexiſſemus, ſtatim nos intelligere eſſe aliquod numen, quo hæc regantur. ex hoc illud etiam,*

» A*ſpice hoc ſublime candens, quẽ inuocant omnes* Iouẽ.

quaſi uero quiſquam noſtrum, iſtum potius, quàm Capitolinum, Iouem *appellet; aut hoc perſpicuũ ſit, conſtetq́; inter omnes, eos eſſe deos, quos tibi* Velleius, *multiq́; præterea ne animantes quidem eſſe cõcedant. graue etiam argumentum tibi uidebatur, quòd opinio de dijs Immortalibus & omnium eſſet, & quotidie creſce-*

ret. placet igitur, tantas res opinione ſtultorũ iudicari, uobis præſertim, qui illos inſanos eſſe dicatis? at enim præſentes uidemus deos, ut apud Regillum Poſtumius, in Salaria Vatienus, neſcio quid etiam de Locrorũ apud Sagram prælio. quos igitur tu Tyndaridas appellabas, id eſt homines homine natos; & quos Homerus, qui recens ab illorum ætate fuit, ſepultos eſſe dicit Lacedæmone; eos tu canterijs albis, nullis calonibus, obuiam Vatieno ueniſſe exiſtimas, & uictoriam populi R. Vatieno potius homini ruſtico, quàm M. Catoni, qui tum erat princeps, nunciauiſſe? ergo & illud in ſilice, quod hodie apparet apud Regillum, tanquam ueſtigium ungulæ, Caſtoris equi credis eſſe? non ne mauis illud credere, quod probari poteſt, animos præclarorum hominum, quales iſti Tyndaridæ fuerunt, diuinos eſſe, & æternos, quàm eos, qui ſemel cremati eſſent, equitare, & in acie pugnare potuiſſe? aut ſi hoc fieri potuiſſe dicis, doceas oportet quo modo nec fabellas aniles proferas.

Tum Lucilius, an tibi, inquit, fabellæ uidentur? nõ ne ab A. Poſtumio ædem Caſtori & Polluci in foro dedicatam, non ne S.C. de Vatieno uides? nam de Sagra Græcorum etiam eſt uulgare prouerbium: qui, quæ affirmant, certiora eſſe dicunt, quàm illa, quæ apud Sagram. his igitur auctoribus nõ ne debes moueri? *Tum Cotta, rumoribus, inquit, mecum pugnas Balbe: ego autem à te rationes requiro.* * *Sequuntur, quæ futura ſunt. effugere enim nemo id poteſt, quod futurum eſt. ſæpe autem ne utile eſt quidem ſcire, quid futurum ſit: miſerum eſt enim nihil proficientem angi, nec habere ne ſpei quidem extremũ, et tamẽ*

communne ſolatium, præſertim cum uos ijdem fato fie= ri dicatis omnia : quod autem ſemper ex omni æterni= tate uerum fuerit, id eſſe fatum. quid igitur iuuat, aut quid affert ad cauendum, ſcire aliquid futurum, cum id certe futurum ſit? unde porrò iſta diuinatio? quis in uenit fiſſum iecoris? quis cornicis cantum notauit? quis ſortes? quibus ego credo : nec poſſum Attij Nauij, *quē commemorabas, lituum contemnere : ſed qui iſta intel= lecta ſunt, à philoſophis debeo diſcere, præſertim cum iſti plurimis de rebus diuinis mentiantur.* At *medici quo= que (ita.n.dicebas) ſæpe falluntur. quid ſimile medici na, cuius ego rationem uideo, & diuinatio, quæ unde oriatur, nō intelligo? tu aūt etiam* Deciorum *deuotio nibus placatos deos eſſe cenſes. quæ fuit eorū tanta ini= quitas, ut placari populo* R. *non poſſent, niſi uiri tales occidiſſent? conſilium illud imperatorū fuit, quod* Græ ci στρατήγημα *appellant; ſed eorum imperatorum, qui patriæ conſulerent, uitæ non parcerent : rebantur enim fore, ut exercitus imperatorem equo incitato ſe in hoſtes immittentem perſequeretur: id quod euenit. nam* Fauni *uocem equidem nunquā audiui. tibi, ſi audiuiſ= ſe te dicis, credam. etſi,* Faunus *omnino quid ſcit, ne= ſcio. non igitur adhuc, quātum quidem in te* Balbe *eſt, intelligo deos eſſe: quos equidem credo eſſe, ſed nihil do cent* Stoici. *nam* Cleanthes, *ut dicebas, quatuor modis formatas in animis hominum putat deorum eſſe notio nes. unus is modus eſt, de quo ſatis dixi, qui eſt ſuſce= ptus ex præſenſione rerum futurarum. alter ex per= turbationibus tempeſtatum, & reliquis motibus. ter= tius ex commoditate rerum, quas percipimus, & copia.*

quartus

quartus ex aſtrorum ordine,cœliq; conſtantia.de præſenſione diximus . de perturbationibus cœleſtibus , & maritimis , & terrenis , non poſſumus dicere, cum ea fiant , non eſſe multos,qui ea metuant , & à dijs immortalibus fieri exiſtiment . ſed non id quæritur , ſint ne aliqui,qui deos eſſe putent : dij utrum ſint , nec ne ſint,quæritur . nã reliquæ cauſæ,quas Cleãthes affert; quarum una eſt de cõmodorum, quæ capimus , copia, altera de temporũ ordine,cœliq; conſtantia ; tum tractabuntur à nobis,cum de prouidentia deorum diſputabimus ; de qua plurima à te Balbe dicta ſunt : eodemq; illa etiam differemus , quod Chryſippum dicere aiebas , quoniam eſſet aliquid in rerum natura , quod ab homine effici non poſſet , eſſe homine aliquid melius : quæq; in domo pulchra cum pulchritudine mundi comparabas , & cum totius mundi conuenientiam conſenſumq; afferebas,Zenoniſq; breues,& acutulas concluſiones in eam partem ſermonis, quam modo dixi, differemus : eodemq; tempore illa omnia,quæ à te phyſice dicta ſunt de ui ignea , deq; eo calore , ex quo omnia generari dicebas , loco ſuo quærentur : omniaq; , quæ à te nudius tertius dicta ſunt , cum docere uelles deos eſſe , quare & mundus uniuerſus , & ſol , & luna , & ſtellæ ſenſum ac mentem haberent , in idem tempus reſeruabo . à te autem illud etiam atque etiam quæram , quibus rationibus tibi perſuadeas deos eſſe . Tum Balbus , equidem attuliſſe rationes mihi uideor : ſed eas tu ita refellis , ut, cum me interrogaturus eſſe uideare, & ego me ad reſpondendum compararim , repente auertas oratio=

nem, nec des reſpódendi locum. itaque maximæ res tacitæ præterierunt, de diuinatione, de fato: quibus de quæſtionibus tu quidem ſtrictim, noſtri autem multa ſolent dicere: ſed ab hac quæſtione, quæ nunc in manibus eſt, ſeparantur. quare, ſi uidetur, noli agere confuſe; ut hoc explicemus hac diſputatione, quod quæritur. Optime, inquit Cotta. itaque quoniam quatuor in partes totam quæſtionem diuiſiſti, de primaq; diximus, conſideremus ſecundam. quæ mihi talis uidetur fuiſſe, ut cum oſtendere uelles, quales dij eſſent, oſtenderes nullos eſſe: à conſuetudine enim oculorũ animum abducere difficillimum dicebas: ſed, cum deo nihil præſtantius eſſet, non dubitabas quin mundus eſſet deus, quòd nihil in rerũ natura melius eſſet, modo poſſemus eum animantem cogitare, uel potius, ut cætera oculis, ſic animo hoc cernere. ſed cum mundo negas quidquá eſſe melius, quid dicis melius? ſi pulchrius, aſſentior. ſi aptius ad utilitates noſtras, id quoque aſſentior. ſin autem id dicis, nihil eſſe mũdo ſapientius: nullo modo prorſus aſſentior: nó quòd difficile ſit mentem ab oculis ſeuocare: ſed quo magis ſeuoco, eo minus id, quod tu uis, poſſum mente cóprehendere. nihil eſt mundo melius in rerũ natura. ne in terris quidem urbe noſtra. num igitur iccirco in urbe eſſe rationem, cogitationem, mentem putas? aut, quoniam non ſit, num iccirco exiſtimas formicam anteponendam eſſe huic pulcherrimæ urbi, quòd in urbe ſenſus ſit nullus, in formica non modo ſenſus, ſed etiam mens, ratio, memoria? uidere oportet Balbe, quid tibi concedatur, non te ipſum, quod uelis, ſumere. iſtum enim locum

totum illa uetus Zenonis breuis, et, ut tibi uidebatur, acuta concluſio dilatauit. Zeno enim ita concludit. q̃uod ratione utitur, melius eſt, quàm id, quod ratione non utitur. nihil autem mundo melius: ratione igitur mũdus utitur. hoc ſi placet, iam efficies, ut mundus optime librum legere uideatur. Zenonis enim ueſtigijs hoc modo rationem poteris cõcludere. q̃uod literatum eſt, id eſt melius, quàm quod non eſt literatum. nihil autem mundo melius: literatus igitur eſt mundus. iſto modo etiam diſertus, & quidem mathematicus, muſicus, omni denique doctrina eruditus, poſtremo philoſophus erit mundus. Sæpe dixi nihil fieri ſine deo, nec ullam uim eſſe naturæ, ut ſui diſſimilia poſſet effingere. concedam, non modo animantem, & ſapientem eſſe mundum, ſed fidicinem etiam, & tibicinem, quoniam earũ quoque artium homines ex eo procreantur. nihil igitur affert pater iſte Stoicorum, quare mundum ratione uti putemus, nec cur animantem quidem eſſe. non eſt igitur mundus deus: & tamen nihil eſt eo melius: nihil eſt enim eo pulchrius, nihil ſalutarius, nihil ornatius aſpectu, motuq; conſtantius. quòd ſi mundus uniuerſus non eſt deus, ne ſtellæ quidem, quas tu innumerabiles in deorum numero reponebas. quarum te curſus æquabiles, æterniq; delectabãt: nec mehercule iniuria: ſunt enim admirabili, incredibiliq; cõſtantia. ſed non omnia Balbe, quæ curſus certos, & cõſtantes habent, ea deo potius, quàm naturæ tribuenda ſunt. quid Chalcidico Euripo in motu identidem reciprocando putas fieri poſſe conſtantius? quid freto Siculienſi? quid Oceani feruore illis in locis,

" Europam Libyamq; rapax ubi diuidit unda?
quid æſtus maritimi uel Hiſpanienſes uel Britanici, eorumq; certis temporibus uel acceſſus, uel receſſus, ſine deo fieri non ne poſſunt? uide quæſo, ſi omnis motus, omniaq;, quæ certis temporibus ordinem ſuum conſeruant, diuina dicimus, ne tertianas quidem febres, & quartanas diuinas eſſe dicendum ſit, quarum reuerſione, & motu quid poteſt eſſe conſtantius? ſed omnium talium rerum ratio reddenda eſt. quod uos cum facere non poteſtis, tanquam in aram, confugitis ad deum. & Chryſippus tibi acute dicere uidebatur, homo ſine dubio uerſutus, & callidus. uerſutos eos appello, quorum celeriter mens uerſatur: callidos autem, quorum, tanquam manus opere, ſic animus uſu concalluit. is igitur, ſi aliquid eſt, inquit, quod homo efficere non poſſit; qui id effecit, melior eſt homine. homo autem hæc, quæ in mundo ſunt, efficere non poteſt: qui potuit igitur, is præſtat homini. homini autem præſtare quis poſſit, niſi deus? eſt igitur deus. hæc omnia in eodem, quo illa Zenonis, errore uerſantur. quid enim ſit melius, quid præſtabilius, quid inter naturam, & rationem interſit, non diſtinguitur. idemq;, ſi dei non ſint, negat eſſe in omni natura quidquam homine melius: id autem putare quenquam hominem, nihil homine eſſe melius, ſummæ arrogantiæ cenſet eſſe. ſit ſanè arrogantis, pluris ſe putare, quàm mundum. at illud non modo non arrogantis, ſed potius prudentis, intelligere ſe habere ſenſum, & rationem, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere. & ſi domus pulchra ſit,

intelligamus eam dominis, inquit, ædificatam eſſe, non muribus. ſic igitur mundum deorum domum exiſtimare debemus. ita prorſus exiſtimarem, ſi illum ædificatum, non, quemadmodum docebo, à natura conformatum putarem. At enim quærit apud Xenophontem Socrates, unde animam arripuerimus, ſi nulla fuerit in mundo. Et ego quæro, unde orationem, unde numeros, unde cantus. niſi uero loqui ſolem cum luna putamus, cum propius acceſſerit; aut ad harmoniam canere mundum, ut Pythagoras exiſtimat. naturæ iſta ſunt Balbe, naturæ non artificioſe ambulantis, ut ait Zeno; quod quidem quale ſit, iam uidebimus; ſed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus ſuis. itaque illa mihi placebat oratio de conuenientia, conſenſuq; naturæ, quam quaſi cognatione continuatam conſpirare dicebas. illud non probabam, quòd negabas id accidere potuiſſe, niſi ea uno diuino ſpiritu contineretur. illa uero cohæret, & permanet naturæ uiribus, non deorum: eſtq; in ea iſte quaſi cõnſenſus, quam συμπάθειαν Græci uocant: ſed ea, quo ſua ſponte maior eſt, eo minus diuina ratione fieri exiſtimanda eſt. illa autem, quæ Carneades afferebat, quemadmodum diſſoluitis? ſi nullum corpus immortale ſit, nullum eſſe corpus ſempiternum: corpus autem immortale nullum eſſe, ne indiuiduum quidem, nec quod dirimi, diſtrahiq; non poſſit. cumq; omne animal patibilem naturam habeat, nullum eſt eorum, quod effugiat accipiẽdi aliquid extrinſecus, id eſt quaſi ferendi & patiendi neceſſitatem. & ſi omne animal mortale eſt, nullum eſt immortale. & ſi omne animal

ſecari ac diuidi poteſt, nullum eſt eorum indiuiduum, nullum æternum. atqui omne animal ad accipiendam uim externam & ferendam paratum eſt: mortale igitur omne animal, & diſſolubile, & diuiduum ſit neceſſe eſt. ut enim, ſi omnis cera commutabilis eſſet, nihil eſſet cereum quod commutari non poſſet: item nihil argenteum, nihil æneum, ſi commutabilis eſſet natura argenti, & æris. ſimiliter igitur, ſi omnia, quæ ſunt, è quibus cuncta conſtant, mutabilia ſunt, nullum corpus eſſe poteſt non mutabile. mutabilia autem ſunt illa, ex quibus omnia conſtant, ut uobis uidetur: omne igitur corpus mutabile eſt. at ſi eſſet corpus aliquod immortale, nõ eſſet omne mutabile. ita efficitur, ut omne corpus mortale ſit: etenim omne corpus aut aqua, aut aer, aut ignis, aut terra eſt, aut id, quod eſt concretum ex his, aut ex aliqua parte eorum: horum autem nihil eſt, quod non intereat: nam & terrenum omne diuiditur; & humor ita mollis eſt, ut facile comprimi, collidíq; poſſit: ignis uero, & aer omni impulſu facillime pellitur, naturáq; cedens eſt maxime, & diſſipabilis. præterea omnia hæc tum intereũt, tum in naturam aliam conuertuntur: quod fit, cum terra in aquam ſe uertit, & cum ex aqua oritur aer, & cum ex aere æther, cumq; eadem uiciſſim retro commeant. quòd ſi ea intereunt ex quibus conſtat omne animal: nullũ eſt animal ſempiternũ. & ut hæc omittamus, tamen animal nullum inueniri poteſt, quod neque natũ unquam ſit, & ſemper ſit futurum: omne enim animal ſenſus habet: ſentit igitur & callida, et frigida, et dulcia, & amara, nec poteſt ullo ſenſu iucũda accipe-

re, & non accipere contraria. ſi igitur uoluptatis ſenſum capit, doloris etiam capit: quod autem dolorem accipit, id accipiat etiam interitũ neceſſe eſt: omne igitur animal confitendum eſt eſſe mortale. præterea, ſi quid eſt, quod nec uoluptatem ſentiat, nec dolorem, id animal eſſe non poteſt. ſin autem quod animal eſt, id illa neceſſe eſt ſentiat: & quod ea ſentiat, non poteſt eſſe æternum; & omne animal ſentit: nullum igitur animal eſt æternum. præterea nullum poteſt eſſe animal, in quo non & appetitio ſit, & declinatio naturalis. appetuntur autem quæ ſecundum naturam ſunt, declinantur contraria: & omne animal appetit quædam, & fugit à quibuſdam. quod autem refugit, id contra naturam eſt: & quod eſt contra naturã, id habet uim interimendi: omne ergo animal intereat neceſſe eſt. innumerabilia ſunt, ex quibus effici, cogíq; poſſit, nihil eſſe quod ſenſum habeat, quin id intereat. etenim ea ipſa, quæ ſentiũtur, ut frigus, ut calor, ut uoluptas, ut dolor, ut cætera, cũ amplificata ſunt, interimũt: nec ullum animal eſt ſine ſenſu: nullum igitur animal eſt æternum. etenim aut ſimplex eſt natura animãtis, ut uel terrena ſit, uel ignota, uel animalis, uel humida; quod quale ſit, ne intelligi quidem poteſt: aut concreta ex pluribus naturis, quarum ſuum quæque locum habeat, quo naturæ ui efferatur, alia infimum, alia ſummum, alia medium. hæc ad quoddam tempus cohærere poſſunt, ſemper autem nullo modo poſſunt: neceſſe eſt enim ſuum quæque in locum natura rapiatur. nullum igitur animal eſt ſempiternum. ſed omnia ueſtri Balbe ſolent ad igneam uim referre, Heraclitum, ut opinor,

ſequentes: quem ipſum non omnes interpretantur uno modo. qui quoniam, quid diceret, intelligi noluit, omittamus. uos autem ita dicitis, omnem uim eſſe ignem: itaque & animantes, cum calor defecerit, tũ interire; & in omni natura rerum id uiuere, id uigere, quod caleat. ego autem non intelligo, quo modo calore extincto corpora intereant, non intereant humore, aut ſpiritu amiſſo, præſertim cum intereant etiam nimio calore. quamobrem id quidem commune eſt de calido: ueruntamen uideamus exitũ. ita uultis opinor, nihil eſſe animal extrinſecus in natura, atque mundo, præter ignem: qui magis, quàm præter animam? unde animãtium quoque cõſtet animus, ex quo anima dicitur. quo modo autem, hoc quaſi concedatur, ſumitis, nihil eſſe animũ, niſi ignem? probabilius enim uidetur, tale quiddam eſſe animum, ut ſit ex igne, atque anima temperatũ. quòd ſi ignis ex ſeſe ipſe animal eſt, nulla ſe alia admiſcente natura, quoniam is, cum ineſt in corporibus noſtris, efficit ut ſentiamus: non poteſt ipſe eſſe ſine ſenſu. rurſus eadẽ dici poſſunt. quidquid eſt enim quod ſenſum habeat, id neceſſe eſt ſentiat & uoluptatem, & dolorem: ad quem autem dolor ueniat, ad eũdem etiam interitũ uenire. ita fit, ut ne ignem quidem efficere poſſitis æternum. quid enim? non eiſdem uobis placet omnem ignem paſtu indigere? nec permanere ullo modo poſſe, niſi alatur? ali autem ſolem, lunã, reliqua aſtris, aquis alia dulcibus, alia marinis? eamq; cauſam Cleãthes affert, cur ſe ſol referat, nec lõgius progrediatur ſolſtitiali orbe, itemq; brumali, ne longius diſcedat à cibo. hoc totũ quale ſit, mox. nũc autem con=

cludatur, illud, quod interire poſſit, id æternum non eſſe natura: ignem autem interiturũ eſſe, niſi alatur: non eſſe igitur natura ignem ſempiternum. qualem autem deum intelligere nos poſſumus nulla uirtute præditum? quid enim? prudentiam ne deo tribuemus? quæ conſtat ex ſcientia rerum bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum. cui mali nihil eſt, nec eſſe poteſt, quid huic opus eſt delectu bonorum, & malorũ? quid autem ratione? quid intelligentia? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obſcura aſſequamur. at obſcurum deo nihil poteſt eſſe. nam iuſtitia, quæ ſuum cuique diſtribuit, quid pertinet ad deos? hominum enim ſocietas & communitas, ut uos dicitis, iuſtitiam procreauit. temperantia autem conſtat ex prætermittendis uoluptatibus corporis: cui ſi locus in cœlo eſt, eſt etiam uoluptatibus. nam fortis deus intelligi quî poteſt? in dolore, an in labore, an in periculo? quorum deum nihil attingit. nec ratione igitur utentem, nec uirtute ulla præditum deum intelligere qui poſſumus? nec uero uulgi atque imperitorum inſcitiam deſpicere poſſum, cum ea conſidero, quæ dicuntur à Stoicis. ſunt enim illa imperitorum. piſcem Syri uenerantur. omne ferè genus beſtiarum Aegyptij conſecrauerunt. iam uero in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem, Leucotheam, quæ fuit Ino, & eius Palæmonem filium cuncta Græcia, Herculem, Aeſculapiũ, Tyndaridas: Romulum noſtri, alioſq; complures: quos quaſi nouos & aſcriptitios ciues in cœlũ receptos putãt. hæc igitur indocti. qd uos philoſophi? qui meliora? omitto illa: ſunt

enim præclara . ſit ſanè deus ipſe mundus . hoc credo illud eſſe

» *=ſublime candens,quem inuocant omnes* Iouem .

quare igitur plures adiungimus deos? quãta autem eſt eorum multitudo ? mihi quidem ſanè multi uidentur: ſingulas enim ſtellas numeras deos,eaſq; aut beluarum nomine appellas, ut capram, ut lupam,ut taurum, ut leonem ; aut rerum inanimatarum,ut argon, ut ará, ut coronam. ſed ut hæc concedantur,reliqua qui tandem non modo concedi , ſed omnino intelligi poſſunt ? cum fruges Cererem, *uinum* Liberum *dicimus, genere nos quidem ſermonis utimur uſitato : ſed ecquem tam amentem eſſe putas,qui illud,quo ueſcatur, deum credat eſſe ?* Nam *quos ab hominibus perueniſſe dicis ad deos, tu reddes rationem quemadmodum idem fieri potuerit, aut cur fieri deſierit , & ego diſcam libenter . quo modo nunc quidem eſt,nõ uideo quo pacto ille,cui in monte* Oetæo *illatæ lampades fuerũt,ut ait* Accius, *in domum æternam patris ex illo ardore peruenerit . quem tamen* Homerus *conueniri apud inferos facit ab* Vlyxe, *ſicut cæteros,qui exceſſerant uita. quanquam, quem potiſſimum* Herculem *colamus , ſcire ſanè uelim : plures enim tradunt nobis ij, qui interiores ſcrutantur & reconditas literas : antiquiſſimum* Ioue *natum, ſed antiquiſſimo item* Ioue*: nã* Ioues *quoque plures in priſcis* Græcorum *literis inuenimus. ex eo igitur &* Liſyto *eſt is* Hercules,*quem concertauiſſe cum* Apolline *de tripode accepimus . alter traditur* Nilo *natus* Aegyptius *: quem aiunt* Phrygias *literas conſcripſiſſe . tertius eſt ex* Idæis *indigenis:cui inferias afferũt.quar=*

tus Iouis eſt, Aſteriæ Latonæ ſororis, quem Tyrij maxime colunt, cuius Carthaginem filiam ferunt. quintus in India, qui Belus dicitur. ſextus hic ex Alcumena, quem Iuppiter genuit, ſed tertius Iuppiter: quoniã, ut iam docebo, plures Ioues etiam accepimus. quãdo enim me in hunc locum deduxit oratio, docebo, meliora me didiciſſe de colendis dijs immortalibus iure pontificio, et maiorum more capedunculis ijs, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quàm rationibus Stoicorum. ſi enim uos ſequar, dic, quid ei reſpondeam, qui me ſic roget. ſi dij ſunt, ſunt ne etiam Nymphæ deæ? ſi Nymphæ, Paniſci etiam, et Satyri. hi autem non ſunt: ne Nymphæ quidem deæ igitur. at earũ templa ſunt publice uota, & dedicata. quid igitur? ne cæteri quidem ergo dij, quorum templa ſunt dedicata. age porrò, Iouem & Neptunũ deũ numeras: ergo etiam Orcus frater eorum deus, & illi, qui fluere apud inferos dicuntur, Acheron, Cocytus, Styx, Phlegeton, tum Charon, tum Cerberus dij putandi. at id quidem repudiandum: ne Orchus quidem igitur. quid dicitis ergo de fratribus? hæc Carneades agebat, non ut deos tolleret: quid enim philoſopho minus conueniens? ſed ut Stoicos nihil de dijs explicare conuinceret. itaque inſequebatur. quid enim, aiebat, ſi ij fratres ſunt in numero deorum, nũ de patre eorum Saturno negari poteſt? quem uulgo maxime ad occidentem colunt. qui ſi eſt deus, patrem quoque eius Cœlũ eſſe deũ confitendũ eſt. quod ſi ita eſt, Cœli quoque parentes dij habendi ſunt, Aether, et Dies, eorumq́; fratres, & ſorores: qui à genealogis antiquis ſic nominã-

tur, amor, dolus, motus, labor, inuidentia, fatum, ſenectus, mors, tenebræ, miſeria, querela, gratia, fraus, pertinacia, Parcæ, Heſperides, ſomnia: quos omnes Erebo & Nocte natos ferunt. aut igitur hæc mōſtra probanda ſunt, aut prima illa tollenda. quid? Apollinem, Vulcanum, Mercurium, cæteros deos eſſe dices, de Hercule, Aeſculapio, Libero, Caſtore, Polluce dubitabis? at hi quidem coluntur æque atque illi, apud quoſdam etiam multo magis. ergo hi dij ſunt habendi mortalibus nati matribus. quid Ariſtæus, qui oliuæ dicitur inuentor, Apollinis filius; Theſeus, qui Neptuni; reliqui, quorum patres dij, non erunt in deorū numero? quid, quorum matres? opinor etiam magis. ut enim in iure ciuili, qui eſt de matre libera, liber eſt: item iure naturæ, qui de dea matre eſt, deus ſit neceſſe eſt. itaque Achillem Aſtypalea inſula ſanctiſſimum colit. qui ſi deus eſt: & Orpheus, & Rheſus dij ſunt matre muſa nati. niſi forte maritimæ nuptiæ terrenis anteponuntur. ſi hi dij nō ſunt, quia nuſquā colūtur; quo modo illi ſunt? uide igitur, ne uirtutibus hominū iſti honores habeantur, non immortalitatibus: quod tu quoque Balbe uiſus es dicere. quo modo autem potes, ſi Latonā deā putes, Hecatem nō putare, quæ matre Aſteria eſt ſorore Latonæ? an hæc quoque dea eſt? uidimus enim eius aras delubráq; in Græcia. ſin hæc dea eſt, cur nō Eumenides? quæ ſi deæ ſunt, quarū et Athenis fanū eſt, et apud nos, ut ego interpretor, lucus Furinæ: Furiæ deæ ſunt, ſpeculatrices, credo, & uindices facinorum, & ſcelerum. quòd ſi tales dij ſunt, ut rebus humanis interſint: Natio quoque dea putāda eſt: cui, cū

fana circuimus in agro Ardeati, rem diuinam facere ſolemus. quæ quia partus matronarum tueatur, à naſcentibus Natio nominata eſt. ea ſi dea eſt, dij omnes illi, qui cõmemorabantur à te, honos, fides, mens, concordia, ergo etiam ſpes, moneta, omniaq́; quæ cogitatione nobiſmet ipſis poſſumus fingere. quod ſi uerìſimile non eſt: ne illud quidem eſt, hæc unde fluxerunt. quid autem dicis? ſi dij ſunt illi, quos colimus, et accepimus: cur nõ eodem in genere Serapim, Iſimq́; numeremus? quod ſi facimus, cur barbarorum deos repudiemus? boues igitur, & equos, ibes, accipitres, aſpidas, crocodilos, piſces, canes, lupos, feles, multas præterea beluas in deorum numero reponemus. quæ ſi reijciamus, illa quoque, unde hæc nata ſunt, reijciemus. qd deinde? Ino dea dicetur quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cum ſit Cadmi filia: Circe autem, & Paſiphae, è Perſeide Oceani filia natæ, patre ſole, in deorũ numero non habebũtur? quanquã Circem quoque coloni noſtri Circeienſes religioſe colunt. ergo hanc deam dicis. quid Medeæ reſpondebis? quæ duobus auis, Sole, & Oceano, Aeeta patre, matre Idyia procreata eſt. quid huius Abſyrto fratri, qui eſt apud Pacuuiũ Egialeus? ſed illud nomen ueterũ literis uſitatius. qui ſi dij nõ ſunt, uereor quid agat Ino: hæc enim omnia ex eodem fonte fluxerunt. an Amphiaraus deus erit, & Trophonius? noſtri quidem publicani, cum eſſent agri in Bœotia deorum immortalium excepti lege cenſoriæ, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent. ſed ſi ſunt hi dij; eſt certe Erichtheus, cuius Athenis & delubrum uidimus, & ſacerdotem.

quem ſi deum facimus, quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? quod ſi probabile non eſt: ne illa quidem ſuperiora, unde hæc manant, probanda ſunt. atque in pleriſque ciuitatibus intelligi poteſt, augendæ uirtutis gratia, quo libétius Reip. cauſa periculũ adiret optimus quiſque, uirorum fortium memoriam honore deorum immortalium conſecratã: ob eam enim ipſam cauſam Erichtheus Athenis, filiæq; eius in numero deorum ſunt. itemq; Leonaticum eſt delubrum Athenis, quod Leocorion nominatur. Alabandenſes quidem ſanctius Alabandũ colũt, à quo eſt urbs illa cõdita, quàm quenquam nobilium deorũ: apud quos non inurbane Stratonicus ut multa, cũ quidam ei moleſtus Alabandum deum eſſe confirmaret, Herculem negaret, ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules ſit iratus. Illa autem Balbe quæ tu à cœlo, aſtriſq; ducebas, quàm longe ſerpant, non uides: ſolem deum eſſe, lunamq;: quorum alterum Apollinem Græci, alteram Dianã putant. quòd ſi luna dea eſt: ergo etiam lucifer, cæteræq; errantes numerum deorum obtinebũt: igitur etiam inerrantes. cur autem arcus ſpecies non in deorũ numero reponatur? eſt enim pulcher, & ob eam cauſam, quia ſpeciem habeat admirabilem, Thaumante dicitur eſſe nata. cuius ſi diuina natura eſt, quid facies nubibus? arcus enim ipſe ex nubibus efficitur quodã modo coloratus. quarum una etiam Centauros peperiſſe dicitur. quòd ſi nubes retuleris in deos, referendæ certe erũt tempeſtates, quæ populi R. ritibus conſecratæ ſunt. ergo imbres, nimbi, procellæ, turbines ſunt dij putan=

di. noſtri quidem duces mare ingredientes immolare hoſtiam fluctibus conſueuerũt. tum ſi eſt Ceres *à geren do, ita enim dicebas: terra ipſa dea eſt, & ita habetur: quæ eſt enim alia* Tellus*? ſin terra: mare etiã; quem* Neptunũ *eſſe dicebas: ergo & flumina, & fontes. itaque & fontis delubrum* Marſo *ex* Corſica *dedicauit: & in* Augurum *precatione* Tiberinum, Spinonem, Anemonem, Nodinum, *alia propinquorum fluminum nomina uidemus. ergo hoc aut in immenſum ſerpet, aut nihil horum recipiemus, nec illa infinita ratio ſuperſtitionis probabitur. nihil ergo horum probandum eſt.* Dicamus *igitur* Balbe *oportet contra illos etiam, qui hos deos ex hominũ genere in cœlum tranſlatos non re, ſed opinione eſſe dicunt, quos auguſte omnes ſanctéq; ueneramur.* Principio Ioues *tres numerant ij, qui theologi nominantur: ex quibus primum & ſecundum natos in* Arcadia, *alterum patre* Aethere, *ex quo etiam* Proſerpinam *natam ferunt, &* Liberum; *alterum patre* Cœlo, *qui genuiſſe* Mineruam *dicitur, quam principem & inuentricem belli ferunt: tertium* Cretenſem Saturni *filium: cuius in illa inſula ſepulcrum oſtenditur.* Διόσκουροι *etiam apud* Graios *multis modis nominantur. primi tres, qui appellantur* Anaces, Athenis *ex* Ioue Rege *antiquiſſimo, &* Proſerpina *nati*, Tricopatreus, Eubuleus, Dionyſius. *ſecundi* Ioue *tertio nati ex* Leda, Caſtor *&* Pollux. *tertij dicuntur à non nullis* Aleo, *&* Melampus, Emolus, Atrei *filij, qui* Pelope *natus fuit. iam muſæ primæ quatuor, natæ* Ioue *altero*, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete. *ſecundæ* Ioue *tertio, &* Mnemoſine *procreatæ nouem.*

tertiæ Ioue tertio Pieriæ natæ & Antiopa : quas Pieridas, & Pierias ſolent poetæ appellare, iiſdem nominibus, eodem numero, quo proximæ ſuperiores. cumq; tu Solem, quia ſolus eſſet, appellatum eſſe dicas : Soles ipſi quàm multi à theologis proferũtur ? unus eorũ Ioue natus, nepos Aetheris : alter Hiperione : tertius Vulcano, Nili filio : cuius urbem Aegyptij uolunt eſſe eá, quæ Heliopolis appellatur. quartus is, quem heroicis temporibus Achãto Rhodi peperiſſe dicitur, auum Ialyſi, Camiri, & Lindi. quintus, qui Colchis fertur Aeetam & Circem procreauiſſe. Vulcani item, primus Cœlo natus, ex quo Minerua Apollinem eum, cuius in tutela Athenas antiqui hiſtorici eſſe uoluerunt. ſecũdus Nilo natus Opas, ut Aegyptij appellant, quem cuſtodem eſſe Aegypti uolunt. tertius ex tertio Ioue, & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuiſſe. quartus Menalio natus, qui tenuit inſulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabatur. Mercurius unus Cœlo patre, Die matre natus : cuius obſcœnius excitata natura traditur, quòd aſpectu Proſerpinæ commotus ſit. alter Valentis & Phoronidis filius, is, qui ſub terris habetur : idem Trophonius. tertius Ioue tertio natus & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. quartus Nilo patre, quem Aegyptij nefas habent nominare. quintus, quem colunt Pheneatæ, qui et Argũ dicitur interemiſſe, ob eamq; cauſam Aegypto præfuiſſe, atque Aegyptijs leges & literas tradidiſſe. hũc Aegyptij Thoyth appellãt : eodemq; nomine anni primus menſis apud eos uocatur. Aeſculapiorum primus Apollinis, quem Arcades colunt, qui ſpecillum

inueniſſe,

inueniſſe, primuſq; uulnus dicitur obligauiſſe. ſecundus ſecundi Mercurij frater. is fulmine percuſſus, dicitur humatus eſſe Cynoſuris. tertius Arſippi, & Arſinoæ: qui primus purgationem alui, dentiſq; euulſionem, ut ferunt, inuenit: cuius in Arcadia non longe à Luſio flumine ſepulcrum & lucus oſtenditur. Apollinum antiquiſſimus is, quẽ paulo ante ex Vulcano natum eſſe dixi, cuſtodem Athenarum. alter Coribantis filius, natus in Creta: cuius de illa inſula cum Ioue ipſo certamen fuiſſe traditur. tertius Ioue tertio natus & Latona: quem ex Hyperboreis Delphos ferũt adueniſſe. quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionẽ appellant, quòd ab eo ſe leges ferunt accepiſſe. Dianæ itẽ plures: prima Iouis, & Proſerpinæ, quæ pinnatũ Cupidinem genuiſſe dicitur. ſecũda notior: quam Ioue tertio & Latona natam accepimus. tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. eam Græci ſæpe Vpim paterno nomine appellant. Dionyſios multos habemus: primũ è Ioue, & Proſerpina natum: ſecũdum Nilo, qui Nyſam dicitur interemiſſe: tertium Caprio patre; eumq; Regem Aſiæ præfuiſſe dicunt; cuius Abazea ſunt inſtituta: quartum Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantur confici: quintum Niſo natum, & Thione; à quo Trieterides conſtitutæ putantur. Venus prima Cœlo & Die nata; cuius Elide delubrum uidemus. altera ſpuma procreata; ex qua & Mercurio Cupidinem ſecundum natum accepimus. tertia Ioue nata, & Dione; quæ nupſit Vulcano. ſed ex ea & Marte natus Anteros dicitur. quarta Syria, Tyroq; concepta: quæ Aſtarte uocatur: quam Adonidi nupſiſſe

traditum eſt. Minerua prima, quam Apollinis matrem ſupra diximus. ſecunda orta Nilo, quam Aegyptij Saitæ colunt. tertia illa, quam Ioue generatam ſupra diximus. quarta Ioue nata & Coriphe Oceani filia: quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inuentricem ferunt. quinta Pallantis: quæ patrē dicitur interemiſſe, uirginitatem ſuam uiolare conantem: cui pinnarum talaria affigunt. Cupido primus Mercurio & Diana prima natus dicitur: ſecūdus Mercurio & Venere ſecunda: tertius quidem eſt Anteros Marte & Venere tertia. atque hæc quidē, atque eiuſmodi ex uetere Græciæ fama collecta ſunt. quibus intelligis reſiſtendum eſſe, ne perturbentur religiones. ueſtri autem non modo hæc non refellunt, uerum etiam confirmant, interpretādo quorſum quidque pertineat. Sed eò iam, unde huc digreſſi ſumus, reuertamur. Num cenſes igitur ſubtiliore ratione opus eſſe ad hæc refellenda? nam mentem, fidem, ſpem, uirtutem, honorem, uictoriam, ſalutem, concordiam, cæteráq; eiuſmodi rerum uim habere uidemus, non deorum. aut. n. in nobiſmet inſunt ipſis, ut mens, ut fides, ut ſpes, ut uirtus, ut concordia: aut optandæ nobis ſunt, ut honos, ut ſalus, ut uictoria. quarum rerum utilitate uideo etiam conſecrata ſimulacra. quare autē in his uis deorum inſit, tum intelligam, cum cognouero. quo in genere uel maxime eſt fortuna numerāda: quam nemo ab inconſtantia & temeritate ſeiunget: quæ digna certe non ſunt deo. Iam uero quid uos illa delectat explicatio fabularum, & enodatio nominum? exectū à filio Cœlum, uinctum itidem à filio Saturnum. hæc,

& alia generis eiuſdem ita defenditis,ut ij, qui iſta fin xerunt, non modo non inſani, ſed etiam fuiſſe ſapientes uideantur. in enodandis autem nominibus, quod miſerandum ſit, laboratis. Saturnus, quia ſe ſaturat annis: Mauors, quia magna uertit: Minerua, quia minuit, aut quia minatur: Venus, quia uenit ad omnia: Ceres à gerendo. quàm periculoſa conſuetudo? in multis enim nominibus hærebitis. quid Veioui facies? quid Vulcano? quanquam, quoniam Neptunum à nãdo appellatum putas, nullum erit nomen, quod non poſſis una litera explicare unde ductum ſit. in quo quidem magis tu mihi natare uiſus es, quàm ipſe Neptunus. magnam moleſtiam ſuſcepit, & minime neceſſariam primus Zeno, poſt Cleanthes, deinde Chryſippus, commentitiarum fabularum reddere rationem, uocabulorum, cur quique ita appellati ſint, cauſas explicare. quod cũ facitis, illud profecto confitemini, longe aliter rem ſe habere, atque hominum opinio ſit: eos enim, qui dij appellantur, rerum naturas eſſe, non figuras deorum. qui tantus error fuit, ut perniciosis etiam rebus non modo nomen deorum tribueretur, ſed etiam ſacra conſtituerentur: Febris enim fanum in Palatio, & ædem Larum, & aram Malæ Fortunæ Eſquilijs cõſecratam uidemus. omnis igitur talis à philoſophia pellatur error, ut, cum de dijs immortalibus diſputemus, dicamus digna dijs immortalibus: de quibus habeo ipſe quid ſentiam, non habeo autem quid tibi aſſentiar. Neptunum eſſe dicis animum cum intelligentia per mare pergentem. idem de Cerere. iſtam autem intelligentiam aut maris, aut terræ non modo comprehendere animo, ſed

ne ſuſpicione quidem poſſum attingere. itaque aliũde mihi quærendũ eſt, ut, et eſſe deos, et quales ſint, diſcere poſſim, quàm quales tu eos eſſe uelis. Videamus ea, quæ ſequuntur: primũ, deorũ ne prouidentia mundus regatur: deinde, conſulant ne Dij rebus humanis: hæc enim mihi ex tua partitione reſtant duo. de quibus, ſi uobis uidetur, accuratius diſſerendũ puto. Mihi uero, inquit Velleius, ualde uidetur: nã & maiora expecto; et his, quæ dicta ſunt, uehemẽter aſſentior. Tũ Balbus, interpellare te, inquit, Cotta nolo: ſed ſumemus tẽpus aliud: efficiam profecto ut fateare.

ſed.

multa deſunt

» *Nequaquam iſtuc iſtac ibit: magna ineſt certatio.*
» *Nam ut ego illis ſupplicarem tanta blandiloquentia?*

Niobe parum ne ratiocinari uidetur, & ſibi ipſa neſa riam peſtem machinari? illud uero quàm callida ratione,

» *Qui uolt quod uolt, ita dat ſe res ut operam dabit:*
qui eſt uerſus omnium ſeminator malorum:

» *Ille trauerſa mente mihi hodie tradidit repagula,*
» *Quibus ego iram omnem recludam, atque illi perniciē dabo;*
» *Mihi mœrores, illi luctum; exitium illi, exilium mihi.*

hanc uidelicet rationē, quam uos diuino beneficio homi ni ſolum tributā dicitis, beſtiæ non habent. uides ne igitur, quanto munere deorum ſimus affecti? atq; eadē Medea patrem, patriamq; fugiens;

» *Poſtquam pater appropinquat, iamq;, penè ut comprehendatur, parat,*
» *Puerum interea obtruncat, membraq; articulatim diuidit,*
» *Perq; agros paſſim diſpergit corpus: id ea gratia,*
» *Vt, dum nati diſſipatos artus captaret parens,*
» *Ipſa interea effugeret; illum ut mœror tardaret ſequi,*
» *Sibi ſalutem ut familiari pareret paricidio.*

huic ut ſcelus, ſic nec ratio quidem defuit. quid ille funeſtas epulas fratri comparans, non ne uerſat huc et illuc cogitatione rationem?

» *Maior mihi moles, maius miſcendum eſt malum,*
» *Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.*

nec tamen ille ipſe eſt prætereundus, qui non ſat habuit coniugem illexiſſe in ſtuprum: de quo recte & uerißime loquitur Atreus:

» *Quod re in ſumma ſummum eſſe arbitror*

» Periclum, matres coinquinari, regiam
» Contaminari ſtirpem, admiſceri genus.
at id ipſum q̃ callide, qui regnum adulterio quæreret?
» Addo (inquit) huc, quòd mihi portento cœleſtum pater
» Prodigium miſit regni ſtabilimen mei,
» Agnum inter pecudes aurea clarum coma
» Quondam Thieſtem clepere auſum eſſe è regia:
» Qua in re adiutricem coniugem cepit ſibi.

uidetur ne ſumma improbitate uſus non ſine ſumma eſſe ratione? nec uero ſcena ſolum referta eſt his ſceleribus, ſed multo uita communis penè maioribus. ſentit domus uniuſcuiuſque, ſentit forum, ſentit curia, campus, ſocij, prouinciæ, ut, quẽadmodũ ratione recte fiat, ſic ratione peccetur. alterum & à paucis, & raro, alterum & ſæpe, & à pluribus: ut ſatius fuerit nullam omnino nobis à dijs immortalibus datã eſſe rationem, quàm tanta cum pernicie datam. ut uinũ ægrotis, quia prodeſt raro, nocet ſæpiſſime, melius eſt non adhibere omnino, quàm ſpe dubiæ ſalutis in apertam perniciem incurrere: ſic haud ſcio, an melius fuerit, humano generi motũ iſtum celerem cogitationis, acumen, ſolertiã, quam rationem uocamus, quoniã peſtifera ſint multis, admodum paucis ſalutaria, non dari omnino, quam tã munifice & tam large dari. quamobrem ſi mens uoluntaſq; diuina iccirco cõſuluit hominibus, quòd ijs largita eſt rationem: ijs ſolis conſuluit, quos bona ratione donauit: quos uidemus, ſi modo ulli ſunt, eſſe paucos. non placet autem, paucis à dijs immortalibus eſſe cõſultum: ſequitur ergo, ut nemini conſultum ſit. huic loco ſic ſoletis occurrere, non iccirco non optime nobis à dijs

eſſe prouiſum, quòd multi eorum beneficio peruerſe uterentur: etiam patrimonijs multos male uti, nec ob eã cauſam eos beneficium à patribus nullum habere. quis iſtuc negat? aut quæ eſt in collatione iſta ſimilitudo? nec enim Herculi Deianira *nocere uoluit, cum ei tunicam ſanguine* Centauri *tinctã dedit; nec prodeſſe* Phæreo Iaſoni *is, qui gladio uomicã eius aperuit, quam ſanare medici non poterant: multi enim, etiam cũ obeſſe uellent, profuerunt, et, cum prodeſſe, obfuerunt. ita non fit, ex eo, quod datur, ut uoluntas eius, qui dederit, appareat: nec, ſi is, qui accepit, bene utitur, iccirco is, qui dedit, amice dedit. quæ enim libido, quæ auaritia, quod facinus aut ſuſcipitur niſi conſilio capto; aut ſine animi motu et cogitatione, id eſt ratione perficitur? nã omnis opinio ratio eſt, & quidem bona ratio, ſi uera; mala autem, ſi falſa eſt opinio. ſed à deo tantũ rationem habemus, ſi modo habemus; bonã autem rationẽ, aut nõ bonã, à nobis: non enim, ut patrimonium relinquitur, ſic ratio homini eſt beneficio deorũ data. quid enim potius hominibus dediſſent, ſi ijs nocere uoluiſſent? iniuſtitiæ autem, intemperãtiæ, timiditatis quæ ſemina eſſent, ſi his uitijs ratio nõ ſubeſſet?* Medea *modo et* Atreus *cõmemorabãtur à nobis, heroicæ perſonæ, inita, ſubductãq; ratione, nefaria ſcelera meditantes. quid leuitates comicæ, parũ ne ſemper in ratione uerſantur? parũ ne ſubtiliter diſputat ille in* Eunucho?

» *=quid igitur faciam?*

» Excluſit, *reuocat: redeam? non, ſi me obſecret.*

ille uero in Synephebis Academicorum *more cõtra cõmunem opinionem nõ dubitat pugnare ratione, qui in*

amore ſummo, ſummáq; inopia ſuaue eſſe dicit
» *Parentem habere auarum, illepidum, in liberos*
» *Difficilem, qui te nec amet, nec ſtudeat tui.*
atq; huic incredibili ſententiæ ratiunculas ſuggerit:
» *Aut tu illum fructu fallas: aut per literas*
» *Auertas aliquod nomen: aut per ſeruolum*
» *Percutias pauidum: poſtremo, à parco patre*
» *Quod ſumas, quanto diſſipas libentius?*
idemq; facilem & liberalem patrem incommodũ eſſe amanti filio diſputat: quem
» *Neq; quo pacto fallam, neq; quid inde auferam,*
» *Nec quem dolum ad eum, aut machinam cõmoliar,*
» *Scio quidquam: ita omnes meos dolos, fallacias,*
» *Præſtigias præſtrinxit commoditas patris.*
quid ergo iſti doli? quid machinæ? quid fallaciæ, præſtigiæq;? num ſine ratione eſſe potuerunt? ò præclarũ munus deorum: ut Phormio poſſit dicere,
» *Cedò ſenem: iam inſtructa mihi ſunt in corde cõſilia omnia.*
ſed exeamus è theatro: ueniamus in forum: ſeſſum ite precor: quid ut iudicetur? qui tabularium incẽderit. quod facinus occultius? at ſe Q. Soſius, ſplẽdidus eques R. ex agro Piceno, feciſſe confeſſus eſt. qui trãſcripſerit tabulas publicas. id quoque L. Alenius fecit, cum chyrographum Sex primorum imitatus eſt. quid hoc homine ſolertius? cognoſce alias quæſtiones, auri Toloſani, coniurationis Iugurtinæ. repete ſuperiora Tubuli de pecunia capta ob rem iudicandam: poſteriora de inceſtu rogatione Peducea: tũ hæc quotidiana, ſicæ, uenena, peculatus, teſtamentorum etiam lege noua quæ-

ſtiones . inde illa actio, Ope conſilioq; tuo furtum aio factum eſſe:inde tot iudicia de fide mala,tutelæ,mandati,pro ſocio, fiduciæ; reliqua,que ex empto,aut uendito,conducto,aut locato contra fidem fiunt:inde iudiciũ publicum rei priuatæ lege Lectoria : inde euerriculum malitiarum omnium,iudiciũ de dolo malo : quod C. Aquilius familiaris noſter protulit.quem dolum idẽ Aquilius tum teneri putat , cum aliud ſit ſimulatum , aliud actum . hanc igitur à dijs immortalibus tantam arbitramur malorum ſementem eſſe factam ? ſi enim rationem hominibus dÿ dederunt: & malitiam dederunt : eſt enim malitia,uerſuta,et fallax nocẽdi ratio. ijdem autem dÿ fraudem dederunt, facinus,cæteraq; , quorum nihil nec ſuſcipi ſine ratione,nec effici poteſt . utinam igitur,ut illa anus optat ,

" =ne in nemore Pelio ſecuribus
" Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes ;

ſic iſtã caliditatem hominibus dÿ ne dediſſent:qua per pauci bene utuntur: qui tamen ipſi ſæpe à male utẽtibus opprimuntur: innumerabiles autem improbe utuntur: ut donum hoc diuinũ rationis,et conſil ÿ,ad fraudem hominibus,non ad bonitatem impertitũ eſſe uideatur. ſed urgetis identidem,hominũ eſſe iſtam culpã,nõ deorũ : ut ſi medicus grauitatẽ morbi,gubernator uim tempeſtatis accuſet . etſi hi quidẽ homunculi, ſed tamẽ ridiculi. quis enim te adhibuiſſet,dixerit quiſpiã, ſi iſta non eſſent ? contra deum licet diſputare liberius. in hominum uitijs ais eſſe culpam.eã dediſſes hominibus rationem,quæ uitia culpamq; excluderet.ubi igitur locus fuit errori deorum? nam patrimonia ſpe bene tradẽdi

relinquimus: qua poſſumus falli, deus falli qui potuit? an ut Sol, in currum cum Phaetontem filium ſuſtulit? aut Neptunus, cum Theſeus Hyppolitum perdidit, cum ter optandi à Neptuno patre habuiſſet poteſtatẽ? poetarum iſta ſunt: nos autem philoſophi eſſe uolumus, rerum auctores, non fabularum. atque ij tamen ipſi dij poetici ſi ſciſſent pernicioſa fore illa filijs, peccaſſe in beneficio putarentur. &, ſi uerum eſt quod Ariſto Chius dicere ſolebat, nocere audientibus philoſophos ijs, qui bene dicta male interpretarentur: poſſe enim aſotos ex Ariſtippi, acerbos è Zenonis ſchola exire: prorſus, ſi, qui audierunt, uitioſi eſſent diſceſſuri, quòd peruerſe philoſophorum diſputationem interpretarentur; tacere præſtare philoſophis, q̃ ijs, qui ſe audiſſent, nocere. ſic, ſi homines rationẽ bono conſilio à dijs immortalibus datã, in fraudem malitiamq; conuertunt; non dari illã, quàm dari humano generi, melius fuit. ut ſi medicus ſciat eum ægrotum, qui iuſſus ſit uinum ſumere, meracius ſumpturum, ſtatimq; periturum, magna ſit in culpa: ſic ueſtra iſta prouidentia reprehendenda, quæ rationẽ dederit ijs, quos ſcierit ea peruerſe, & improbe uſuros: niſi forte dicitis eam neſciuiſſe. utinam quidem. ſed nõ audebitis: non enim ignoro, quanti eius nomen putetis. ſed hic quidem locus concludi iam poteſt. nam ſi ſtultitia conſenſus omnium philoſophorum maius eſt malũ, quàm ſi omnia mala & fortunæ & corporis ex altera parte ponantur; ſapientiã autem nemo aſſequitur: in ſummis malis omnes ſumus, quibus uos optime cõſultum à dijs immortalibus dicitis. nam ut nihil intereſt, utrum nemo ualeat, an nemo poſſit ualere: ſic nõ intelligo, qd

interſit, utrum nemo ſit ſapiens, an nemo eſſe poſſit. ac nos quidem nimis multa de re apertiſſima. Telamon autem uno uerſu locum totum conficit, utrum dij homines negligant:

» *Nã ſi curent, bene bonis ſit, male malis: quod nũc abeſt.*

debebant illi quidem omnes bonos efficere, ſi quidẽ hominum generi conſulebant. ſin id minus, bonis quidẽ certe conſulere debebant. cur igitur duos Scipiones, fortiſſimos, & optimos uiros, in Hiſpania Pœnus oppreſſit? cur Maximus extulit filium cõſularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulũ Cannæ ſuſtulerunt? cur Pœnorum crudelitati Reguli corpus eſt præbitum? cur Africanum domeſtici parietes nõ texerũt? ſed hæc uetera, & alia permulta. propiora uideamus. cur auunculus meus, uir innocentiſſimus, idemq́; doctiſſimus, P. Rutilius in exilio eſt? cur ſodalis meus interfectus domi ſuæ Druſus? cur temperantiæ, prudentiæq́; ſpecimen ante ſimulacrum Veſtæ Põtifex maximus eſt Q. Scæuola trucidatus? cur etiã ante tot ciuitatis principes à Cinna interẽpti? cur omniũ perfidioſiſſimus C. Marius Q. Catulum præſtantiſſima dignitate uirũ mori potuit iubere? dies deficiat, ſi uelim numerare quibus bonis male euenerit; nec minus, ſi commemorem, quibus improbis optime. cur enim Marius tam feliciter ſeptimum Conſul domi ſuæ ſenex eſt mortuus? cur omnium crudeliſſimus tam diu Cinna regnauit? at dedit pœnas. prohiberi melius fuit, impediriq́;, ne tot ſummos uiros interficeret, q̃ ipſum aliquando pœnas dare. ſummo cruciatu, ſupplicioq́; Q. Varius, homo importuniſſimus, perijt: ſed, quia Druſum ferro, Metellum

ueneno ſuſtulerat: illos conſeruari melius fuit, quàm pœnas ſceleris Varium pendere. duo de XL Dionyſius tyrannus annos fuit opulentiſſimæ et beatiſſimæ ciuitatis. quàm multas ante hũc in ipſo Græciæ flore Piſiſtratus, ac Phalaris, ac Apollodorus pœnas ſuſtulit, multis quidem ante cruciatis, & necatis. & prædones multi ſæpe pœnas dant, nec tamen poſſumus dicere nõ plures captiuos acerbe, quàm prædones necatos. Anaxarchum Democritiũ à Cyprio tyranno excarnificatum accepimus, Zenonem Eleatem in tormentis necatum. quid dicàm de Socrate? cuius morti illacrymari ſoleo Platonẽ legens. uides ne igitur, deorum iudicio, ſi uidẽt res humanas, diſcrimen eſſe ſublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere ſolebat, Harpalum, qui temporibus illis prædo felix habebatur, contra deos teſtimonium dicere, quòd in illa fortuna tã diu uiueret. Dionyſius, de quo ante dixi, cum fanum Proſerpinæ Locris expilauiſſet, nauigabat Syracuſas: iſq; cum ſecundiſſime curſum teneret, uidetis ne, inquit, amici, quàm bona à dijs immortalibus nauigatio ſacrilegis detur? atque homo acutus; cum bene, planeq; percepiſſet, in eadem ſententia perſeuerabat. qui, cum ad Peloponneſum claſſem appuliſſet, & in fanum ueniſſet Iouis Olympij, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iouem ornarat ex manubijs Carthaginenſium tyrannus Gelo: atque in eo etiam cauillatus eſt, æſtate graue eſſe aureum amiculum, hieme frigidum: eiq; laneum pallium iniecit, cum id eſſe aptum ad omne anni tempus diceret. idemq; Aeſculapij Epidauri barbã auream demi iuſſit: neque enim conuenire, barbatum eſſe filium, cum

in omnibus fanis pater imberbis eſſet . iam menſas argenteas de omnibus delubris iuſſit auferri : in quibus quòd more ueteris Græciæ inſcriptum eſſet bonorũ deorum, uti ſe eorum bonitate uelle dicebat. idem uictoriolas aureas, & pateras, coronasq́;, quæ ſimulacrorum porrectis manibus ſuſtinebantur, ſine dubitatione tollebat, eaq́; ſe accipere, non auferre dicebat : eſſe enim ſtultitiam, à quibus bona precaremur, ab ijs porrigentibus, & dantibus nolle ſumere. eundemq́; ferũt hæc, quæ dixi, ſublata de fanis in forum protuliſſe, & per præconem uendidiſſe; exactaq́; pecunia, edixiſſe, ut, quod quiſque à ſacris haberet, id ante diem certã in ſuum quidq; fanum referret: ita ad impietatem in deos, in homines adiunxit iniuriam. hunc igitur nec Olympius Iupiter fulmine percuſſit, nec Aeſculapius miſero diuturnoq́; morbo intabeſcentem interemit; atque in ſuo lectulo mortuus, in Tympanidis rogum illatus eſt; eamq́; poteſtatem, quã ipſe per ſcelus erat nactus, quaſi iuſtam, & legitimam hæreditatis loco filio tradidit. inuita in hoc loco uerſatur oratio : uidetur enim auctoritatem afferre peccandi : & recte uideretur, niſi & uirtutis, & uitiorum ſine ulla diuina ratione graue ipſius conſcientiæ pondus eſſet. qua ſublata, iacent omnia. ut enim nec domus, nec Reſp. ratione quadam, & diſciplina deſignata uideatur, ſi in ea nec recte factis præmia extent ulla, nec ſupplicia peccatis : ſic mundi diuina in homines moderatio profecto nulla eſt, ſi in ea diſcrimen nullum eſt bonorum, & malorum. at enim minora dij negligunt, neque agellos ſingulorum, nec uiticulas perſequuntur, nec, ſi

uredo, aut grando quippiam nocuit, id Ioui animad= uertendum fuit. ne in regnis quidem Reges omnia mi nima curant. ſic enim dicitis, quaſi ego paulo ante de= fundo Formiano P. Rutilij ſim queſtus, non de amiſſa ſalute. atque hoc quidem omnes mortales ſic habent, ex ternas commoditates, uineta, ſegetes, olineta, ubertatem frugum, & fructuum, omnem denique commodita tem, proſperitatemq; uitæ à dijs ſe habere: uirtutem nemo unquam acceptam deo retulit. nimirum recte: propter uirtutem enim iure laudamur, & in uirtute recte gloriamur. quod non contingeret, ſi id donum à deo, non à nobis haberemus. at uero aut honoribus aucti, aut re familiari, aut ſi aliud quippiam nacti ſu mus fortuiti boni, aut depulimus mali, cum dijs gra= tias agimus, tum nihil noſtræ laudi aſſumptum arbi= tramur. num quis, quòd bonus uir eſſet, gratias dijs egit unquam? at quòd diues, quòd honoratus, quòd in columis. Iouemq; optimum maximũ ob eas res appel= lant, non quòd nos iuſtos, temperatos, ſapientes efficiat, ſed quòd ſaluos, incolumes, opulentos, copioſos. neque Herculi quiſquam decumam uouit unquam, ſi ſapiens factus eſſet. quãquam Pythagoras, cum in geometria quiddam noui inueniſſet, muſis bouem immolaſſe dici= tur. ſed id quidem nõ credo, quoniam ille ne Apollini quidem Delio hoſtiam immolare uoluit, ne arã ſangui ne aſpergeret. ad rem autem ut redeam, iudicium hoc omnium mortalium eſt, fortunam à deo petendam, à ſe ipſo ſumendam eſſe ſapientiam. quamuis menti delu bra, & uirtuti, & fidei conſecremus: tamen hæc in no bis ipſis ſita uidemus: ſpei, ſalutis, opis, uictoriæ fa=

cultas à dijs expetenda eſt. improborum igitur proſpe ritates, ſecundæq; res redarguunt, ut Diogenes dicebat, uim omnem deorum, ac poteſtatem. at non nunquam bonos exitus habent boni. eos quidem aſcribimus, attri buimusq; ſine ulla ratione dijs immortalibus. at Diago ras, cum Samothraciam ueniſſet, atheos ille qui dicitur, atque ei quidam amicus, tu, qui deos putas humana negligere, non ne animaduertis ex tot tabellis pictis, q̃ multi uotis uim tempeſtatis effugerint, in portumq; ſalui peruenerint? ita fit, inquit: illi enim nuſquam picti ſunt, qui naufragium fecerunt, in mariq; perierunt. idemq;, cum ei nauiganti uectores aduerſa tempeſtate timidi, & perterriti dicerent, non iniuria ſibi illud accidere, qui illum in eandem nauem recepiſſent: oſtendit eis in eodem curſu multas alias laborantes, quæſiuitq;, num etiam in ijs nauibus Diagoram uehi crederẽt. ſic enim ſeſe res habet, ut ad proſperam, aduerſam'ue fortunam, qualis ſis, aut quemadmodum uixeris, nihil interſit. non animaduertunt, inquit, omnia dij: ne Reges quidem. quid eſt ſimile? Reges enim ſi ſcientes prætermittunt, magna culpa eſt: at deo ne excuſatio quidem eſt inſcientiæ. quem uos præclare defenditis, cum dicitis, eam uim deorum eſſe, ut, etiam ſi quis morte pœnas ſceleris effugerit, expetantur eæ pœnæ à liberis, à nepotibus, à poſteris. ò miram æquitatem deorum. ferret ne ulla ciuitas latorem iſtiuſmodi legis, ut condẽnaretur filius, aut nepos, ſi pater, aut auus deliquiſſet? quinam Tantalidarum internecioni modus paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili pœnis luendis dabitur ſatietas ſupplicij? utrum poetæ Stoicos de-

prauauerint, an Stoici poetis dederint auctoritatem, non facile dixerim: portenta enim et flagitia ab utriſque dicuntur: neque enim, quem Hipponactis iambus læſerat, aut qui erat Archilochi uerſu uulneratus, à deo immiſſum dolorem, non conceptum à ſe ipſo continebat: nec, cum Aegiſti libidinem, aut cum Paridis uidemus, à deo cauſam requirimus, cum culpæ penè uocem audiamus: nec ego multorum ægrorũm ſalutem non ab Hippocrate potius, quàm ab Aeſculapio datam iudico: nec Lacedæmoniorũ diſciplinam dicam unquã ab Apolline potius Spartæ, quàm à Lycurgo datam. Crytolaus inquam euertit Corinthum, Carthaginẽ Aſdrubal. hi duos illos oculos oræ maritimæ effoderunt, non iratus alicui, quem omnino iraſci poſſe negatis deum. at ſubuenire certe potuit, & conſeruare urbes tantas, atque tales. uos enim ipſi dicere ſoletis, nihil eſſe quod deus efficere non poſſit, & quidem ſine labore ullo: ut enim hominũ membra nulla contentione, mẽte ipſa, ac uolũtate moueantur, ſic numine deorum omnia fingi, moueri, mutariq; poſſe. neque id dicitis ſuperſtitioſe, atque aniliter, ſed phyſica, conſtantiq; ratione: materiam enim rerum, ex qua, & in qua omnia ſint, totam eſſe flexibilem, & commutabilem, ut nihil ſit, quod non ex ea quamuis ſubito fingi, conuertiq; poſſit: eius autem uniuerſæ fictricem, & moderatricem diuinam eſſe prouidentiam: hanc igitur, quocũque ſe moueat, efficere poſſe quidquid uelit. itaque aut neſcit, quid poſſit: aut negligit res humanas: aut, quid ſit optimũ, nõ poteſt iudicare. non curat ſingulos homines. non mirum: ne ciuitates quidem. non has: ne nationes

tiones quidē, & gentes. quòd ſi has etiam contemnet, quid mirum eſt, omne ab ea genus humanum eſſe contemptum? ſed quo modo ijdem dicitis, non omnia deos perſequi; ijdem uultis, à dijs immortalibus hominibus diſpartiri, ac diuidi ſomnia? iccirco ſomnia hæc tecum, quia ueſtra eſt de ſomniorum ueritate ſentētia. atque ijdem etiam uota ſuſcipi dicitis oportere. nēpe ſinguli uouent. audit igitur mens diuina etiam de ſingulis. uidetis ergo, eam non eſſe tam occupatam, quàm putabatis? fac eſſe diſtentam, cœlum uerſantem, terram tuentem, maria moderantem. cur tā multos deos nihil agere & ceſſare patitur? cur nō rebus humanis aliquos otioſos deos præficit? qui à te Balbe innumerabiles explicati ſunt. hæc ferè dicere habui de natura deorum, non ut eam tollerē, ſed ut intelligeretis, quàm eſſet obſcura, & quàm difficiles explicatus haberet. Quæ cum dixiſſet Cotta, finem fecit. Lucilius autem, Vehemētius, inquit, tu quidem Cotta inuectus es in eam Stoicorum rationem, quæ de prouidentia deorum ab illis ſanctiſſime & prouidentiſſime conſtituta eſt. ſed quoniam aduesperaſcit, dabis diem nobis aliquem, ut contra iſta dicamus. eſt enim mihi tecum pro aris, & focis certamen, & pro deorum templis, atque delubris, proq; urbis muris, quos uos Pōtifices ſanctos eſſe dicitis, diligentiusq; urbem religione, quàm ipſis mœnibus cingitis. quæ deſeri à me, dum quidem ſpirare potero, nefas iudico. Tum Cotta, Ego uero & opto redargui me Balbe: & ea, quæ diſputaui, diſſerere malui, quàm iudicare: & facile me à te uinci poſſe, certo ſcio. Quippe, inquit Velleius, qui etiam ſomnia putet ad

nos mitti ab Ioue. quæ ipſa tamen tam leuia non ſunt, quàm eſt Stoicorum de natura deorum oratio. Hæc cũ eſſent dicta, ita diſceſſimus, ut Velleio Cottæ diſputatio uerior, mihi Balbi ad ueritatis ſimilitudinem uideretur eſſe propenſior.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE

LIBER I.

VEtus opinio eſt, iã uſque ab heroicis ducta temporibus, eáq; & populi R. & omnium gentium firmata conſenſu, uerſari quandam inter homines diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, id eſt præſenſionem, & ſcientiam rerum futurarum. magnifica quædam res, & ſalutaris, ſi modo eſt ulla, quáq; proxima ad deorum uim natura mortali poſſit accedere. itaque ut alia nos melius multa, q̃ Græci: ſic huic præſtantiſſimæ rei nomen noſtri à diuis, Græci, ut Plato interpretatur, à furore duxerunt. gentem quidem nullam uideo neque tam humanã, atque doctã, neque tã immanem, tamq́; barbaram, quæ non ſignificari futura, & à quibuſdam intelligi, prædiciq́; poſſe cenſeat.

Principio Aſſyrij, ut ab ultimis auctoritatem repetam, propter planitiem, magnitudinemq́; regionum, quas incolebant, cum cœlum ex omni parte patens, atque apertum intuerẽtur, traiectiones, motuſq́; ſtellarum obſeruauerunt: quibus notatis, quid cuique ſignificaretur, memoriæ prodiderunt. qua in natione Chaldæi nõ ex artis, ſed ex gentis uocabulo nominati, diuturna obſeruatione ſiderum, ſcientiam putantur effeciſſe, ut prædici poſſet, quid cuique euenturũ, et quo quiſque fato natus eſſet. eãdem artem etiam Aegyptij lõginquitate

temporum innumerabilibus penè ſeculis conſecuti putã tur. Cilicum autem, & Piſidarum gens, & his finitima Pamphylia, quibus nationibus præfuimus ipſi, uolatibus auium, cantibusq; ; certiſſimis ſignis declarari res futuras putant. quam uero Græcia coloniam miſit in Aetoliam, Ioniam, Aſiam, Siciliam, Italiam ſine Pythio, aut Dodonæo, aut Ammonis oraculo? aut quod bellum ſuſceptum ab ea ſine cõſilio deorum eſt? nec unũ genus eſt diuinationis publice, priuatimq; celebratum. nam ut omittam cæteros populos, noſter quàm multa genera cõplexus eſt? Principio huius urbis parens Romulus nõ ſolum auſpicato urbẽ condidiſſe, ſed ipſe etiã optimus augur fuiſſe traditur. deinde auguribus & reliqui reges uſi: & exactis regibus nihil publice ſine auſpicijs nec domi, nec militiæ gerebatur. cumq; magna uis uideretur eſſe & in impetrandis, conſulendisq; rebus, & in monſtris interpretandis, ac procurandis in aruſpicum diſciplina: omnem hanc ex Etruria ſciẽtiam adhibebant, ne genus eſſet ullum diuinationis, quod neglectum ab ijs uideretur. & cum duobus modis animi ſine ratione, & ſcientia, motu ipſi ſuo ſoluto, & libero incitarentur, uno furente, altero ſomniante: furoris diuinationem Sibyllinis maxime uerſibus contineri arbitrati, eorum decem interpretes delectos ex ciuitate eſſe uoluerũt. ex quo genere ſæpe ariolorum etiam, & uatum furibundas prædictiones, ut Octauiano bello Cornelij Culleoli, audiendas putauerunt. nec uero ſomnia grauiora, ſi quæ ad Remp. pertinere uiſa ſunt, à ſummo conſilio neglecta ſunt. quin etiam memoria noſtra templum Iunonis Soſpitæ L. Iu=

lius, qui cum P. Rutilio Conſul fuit, de ſenatus ſententia refecit ex Cæciliæ Balearici filiæ ſomnio. atque hæc, ut ego arbitror, ueteres rerum magis euentis moniti, quàm ratione docti probauerunt. Philoſophorum uero exquiſita quædam argumenta, cur eſſet uera diuinatio, collecta ſunt. ex quibus, ut de antiquiſſimis loquar, Colophonius Xenophanes unus, qui deos eſſe diceret, diuinationem funditus ſuſtulit. reliqui uero omnes, præter Epicurum balbutientem de natura deorum, diuinationem probauerunt, ſed non uno modo. nam cum Socrates, omneſq; Socratici, Zenoq;, et ij qui ab eo eſſent profecti, manerent in antiquorum philoſophorum ſententia, uetere Academia, & Peripateticis conſentientibus; cumq; huic rei magnam auctoritatem Pythagoras iam ante tribuiſſet, qui etiam ipſe augur uellet eſſe; plurimiſq; locis grauis auctor Democritus præſenſionem rerum futurarum comprobaret: Dicæarchus Peripateticus cætera diuinationis genera ſuſtulit, ſomniorum, & furoris reliquit; Cratippuſq; familiaris noſter, quem ego parem ſummis Peripateticis iudico, ijſdem rebus fidem tribuit, reliqua diuinationis genera reiecit. ſed cum Stoici omnia ferè illa defenderent, quòd & Zeno in ſuis commentarijs quaſi ſemina quædam ſparſiſſet, & ea Cleãthes paulo uberiora feciſſet: acceſſit acerrimo uir ingenio Chryſippus, qui totam de diuinatione duobus libris explicauit ſententiam, uno præterea de oraculis, uno de ſomnijs. quem ſubſequens, unum librum Babylonius Diogenes edidit eius auditor, duos Antipater, quinque noſter Poſidonius. ſed à Stoicis uel principibus eius

diſciplinæ, Poſidonij doctor, diſcipulus Antipatri, degenerauit Panætius: nec tamen auſus eſt negare uim eſſe diuinandi, ſed dubitare ſe dixit. quod illi in aliqua re, inuitiſſimis Stoicis, Stoico facere licuit; id nos ut in reliquis rebus faciamus, à Stoicis non concedetur? præſertim cũ id, de quo Panætio non liquet, reliquit eiuſdem diſciplinæ ſolis uideatur luce clarius. ſed hæc quidem laus Academiæ, præſtantiſſimi philoſophi iudicio, et teſtimonio cõprobata eſt. etenim nobiſmet ipſis quærentibus quid ſit de diuinatione iudicãdũ, quòd à Carneade multa acute, & copioſe cõtra Stoicos diſputata ſint, uerentibusq; ne temere uel falſæ rei, uel nõ ſatis cognitæ aſſentiamur, faciendum uidetur, ut diligenter etiam atque etiam argumenta cũ argumentis comparemus, ut fecimus in ijs tribus libris, quos de natura deorum ſcripſimus. nam cum omnibus in rebus temeritas in aſſentiendo, errorq; turpis eſt, tũ in eo loco maxime, in quo iudicãdum eſt quantum auſpicijs, rebusq; diuinis, religioniq; tribuamus: eſt enim periculum, ne aut neglectis ijs impia fraude, aut ſuſceptis anili ſuperſtitione obligemur. quibus de rebus & aliàs ſæpe, & paulo accuratius nuper, cum eſſem cum Q. fratre, in Tuſculano diſputatum eſt. Nam cum ambulandi cauſa in Lyceum ueniſſemus, (id enim ſuperiori gymnaſio nomen eſt) perlegi, inquit ille, tuum paulo ante tertium de natura deorũ: in quo diſputatio Cottæ, quanquam labefactauit ſententiam meam, nõ funditus tamẽ ſuſtulit. Optime uero, inquã: etenim ipſe Cotta ſic diſputat, ut Stoicorum magis argumenta confutet, quàm hominũ deleat religionem. Tum

Quintus, dicitur quidem iſtuc, inquit, à Cotta, & uero ſæpius, credo ne communi iure migrare uideatur: ſed ſtudio contra Stoicos diſſerendi deos mihi uidetur funditus tollere. eius orationi nõ ſanè deſidero quid reſpondeam: ſatis enim defenſa religio eſt in ſecũdo libro à Lucilio: cuius diſputatio tibi ipſi, ut in extremo tertio ſcribis, ad ueritatem eſt uiſa propenſior. ſed, quod prætermiſſum eſt in illis libris, credo quia commodius arbitratus es ſeparatim id quæri, deq́; eo diſſeri, id eſt de diuinatione, quæ eſt earum rerum, quæ fortuitæ putãtur, prædictio, atque præſenſio, id, ſi placet, uideamus quam habeat uim, & quale ſit. ego enim ſic exiſtimo: ſi ſint ea genera diuinandi uera, de quibus accepimus, quæq́; colimus, eſſe deos: uiciſſimq́;, ſi dij ſint, eſſe qui diuinent. *Arcem tu quidem Stoicorum, inquam, Quinte defendis: ſiquidem iſta ſic reciprocãtur; ut et, ſi diuinatio ſit, dij ſint; et, ſi dij ſint, ſit diuinatio. quorũ neutrũ tam facile, quàm tu arbitraris, conceditur. nam & natura ſignificari futura ſine deo poſſunt: et, ut ſint dij, poteſt fieri, ut nulla ab ijs diuinatio generi humano tributa ſit.* *Atq; ille, mihi uero, inquit, ſatis eſt argumenti, & eſſe deos, & cõſulere rebus humanis, quòd eſſe clara & perſpicua diuinationis genera iudico. de quibus quid ipſe ſentiã, ſi placet, exponã, ita tamẽ, ſi uacas animo, neque habes aliquid, quod huic ſermoni præuertẽdũ putes.* *Ego uero, inquã, philoſophiæ Quinte ſemper uaco: hoc autem tempore, cum ſit nihil aliud, quod libenter agere poſſimus, multo magis aueo audire, de diuinatione quid ſentias.* *Nihil, inquit, equidẽ noui, nec quod præter cæteros ipſe ſen*

tiam: nam cum antiquiſſimam ſentẽtiam, tum omniũ populorum, et gentium conſenſu comprobatam ſequor. Duo *ſunt enim diuinandi genera: quorum alterum artis eſt, alterum naturæ. quæ eſt autem gens, aut quæ ciuitas, quæ non aut extis pecudum aut monſtra, aut fulgura interpretãtium, aut augurum, aut aſtrologorum, aut ſortium, (ea enim ferè artis ſunt) aut ſomniorũ, aut uaticinationum (hæc enim duo naturalia putãtur) prædictione moueatur? quarum quidem rerum euenta magis arbitror, quàm cauſas, quæri oportere. eſt enim uis, & natura quædam, quæ tum obſeruatis longo tempore ſignificationibus, tum aliquo inſtinctu, inflatuq; diuino futura prænunciat. quare omittat urgere* Carneades: *quod faciebat etiam* Panætius, *requirens,* Iupiter *ne cornicem à læua, coruum à dextra canere iuſſiſſet? obſeruata ſunt hæc tempore imméſo, et ſignificatione euẽtus animaduerſa, & notata. nihil eſt autem, quod non lõginquitas temporum, excipiente memoria, prodédiſq; monumentis, efficere, atque aſſequi poſſit. mirari licet, quæ ſint animaduerſa à medicis herbarum genera, quæ radicum ad morſus beſtiarum, ad oculorum morbos, ad uulnera. quorum uim, atque naturam ratio nunquam explicauit: utilitate & ars eſt, & inuentor probatus. age, ea, quæ, quanquam ex alio genere ſunt, tamen diuinationi ſunt ſimiliora, uideamus.*

» Atque etiam uentos *præmonſtrat ſæpe futuros*
» In*flatum mare, cum ſubito, penituſq; tumeſcit,*
» Saxáq; *cana, ſalis niueo ſpumata liquore,*
» Triſtificas *certant* Neptuno *reddere uoces,*
» Aut *denſus ſtridor cum celſo è uertice montis*

» Ortus adaugeſcit ſcopulorum ſæpe repulſu.
atque his rerum præſenſionibus prognoſtica tua referta
ſunt. quis igitur elicere cauſas præſenſionum poteſt? etſi
uideo Boethum Stoicum eſſe conatũ. qui hactenus ali=
quid egit, ut earum rationem rerum explicaret, quæ in
mari cœlo'ue fierent. illa uero cur eueniant, quis pro=
babiliter dixerit?

» Cana fulix itidem fugiens è gurgite ponti,
» Nunciat horribiles clamans inſtare procellas,
» Haud modicos tremula fundens è gutture cantus.
» Sæpe etiam pertriſte canit de pectore carmen,
» Et matutinis Acredula uocibus inſtat,
» Vocibus inſtat, & aſſiduas iacit ore querelas,
» Cum primum gelidos rores aurora remittit.
» Fuſcaq; non nunquam curſans per littora cornix
» Demerſit caput, & fluctum ceruice recepit.

[illegible] demus hæc ſig [illegible] nunquam ferè ementientia: nec ta
[illegible], cur ita [illegible] us.
[illegible] quoqu [illegible] is aquai dulcis alumnæ,
[illegible] m cla [illegible] anes fundere uoces,
[illegible] bſurd [illegible], & ſtagna cietis.
quis eſt [illegible] s hoc uidere ſuſpicari poſſit? ſed
ineſt [illegible] culis quædam natura ſignificans
aliq [illegible] certa, cognitioni autem hominũ
ob [illegible]

» [illegible] ntes lumina cœli
» [illegible] ere ex aere ſuccum.
[illegible] quid eueniat, intelligo.
[illegible] ſemperq; grauata
[illegible] andeſcere fœtu,

" Ter fruges fundens, tria tempora monſtrat arandi.

ne hoc quidẽ quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad ſignum floris accõmodet. hoc ſum cõtentus, quòd, etiam ſi, quo quidque fiat, ignorẽ, quid fiat intelligo. pro omni igitur diuinatione idẽ, quod pro omnibus iis rebus, quas commemoraui, reſpõdebo. quid Scamoneæ radix ad purgandum, quid ariſtolochia ad morſus ſerpentum poſſit, quæ nomen ex inuẽtore repperit, rem ipſam inuẽtor ex ſomnio, uideo; quod ſatis eſt: cur poſſit, neſcio. ſic uentorum, & imbrium ſigna, quæ dixi, rationem quam habeant, non ſatis perſpicio: uim & euentum agnoſco, ſcio, approbo. ſimiliter, quid fiſſum in extis, quid fibra ualeat, accipio: quæ cauſa ſit, neſcio. atq; horũ quidẽ plena uita eſt: extis enim omnes ferè utũtur. quid de fulgurum ui, dubitare num poſſumus? non ne cum multa alia mirabilia, tũ illud in primis? cũ Summanus in faſtigio Iouis optimi maximi, qui tũ erat fictilis, è cœlo ictus eſſet, nec uſquã eius ſimulacri caput inueniretur, aruſpices in Tiberim id depulſum eſſe dixerũt, idq; inuentũ eſt eo loco, qui eſt ab aruſpicibus demonſtratus. ſed quo potius utar aut auctore, aut teſte, q̃ te? cuius edidici etiam uerſus, et lubenter quidem, quos in ſecũdo Cõſulatu Vrania muſa pronũciat.

" Principio ætherio flammatus Iuppiter igni
" Vertitur, & totum colluſtrat lumine mundum,
" Menteq; diuina cœlum terraſq; peteſſit:
" Quæ penitus ſenſus hominum, uitaſq; retentat,
" Aetheris æterni ſepta, atq; incluſa cauernis.
" Et ſi ſtellarum motus curſuſq; uagantes
" Noſſe uelis, quæ ſint ſignorum in ſede locatæ,

» *Quæ uerbo, & falſis Graiorum uocibus errant,*
» *Re uera certo lapſu, ſpatioq; feruntur :*
» *Omnia iam cernes diuina mente notata.*
» *Nam primum aſtrorū uolucres te Cōſule motus,*
» *Concurſusq; graues ſtellarum ardore micantes*
» *Tu quoque, cum tumulos Albano in monte niuales*
» *Luſtraſti, & læto mactaſti lacte Latinas,*
» *Vidiſti, & claro tremulos ardore cometas,*
» *Multaq; miſceri nocturna ſtrage putaſti,*
» *Quod fermè dirum in tempus cecidere Latinæ,*
» *Cum claram ſpeciem concreto lumine luna*
» *Abdidit, & ſubito ſtellanti nocte perempta eſt.*
» *Quid uero Phœbi fax, triſtis nuncia belli,*
» *Quæ magnū ad columen flāmato ardore uolabat,*
» *Præcipites cœli partes, obitusq; petiſſet?*
» *Aut cum terribili perculſus fulmine ciuis,*
» *Luce ſerenanti uitalia lumina liquit?*
» *Aut cum ſe grauido tremefecit corpore tellus?*
» *Iam uero uariæ nocturno tempore uiſæ*
» *Terribiles formæ bellum, motusq; mouebant:*
» *Multaq; per terras uates oracla furenti*
» *Pectore fundebant triſtes minitantia caſus.*
» *Atque ea, quæ lapſu tandem cecidere uetuſto,*
» *Hæc fore, perpetuis ſignis, clarisq; frequentans*
» *Ipſe deum genitor cœlo, terrisq; canebat.*
» *Nunc ea, Torquato quæ quondā, et Conſule Cotta*
» *Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis aruſpex,*
» *Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.*
» *Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo*
» *Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petiuit,*

» *Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.*
» *Tum ſpecies ex ære uetus, generataq; Nattæ*
» *Concidit, elapſæq; uetuſto numine leges:*
» *Et diuum ſimulacra peremit fulminis ardor.*
» *Hic ſilueſtris erat, Romani nominis altrix,*
» *Martia, quæ paruos Mauortis ſemine natos*
» *Vberibus grauidis uitali rore rigabat:*
» *Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu*
» *Concidit, atq; auulſa pedum ueſtigia liquit.*
» *Tum quis non artis ſcripta, ac monumenta uolutans,*
» *Voces triſtificas chartis promebat Etruſcis?*
» *Omnes ciuili generoſam ſtirpe profectam*
» *Vitare ingentem cladem, peſtemq; monebant:*
» *Vel legum exitium conſtanti uoce ferebant,*
» *Templa deumq; adeo flammis, urbesq; iubebant*
» *Eripere, & ſtragem horribilem, cædemq; uereri:*
» *Atque hæc fixa graui fato, ac fundata teneri,*
» *Ni poſt exciſum ad columen formata decore*
» *Sancta Iouis ſpecies claros ſpectaret in ortus:*
» *Tum fore, ut occultos populus, ſanctusq; ſenatus*
» *Cernere conatus poſſet, ſi ſolis ad ortum*
» *Conuerſa, inde patrum ſedes, populiq; uideret.*
» *Hæc tardata diu ſpecies, multumq; morata,*
» *Conſule te tandem celſa eſt in ſede locata:*
» *Atque una fixi, ac ſignati temporis hora*
» *Iuppiter excelſa clarabat ſceptra columna,*
» *Ac clades patriæ flamma, ferroq; parata,*
» *Vocibus Allobrogum patribus populoq; patebat.*
» *Rite igitur ueteres, quorum monumenta tenetis,*
» *Qui populos, urbesq; modo, ac uirtute regebant;*

» Rite etiam ueſtri, quorum pietaſq;, fideſq;
» Præſtitit, & longe uicit ſapientia cunctos,
» Præcipue ingenti coluerunt numine diuos.
» Hæc adeo penitus cura uidere ſagaci
» Otia qui ſtudijs læti tenuere decoris,
» Inq; Academia umbrifera, nitidoq; Lyceo
» Fuderunt claras fœcundi pectoris artes.
» E' quibus ereptum primo iam à flore iuuentæ,
» Te patria in media uirtutum mole locauit.
» Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,
» Quòd patriæ uoces ſtudijs, nobiſq; ſacraſti.

tu igitur animum poteris inducere contra ea, quæ à me diſputátur, de diuinatione dicere, qui et geſſeris ea, quæ geſſiſti, et ea, quæ pronunciaui, accuratiſſime ſcripſeris? quid quæris Carneades, cur hæc ita fiant, aut qua arte perſpici poſſint? neſcire me fateor: euenire autem, te ipſum dico uidere. caſu, inquis. ita ne uero? quidq̃ poteſt eſſe caſu factum, quod omnes habet in ſe numeros ueri tatis? quatuor tali iacti, caſu uenereum efficiunt. num etiam centum uenereos, ſi C C C C talos ieceris, caſu futuros putas? aſperſa temere pigmenta in tabula, oris lineamenta effingere poſſunt: nũ etiam Veneris Gnidiæ, Coæq; pulchritudinem effingi poſſe aſperſione fortuita putas? ſus roſtro ſi humi A literã impreſſerit, nũ propterea ſuſpicari poteris, Andromacham Ennij ab ea poſſe deſcribi? fingebat Carneades, in Chiorum lapicidinis ſaxo diffiſſo caput extitiſſe Paniſci. credo, aliquam non diſſimilem figuram, ſed certe non talem, ut eam factam à Scopa diceres: ſic enim ſe profecto res habet, ut nunquam perfecte ueritatem caſus imi-

tetur . at non nunquam ea,quæ prædicta ſunt, minus eueniunt . quæ tandem id ars nõ habet ? earũ dico artium,quæ cõiectura continentur,& ſunt opinabiles.an medicina ars non putanda eſt ? quã tamen multa fallunt.quid ? gubernatores non ne fallũtur? an Achiuorum exercitus,& tot nauium rectores non ita profecti ſunt ab Ilio,ut profectione læti piſcium laſciuiã intuerẽtur,ut ait Pacuuius, nec tuendi ſatietas capere poſſet ?

Interea propè iam occidente ſole inhorreſcit mare ,
” Tenebræ conduplicantur,noctiſq; & nimbum occæcat
” nigror .

num igitur tot clariſſimorũ ducum, Regumq; naufragium ſuſtulit artem gubernandi? aut num imperatorũ ſciẽtia nihil eſt,quia sũmus imperator nuper fugit amiſſo exercitu? aut num propterea nulla eſt Reip.gerẽdæ ratio,atque prudentia,quia multa Cn.Põpeium, quædam M.Catonem,nõ nulla,etiam te ipſum fefellerũt ? ſimilis eſt aruſpicum reſpõſio,omniſq; opinabilis diuinatio : coniectura enim nititur; ultra quam progredi nõ poteſt . ea fallit fortaſſe non nũquam , ſed tamẽ ad ueritatem ſæpiſſime dirigit : eſt enim ab omni æternitate repetita . in qua cũ penè innumerabiles res eodẽ modo euenirent ijſdem ſignis antegreſſis,ars eſt effecta,eadem ſæpe animaduertendo,atque notãdo. Auſpicia uero ueſtra quàm conſtant?quæ quidẽ nunc à Romanis auguribus ignorantur ; bona hoc tua uenia dixerim: à Cilicibus,Pamphylijs,Piſidis,Lycijs tenentur.nam quid ego hoſpitem noſtrum,clariſſimum,atque optimum uirum, Deiotarum Regem cõmemorem?qui nihil unquam niſi auſpicato gerit: qui cum ex itinere quodã propoſito,

& iam cóſtituto reuertiſſet aquilæ admonitus uolatu, conclaue illud, ubi erat manſurus, ſi ire perrexiſſet, proxima nocte corruit. itaque, ut ex ipſo audiebá, perſæpe reuertit ex itinere, cum iam progreſſus eſſet multorum dierum uiam. cuius quidem hoc præclariſſimum eſt, quòd poſtea quàm à Cæſare tetrarchia regno, pecuniáq; mulctatus eſt, negat ſe tamen eorum auſpiciorũ, quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti ſecũda euenerint, pœnitere; ſenatus. n. auctoritatem, & populi R. libertaté, atque imperij dignitaté ſuis armis eſſe defenſam; ſibiq; eas aues, quibus auctoribus officium, & fidé ſecutus eſſet, bene conſuluiſſe: antiquiorem enim ſibi fuiſſe poſſeſſionibus ſuis gloriá. ille igitur mihi uidetur uere augurari. nam noſtri quidem magiſtratus auſpicijs utũtur coactis: neceſſe enim eſt, offa obiecta cadere fruſtum ex pulli ore, cum paſcitur. quod autem ſcriptum habetis, aut tripudium fieri, ſi ex ea quid in ſolidũ ceciderit: hoc quoque, quod dixi coactũ, tripudium ſoliſtimũ dicitis. itaque multa auguria, multa auſpicia, quod Cato ille ſapiens queritur, negligétia collegij amiſſa planè, & deſerta ſunt. nihil ferè quondá maioris rei, niſi auſpicato, ne priuatim quidem gerebatur: quod etiam nunc nuptiarũ auſpices declarant, qui re omiſſa nomé tantum tenent. nam ut nunc extis, quáquam id ipſum aliquanto minus, quàm olim; ſic tũc auibus magnæ res impertiri ſolebant. itaque, ſiniſtra dum non exquirimus, in dira, & in uitioſa incurrimus. ut P. Claudius Appij Cæci filius, eiuſq; collega L. Iunius claſſes maximas perdiderunt, cũ uitio nauigaſſent. quod eodem modo euenit Agamemnoni. qui, cum Achiui cœpiſſent

» Inter ſe ſtrepere, aperteq; artem obterere extiſpicum,
» Soluere imperat ſecundo rumore, auerſaq; aui.

ſed quid uetera? M. Craſſo quid acciderit, uidemus, dirarum obnunciatione neglecta. in quo Appius collega tuus, bonus augur, ut ex te audire ſoleo, nõ ſatis ſciẽter uirum bonum, & ciuem egregium Cenſor C. Atheiũ notauit, quòd ementitum auſpicia ſubſcripſerit. eſto: fuerit hoc Cenſoris, ſi iudicabat emẽtitum. at illud minime auguris, quòd aſcripſit, ob eam cauſam populũ R. calamitatẽ maximã cepiſſe. ſi enim ea cauſa calamitatis fuit, non in eo eſt culpa, qui obnũciauit; ſed in eo, qui nõ paruit: ueram enim fuiſſe obnunciationem, ut ait idẽ augur, & Cenſor, exitus approbauit. quæ ſi falſa fuiſſent, nullã afferre potuiſſent cauſam calamitatis: etenim diræ, ſicut cætera auſpicia, ut omina, ut ſigna, non cauſas afferunt cur quid eueniat, ſed enunciant euẽtura, niſi prouideris. non igitur obnunciatio Atheij cauſam finxit calamitatis, ſed ſigno obiecto monuit Craſſum, quid euenturum eſſet, niſi cauiſſet. ita aut illa obnũciatio nihil ualuit: aut ſi, ut Appius iudicat, ualuit, id ualuit, ut peccatum hæreat non in eo, qui monuerit, ſed in eo, qui non obtemperarit. Quid lituus iſte ueſter, quod clariſſimũ eſt inſigne auguratus, unde uobis eſt traditus? nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit. qui quidem Romuli lituus, ideſt incuruum, & leuiter à ſummo inflexum bacillum, quod ab eius litui, quo canitur, ſimilitudine nomẽ inuenit; cũ ſitus eſſet in curia Saliorum, quæ eſt in Palatio, eaq; deflagraſſet, inuẽtus eſt integer. quid multis annis poſt Romulũ, Priſco regnante Tarquinio? quisueterũ ſcriptorum non lo=

quitur,

*quitur, quæ ſit ab Attio Nauio per lituum regionũ fa=
cta deſcriptio? qui cum propter paupertatem ſues puer
paſceret, una ex his amiſſa, uouiſſe dicitur, ſi recuperaſ
ſet, uuam ſe deo daturũ, quæ maxima eſſet in uinea:
itaque ſue inuenta, ad meridiẽ ſpectãs, in uinea media
dicitur conſtitiſſe: cumq; in quatuor partes uineã diui
ſiſſet, triſq; partes aues abdixiſſent, quarta parte, quæ
erat reliqua, in regione diſtributa, mirabili magnitudi-
ne uuã, ut ſcriptũ uidemus, inuenit. qua re celebrata,
cum uicini omnes ad unũ de rebus ſuis referrent, erat
in magno nomine, & gloria. ex quo factum eſt, ut eũ
ad ſe* Rex Priſcus *accerſeret. cuius cum tentaret ſcien-
tiam auguratus, dixit ei ſe cogitare quiddam, id poſſet
ne fieri cõſuluit. ille augurio acto, poſſe reſpondit.* Tar=
*quinius autem dixit, ſe cogitaſſe cotem nouacula poſſe
præcidi: tum* Attium *iuſſiſſe experiri: ita cotem in co
mitium illatam inſpectante &* Rege *& populo noua
cula eſſe diſciſſam. ex eo euenit, ut &* Tarquinius *au
gure* Attio Nauio *uteretur, et populus de ſuis rebus ad
eũ referret. cotem autem illã, & nouaculã defoſſam in*
Comitio, *ſupraq; impoſitũ puteal accepimus. negemus
omnia, comburamus annales, ficta hæc eſſe dicamus,
quiduis denique potius, q̃ deos res humanas curare, fa
teamur: quid, quod apud te ſcriptum eſt de* Ti. Grac=
*cho, non ne & augurum, & aruſpicum comprobat di
ſciplinam? qui, cũ tabernaculum uitio cepiſſet impru-
dens, quòd inauſpicato pomerium tranſgreſſus eſſet; co
mitia* Conſulibus *rogandis habuit. nota res eſt, & à
te ipſo mandata monumentis. ſed & ipſe augur* Ti.
Gracchus *auſpiciorum auctoritatem confeſſione errati*

ſui comprobauit, & aruſpicũ diſciplinæ magna acceſ=ſit auctoritas, qui recentibus comitijs in ſenatũ introducti, negauerunt iuſtum comitiorum rogatorem fuiſſe. Iis igitur aſſentior, qui duo genera diuinationis eſſe dixerunt: unũ, quod particeps eſſet artis: alterũ, quod arte careret. eſt enim ars in ijs, qui nouas res coniectura perſequuntur, ueteres obſeruatione didicerunt. carent autem arte ij, qui non ratione, aut coniectura obſeruatis, ac notatis ſignis, ſed concitatione quadam animi, aut ſoluto, liberoq; motu futura præſentiunt. quod & ſomniantibus ſæpe contingit, & non nũquam uaticinantibus per furorem, ut Bacchis Bœotius, ut Epimenides Cres, ut Sibylla Erythræa. cuius generis oracula etiã habenda ſunt, nõ ea, quæ æquatis ſortibus ducuntur; ſed illa, quæ inſtinctu diuino, afflatuq; fundũtur. etſi ipſa ſors contemnenda non eſt, ſi & auctoritatem habet uetuſtatis, ut eæ ſunt ſortes, quas è terra editas accepimus: quæ tamen ductæ, ut in rem apte cadant, fieri poſſe credo diuinitus. quorũ omnium interpretes, ut grammatici poetarum, proxime ad eorum, quos interpretantur, diuinationem uidentur accedere. quæ eſt igitur iſta calliditas, res uetuſtate robuſtas calumniandò uelle peruertere? non reperio cauſam. latet fortaſſe obſcuritate inuoluta naturæ. non enim me deus iſta ſcire, ſed his tantum modo uti uoluit. utar igitur; nec abducar, ut rear aut in extis totam Etruriam delirare, aut eandem gentem in fulguribus errare, aut fallaciter portenta interpretari, cum terræ ſæpe fremitus, ſæpe mugitus, ſæpe motus multa noſtræ Reip. multa cæteris ciuitatibus grauia & uera prædixerint. quid, qui irri=

detur, partus hic mulæ, non ne, quia fœtus extitit in ſterilitate naturæ, prædictus eſt ab aruſpicibus incredibilis partus malorum? quid? Ti. Gracchus Publij filius, qui bis Conſul & Cenſor fuit, idemq; & ſummus Augur, & uir ſapiens, ciuiſq; præſtans, non ne, ut C. Gracchus filius eius ſcriptum reliquit, duobus anguibus domi comprehenſis aruſpices conuocauit? qui cum reſpondiſſent, ſi marem emiſiſſet, uxori breui tempore eſſe moriendū; ſi fœminam, ipſi: æquius eſſe cenſuit, ſe maturam oppetere mortem, quàm P. Africani filiam adoleſcentem. fœminam emiſit: ipſe paucis poſt diebus eſt mortuus. irrideamus aruſpices; uanos, futiles eſſe dicamus; quorumq; diſciplinam & ſapientiſſimus uir, & euentus, ac res comprobauit, contemnamus: contemnamus etiam Babylonios, & eos, qui ex Caucaſo cœli ſigna ſeruantes, numeris, & motibus, ſtellarū curſus perſequuntur: condemnemus inquam hos aut ſtultitiæ, aut uanitatis, aut imprudentiæ, qui CCCCLXX millia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent; & mentiri iudicemus, nec ſeculorum reliquorum iudicium, quod de ipſis futurum ſit, pertimeſcere. age, barbari uani, atque fallaces: num etiam Graiorum hiſtoria mentita eſt? quæ Crœſo Pythius Apollo, ut de naturali diuinatione dicam, quæ Athenienſibus, quæ Lacedæmonijs, quæ Taygetis, quæ Argiuis, quæ Corinthijs reſponderit, quis ignorat? collegit innumerabilia oracula Chryſippus, nec ullum ſine locuplete auctore, atque teſte. quæ quia nota tibi ſunt, relinquo. defendo unum hoc: nūquam illud oraculum Delphis tam celebre, & tam clarū fuiſſet, neque tantis

donis refertũ omnium populorum atque regum, niſi omnis ætas oraculorum illorũ ueritatem eſſet experta. iam diu idem nõ facit. ut igitur nũc minore gloria eſt, quia minus oraculorũ ueritas excellit: ſic tũ, niſi ſumma ueritate, in tãta gloria nõ fuiſſet. poteſt autem uis illa terræ, quæ mẽtem Pythiæ diuino afflatu cõcitabat, euanuiſſe uetuſtate, ut quoſdã exaruiſſe amnes, aut in alium curſum contortos, & deflexos uidemus. ſed, ut uis, acciderit: magna enim quæſtio eſt: modo maneat id, quod negari nõ poteſt, niſi omnem hiſtoriã peruerterimus, multis ſeclis uerax fuiſſe id oraculum. Sed omittamus oracula: ueniamus ad ſomnia. de quibus diſputans Chryſippus, multis, & minutis ſomnijs colligendis facit idem quod Antipater, ea cõquirẽs, quæ Antiphõtis interpretatione explicata, declarãt illa quidem acumẽ interpretis, ſed exemplis grãdioribus decuit uti. Dionyſij mater, eius, qui Syracuſiorum tyrãnus fuit, ut ſcriptum apud Philiſtum eſt, & doctum hominem, & diligentem, & æqualem temporum illorum, cum prægnans hũc ipſum Dionyſium aluo contineret, ſomniauit ſe peperiſſe ſatyriſcum. huic interpretes portentorum, qui Galleotæ tum in Sicilia nominabantur, reſpõderunt, ut ait Philiſtus, eum, quem illa peperiſſet, clariſſimum Græciæ diuturnã cum fortuna fore. num te ad fabulas reuoco uel noſtrorum, uel Græcorum poetarum? narrat enim & apud Ennium Veſtalis illa.

» Excita cum tremulis anus attulit artubu' lumen,
» Talia commemorat lacrymans exterrita ſomno.
» Euridica prognata, pater quam noſter amauit,
» Vires uitáq; corpu' meum nunc deſerit omne.

» Nam me uiſus homo pulcher per amœna ſalicta
» Et ripas raptare, locoſq; nouos. ita ſola
» Poſt illa germana ſoror errare uidebar,
» Tardaq; ueſtigare, & quærere te, neque poſſe
» Corde capeſſere. ſemita nulla pedem ſtabilibat.
» Exin compellare pater me uoce uidetur
» His uerbis, cognata tibi ſunt ante gerendæ
» Erumnæ: poſt ex fluuio fortuna reſiſtet.
» Hæc pater effatus, germana, repente receſſit,
» Nec ſeſe dedit in conſpectum corde cupitus:
» Quanquam multa manus ad cœli cærula templa
» Tendebam lacrymans, & blanda uoce uocabam.
» Vix ægro.tum corde meo me ſomnu' relinquit.

hæc, etiam ſi ficta ſunt à poeta, nõ abſunt tamen à cõſuetudine ſomniorum. ſit ſanè etiam illud cõmentitiũ, quo Priamus eſt conturbatus.

» Quia mater grauida parere ſe ardentem facem
» Viſa eſt in ſomnis Hecuba: quo facto pater
» Rex ipſe Priamus, ſomnio mentis metu
» Perculſus, curis ſumptis ſuſpirantibus
» Exſacrificabat hoſtijs balantibus.
» Tum coniectorem poſtulat pacem petens,
» Vt ſe edoceret obſecrans Apollinem,
» Quò ſeſe uertant tantæ ſortes ſomnium.
» Ibi ex oraculo uoce diuina edidit
» Apollo, puerum, primus Priamo qui foret
» Poſt illa natus tempora, hunc ſi tolleret,
» Eum eſſe exitium Troiæ, peſtem Pergamo.

ſint hæc, ut dixi, ſomnia fabularum: hiſq; adiũgatur etiam Aeneæ ſomnium: quod innumerũ Fabij Pictoris

Græcis annalibus eiuſmodi eſt, ut omnia, quæ ab Aenea geſta ſunt, quæq; illi acciderunt, ea fuerint, quæ ei ſecũdum quietem uiſa ſunt. ſed propiora uideamus. cuiuſnam modi eſt Superbi Tarquinij ſomnium, de quo in Bruto Accij loquitur ipſe?

» Cum iam quieti corpus nocturno impetu
» Dedi, ſopore placans artus languidos,
» Viſum eſt in ſomnis, paſtorem ad me appellere,
» Duos conſanguineos arietes inde eligi,
» Pecus lanigerum eximia pulchritudine,
» Præclarioremq́; alterum immolare me:
» Deinde eius germanum cornibus connitier
» In me arietare, eoq́; ictu me ad caſum dari:
» Exin proſtratum terra grauiter ſaucium,
» Reſupinum, in cœlo contueri maximum
» Ac mirificum facinus, dextrorſum orbem flãmeum
» Radiatum ſolis liquier curſu nouo.

eius igitur ſomnij quæ ſit à coniectoribus interpretatio facta, uideamus.

» Rex, quæ in uita uſurpant homines, cogitant, curant, uident,
» Quæq; agunt uigilantes, agitantq́;, ea ſi cui in ſomno accidunt,
» Minus mirum eſt: ſed in re tanta haud temere impro uiſo offerunt:
» Proin uide, ne, quem tu eſſe hebetem deputes æque ac pecus,
» Is ſapientia munitum pectus egregium gerat,
» Teq́; regno expellat. nam id, quod de ſole oſtentum eſt tibi,

» Populo commutationem rerum portendit fore.
» Per propinqua hæc bene uerruncent populo. nam quod
ad dexteram
» Cœpit curſum ab læua ſignũ præpotens, pulcherrime
» Auguratũ eſt, rem Romanã publicam ſummã fore.

Age nũc ad externa redeamus. Matrẽ Phalaridis ſcribit Ponticus Heraclides, doctus uir, auditor, & diſcipulus Platonis, uiſam eſſe uidere in ſomnijs ſimulacra deorum, quæ ipſa Phalaridis domi conſecrauiſſet: ex his Mercuriũ è patera, quã dextra manu teneret, ſanguinem uiſum eſſe fundere: qui cũ terrã attigiſſet, referueſcere uideretur ſic, ut tota domus ſanguine redũdaret. quod matris ſomniũ immanis filij crudelitas cõprobauit. quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati ſunt, ex Dionyſij Perſicis libris proferam? nã cum dormienti ei ſol ad pedes uiſus eſſet, ter eum ſcribit fruſtra appetiuiſſe manibus, cum ſe conuoluens ſol elaberetur, & abiret: ei magos dixiſſe, quod genus ſapientum, & doctorum habebãtur in Perſis, ex triplici appetitione ſolis, XXX annos Cyrũ regnaturũ eſſe, portendi. quod ita contigit. nam ad ſeptuageſimum peruenit, cũ XL natus annos regnare cœpiſſet. eſt profecto quiddã etiã in barbaris gentibus præſentiens, atque diuinãs: ſiquidẽ ad mortem proficiſcens Calanus Indus cum aſcenderet in rogum ardentem, ò præclarũ diſceſſum, inquit, è uita, cũ, ut Herculi contigit, mortali corpore cremato in lucem animus exceſſerit. cumq; Alexãder eũ rogaret, ſi quid uellet, ut diceret: optime, inquit: propediem te uidebo. quod ita cõtigit: nã Babylone paucis poſt diebus Alexãder eſt mortuus. Diſcedo parũper à ſomnijs:

ad quæ mox reuertar. Qua nocte templũ Epheſiæ Dianæ deflagrauit, eadem conſtat ex Olympiade natũ eſſe Alexãdrũ, atque, ubi lucere cœpiſſet, clamitaſſe magos, peſtem, ac perniciem Aſiæ proxima nocte natam. Hæc de Indis, & magis. redeamus ad ſomnia. Annibalem Celius ſcribit, cum columnam auream, quæ eſſet in fano Iunonis Laciniæ, auferre uellet, dubitaretq; utrum ea ſolida eſſet, an extrinſecus inaurata, perterebrauiſſe: cumq; ſolidam inueniſſet, ſtatuiſſetq; tollere, secũdum quietem uiſam eſſe ei Iunonẽ prædicere ne id faceret, minitariq;, ſi id feciſſet, ſe curaturam, ut eum quoque oculum, quo bene uideret, amitteret: idq; ab homine acuto non eſſe neglectũ: itaque ex eo auro, quod exterebratum eſſet, buculam curaſſe faciendam, & eã in ſumma columna collocauiſſe. hoc idem in Sileni, quem Celius ſequitur, Græca hiſtoria eſt. is autem diligentiſſime res Annibalis perſecutus eſt. Annibalem, cum cepiſſet Saguntum, uiſum eſſe in ſomnijs à Ioue in deorũ concilium uocari: quò cum ueniſſet, Iouem imperaſſe, ut Italiæ bellum inferret, ducemq; ei unum ex concilio datum: quo illum utentem, cum exercitu progredi cœpiſſe: tum ei ducem illum præcepiſſe, ne reſpiceret: illum autem id diutius facere non potuiſſe, elatumq; cupiditate reſpexiſſe: tum uiſam beluam uaſtam, & immanem, circumplicatam ſerpentibus, quacũque incederet, omnia arbuſta, uirgulta, tecta peruertere: & eum admiratũ quæſiſſe de deo, quidnam illud eſſet tale mõſtrum, & deum reſpõdiſſe, uaſtitatem eſſe Italiæ: præcepiſſeq;, ut pergeret protinus; quid retro, atq; à tergo fieret, ne laboraret. Apud Agathoclem ſcriptũ in hiſto=

ria eſt, Hamilcarem Carthaginenſem, cum oppugnaret Syracuſas, uiſum eſſe audire uocē, ſe poſtridie cœnaturum Syracuſis: cum autem is dies illuxiſſet, magnam ſeditionem in caſtris eius inter Pœnos, & Siculos milites eſſe factam: quod cum ſenſiſſent Syracuſani, improuiſo eos in caſtra irrupiſſe, Hamilcaremq́; ab ijs uiuum eſſe ſublatū. ita res ſomnium cōprobauit. plena exemplorum eſt hiſtoria, tum referta uita cōmunis. At uero P. Decius ille Q. filius, qui primus è Decijs Conſul fuit, cū eſſet Tribunus mil. M. Valerio, et A. Cornelio Conſulibus, à Samnitibusq́; premeretur noſter exercitus; cū pericula præliorum iniret audacius, moneretúrq́;, ut cautior eſſet, dixit, quod extat in annalibus; ſibi in ſomnijs uiſum eſſe, cū in medijs hoſtibus uerſaretur, occidere cū maxima gloria. & tū quidem incolumis exercitum obſidione liberauit. poſt trienniū autem, cū Cōſul eſſet, deuouit ſe, & in aciem Latinorū irrupit armatus. quo eius facto ſuperati ſunt, et deleti Latini. cuius mors ita glorioſa fuit, ut eandem concupiſceret filius. Sed ueniamus nūc, ſi placet, ad ſomnia philoſophorum. Eſt apud Platonem Socrates, cū eſſet in cuſtodia publica, dicens Critoni ſuo familiari, ſibi poſt tertium diem eſſe moriendū: uidiſſe ſe in ſomnijs pulchritudine eximia fœminam, quæ ſe nomine appellans diceret Homericum quendam eiuſmodi uerſum:

" *Tertia te Phthiæ tempeſtas læta locabit.*

quod ut eſt dictum, ſic ſcribitur cōtigiſſe. Xenophō Socraticus, qui uir, & quantus, in ea militia, qua cū Cyro minore perfunctus eſt, ſua ſcribit ſomnia. quorū exitus mirabiles extiterunt. mentiri Xenophontem, an

delirare dicemus? quid ſingulari uir ingenio Ariſtoteles, & penè diuino, ipſe ne errat, an alios uult errare, cum ſcribit Eudemum Cyprium familiarem ſuum iter in Macedoniā facientem Pheras ueniſſe; quæ erat urbs in Theſſalia tum admodum nobilis, ab Alexandro autem tyranno crudeli dominatu premebatur: in eo igitur oppido ita grauiter ægrum Eudemum fuiſſe, ut omnes medici diffiderēt: ei uiſum eſſe in quiete egregia facie iuuenem dicere, fore ut breui conualeſceret, paucisq; diebus interiturum Alexandrum tyrānum, ipſum autem Eudemū quinquennio poſt domum eſſe rediturum. atque ita quidem prima ſtatim ſcribit Ariſtoteles conſecuta, & conualuiſſe Eudemum, & ab uxoris fratribus interfectum tyrannum: quinto autem anno exeunte, cum eſſet ſpes ex illo ſomnio in Cyprum illum ex Sicilia eſſe rediturum, præliantem eum ad Syracuſas occidiſſe: ex quo ita illud ſomnium eſſe interpretatum, ut, cum animus Eudemi ex corpore exceſſerit, tum domum reuertiſſe uideatur. Adiungamus philoſophis doctiſſimum hominem, poetam quidem diuinum, Sophoclem: qui, cū ex æde Herculis patera aurea grauis ſurrepta eſſet, in ſomnijs uidit ipſum deum dicentem qui id feciſſet. quod ſemel ille, iterumq; neglexit. ubi idem ſæpius, aſcendit in Ariopagum, detulit rem. Ariopagitæ cōprehendi iubent eū, qui à Sophocle erat nominatus. is, quæſtione adhibita, confeſſus eſt, pateramq; retulit. quo facto, fanum illud Indicis Herculis nominatū eſt. Sed quid ego Græcorū? neſcio quo modo magis me noſtra delectāt. omnes hoc hiſtorici, Fabij, Gellij, ſed proxime Celius. cū bello Latino ludi uotiui ma

ximi primum fierent, ciuitas ad arma repente eſt exci=tata. itaq; ludis intermiſſis inſtaurativi cóſtituti ſunt. qui antequam fierent, cumq; iam populus conſediſſet, ſeruus per circum, cum uirgis cæderetur, furcam ferens ductus eſt. exin cuidam ruſtico Romano dormienti ui ſus eſt uenire, qui diceret, præſultorem ſibi non placuiſſe ludis, idq; ab eodem iuſſum eſſe eũ ſenatui nunciare; il lum non auſum: iterũ eſſe idem iuſſum, & monitum, ne uim ſuá experiri uellet; ne tũ quidem eſſe auſum; exin filium eius eſſe mortuũ: eãdem in ſomnijs admo=nitionem fuiſſe tertiam; tum illum etiam debilem fa=ctum, rem ad amicos detuliſſe, quorum de ſententia le=cticula in curiam eſſe delatũ; cumq; ſenatui ſomnium enarrauiſſet, pedibus ſuis ſaluum reuertiſſe. itaque ſom nio comprobato à ſenatu, ludos illos iterum inſtauratos memoriæ proditum eſt. C. uero Gracchus multis dixit, ut ſcriptũ apud eũdem Celium eſt, ſibi in ſomnijs Quæ ſturam petenti Ti. fratrem uiſum eſſe dicere, quàm uellet cunctaretur, tamen eodem ſibi leto, quo ipſe in=teriſſet, eſſe pereundum. hoc, antequam Tribunus pl. Gracchus factus eſſet, & ſe audiſſe ſcribit Celius, & di xiſſe multis. quo ſomnio quid inueniri poteſt certius? quid? illa duo ſomnia, quæ creberrime commemoran=tur à Stoicis, quis tãdem poteſt cõtemnere? unũ de Si=monide: qui cum ignotũ quendam proiectum mortuũ uidiſſet, eumq; humauiſſet, haberetq; in animo nauem conſcendere, moneri uiſus eſt, ne id faceret, ab eo, quem ſepultura affecerat: ſi nauigaſſet, eum naufragio eſſe periturum: itaque Simonidem rediſſe; periiſſe cæteros, qui tum nauigaſſent. alterum ita traditum clarũ ad=

modum ſomnium: cum duo quidam Arcades familia= res iter unà facerent, & Megaram ueniſſent, alterum ad cauponem diuertiſſe, ad hoſpitem alterũ: qui ut cœ nati quieſcerent, cócubia nocte uiſum eſſe in ſomnijs ei, qui erat in hoſpitio, illum alterum orare ut ſubueniret, quòd ſibi à caupone interitus pararetur: eũ primo per= territum ſomnio ſurrexiſſe: dein, cũ ſe collegiſſet, idq; uiſum pro nihilo habendum eſſe duxiſſet, recubuiſſe: tum ei dormienti eũdem illũ uiſum eſſe rogare, ut, quo= niã ſibi uiuo nó ſubueniſſet, mortem ſuam ne inultam eſſe pateretur: ſe interfectum in plauſtrum à caupone eſſe coniectũ, & ſupra ſtercus iniectum: petere, ut ma ne ad portã adeſſet, priuſquam plauſtrũ ex oppido exi ret: hoc uero eũ ſomnio cómotum mane bubulco præ= ſto ad portã fuiſſe; quæſiſſe ex eo, quid eſſet in plauſtro: illum perterritũ fugiſſe, mortuum erutum eſſe, caupo= nem re patefacta pœnas dediſſe. quid hoc ſomnio dici diuinius poteſt? ſed quid aut plura, aut uetera quæri= mus? ſæpe tibi meũ narraui: ſæpe ex te ſomniũ audi= ui tuũ: me, cũ Aſiæ prouinciæ præeſſem, uidiſſe in quie te, cum tu equo aduectus ad quandam magni fluminis ripam, prouectus ſubito, atque delapſus in flumen, nuſ= quam apparuiſſes, me contremuiſſe timore perterritũ: tum te repente lætum extitiſſe, eodemq; equo aduerſam aſcendiſſe ripam, noſq; inter nos eſſe complexos. facilis coniectura huius ſomnij: mihiq; à peritis in Aſia præ= dictũ eſt, fore eos euentus rerum, qui acciderunt. uenio nunc ad tuum. audiui equidem ex te ipſo, ſed mihi ſæ pius Saluſtius noſter narrauit: cum in illa fuga nobis glorioſa, patriæ calamitoſa, in uilla quadam cãpi A ti

natis maneres, magnamq; partem noctis uigilaſſes, ad lucem denique arcte, & grauiter dormitare cœpiſſe: itaque, quãquã iter inſtaret, te tamen ſilentium fieri iuſſiſſe, neque eſſe paſſum te excitari: cũ autem experrectus eſſes hora ſecũda ferè, te ſibi ſomnium narrauiſſe: uiſum tibi eſſe, cum in locis ſolis mœſtus errares, C. Marium cũ faſcibus laureatis quærere ex te, quid triſtis eſſes: cumq; tu te tua patria ui pulſum eſſe dixiſſes, prehendiſſe eum dextram tuam, & bono animo te iuſſiſſe eſſe, lictoriq; proximo tradidiſſe, ut te in monumentũ ſuũ deduceret; & dixiſſe, in eo tibi ſalutem fore: tũ & ſe exclamaſſe Saluſtius narrat, reditũ tibi celerem & glorioſum paratũ, & te ipſum uiſum ſomnio delectari. nã illud mihi ipſi celeriter nũciatũ eſt: ut audiuiſſes in monumento Marij de tuo reditu magnificentiſſimum illud S. C. eſſe factũ, referente optimo, & clariſſimo uiro Cõſule, idq; frequentiſſimo theatro, incredibili clamore, & plauſu comprobatũ; dixiſſe te, nihil illo Atinati ſomnio fieri poſſe diuinius. at multa falſa. immo obſcura fortaſſe nobis. ſed ſint falſa quædam: cõtra uera quid dicimus? quæ quidem multo plura euenirent, ſi ad quietem integri iremus: nũc onuſti cibo, & uino, perturbata, & cõfuſa cernimus. uide, quid Socrates in Platonis Politia loquatur. dicit enim, Cũ dormientibus ea pars animi, quæ mẽtis et rationis particeps ſit, ſopita langueat; illa autem, in qua feritas quædã ſit, atque agreſtis immanitas, cum ſit immoderato obſtupefacta potu, atque paſtu, exultare eam in ſomno, immoderateq; iactari. itaq; huic omnia uiſa obijciũtur à mente, ac ratione uacua: ut aut cum matre corpus

miſcere uideamur, aut cum quouis alio uel homine, uel deo, ſæpe belua, atque etiam trucidare aliquem, & impie cruentari, multáq; facere impure, atque tetre, cum temeritate, atque impudentia. at qui ſalubri, & moderato cultu, atque uictu quieti ſe tradiderit, ea parte animi, quæ mentis & conſilij eſt, agitata, & erecta, ſaturatáq; bonarum cogitationum epulis; eáq; parte animi, quæ uoluptate alitur, nec inopia enecta, nec ſatietate affluenti, quorũ utrũque præſtringere aciem mẽtis ſolet, ſiue deeſt natura quippiam, ſiue abundat, atque effluit; illa etiam tertia parte animi, in qua irarũ exiſtit ardor, ſedata, atque reſtincta: tum eueniet, duabus animi temerarijs partibus compreſſis, ut illa tertia pars rationis, & mentis eluceat, & ſe uegetã ad ſomniandum, acremq; præbeat: tum ei uiſa quietis occurrent trãquilla atque ueracia. Hæc uerba ipſa Platonis expreſſi. Epicurum igitur audiemus potius? nam Carneades concertationis ſtudio modo ait hoc, modo illud. at ille quid ſentit? ſentit autem nihil unquã elegãs, nihil decorũ. hũc ergo antepones Platoni, et Socrati? qui ut rationem non redderent, auctoritate tamen hos minutos philoſophos uincerent. iubet igitur Plato ſic ad ſomnũ proficiſci corporibus affectis, ut nihil ſit, quod errorẽ animis, perturbationemq; afferat. ex quo etiã Pythagoricis interdictum putatur, ne faba ueſcerentur, quòd habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis quærenti uera contrariam. cũ ergo eſt ſomno ſeuocatus animus à ſocietate, & cõtagione corporis, tũ meminit præteritorũ, præſentia cernit, futura prouidet: iacet enim corpus dormiẽtis, ut mortui; uiget au-

tem,et uiuit animus.quod multo magis faciet poſt mortem,cũ omnino ex corpore exceſſerit.itaque appropinquante morte multo eſt diuinior. nã & id ipſum uident,qui ſunt morbo graui et mortifero affecti,inſtare mortem. itaque his occurrũt plerunque imagines mortuorũ: tumq; uel maxime laudi ſtudent:eosq;, qui ſecus quàm decuit uixerunt,peccatorum ſuorum tũ maxime pœnitet. diuinare autem morientes etiã illo exemplo confirmat Poſidonius,quo affert Rhodium quendã morientem ſex æquales nominaſſe,et dixiſſe,qui primus eorũ,qui ſecundus,qui deinceps moriturus eſſet. ſed tribus modis cẽſet deorũ appulſu homines ſomniare: uno, quòd prouideat animus ipſe per ſeſe, quippe qui deorũ cognatione teneatur:altero,quòd plenus aer ſit immortalium animorũ, in quibus tanquã inſignitæ notæ ueritatis appareãt: tertio,quòd ipſi dij cũ dormientibus colloquãtur: idq;, ut modo dixi, facilius euenit appropinquãte morte,ut animi futura augurentur. ex quo & illud eſt Calani,de quo ante dixi; & Homerici Hectoris,qui moriens propinquã Achilli mortem denunciat: neque enim illud uerbũ temere cõſuetudo approbauiſſet, ſi ea res nulla eſſet omnino.

» *Præſagibat animus fruſtra me ire,cum exirem domo. ſagire enim ſentire acute eſt: ex quo ſagæ anus, quia multa ſcire uolũt, & ſagaces dicti canes. is igitur, qui ante ſagit,q̃ oblata res eſt,dicitur præſagire,ideſt futura ante ſentire. ineſt igitur in animis præſagitio extrinſecus iniecta atq; incluſa diuinitus. ea ſi exarſit acrius, furor appellatur,cum à corpore animus abſtractus diuino inſtinctu concitatur.*

» *Sed quid oculis rapere uiſa eſt derepente ardentibus?*
ubi illa paulo ante ſapiens uirginali modeſtia?
» *Mater optuma, tum multo mulier melior,*
» *Miſſa ſum ſuperſtitioſis ariolationibus:*
» *Neq; me Apollo fatis fandis dementem inuitã ciet.*
» *Virgines uero æquales, patris mei meũ factũ pudet*
» *Optimi uiri. mea mater tui me miſeret, mei piget.*
» *Optumam progeniem Priamo repperiſti extra me: hoc dolet,*
» *Me obeſſe, illos prodeſſe; me obſtare, illos obſequi.*
ò poema tenerum, & moratũ, atque molle. ſed hoc minus ad rem. illud, quod uolumus, expreſſum eſt, ut uaticinari furor uera ſoleat.
» *Adeſt, adeſt fax obuoluta ſanguine, atque incendio:*
» *Multos annos latuit. ciues ferte opem, et reſtinguite.*
deus incluſus corpore humano, iam non Caſſandra loquitur.
» *Iamq; mari magno claſſis cita*
» *Texitur: exitium examen rapit:*
» *Aduenit, & fera ueliuolantibus*
» *Nauibu' compleuit manu' littora.*
tragœdias loqui uideor, et fabulas. at ex te ipſo nõ cõmentitiam rem, ſed factam, eiuſdem generis audiui: C. Coponiũ ad te ueniſſe Dyrrhachio, cum prætorio imperio claſſi Rhodiæ præeſſet, cum primis hominem prudentem, atque doctũ: cumq; dixiſſet, remigem quendã ex quinqueremi Rhodiorum uaticinatum, madefactũ iri minus XXX diebus Græciam ſanguine; rapinas Dyrrhachij, & conſcenſionem in naues cum fuga, fugientibus miſerabilem reſpectũ incendiorum fore; ſed

Rhodiorum

Rhodiorum claſſi propinquum reditum, ac domũ itionem dari: tum neque te ipſum non eſſe cõmotum; Marcumq; Varronem, & M. Catonem, qui tum ibi erãt, doctos homines, uehementer eſſe perterritos: paucis ſanè poſt diebus ex Pharſalica fuga ueniſſe Labienum: qui cum interitum exercitus nũciauiſſet, reliqua uaticinationis breui eſſe confecta. nam & ex horreis direptum, effuſumq; frumentum uias omnes, angiportusq; cõſtrauerat: & uos naues ſubito perterriti metu conſcendiſtis: & noctu ad oppidum reſpicientes, flagrãtes onerarias, quas incẽderant milites, quia ſequi noluerãt, uidebatis: poſtremo à Rhodia claſſe deſerti, uerum uatẽ fuiſſe ſenſiſtis. Expoſui quàm breuiſſime potui ſomnij, & furoris oracula, quæ carere arte dixeram. quorum amborũ generũ una ratio eſt, qua Cratippus noſter uti ſolet, animos hominum quadã ex parte extrinſecus eſſe tractos, & hauſtos. ex quo intelligitur, eſſe extra diuinum animũ, humanus unde ducatur: humani autem animi eã partem, quæ ſenſum, quæ motum, quæ appetitum habeat, non eſſe ab actione corporis ſeiugatam: quæ autem pars animi rationis, atque intelligentiæ ſit particeps, eã tum maxime uigere, cũ plurimum abſit à corpore. itaque ex ipſis exemplis uerarum uaticinationum, & ſomniorum Cratippus ſolet rationem cõcludere hoc modo. ſi ſine oculi non poteſt extare officium, et munus oculorum, poſſunt autem aliquando oculi non fungi ſuo munere: qui uel ſemel ita eſt uſus oculis, ut uera cerneret, is habet ſenſum oculorum uera cernentium. item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt & officium & munus diuinationis extare, poteſt autem quis, cum diuina-

tionem habeat, errare aliquando, nec uera cernere: ſatis eſt ad cõfirmandam diuinationem ſemel ita eſſe aliquid diuinatũ, ut nihil fortuito cecidiſſe uideatur. ſunt autem eius generis innumerabilia: eſſe igitur diuinationem confitendũ eſt. Quæ uero aut cõiectura explicantur, aut euentis animaduerſa & notata ſunt, ea genera diuinandi, ut ſupra dixi, non naturalia, ſed artificioſa dicuntur. in quo aruſpices, augures, coniectoresq; numerantur. hæc improbantur à Peripateticis, à Stoicis defenduntur. quorum alia ſunt poſita in monumentis, & diſciplina; quod Etruſcorum declarant & aruſpicini, & fulgurales, et rituales libri, noſtri etiã augurales: alia autem ſubito ex tempore coniectura explicantur, ut apud Homerum Chalcas, qui ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratus eſt: & ut in Siſennæ ſcriptum hiſtoria uidemus, quod te inſpectante factum eſt, ut, cum Sylla in agro Nolano immolaret ante prætorium, ab infima ara ſubito anguis emergeret. cum quidam C. Poſtumius aruſpex oraret illum, ut in expeditionem exercitum educeret; id cũ Sylla feciſſet, tum ante oppidum Nolam florentiſſima Samnitum caſtra cepit. facta coniectura etiã in Dionyſio eſt paulo ante quàm regnare cœpit: qui cum per agrum Leontinum iter faciens, equum ipſe dimiſiſſet in flumen; ſummerſus equus uoraginibus non extitit: quem cum maxima contentione non potuiſſet extrahere, diſceſſit, ut ait Philiſtus, ægre ferens. cum autem aliquantulum progreſſus eſſet, ſubito exaudiuit hinnitum, reſpexitq;, & equum alacrem lætus aſpexit, cuius in iuba examen apum conſederat. quod oſtentum habuit

hanc uim, ut Dionyſius paucis poſt diebus regnare cœperit. quid? Lacedæmonijs paulo ante Leuctricam calamitatem quæ ſignificatio facta eſt, cũ in Herculis fano arma ſonuerũt, Herculisq; ſimulacrum multo ſudore manauit? at eodem tempore Thebis, ut ait Calliſthenes, in templo Herculis ualuæ clauſæ repagulis, ſubito ſe ipſæ aperuerunt, armáq;, quæ fixa in parietibus fuerant, ea humi ſunt inuẽta. cumq; eodem tẽpore apud Lebadiã Trophonio res diuina fieret, gallos gallinaceos in eo loco ſic aſſidue canere cœpiſſe, ut nihil intermitterent: tum augures dixiſſe Bœotios, Thebanorum eſſe uictoriam, propterea quòd auis illa uicta ſilere ſoleret, canere ſi uiciſſet. eademq; tempeſtate multis ſignis Lacedæmonijs Leuctricæ pugnæ calamitas denũciabatur. nanque et Lyſandri, qui Lacedæmoniorum clariſſimus fuerat, ſtatuæ, quæ Delphis ſtabat, in capite corona ſubito extitit ex aſperis herbis, & agreſtibus: ſtellǽq; aureæ, quæ Delphis erant à Lacedæmonijs poſitæ poſt naualem illam uictoriam Lyſandri, qua Athenienſes conciderunt, qua in pugna quia Caſtor et Pollux cum Lacedæmoniorum claſſe uiſi eſſe dicebantur, eorum inſignia deorum ſtellæ aureæ, quas dixi, Delphis poſitæ, paulo ante Leuctricam pugnam deciderunt, neque repertæ ſunt. maximum uero illud portentum iiſdem Spartiatis fuit, quòd, cum oraculum ab Ioue Dodonæo petiuiſſent, de uictoria ſciſcitantes, legatiq; illud, in quo inerant ſortes, collocauiſſent, ſimia, quam Rex Moloſſorum in delicijs habebat, & ſortes ipſas, & cætera, quæ erant ad ſortem parata, diſturbauit, & aliud aliò diſſipauit. tum ea, quæ præpoſita erat oraculo,

ſacerdos dixiſſe dicitur, de ſalute Lacedæmonijs eſſe, nō de uictoria cogitandum. Quid bello Punico ſecundo? non ne C. Flaminius Conſul iterum, neglexit ſigna rerum futurarum magna cum clade Reip? qui exercitu luſtrato, cum Aretium uerſus caſtra mouiſſet, & contra Annibalem legiones duceret, & ipſe & equus eius ante ſignum Iouis Statoris ſine cauſa repente concidit, nec eam rem habuit religioni, obiecto ſigno, ut peritis uidebatur, ne committeret prælium. idem cum tripudio auſpicaretur, pullarius diem prælij committendi differebat. tum Flaminius ex eo quæſiuit, ſi ne poſtea quidem pulli paſcerentur, quid faciendum cenſeret. cum ille quieſcendum reſpondiſſet, Flaminius, præclara uero auſpicia, ſi eſurientibus pullis res geri poterit, ſaturis nihil geretur: itaque ſigna conuelli, & ſe ſequi iuſſit. quo tempore, cum ſignifer primi haſtati ſignum non poſſet mouere loco, nec quidquam proficeret, plures cum accederent: Flaminius re nũciata ſuo more neglexit: itaque tribus horis conciſus exercitus, atque ipſe interfectus eſt. Magnum illud etiã, quod addidit Celius, eo ipſo tempore, cum hoc calamitoſum fieret prælium, tantos terræmotus in Liguribus, Gallia, cõpluribusq; inſulis, totáq; in Italia factos eſſe, ut multa oppida corruerint, multis locis labes facta ſit, terræq; deſederint, fluminaq; in contrarias partes fluxerint, atque in amnes mare influxerit. Fiunt certe diuinationum coniecturæ à peritis. Midæ illi Phrygi, cum puer eſſet, dormienti formicæ in os tritici grana congeſſerunt: ditiſſimum fore, prædictum eſt. quod euenit. at Platoni, cum in cunis paruulo dormienti

apes in labellis conſediſſent, reſponſum eſt, ſingulari illum ſuauitate orationis fore. ita futura eloquentia prouiſa in infante eſt. quid amores, ac deliciæ tuæ Roſcius? num aut ipſe, aut pro eo Lanuuium totũ mentiebatur? qui cũ eſſet in cunabulis, educareturq; in Selonio, qui eſt campus agri Lanuuini: noctu lumine appoſito experrecta nutrix animaduertit puerum dormientem circumplicatum ſerpentis amplexu. quo aſpectu exterrita clamorem ſuſtulit. pater autẽ Roſcij ad aruſpices retulit. qui reſponderunt, nihil illo puero clarius, nihil nobilius fore. atque hanc ſpeciem Praxiteles cælauit argento, et noſter expreſſit Archias uerſibus. quid igitur expectamus? an, dum in foro nobiſcum dij immortales, dũ in uijs uerſentur, dum domi? qui quidem ipſi ſe nobis non offerunt, uim autem ſuam lõge, lateq; diffundũt. quam cum terræ cauernis includũt, tum hominũ naturis implicant. nam terræ uis Pythiam Delphis incitabat, naturæ Sibyllam. quid enim? non uidemus, quàm ſint uaria terrarum genera? ex quibus et mortifera quædam pars eſt, ut & Ampſancti in Hirpinis, & in Aſia Plutonia, quæ uidemus: & ſunt partes agrorum aliæ peſtilentes, aliæ ſalubres, aliæ quæ acuta ingenia gignant, aliæ quæ retuſa. quæ omnia fiunt & ex cœli uarietate, & ex diſparili aſpiratione terrarum. fit etiam ſæpe ſpecie quadam, ſæpe uocum grauitate, & cantibus, ut pellantur animi uehementius: ſæpe etiam cura, & timore: qualis eſt illa,

» Flexa anima tanquam lymphata, ut Bacchi ſacris
» Commota, in tumulis Teucrum commemorans ſuum.

atque etiam illa concitatio declarat uim in animis eſſe

diuinam. negat enim ſine furore Democritus quenquã poetã magnũ eſſe poſſe. quod idem dicit Plato. quem, ſi placet, appellet furorem, dum modo is furor ita laudetur, ut in Phædro Platonis laudatus eſt. quid ueſtra oratio in cauſis? quid ipſa actio? poteſt eſſe uehemẽs, & grauis, & copioſa, niſi eſt animus ipſe commotior? equidẽ etiã in te ſæpe uidi, et, ut ad leuiora ueniamus, in Aeſopo familiari tuo tantũ ardorem uultuũ, atque motuũ, ut eum uis quædam abſtraxiſſe à ſenſu mentis uideretur. Obijciuntur etiam ſæpe formæ, quæ reapſe nullæ ſunt, ſpeciem autem offerũt. quod contigiſſe Brenno dicitur, eiuſq; Gallicis copijs, cũ fano Apollinis Delphici nefarium bellum intuliſſet: tum enim ferunt ex oraculo hæc fatam eſſe Pythiam,

» Ego prouidebo rem iſtam, & albæ uirgines.

ex quo factum, ut & uiderentur uirgines ferre arma contra, & niue Gallorum obrueretur exercitus. Ariſtoteles quidem eos etiam, qui ualetudinis uitio furerẽt, & melancholici dicerentur, cenſebat habere aliquid in animis præſagiens, atque diuinum. ego autem haud ſcio, an nec cardiacis hoc tribuendum ſit, nec phreneticis: animi enim integri, non uitioſi corporis eſt diuinatio. quã quidem eſſe re uera, hac Stoicorum ratione concluditur. ſi ſunt dij, neque ante declarant hominibus quæ futura ſunt: aut non diligunt homines: aut, quid euenturum ſit, ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominum, ſcire quid futurum ſit: aut non cẽſent eſſe ſuæ maieſtatis præſignificare hominibus quæ ſunt futura: aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt. at neque nõ diligunt nos; ſunt enim benefici, ge-

neriq; hominũ amici : neque ignorant ea, quæ ab ipſis conſtituta, et deſignata ſunt: neque noſtra nihil intereſt ſcire ea, quæ euentura ſunt; erimus enim cautiores, ſi ſciemus : neque hoc alienũ ducũt maieſtate ſua; nihil eſt enim beneficentia præſtãtius : neque nõ poſſunt futura prænoſcere : non igitur ſunt dij, nec ſignificant futura . ſunt autem dij : ſignificãt ergo : & non, ſi ſignificant, nullas uias dãt nobis ad ſignificationis ſcientiam; fruſtra enim ſignificarent : nec, ſi dãt uias, nõ eſt diuinatio : eſt igitur diuinatio. hac ratione et Chryſippus, & Diogenes, & Antipater *utitur. quid eſt igitur, cur dubitandũ ſit, quin ſint ea, quæ diſputaui, ueriſſima, ſi ratio mecũ facit, ſi euenta, ſi populi, ſi nationes, ſi* Græci, *ſi barbari, ſi maiores etiã noſtri, ſi denique hoc ſemper ita putatũ eſt, ſi ſummi philoſophi, ſi poetæ, ſi ſapiẽtiſſimi uiri, qui res publicas cõſtituerũt, qui urbes cõdiderũt? an, dũ beſtiæ loquãtur, expectamus, hominũ cõſentiente auctoritate cõtenti nõ ſumus? nec uero quidquã aliud affertur, cur ea, quæ dico, diuinãdi genera nulla ſint; niſi quòd difficile dictu uidetur, quæ cuiuſq; diuinationis ratio, quæ cauſa ſit. quid enim habet aruſpex, cur pulmo inciſus etiã in bonis extis dirimat tempus, et proferat diem? quid* Augur, *cur à dextra coruus, à ſiniſtra cornix faciat ratum? quid aſtrologus, cur ſtella* Iouis, *aut* Veneris *coniuncta cum* Luna *ad ortus puerorũ ſalutaris ſit,* Saturni, Martis'*ue contraria? cur autem deus dormientes nos moneat, uigilantes negligat? quid deinde cauſæ ſit, cur* Caſſandra *furens futura proſpiciat,* Priamus *ſapiens hoc idem facere non queat? cur fiat quidque, quæris? re-*

ſte omnino : ſed non nunc id agitur : fiat, nec ne fiat, id quæritur: ut ſi magnetē lapidem eſſe dicam, qui ferrum ad ſe alliciat, & trahat, rationem, cur id fiat, afferre nequeam, fieri omnino neges. quod idem facis in diuinatione. quam & cernimus ipſi, & audiuimus, & legimus, et à patribus accepimus: neque ante philoſophiam patefactam, quæ nuper inuenta eſt, hac de re cōmunis uita dubitauit: & poſtea quàm philoſophia proceſſit, nemo aliter philoſophus ſenſit, in quo modo eſſet auctoritas. dixi de Pythagora, de Democrito, de Socrate: excepi de antiquis præter Xenophanem neminē: adiunxi ueterem Academiam, Peripateticos, Stoicos: unus diſſentit Epicurus. quid uero hoc turpius, ꝗ quòd idem nullam cenſet gratuitam eſſe uirtutem? quis autē eſt, quem non moueat clariſſimis monumentis teſtata, cōſignataq; antiquitas? Calchantē augurem ſcribit Homerus longe optimum, eumq; ducem claſſis fuiſſe: at illum auſpiciorum credo ſcientia, non locorū. Amphilocus, & Mopſus Argiuorum Reges fuerunt, ſed iidem augures, iiq; urbes in ora maritima Ciliciæ Græcas condiderūt: atque etiā ante hos Amphiaraus, & Tireſias nō humiles & obſcuri, neque eorū ſimiles, ut apud Ennium eſt,

» *Qui ſui quæſtus cauſa fictas ſuſcitant ſententias;*

ſed clari, & præſtantes uiri, qui auibus, & ſignis admoniti futura dicebant. quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait, ſolum ſapere, cæteros umbrarū uagari modo. Amphiaraum autem ſic honorauit fama Græciæ, deus ut haberetur, atque ut ab eius ſolo, in quo eſt humatus, oracula peterentur. quid Aſiæ Rex Priamus, non ne et Helenū filium, & Caſſandram filiā di=

uinantes habebat,alterum augurijs, alteram mentis in citatione diuina? quo in genere Martios *quoſdam fratres, nobili loco natos, apud maiores noſtros fuiſſe ſcriptum uidemus. quid* Polybum Corinthium, *non ne* Homerus *& alijs multa, & filio ad* Troiam *proficiſcēti mortem prædixiſſe commemorat? omnino apud ueteres qui rerum potiebantur, ijdem auguria tenebant: ut enim ſapere, ſic diuinare regale ducebant, ut teſtis eſt noſtra ciuitas,in qua &* Reges, *augures, & poſtea priuati eodem ſacerdotio præditi* Remp. *religionum auctoritate rexerunt. eaq; diuinationum ratio ne in barbaris quidem gentibus neglecta eſt: ſiquidem & in* Gallia Druydes *ſunt, è quibus ipſe* Diuitiacum Heduum *hoſpitem tuum, laudatoremq; cognoui; qui & naturæ rationem, quam phyſiologiam* Græci *appellant, notam eſſe ſibi profitebatur,& partim augurijs, partim coniectura, quæ eſſent futura, dicebat: & in* Perſis *augurantur, & diuinant magi, qui congregantur in fano cōmentandi cauſa,atque inter ſe colloquendi: quod etiam idem uos quōdam facere* Nonis *ſolebatis.nec quiſquam* Rex Perſarum *poteſt eſſe,qui nō ante magorum diſciplinam, ſcientiamq; perceperit. licet autem uidere & genera quædam, et nationes huic ſcientiæ deditas.* Telmeſſus *in* Caria *eſt: qua in urbe excellit aruſpicum diſciplina. itemq;* Elis *in* Peloponeſo *familias duas certas habet,* Iamidarum *unam,alteram* Glutidarum, *aruſpicinæ nobilitate præſtātes.in* Syria Chaldæi *cognitione aſtrorum, ſolertiaq; ingeniorū antecellūt.* Etruria *autē de cœlo tacta ſciētiſſime animaduertit;eademq; interpretatur,quid quibusq; oſtēdatur.*

monſtris, atque portentis. quo circa bene apud maiores noſtros ſenatus tum, cum florebat imperium, decreuit, ut de principum filijs ſex ſingulis Etruriæ *populis in diſciplinam traderentur, ne ars tãta propter tenuitatem hominum à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem, atque quæſtũ.* Phryges *autem,* & Piſidæ, & Cilices, & Arabũ *natio auium ſignificationibus plurimũ obtemperant. quod idem factitatũ in* Vmbria *accepimus. ac mihi quidem uidetur ex locis quoque ipſis, qui à quibuſque incolebantur, diuinationũ opportunitates eſſe ductæ. ut enim* Aegyptij, *ut* Babylonij *in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere poſſet, omnem curam in ſiderum cognitione poſuerunt:* Etruſci *autem, quòd religione imbuti ſtudioſius, & crebrius hoſtias immolabant, extorum cognitioni ſe maxime dediderunt; quodq́; propter aeris craſſitudinem de cœlo apud eos multa fiebant, & quòd ob eandem cauſam multa inuſitata partim ex cœlo, alia ex terra oriebantur, quædam etiam ex hominum, pecudum'ue conceptu, & ſatu, oſtentorum exercitatiſſimi interpretes extiterunt. quorum quidem uim, ut tu ſoles dicere, uerba ipſa prudenter à maioribus poſita declarant. quia enim oſtendunt, portendunt, monſtrant, prædicunt, oſtenta, portenta, monſtra, prodigia dicuntur.* Arabes *autem,* & Phryges, & Cilices, *quòd paſtu pecudum maxime utuntur, campos, & montes hieme, & æſtate peragrãtes, propterea facilius cãtus auiũ & uolatus notauerũt. eademq́; &* Piſidiæ *cauſa fuit, & huic noſtræ* Vmbriæ*. tum* Caria *tota, præcipueq́;*

Telmeſſes, quos ante dixi, quòd agros uberrimos maximeq́; fertiles incolũt, in quibus multa propter fœcũditatem fingi, gigniq́; poſſunt, in oſtẽtis animaduertẽdis diligentes fuerunt. quis uero non uidet, in optima quaque Rep. plurimum auſpicia & reliqua diuinandi genera ualuiſſe? quis Rex unquam fuit, quis populus, qui non uteretur prædictione diuina? neque ſolum in pace, ſed in bello multo etiam magis, quo maius erat certamen, & diſcrimen ſalutis. omitto noſtros, qui nihil in bello ſine extis agunt, nihil ſine auſpicijs domi habent. auſpicia externa uideamus. nam & Athenienſes omnibus ſemper publicis conſilijs diuinos quoſdã ſacerdotes, quos Mantes uocant, adhibuerunt: & Lacedæmonij Regibus ſuis augurem aſſeſſorẽ dederunt: itemq́; Senibus, ſic enim conſilium publicum appellant, augurẽ intereſſe uoluerunt: ijdemq́; de rebus maioribus ſemper aut Delphis oraculum, aut ab Hammone, aut à Dodona petebant. Lycurgus quidem, qui Lacedæmoniorũ Remp. temperauit, leges ſuas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit. quas cum uellet Lyſander commutare, eadem eſt prohibitus religione. atque etiam qui præerant Lacedæmonijs, non contenti uigilantibus curis, in Paſitheæ fano, quod eſt in agro propter urbem, ſomniandi cauſa excubabãt, quia uera quietis oracula ducebãt. Ad noſtra iã redeo. quoties ſenatus Decem uiros ad libros ire iuſſit? nam & cum duo uiſi ſoles eſſent, et cũ tres lunæ, & cum faces, & cum ſol nocte uiſus eſſet, & cum ex cœlo fremitus auditus, & cum cœlum diſceſſiſſe uiſum eſt, atque in eo animaduerſi globi. delata etiam ad ſenatum labes agri Priuernatis, cum ad in

ſinitam altitudinē terrā deſediſſet, Apuliaq; *maximis terræmotibus cōquaſſata eſſet. quibus portentis magna populo* R.*bella,pernicioſaq; ſeditiones denūciabantur. inq; his omnibus reſponſa aruſpicum cum* Sibyllæ *uerſibus congruebant. quid, cum* Cumis Apollo *ſudauit*, Capuæ Victoria? *quid ortus androgyni? non ne fatale quoddam monſtrum fuit? quid, quod fluuius atratus ſanguine fluxit? quid,cum ſæpe lapidum, ſanguinis nō nunquam, terræ interdum, quondam etiam lactis imber defluxit? quid, cum in* Capitolio *ictus centaurus ex cœlo eſt? in* Auentino *portæ,& homines?* Tuſculi *ædes* Caſtoris, & Pollucis,Romæq; Pietatis? *non ne et aruſpices ea reſponderunt, quæ euenerunt: et in* Sibyllæ *libris eædem repertæ prædictiones ſunt? quoties ſenatus decemuiros ad libros ire iuſſit? quantis in rebus, quamq; ſæpe reſponſis aruſpicum paruit?* Cæciliæ Q. *filiæ ſomnio modo,* Marſico *bello,templum eſt à ſenatu* Iunoni Soſpitæ *reſtitutum .quod quidem ſomnium* Siſenna *cum diſputaſſet mirifice ad uerbum cū re conueniſſe,tum inſolenter,credo ab* Epicuro *aliquo inductus, diſputat ſomnijs credi non oportere. idem contra oſtenta nihil diſputat,exponitq;, initio belli* Marſici *& deorum ſimulacra ſudauiſſe,& ſanguinem fluxiſſe,& diſceſſiſſe cœlum,& ex occulto auditas eſſe uoces,quæ pericula belli nunciarent,&* Lanuuij *clypeos, quod aruſpicibus triſtiſſimum uiſum eſſet, à muribus eſſe deroſos. quid,quod in annalibus habemus,* Veienti *bello, cum lacus* Albanus *præter modum creuiſſet,* Veientem *quendā ad nos hominem nobilem profugiſſe,cumq; dixiſſe,ex fatis,quæ* Veientes *ſcripta haberent,* Veios *ca=*

pi non poſſe, dum lacus is redundaret, & , ſi lacus emiſſus lapſu, & curſu ſuo ad mare profluxiſſet, pernicioſum populo R. ſin autem ita eſſet eductus, ut ad mare peruenire non poſſet, tum ſalutare noſtris fore. ex quo illa admirabilis à maioribus Albanæ aquæ facta deductio eſt. cum autem Veientes bello feſſi legatos ad ſenatum miſiſſent, tum ex his quidam dixiſſe dicitur, nõ omnia illum transfugam auſum eſſe ſenatui dicere: in ijſdem enim fatis ſcriptum Veientes habere, fore ut breui à Gallis Roma caperetur. quod quidem ſexénio poſt Veios captos factum eſſe uidemus. Sæpe etiã & in prælijs Fauni auditi, & in rebus turbidis ueridicæ uoces ex occulto miſſæ eſſe dicuntur. cuius generis duo ſunt ex multis exempla, ſed maxima. nam non multo ante urbem captam exaudita uox eſt à luco Veſtæ, qui à Palatij radice in nouam uiam deuexus eſt; ut muri et portæ reficerentur; futurum eſſe, niſi prouiſum eſſet, ut Roma caperetur. quod neglectum cum caueri poterat, poſt acceptam illam maximam cladem explicatum eſt: ara enim Aio loquenti, quã ſeptam uidemus, ex aduerſus eum locum conſecrata eſt. atque etiam ſcriptum à multis eſt, cum terræmotus factus eſſet, ut ſue plena procuratio fieret, uocẽ ab æde Iunonis ex arce extitiſſe: quo circa Iunonem illam appellatam Monetã. hæc igitur & à dijs ſignificata, & à noſtris maioribus iudicata contemnimus? neque ſolum deorũ uoces Pythagorei obſeruauerunt, ſed etiam hominum: quæ uocant omina. quæ maiores noſtri quia ualere cenſebant, iccirco omnibus rebus agendis, quod bonum, fauſtum, felix, fortunatumq́; eſſet, præfabantur: re-

buſq; diuinis,quæ publice fierent, ut fauerent linguis, imperabatur: inq; ferijs imperandis,ut litibus,& iurgijs ſe abſtinerent. itemq; in luſtranda colonia, ab eo, qui eam deduceret,& cum imperator exercitum,Cenſor populum luſtraret,bonis nominibus, qui hoſtias ducerent,eligebantur. quod idem in delectu Conſules obſeruant,ut primus miles fiat bono nomine. quæ quidem à te ſcis & Conſule,& imperatore ſumma religione eſſe ſeruata. prærogatiuam etiam maiores omnes iuſtorũ comitiorum eſſe uoluerũt. atque ego exempla omnium nota proferam. L.Paulus Conſul iterum, cum ei, bellum ut cum Rege Perſe gereret, obtigiſſet; ut ea ipſa die domum ad ueſperum redijt, filiolam ſuam Tertiã, quæ tum erat admodum parua, oſculans animaduertit triſticulam. quid eſt,inquit,mea Tertia,quid triſtis es? mi pater,inquit, Perſa perijt. tum ille arctius puellam complexus, accipio omen,inquit,mea filia. erat autem mortua catella eo nomine. L.Flaccum flaminem Martialem ego audiui cum diceret, Cæciliam Metelli, cum uellet ſororis ſuæ filiam in matrimonium collocare, exiſſe in quoddam ſacellũ ominis capiendi cauſa; quod fieri more ueterum ſolebat: cum uirgo ſtaret,& Cæcilia in ſella ſederet,neque diu ulla uox extitiſſet,puellam defatigatam petijſſe à matertera,ut ſibi concederet pauliſper,ut in eius ſella requieſceret; illam autem dixiſſe, Vero mea puella tibi concedo meas ſedes. quod omen res conſecuta eſt: ipſa.n.breui mortua eſt, uirgo autẽ nupſit cui Cæcilia nupta fuerat. hæc poſſe contẽni,uel etiam rideri,præclare intelligo: ſed ipſum eſt, deos non putare; quæ ab ijs ſignificantur,contemnere. quid de

auguribus loquar? tuæ partes ſunt: tuum inquam auſpiciorum patrocinium debet eſſe: tibi P. *Claudius augur Conſuli nunciauit, addubitato ſalutis augurio, bellum domeſticum triſte, ac turbulentũ fore: quod paucis poſt menſibus exortũ, paucioribus eſt à te diebus oppreſſum. cui quidem auguri uehementer aſſentior: ſolus enim multorum annorum memoria non decãtãdi augurij, ſed diuinandi tenuit diſciplinam. quem irridebant collegæ tui, eumq́; tum* Piſidam, *tum* Soranũ *augurem eſſe dicebant. quibus nulla uidebatur in augurijs, aut auſpicijs præſenſio, aut ſciẽtia ueritatis futuræ, ſapienter aiebant ad opinionem imperitorum eſſe fictas religiones. quod longe ſecus eſt: neque enim in paſtoribus illis, quibus* Romulus *præfuit, nec in ipſo* Romulo *hæc calliditas eſſe potuit, ut ad errorem multitudinis religionis ſimulacra fingerent: ſed difficultas, laborq́; diſcendi diſertam negligentiam reddidit: malunt enim diſſerere, nihil eſſe in auſpicijs, quàm, quid ſit, ediſcere. quid eſt illo auſpicio diuinius, quod apud te in* Mario *eſt, ut utar potiſſimum te auctore?*

» Hic Iouis altiſoni ſubito pennata ſatelles
» Arboris è trunco ſerpentis ſaucia morſu,
» Subigit ipſa feris transfigens unguibus anguem
» Semianimum, & uaria grauiter ceruice micantem.
» Quem ſe intorquentem lanians, roſtroq́; cruentans,
» Iam ſatiata animos, iam duros ulta dolores,
» Abijcit efflantem, & laceratum affligit in unda,
» Seq́; obitu à ſolis nitidos conuertit ad ortus.
» Hanc ubi præpetibus pennis, lapſuq́; uolantem
» Conſpexit Marius diuini numinis augur,

» Fauſtaq; ſigna ſuæ laudis,reditusq; notauit;
» Partibus intonuit cœli pater ipſe ſiniſtris.
» Sic aquilæ clarum firmauit Iuppiter omen.

atque ille Romuli auguratus, paſtoralis, non urbanus fuit; nec fictus ad opiniones imperitorum, ſed à certis acceptus,& poſteris traditus. itaque Romulus augur, ut apud Ennium eſt, cum fratre item augure,

» Curantes magna cum cura, concupientes
» Regni, dant operam ſimul auſpicio, augurioq;.
» Hinc Remus auſpicio ſe deuouet, atque ſecundam
» Solus auem ſeruans: at Romulus pulcher in alto
» Quærit Auentino, ſeruat genus altiuolantum.
» Certabant, urbem Romam Remam ne uocarent.
» Omnis cura uiris,uter eſſet induperator.
» Expectant, ueluti, Conſul cum mittere ſignum
» Vult, omnes auidi ſpectant ad carceris oras,
» Quà mox emittat pictis ex faucibu' currus:
» Sic expectabat populus, atque ore timebat
» Rebus, utri magni uictoria ſit data regni.
» Interea ſol albu' receſſit in infera noctis.
» Exin candida ſe radijs dedit icta foras lux:
» Et ſimul ex alto longe pulcherrima præpes
» Læua uolauit auis: ſimul aureus exoritur ſol.
» Cedunt ter quatuor de cœlo corpora ſancta
» Auium, præpetibus ſeſe pulchriſq; locis dant.
» Conſpicit inde ſibi data Romulus eſſe priora,
» Auſpicio regni ſtabilita ſcamna ſolumq;.

ſed unde huc digreſſa eſt, eodem redeat oratio. ſi nihil queam diſputare,quamobrẽ quidque fiat,et tantũ modo fieri ea,quæ commemoraui,doceam,parũ ne Epicu-

ro,

ro, Carneadi'ue reſpondeam? quid, ſi etiam ratio extat artificioſæ præſenſionis facilis, diuinæ auté paulo obſcurior? quæ enim extis, quæ fulguribus, quæ portentis, quæ aſtris præſentiuntur, hæc notata ſunt obſeruatione diuturna. affert autem uetuſtas omnibus in rebus longinqua obſeruatione incredibilem ſcientiam: quæ poteſt eſſe etiam ſine motu, atq; impulſu deorũ, cum, quid ex quoque eueniat, & quid quanq; rem ſignificet, crebra animaduerſione perſpectum eſt. altera diuinatio eſt naturalis, ut ante dixi: quæ phyſica diſputandi ſubtilitate referenda eſt ad naturam deorum: à qua, ut doctiſſimis, ſapientiſſimisq; placuit, hauſtos animos, & delibatos habemus: cumq; omnia completa ſint & referta æterno ſenſu, & mente diuina, neceſſe eſt cognatione diuinorum animorũ animos humanos commoueri. ſed uigilantes animi uitæ neceſſitatibus ſeruiunt, diſiungũtq; ſe à ſocietate diuina, uinclis corporis impediti. rarum eſt quoddam genus eorum, qui ſe à corpore auocent, & ad diuinarum rerum cognitiones cura omni, ſtudioq; rapiantur. horum ſunt auguria non diuini impetus, ſed rationis humanæ. nam & natura futura præſentiunt, ut aquarum fluxiones, ut deflagrationem futuram aliquando cœli, atque terrarum: alij autem in Rep. exercitati, ut de Athenienſi Solone accepimus, oriétem tyrannidem multo ante proſpiciunt: quos prudétes poſſumus dicere, id eſt prouidentes, diuinos nullo modo poſſumus, non plus, quàm Mileſium Thalem, qui, ut obiurgatores ſuos conuinceret, oſtenderetq; etiam philoſophum, ſi ei commodum eſſet, pecuniam facere poſſe, omnem oleam, antequam florere cœpiſſet, in agro

Mileſio coemiſſe dicitur. animaduerterat fortaſſe quadam ſcientia, olearũ ubertatem fore. & quidem idem primus defectionem ſolis, quæ Aſtyage regnante facta eſt, prædixiſſe fertur. multa medici, multa gubernatores, agricolæ etiam multa præſentiunt: ſed nullam eorum diuinationem uoco, ne illam quidem, qua ab Anaximandro phyſico moniti Lacedæmonij ſunt, ut urbẽ, et tecta linquerent, armatiq; in agro excubarẽt, quòd terræmotus inſtaret, tum, cum & urbs tota corruit, & ex mõte Taygeto extrema mõtis quaſi puppis auulſa eſt. ne Pherecides quidẽ ille Pythagoræ magiſter potius diuinus habebitur, quàm phyſicus: qui cum uidiſſet hauſtam aquam de iugi puteo, terræmotus dixit inſtare. nec uero unquam animus hominis naturaliter diuinat, niſi cum ita ſolutus eſt, & uacuus, ut ei planè nihil ſit cum corpore. quod aut uatibus contingit, aut dormientibus. itaque ea duo genera à Dicæarcho probantur, et, ut dixi, à Cratippo noſtro: ſi propterea, quòd ea proficiſcuntur à natura; ſint ſumma ſanè, modo ne ſola: ſin autem nihil eſſe in obſeruatione putant; multa tollunt, quibus uitæ ratio continetur. ſed quoniã dant aliquid, idq; non paruum, uaticinationes cum ſomnijs: nihil eſt, quod cum his magnopere pugnemus, præſertim cum ſint, qui omnino nullam diuinationem probent. ergo & ij, quorum animi ſpretis corporibus euolant, atque excurrunt foras, ardore aliquo inflammati, atque incitati cernunt illa profecto, quæ uaticinantes prænunciant: multiſq; rebus inflammantur tales animi, qui corporibus non inhærent, ut ij, qui ſono quodam uocum, & Phrygijs cantibus incitantur: multos

nemora, ſiluæq;, multos amnes, aut maria commouent: quorum furibunda mens uidet ante multo, quæ futura ſunt. quo de genere illa ſunt,

" Eheu uidete: iudicauit iudicium inclytum
" Inter deas tris aliquis: quo iudicio Lacedæmonia
" Mulier furiarum una adueniet.

eodem enim modo multa à uaticinantibus ſæpe prædicta ſunt, neque ſolum uerbis, ſed etiam

" Verſibu', quos olim Fauni, uateſq; canebant.

ſimiliter Martius & Publicius uates cecinisse dicũtur. quo ex genere Apollinis operta prolata ſunt. credo etiã anhelitus quoſdam fuiſſe terrarum, quibus inflatæ mentes oracula funderent. Atque hæc quidé uatum ratio eſt: nec diſſimilis ſanè ſomniorum: nam quæ uigilantibus accidunt uatibus, eadem nobis dormientibus: uiget enim animus in ſomnijs; liberq; ſenſibus ab omni impeditione curarum, iacente et mortuo penè corpore, quia uixit ab omni æternitate, uerſatuſq; eſt cũ innumerabilibus animis, omnia, quæ in natura rerum ſunt, uidet, ſi modo temperatis eſcis, modiciſq; potationibus ita eſt affectus, ut ſopito corpore ipſe uigilet. hæc ſomniantis eſt diuinatio. hic magna quædam exoritur, neque ea naturalis, ſed artificioſa ſomniorum Antiphontis interpretatio, eodemq; modo & oraculorum, & uaticinationum: ſunt enim explanatores, ut grammatici poetarum. nam ut aurum, & argentum, æs, ferrum fruſtra natura diuina genuiſſet, niſi eadem docuiſſet quéadmodũ ad eorũ uenas perueniretur; nec fruges terræ, baccas ue arborũ cum utilitate ulla generi humano dediſſet, niſi earum cultus, & conditiones tradidiſſet;

materia deinde quid iuuaret, niſi cōfectionis eius fabricam haberemus? ſic cum omni utilitate, quam dij hominibus dederunt, ars aliqua coniuncta eſt, per quam illa utilitas percipi poſſit. item igitur ſomnijs, uaticinationibus, oraculis, quòd erant multa obſcura, multa ambigua, explanationes adhibitæ ſunt interpretum. quo modo autem aut uates, aut ſomniantes ea uideant, quæ nuſquam etiam tunc ſint, magna quæſtio eſt. ſed explorata ſi ſint ea, quæ ante quæri debeant, ſint hæc, quæ quærimus, faciliora: continet enim totam hanc quæſtionem ea ratio, quæ eſt de natura deorum, quæ à te ſecundo libro eſt explicata dilucide. quā ſi obtinemus, ſtabit illud quidem, quod locum hunc continet, de quo agimus, eſſe deos, & eorum prouidentia mundum adminiſtrari, eoſdemq; conſulere rebus humanis, nec ſolum uniuerſis, uerum etiam ſingulis. hæc ſi tenemus, quæ mihi quidem non uidentur poſſe conuelli: profecto hominibus à dijs futura ſignificari neceſſe eſt. ſed diſtinguendum uidetur, quonam modo. non placet Stoicis, ſingulis iecorum fiſſis, aut auium cantibus intereſſe deum; neque enim decorum eſt, nec dijs dignum, nec fieri ullo pacto poteſt: ſed ita à principio inchoatum eſſe mundum, ut certis rebus certa ſigna præcurrerent, alia in extis, alia in auibus, alia in fulguribus, alia in oſtentis, alia in ſtellis, alia in ſomniantium uiſis, alia in furentium uocibus. ea quibus bene percepta ſunt, ij non ſæpe falluntur. male coniecta, maleq; interpretata, falſa ſunt, non rerum uitio, ſed interpretum inſcitia. hoc autē poſito, atque cōceſſo, eſſe quandam uim diuinam hominum uitam continentē: non difficile eſt,

quæ fieri certe uidemus, ea qua ratione fiãt, ſuſpicari. nam & ad hoſtiam deligendã poteſt dux eſſe uis quædam ſentiens, quæ eſt toto confuſa mundo: & tum, ipſam cum immolare uelis, extorum fieri mutatio poteſt, ut aut abſit aliquid, aut ſuperſit: paruis enim momentis multa natura aut affingit, aut mutat, aut detrahit: quod ne dubitare poſſimus, maximo eſt argumento quod paulo ante interitum Cæſaris cõtigit: qui cum immolaret illo die, quo primum in ſella aurea ſedit, & cum purpurea ueſte proceſſit, in extis bouis opimi cor non fuit. num igitur cenſes ullum animal, quod ſanguinem habeat, ſine corde eſſe poſſe? qua ille rei nouitate perculſus, cum Spurina diceret, timendum eſſe, ne & conſiliũ, & uita deficeret; earum enim rerũ utrunque à corde proficiſci: poſtero die caput in iecore non fuit. quæ quidem illi portendebãtur à dijs immortalibus, ut uideret interitum, non ut caueret. cum igitur eæ partes in extis non reperiuntur, ſine quibus uictima illa uiuere nequiſſet: intelligendũ eſt, in ipſo immolationis tempore eas partes, quæ abſint, interijſſe. eademq́; efficit in auibus diuina mens; ut tum huc, tum illuc uolent alites; tum in hac, tum in illa parte ſe occultent; tum à dextra, tum à ſiniſtra parte canant oſcines. nam ſi omne animal, ut uult, ita utitur motu ſui corporis, prono, obliquo, ſupino; membraq́;, quò uult, flectit, contorquet, porrigit, contrahit; eaq́; ante efficit penè, quàm cogitat: quanto id deo eſt facilius, cuius numini parent omnia? idemq́; mittit & ſigna nobis eius generis: qualia permulta hiſtoria tradidit: quale ſcriptũ illud uidemus: ſi luna paulo ante ſolis ortum

defeciſſet in ſigno leonis, fore ut armis Darius, & Perſæ *ab* Alexādro, & Macedonibus *prælio uincerentur,* Dariuſq́; *moreretur : & ſi puella nata biceps eſſet, ſeditionem in populo fore, corruptelam, & adulterium domi : & ſi mulier leonem peperiſſe uiſa eſſet, fore ut ab exteris gentibus uinceretur ea* Reſp. *in qua id contigiſſet. eiuſdem generis etiam illud eſt, quod ſcribit* Herodotus : Crœſi *filium, cum eſſet infans, locutum : quo oſtento regnum patris, & domum funditus concidiſſe. caput arſiſſe* Ser. Tullio *dormienti, quæ hiſtoria non prodidit? ut igitur, qui ſe tradet ita quieti, præparato animo tum bonis cogitationibus, tum rebus ad tranquillitatem accommodatis, certa et uera cernit in ſomniјs : ſic caſtus animus, puruſq́; uigilantis, & ad aſtrorum, & ad auium, reliquorumq́; ſignorum, & ad extorum ueritatem eſt paratior. hoc nimirum eſt illud, quod de* Socrate *accepimus, quodq́; ab ipſo in libris* Socraticorum *ſæpe dicitur, eſſe diuinum quiddam, quod* Dæmonion *appellat, cui ſemper ipſe paruerit, nunquam impellenti, ſæpe reuocanti. &* Socrates *quidem, quo quem auctorem meliorem quærimus?* Xenophonti *cōſulenti, ſequeretur ne* Cyrum, *poſtea quàm expoſuit quæ ſibi uidebantur, & noſtrum quidem, inquit, humanum eſt conſilium, ſed de rebus & obſcuris, & incertis ad* Apollinem *cenſeo referendū, ad quem etiam* Athenienſes *publice de maioribus rebus ſemper retulerunt. ſcriptum eſt item, cum* Critonis *ſui familiaris oculum alligatum uidiſſet, quæſiuiſſe quid eſſet: cū autem ille reſpondiſſet, in agro ambulanti ramulū adductum, ut remiſſus eſſet, in oculum recidiſſe, tum* Socra-

tes, non enim paruiſti mihi reuocanti, cum uterer, qua ſoleo, præſagitione diuina. idem etiam Socrates, *cum apud* Delium *male pugnatum eſſet* Lachete *prætore, fugeretq; cum ipſo* Lachete: *ut uentum eſt in triuium, eadem, quà cæteri, fugere noluit. quibus quærentibus cur non eadem uia pergeret, deterreri à deo dixit. tum quidem ij, qui alia uia fugerāt, in hoſtium equitatum inciderunt. permulta coniecta ſunt ab* Antipatro, *quæ mirabiliter à* Socrate *diuinata ſunt: quæ prætermittam: tibi enim nota ſunt, mihi ad commemorandum non neceſſaria. illud tamen eius philoſophi magnificum, ac penè diuinum, quòd cum impijs ſententijs damnatus eſſet, æquiſſimo animo ſe dixit mori: neq; enim domo egredienti, neq; illud ſuggeſtum, in quo cauſam dixerat, aſcēdenti, ſignum ſibi ullum, quod cōſueſſet, à deo quaſi mali alicuius impendentis datum. equidem ſic arbitror, etiā ſi multa fallant eos, qui aut arte, aut coniectura diuinare uideantur, eſſe tamen diuinationem, homines autem, ut in cæteris artibus, ſic in hac poſſe falli. poteſt accidere, ut aliquod ſignum dubie datum, pro certo ſit acceptum: poteſt aliquod latuiſſe, aut ipſum, aut quod eſſet illi contrarium: mihi autem ad hoc, de quo diſputo, probandum ſatis eſt, non modo plura, ſed pauciora diuine præſenſa, & prædicta reperiri. quin etiam hoc non dubitans dixerim: ſi unum aliquid ita ſit prædictum, præſenſumq;, ut, cum euenerit, ita cadat ut prædictum ſit, neque in eo quidquam caſu, & fortuito factum eſſe appareat, eſſe certe diuinationem, idq; eſſe omnibus confitendum. quocirca primum mihi uidetur, ut* Poſidonius *facit, à deo, de quo ſatis dictum eſt, deinde à*

fato, deinde à natura uis omnis diuinandi, ratioq́; repe tenda. fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. fatum autem id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id eſt ordinē, ſeriemq́; cauſarū, cum cauſa cauſæ nexa rem ex ſe gignat. ea eſt ex omni æternitate fluens ueritas ſempiterna. quod cum ita ſit; nihil eſt factum, quod non futurum fuerit; eodemq́; modo nihil eſt futurum, cuius nō cauſas id ipſum efficientes natura contineat. ex quo intelligitur, ut fatum ſit non id, quod ſuperſtitioſe, ſed id quod phyſice dicitur, cauſa æterna rerū, cur & ea, quæ præterierunt, facta ſint, et, quæ inſtant, fiant, &, quæ ſequuntur, futura ſint. ita fit, ut & obſeruatione notari poſſit, quæ res quanque cauſam plerunque cōſequatur, etiam ſi non ſemper: nam id quidem difficile eſt affirmare. eaſdemq́; cauſas ueriſimile eſt rerum futurarum cerni ab ijs, qui aut per furorē eas, aut in quiete uideant. præterea cū fato omnia fiant, id quod alio loco oſtendetur: ſi quis modo talis poſſit eſſe, qui colligationem cauſarum omnium perſpiciat animo, nihil eum profecto fallet: qui enim teneat cauſas rerum futurarum, idem neceſſe eſt omnia teneat, quæ futura ſint. quod cum facere nemo niſi deus poſſit, relinquendum eſt homini, ut ſignis quibuſdam conſequentia declarantibus futura præſentiat: nō enim illa, quæ futura ſunt, ſubito exiſtunt; ſed eſt, quaſi rudentis explicatio, ſic traductio temporis nihil noui efficientis, et primū quidque replicantis. quod & ij uident, quibus naturalis diuinatio data eſt; & ij, quibus curſus rerum obſeruando notatus eſt. qui etſi cauſas ipſas non cernunt, ſigna tamē cauſarum, & notas cernunt: ad quas adhibita memo-

ria, & diligentia, ex monumentis ſuperiorum efficitur ea diuinatio, quæ artificioſa dicitur, extorum, fulgurũ, oſtentorum, ſignorumq; cœleſtium. nõ eſt igitur ut mirandum ſit, ea præſentiri à diuinantibus, quæ nuſquam ſint: ſunt.n. omnia, ſed tẽpore abſunt. atque ut in ſeminibus uis ineſt earum rerum, quæ ex ijs progignuntur: ſic in cauſis conditæ ſunt res futuræ, quas eſſe futuras aut concitata mens, aut ſoluta ſomno cernit, aut ratio, aut coniectura præſentit. atq; ut ij, qui ſolis, & lunæ, reliquorumq; ſiderum ortus, obitus, motuſq; cognorunt, quo quidque tempore eorum futurũ ſit, multo ante prædicunt: ſic qui curſum rerum, euentorumq; conſequentiam diuturnitate pertractata notauerũt, aut ſemper, aut, ſi id difficile eſt, plerunque, quòd ſi ne id quidẽ conceditur, non nunquam certe, quid futurũ ſit, intelligunt. Atque hæc quidẽ, et quædã huiuſmodi argumenta, cur ſit diuinatio, ducũtur à fato. À natura autem alia quædã ratio eſt: quæ docet, quãta ſit animi uis ſeiũcta à corporis ſenſibus: quod maxime cõtingit aut dormiẽtibus, aut mente permotis. ut.n. deorũ animi ſine oculis, ſine auribus, ſine lingua ſentiunt inter ſe, quid quiſque ſentiat; ex quo fit, ut homines, etiam cũ taciti optent aliquid, aut uoueãt, haud dubitẽt quin dij illud exaudiant: ſic animi hominum, cum aut ſomno ſoluti uacãt corpore, aut mente permoti per ſe ipſi liberi incitati mouentur, cernũt ea, quæ permiſti cũ corpore animi uidere nõ poſſunt. atque hãc quidem rationem naturæ difficile eſt fortaſſe traducere ad id genus diuinationis, quod ex arte profectum dicimus: ſed tamen id quoque rimatur quantũ poteſt Poſidonius, cum eſſe

cenſet in natura ſigna quædam rerum futurarum. ut enim Ceos accepimus ortum caniculæ diligenter quotannis ſolere ſeruare, conie̅cturamq; capere, ut ſcribit Pōticus Heraclides, ſalubris ne, an̄ peſtilens annus futurus ſit: nam ſi obſcurior quaſi caliginoſa ſtella extiterit, pingue & cōcretū eſſe cœlū, ut eius aſpiratio grauis, et peſtilens futura ſit: ſin illuſtris, & perlucida ſtella apparuit, ſignificari cœlum eſſe tenue, purumq;, & propterea ſalubre. Democritus autem cenſet ſapienter inſtituiſſe ueteres, ut hoſtiarum immolatarū inſpicerentur exta, quorū ex habitu, atque colore tum ſalubritatis, tū peſtilentiæ ſigna percipi, non nunquam etiam quæ ſit uel ſterilitas agrorum, uel fertilitas futura. quæ ſi à natura profecta, obſeruatio, atque uſus agnouit; multa afferre potuit dies, quæ animaduertendo notarentur: ut ille Pacuuianus, qui in Chryſe phyſicus inducitur, minime naturam rerum cognoſcere uideatur.

» Nam iſtis, qui linguam auium intelligunt,
» Pluſq; ex alieno iecore ſapiunt quàm ex ſuo,
» Magis audiendum quàm auſcultandum cenſeo.

cur quæſo? cum ipſe paucis interpoſitis uerſibus dicas ſatis luculente:

» Quidquid eſt hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat,
» Sepelit, recipitq; in ſeſe omnia, omniumq; idem eſt pater,
» Indidemq; eadem, quæ oriuntur, de integro, atque eodem occidunt.

quid eſt igitur, cur, cum domus ſit omnium una, eaq; communis, cumq; animi hominum ſemper fuerint, fu-

turiq; ſint, cur ij, quid ex quoque eueniat, & quid quanque rem ſignificet, perſpicere non poſſunt?

Hæc habui, inquit, de diuinatione quæ dicerem. nũc illa teſtabor, nõ me ſortilegos, neque eos, qui quæſtus cauſa hariolentur, ne pſychomãtia quidem, quibus Appius amicus tuus uti ſolebat, agnoſcere. non habeo denique nauci Marſum Augurem,

" *Non uicanos aruſpices, non de circo aſtrologos,*
" *Non Iſiacos coniectores, non interpretes ſomnium:*
" *Non enim ſunt ij aut ſcientia aut arte diuini,*
" *Sed ſuperſtitioſi uates, impudenteſq; harioli,*
" *Aut inertes, aut inſani, aut quibus egeſtas imperat:*
" *Qui ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrant uiam:*
" *Quibus diuitias pollicentur, ab ijs drachmã ipſi petũt:*
" *De his diuitijs ſibi deducãt drachmã, reddãt cætera.*

atque hæc quidem Ennius, qui paucis ante uerſibus eſſe deos cenſet, ſed eos non curare opinatur quid agat humanum genus. ego autem, qui & curare arbitror, & monere etiam, ac multa prædicere, leuitate, uanitate, malitia excluſa diuinationem probo. Quæ cũ dixiſſet Quintus, Præclare tu quidem, inquam, paratus,

Deſunt pauca quædam.

M. TVLLII CICERONIS DE DIVINATIONE LIBER II.

*Q*Værenti mihi, multumq́; & diu cogitanti, quanam re poſſem prodeſſe quàm plurimis, ne quando intermitterem cõſulere Reip. nulla maior occurrebat, quàm ſi optimarũ artium uias traderem meis ciuibus: quod compluribus iam libris me arbitror conſecutum. nam & cohortati ſumus, ut maxime potuimus, ad philoſophiæ ſtudium eo libro, qui eſt inſcriptus Hortenſius: &, quod genus philoſophandi minime arrogans, maximeq́; & conſtans, & elegans arbitraremur, quatuor Academicis libris oſtẽdimus. cumq́; fundamẽtum eſſet philoſophiæ poſitum in finibus bonorum, & malorum, perpurgatus eſt is locus à nobis quinque libris, ut, quid à quoque, & quid contra quenque philoſophum diceretur, intelligi poſſet. totidem ſubſecuti libri Tuſculanarum diſputationum, res ad beate uiuendum maxime neceſſarias aperuerũt: primus enim eſt de contemnenda morte, ſecundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus, quintus eum locum complexus eſt, qui totam philoſophiam maxime illuſtrat: docet enim, ad beate uiuendum uirtutem ſe ipſa eſſe cõtentã. quibus rebus editis, tres libri perfecti ſunt de natura deorum: in quibus omnis eius loci quæſtio continetur. quæ ut plene eſſet, cumulateq́; perfecta, de diuinatione in-

greſſi ſumus his libris ſcribere. quibus, ut eſt in animo, de fato ſi adiunxerimus, erit abunde ſatisfactum toti huic quæſtioni. atque his libris annumerãdi ſunt ſex de Rep. quos tunc ſcripſimus, cum gubernacula Reip. tenebamus: magnus locus, philoſophiæq; proprius, à Platone, Ariſtotele, Theophraſto, totaq; Peripateticorum familia tractatus uberrime. nam quid ego de Cõſolatione dicam? quæ mihi quidem ipſi ſanè aliquantũ medetur: cæteris item multum profuturam puto. interiectus etiam eſt nuper is, quem ad noſtrum Atticum de ſenectute miſimus. in primiſq;, quoniam philoſophia uir bonus efficitur, & fortis, Cato noſter in horum librorum numero ponendus eſt. cumq; Ariſtoteles, itemq; Theophraſtus, excellentes uiri cum ſubtilitate, tum copia, cum philoſophia dicendi etiã præcepta cõiunxerint; noſtri quoque oratorij libri in eundem numerum referẽdi uidentur. ita tres erunt de Oratore, quartus Brutus, quintus Orator. adhuc hæc erant: ad reliqua acri tendebamus animo, ſic parati, ut, niſi quæ cauſa grauior obſtitiſſet, nullum philoſophiæ locum eſſe pateremur, qui non latinis literis illuſtratus pateret. quod enim munus Reip. afferre maius, melius'ue poſſumus, quàm ſi docemus, atque erudimus iuuentutem? his præſertim moribus, atque temporibus: quibus ita prolapſa eſt, ut omnium opibus refrenanda, atque coercẽda ſit. nec uero id effici poſſe confido, quod ne poſtulandum quidem eſt, ut omnes adoleſcẽtes ſe ad hæc ſtudia cõuertant. pauci utinã: quorũ tamẽ in Rep. late patere poterit induſtria. equidem etiam ex ijs fructum capio laboris mei, qui iã ætate prouecti in noſtris libris acquieſcunt: quorum ſtu

dio legendi meum ſcribendi ſtudium uehemẽtius in dies incitatur: quos quidem plures, quàm rebar, eſſe cognoui. magnificum illud etiam, Romaniſq; hominibus glorioſum, ut græcis de philoſophia literis non egeãt. quod aſſequar profectò, ſi inſtituta perfecero. ac mihi quidẽ explicandæ philoſophiæ cauſam attulit grauis caſus ciuitatis, cũ in armis ciuilibus nec tueri meo more Remp. nec nihil agere poteram, nec, quid potius, quod quidem me dignum eſſet, agerem, reperiebã. dabunt igitur mihi ueniam mei ciues, uel gratiam potius habebunt, quòd, cũ eſſet in unius poteſtate Reſp. neque ego me abdidi, neque deſerui, neque afflixi; neque ita geſſi, quaſi homini, aut temporibus iratus; neque ita porrò aut adulatus, aut admiratus fortunã ſum alterius, ut me meæ pœniteret: id enim ipſum à Platone, philoſophiáq; didiceram, naturales eſſe conuerſiones quaſdam Rerumpublicarum, ut eæ tum à principibus tenerentur, tum à populis, aliquando à ſingulis. quod cum accidiſſet noſtræ Reip. tum priſtinis orbati muneribus hæc ſtudia renouare cœpimus, ut & animus moleſtijs hac potiſſimũ re leuaretur, & prodeſſemus ciuibus noſtris qua re cũque poſſemus. in libris enim ſententiam dicebamus, concionabamur, philoſophiam nobis pro Reip. procuratione ſubſtitutam putabamus. nunc, quoniam de Rep. cõſuli cœpti ſumus, tribuenda eſt opera Reip. uel omnis potius in ea cogitatio, & cura ponenda: tantum huic ſtudio relinquendum, quantum uacabit à publico officio & munere. ſed hæc aliàs pluribus: nunc ad inſtitutam diſputationem reuertamur. Nam cũ de diuinatione Q. frater ea diſſeruiſſet, quæ ſuperiore libro ſcripta ſunt,

ſatisq́; ambulatum uideretur, tum in bibliotheca, quæ in Lyceo eſt, aſſedimus. atque ego, Accurate tu quidem, inquam, Quinte, & Stoice Stoicorum ſententiam defendiſti: quodq́; me maxime delectat, plurimis noſtris exemplis uſus es, & ijs quidem claris, & illuſtribus. dicendum eſt mihi igitur ad ea, quæ ſunt à te dicta; ſed ita, nihil ut affirmem, quæram omnia, dubitans plerunque, & mihi ipſe diffidens: ſi enim aliquid certi haberem, quod dicerem; ego ipſe diuinarem, qui eſſe diuinationem nego. Etenim me mouet illud, quod in primis Carneades quærere ſolebat, quarumnam rerum diuinatio eſſet, earum ne, quæ ſenſibus perciperentur? at eas quidem cernimus, audimus, guſtamus, olfacimus, tangimus. nunquid ergo in ijs rebus eſt, quod prouiſione, aut permotione mentis magis, quàm natura ipſa ſentiamus? aut neſcio qui ille diuinus, ſi oculis captus ſit, ut Tireſias fuit, poſſit, quæ alba ſint, quæ nigra, dicere? aut, ſi ſurdus ſit, uarietates uocũ, aut modos noſcere? ad nullam igitur earum rerum, quæ ſenſu accipiuntur, diuinatio adhibetur. Atqui ne in ijs quidem rebus, quæ arte tractantur, diuinatione opus eſt. etenim ad ægros non uates, aut hariolos, ſed medicos ſolemus adducere. nec uero, qui tibijs, aut fidibus uti uolunt, ab aruſpicibus accipiunt earum tractationem, ſed à muſicis. eadem in literis ratio eſt, reliquiſq́; rebus, quarum eſt diſciplina. num cenſes eos, qui diuinare dicuntur, poſſe reſpondere, ſol maior ne, quàm terra ſit; an tantus, quãtus uideatur? lunaq́; ſuo lumine, an ſolis utatur? ſol, luna quem motum habeant? quem quinque ſtellæ, quæ errare dicuntur? nec hæc,

qui diuini habentur, profitentur ſe eſſe dicturos: nec eorum, quæ in geometria deſcribuntur, quæ uera, quæ falſa ſint: ſunt enim ea mathematicorum, non hariolorum. de illis uero rebus, quæ in philoſophia uerſantur, nunquid eſt quod quiſquam diuinorum aut reſpõdere ſoleat, aut conſuli, quid bonum ſit, quid malum, quid neutrum? ſunt enim hæc propria philoſophorum. quid de officio? num quis aruſpicem conſuluit, quemadmodum ſit cum parentibus, cum fratribus, cum amicis uiuendum? quemadmodum utendum pecunia? quemadmodum honore? quemadmodum imperio? ad ſapiẽtes hæc, non ad diuinos referri ſolent. quid, quæ à phyſicis, aut dialecticis tractantur, num quis eorum diuinare poteſt, unus ne mundus ſit, an plures? quæ ſint initia rerum, ex quibus naſcuntur omnia? phyſicorũ eſt iſta prudentia. quo modo autem mentientem, quem ψεύδομενον *uocant, diſſoluas? aut quemadmodum Soriti reſiſtas? quem, ſi neceſſe ſit latino uerbo, liceat acerualem appellare: ſed nihil opus eſt: ut enim ipſa philoſophia, & multa uerba Græcorum, ſic Sorites ſatis latino ſermone tritus eſt. ergo hæc quoque dialectici dicẽt, non diuini. quid? cum quæritur qui ſit optimus Reip. ſtatus, quæ leges, qui mores aut utiles, aut inutiles, aruſpices ne ex Etruria accerſentur, an principes ſtatuent, & delecti uiri, periti rerum ciuilium? quòd ſi nec earum rerum, quæ ſubiectæ ſenſibus ſunt, ulla diuinatio eſt; nec earum, quæ artibus continentur; nec earum, quæ in philoſophia diſſeruntur; nec earum, quæ in Rep. uerſantur: quarum rerum ſit, nihil prorſus intelligo: nã aut omnium debet eſſe, aut aliqua ei ma-*

teria danda eſt, in qua uerſari poſſit : ſed nec omnium diuinatio eſt, ut ratio docuit; nec locus, nec materia inuenitur, cui diuinationem præficere poſſimus. uide igitur, ne nulla ſit diuinatio. eſt quidẽ Græcus uulgaris in hanc ſententiam uerſus.

» *Bene qui conijciet, uatem hunc perhibeto optimum.*

num igitur, aut quæ tempeſtas impendeat, uates melius conijciet, quàm gubernator; aut morbi naturam acutius, quàm medicus; aut belli adminiſtrationem prudẽtius, quàm imperator, coniectura aſſequetur? ſed animaduerti Quinte, te caute, & ab ijs coniecturis, quæ haberent artem atque prudentiam, & ab ijs rebus, quæ ſenſibus aut artificijs perciperentur, abducere diuinationem, eamq́; ita diffinire, diuinationem eſſe earum rerum prædictionem, & præſenſionem, quæ eſſent fortuitæ. primum eodem reuolueris. nam & medici, & gubernatoris, & imperatoris præſenſio eſt rerum fortuitarum. num igitur aut aruſpex, aut augur, aut uates quis, aut ſomnians melius coniecerit, aut ex morbo euaſurum ægrotum, aut ex periculo nauem, aut ex inſidijs exercitum, quàm medicus, quàm gubernator, q̃ imperator? Atqui ne illa quidẽ diuinantis eſſe dicebas, uentos, aut imbres impendentes quibuſdam præſentire ſignis. in quo noſtra quędã Aratea memoriter à te pronunciata ſunt. etſi hæc ipſa fortuita ſunt: plerunque enim, non ſemper eueniunt. quæ eſt igitur, aut ubi uerſatur fortuitarum rerum præſenſio? quam diuinationẽ uocas. quæ.n. præſentiri aut arte, aut rationę, aut uſu, aut cõiectura poſſunt, ea non diuinis tribuendas putas, ſed peritis. ita relinquitur, ut ea fortuita diuinari

poſſint, quæ nulla nec arte, nec ſapientia prouideri poſſunt: ut ſi quis M. Marcellum illum, qui ter Cõſul fuit, multis annis ante dixiſſet naufragio eſſe periturum, diuinaſſet profecto: nulla enim arte alia, nec ſapientia id ſcire potuiſſet. talium ergo rerum, quæ in fortuna poſitæ ſunt, præſenſio diuinatio eſt. poteſt ne igitur earũ rerum, quæ nihil habent rationis, quare futuræ ſint, ulla eſſe præſenſio? quid eſt enim aliud fors, quid fortuna, quid caſus, quid euentus, niſi cum ſic aliquid cecidit, ſic euenit, ut uel non cadere, atque euenire, uel aliter cadere, atque euenire potuerit? quo modo ergo id, quod temere fit cæco caſu, & uolubilitate fortunæ, præſentiri, & prædici poteſt? medicus morbum ingraueſcẽtem ratione prouidet, inſidias imperator, tempeſtates gubernator: tamen hi ipſi ſæpe falluntur, qui nihil ſine certa ratione opinantur: ut agricola cum florem oleæ uidet, baccam quoque ſe uiſurum putat: non ſine ratione ille quidem: ſed non nunquam tamen fallitur. quòd ſi falluntur ij, qui nihil ſine aliqua probabili coniectura, ac ratione dicunt: quid exiſtimandum eſt de coniectura eorum, qui extis, aut auibus, aut oſtentis, aut oraculis, aut ſomnijs futura præſentiunt? non dum dico, quàm hæc ſigna nulla ſint, fiſſum iecoris, corui cantus, uolatus aquilæ, ſtellæ traiectio, uoces furentium, ſortes, ſomnia: de quibus ſingulis dicam ſuo loco, nunc de uniuerſis. qui poteſt prouideri, quidquam futurum eſſe, quod neque cauſam habet ullam, neque notá cur futurum ſit? ſolis defectiones, itemq; lunæ prædicuntur in multos annos ab ijs, qui ſiderum curſus, & motus numeris perſequuntur: ea enim prædicunt, quæ

natura neceſſitas perfectura eſt. uident ex conſtantiſſimo motu lunæ, quādo illa è regione ſolis facta incurrit in umbram terræ, quæ eſt meta noctis, ut eam obſcurari neceſſe ſit; quandoq; eadem luna ſubiecta ſoli, atque oppoſita noſtris oculis, eius lumē obſcuret; quo in ſigno quæque errantium ſtellarum, quoq; tempore futura ſit; qui exortus quoque die ſigni alicuius, aut qui occaſus futurus ſit. hæc qui ante dicunt, quā rationē ſequantur uides: qui theſaurū inuenturum, aut hæreditatem uenturam dicunt, quid ſequuntur? aut in qua rerum natura ineſt, id futurum? quòd ſi ea, quæ ſunt eiuſdem generis, habent aliquam talem neceſſitatem: quid eſt tandem, quod caſu fieri, aut forte fortuna putemus? nihil enim eſt tam contrarium rationi, & conſtantiæ, quàm fortuna: ut mihi ne in deū quidem cadere uideatur, ut ſciat quid caſu, & fortuito futurum ſit. ſi enim ſcit, certe illud eueniet. ſin certe eueniet, nulla fortuna eſt. eſt autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla eſt præſenſio. aut ſi negas eſſe fortunam, & omnia, quæ fiunt, quæq; futura ſunt, ex omni æternitate diffinita dicis eſſe fataliter: muta diffinitionem diuinationis, quam dicebas præſenſionem eſſe rerum fortuitarum. ſi enim nihil fieri poteſt, nihil accidere, nihil euenire, niſi quod ab omni æternitate certum fuerit eſſe futurum rato tempore: quæ poteſt eſſe fortuna? qua ſublata, qui locus eſt diuinationi? quæ à te fortuitarum rerum eſt dicta præſenſio. quanquam dicebas, omnia, quæ fierent, futura ue eſſent, fato contineri. anile ſanè, & plenum ſuperſtitionis fati nomen ipſum: ſed tamen apud Stoicos de iſto fato multa dicū=

tur. de quo aliàs: nūc quod neceſſe eſt. Si omnia fa= to: quid mihi diuinatio prodeſt? quod enim is, qui diui nat, prædicit, id uero futurum eſt: ut ne illud quidem ſciam quale ſit, quòd Deiotarum familiarem noſtrum ex itinere aquila reuocauit. qui niſi reuertiſſet, in eo cō claui ei cubādum fuiſſet, quod proxima nocte corruit. ruina igitur oppreſſus eſſet. at id neque, ſi fatū fuerat, effugiſſet, nec, ſi non fuerat, in eum caſum incidiſſet. quid ergo adiuuat diuinatio? aut quid eſt, quod me mo ueant aut ſortes, aut exta, aut ulla prædictio? ſi enim fatum fuit, claſſes populi R. bello Punico primo alterā naufragio, alteram à Pœnis depreſſam interire: etiā ſi tripudium ſoliſtimum pulli feciſſent, L. Iunio, & P. Clo dio Conſulibus claſſes tamen interiſſent. ſin, cū auſpicijs obtemperatum eſſet, interituræ claſſes non fuerunt, non interierunt fato. uultis autem omnia fato: nulla igi= tur eſt diuinatio. quòd ſi fatum fuit, bello Punico ſe= cundo exercitum populi R. ad lacum Traſimenū inte= rire: num id mutari potuit, ſi Flaminius Conſul ijs ſi= gnis, ijſq; auſpicijs, quibus pugnare prohibebatur, paruiſ ſet? certe potuit. aut igitur non fato interijt exercitus; mutari enim fata non poſſunt: aut, ſi fato, quod certe uobis ita dicendū eſt; etiam ſi obtemperaſſet auſpicijs, idem euenturū fuiſſet. ubi eſt igitur diuinatio iſta Stoi= corum? quæ, ſi fato omnia fiunt, nihil nos admonere po teſt, ut cautiores ſimus: quoquo enim modo nos geſſeri= mus, fiet tamen illud quod futurū eſt. ſin autem id po teſt flecti: nullum eſt fatū, ita ne diuinatio quidem, quo niam ea rerum futurarū eſt. nihil autem eſt pro certo futurum, quod poteſt aliqua procuratione accidere ne

fiat. Atque ego ne utilẽ quidẽ arbitror eſſe nobis futurarum rerum ſcientiam. quæ.n.uita fuiſſet Priamo, ſi ab adoleſcentia sciſſet quos euẽtus ſenectutis eſſet habiturus? abeamus à fabulis: propiora uideamus. clariſſimorum hominum noſtræ ciuitatis grauiſſimos exitus in Conſolatione collegimus. quid igitur? ut omittamus ſuperiores, M. ne Craſſo putas utile fuiſſe, tũ, cum maximis opibus, fortuniſq́; florebat, ſcire, ſibi, interfecto Publio filio, exercituq́; deleto, trãs Euphratem cum ignominia, & dedecore eſſe pereundum? an Cn. Pompeium cenſes tribus ſuis Cõſulatibus, tribus triũphis, maximarum rerum gloria, lætaturum fuiſſe, ſi ſciret ſe in ſolitudine Aegyptiorum trucidatũ iri amiſſo exercitu, poſt mortem uero ea conſecutura, quæ ſine lacrymis nõ poſſumus dicere? quid uero Cæſarem putamus? ſi diuinaſſet, fore ut in eo ſenatu, quem maiore ex parte ipſe cooptaſſet, in curia Pompeiana, ante ipſius Põpeij ſimulacrum, tot centurionibus ſuis inſpectantibus, à nobiliſſimis ciuibus, partim etiam à ſe omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret, ut ad eius corpus non modo amicorum, ſed ne ſeruorum quidem quiſquam accederet; quo cruciatu animi uitam acturum fuiſſe? certe igitur ignoratio futurorum malorum utilior eſt, quàm ſcientia. nam illud quidem dici, præſertim à Stoicis, nullo modo poteſt: non iſſet ad arma Pompeius: non tranſiſſet Craſſus Euphratem: non ſuſcepiſſet bellũ ciuile Cæſar. non igitur fatales exitus habuerunt. uultis autem euenire omnia fato: nihil ergo profuiſſet illis diuinare: atque etiam omnem fructum uitæ ſuperioris perdidiſſent: quid enim poſſet ijs eſſe lætum exitus ſuos

cogitantibus? ita, quoquo ſe uerterint Stoici, iaceat neceſſe eſt omnis eorum ſolertia. ſi enim, quod euenturum eſt, uel hoc uel illo modo poteſt euenire: fortuna ualet plurimum. quæ autem fortuita ſunt, certa eſſe non poſſunt. ſin autem certũ eſt, quid quaque de re, quoq́; tempore futurũ ſit: quid eſt, quod me adiuuent aruſpices, cum res triſtiſſimas portendi dixerint? Addũt ad extremum, omnia leuius caſura rebus diuinis procuratis. ſi enim nihil fit extra fatũ, nihil leuari re diuina poteſt. hoc ſentit Homerus, cum querentem Iouem inducit, quòd Sarpedonem filium à morte contra fatum eripere non poſſet. hoc idem ſignificat Græcus ille in eam ſententiam uerſus:

» *Quod fore paratum eſt, id ſummum exuperat Iouem. totum omnino fatum etiam Atellanio uerſu iure mihi eſſe irriſum uidetur. ſed in rebus tam ſeueris non eſt iocandi locus. concludatur ergo ratio. ſi enim prouideri nihil poteſt futurum eſſe eorum, quæ caſu fiũt, quia eſſe certa non poſſunt: diuinatio nulla eſt. ſin autem iccirco poſſunt prouideri, quia certa ſunt, & fatalia: rurſus diuinatio nulla eſt: eam enim tu fortuitarum rerum eſſe dicebas. Sed hæc fuerit nobis tanquam leuis armaturæ prima orationis excurſio: nũc cominus agamus: experiamur itaque, ſi poſſumus cornua cõmouere diſputationis tuæ. Duo enim genera diuinãdi eſſe dicebas, unũ artificioſum, alterum naturale, artificioſum cõſtare partim ex cõiectura, partim ex obſeruatione diuturna: naturale, quod animus arriperet, aut exciperet extrinſecus ex diuinitate, unde omnes animos hauſtos, aut acceptos, aut libatos haberemus. artificioſæ diuinationis illa ferè*

genera ponebas, extiſpicũ, eorumq́; , qui ex fulguribus, oſtentisq́; prædicerent, tum augurum, eorumq́; qui ſignis, aut ominibus uterentur : omneq́; genus coniecturale in hoc ferè genere ponebas. illud autem naturale aut concitatione mentis edi, & quaſi fundi uidebatur, aut animo per ſomnum ſenſibus & curis uacuo proui deri. duxiſti autem diuinationem omnem à tribus rebus, à deo, à fato, à natura. ſed tamen cũ explicare nihil poſſes, pugnaſti commentitiorum exemplorum mirifica copia. de quo primo hoc libet dicere. hoc ego philoſophi non arbitror, teſtibus uti : qui aut caſu ueri, aut malitia falſi, fictiq́; eſſe poſſunt. argumentis & rationibus oportet, quare quidque ita ſit, docere, nõ euentis, ijs præſertim, quibus mihi liceat non credere. ut ordiar ab aruſpicina, quam ego Reip. cauſa, cõmuniſq́; religiõnis colendã cenſeo : ſed ſoli ſumus : licet uerũ exquirere ſine inuidia, mihi præſertim de pleriſque dubitanti : inſpiciamus, ſi placet, exta primũ. perſuaderi igitur cuiquam poteſt, ea, quæ ſignificari dicũtur extis, cognita eſſe ab aruſpicibus obſeruatione diuturna? ecquã diuturna iſta fuit? aut quàm lõginquo tempore obſeruari potuit? aut quo modo eſt collata inter ipſos, quæ pars inimici, quæ pars familiaris eſſet, quod fiſſum periculũ, quod commodum aliquod oſtenderet? an hæc inter ſe aruſpices Etruſci, Elij, Aegyptij, Pœni contulerunt? at id, præterquam quod fieri non potuit, ne fingi quidem poteſt : alios enim alio more uidemus exta interpretari, nec eſſe unam omnium diſciplinam. & certe, ſi eſt in extis aliqua uis, quæ declaret futura : neceſſe eſt, eam aut cũ rerũ natura eſſe coniunctã, aut con-

formari quodã modo numini deorum. atqui diuina cũ rerum natura tanta, tamq; præclara in omnes partes, motuſq; diffuſa, quid habere poteſt commune, non dicam gallinaceum fel, (ſunt enim, qui uel argutiſſima hæc exta eſſe dicant) ſed tauri opimi iecur, aut cor, aut pulmo quid habet naturale, quod declarare poſſit quid futurum ſit? Democritus tamen non inſcite nugatur ut phyſicus: quo genere nihil arrogantius.

» *Quod eſt ante pedes, nemo ſpectat: cœli ſcrutantur plagas.*

uerum is tamen habitu extorum, & colore declarari cenſet, hoc duntaxat, pabuli genus, & earum rerum, quas terra procreet, uel ubertatem, uel tenuitatem: ſalubritatem etiam, aut peſtilentiam extis ſignificari putat. ò mortalem beatum: cui certo ſcio ludum nũquã defuiſſe. hũccine hominem tantis delectatum eſſe nugis, ut non uideret, tum futurũ id ueriſimile, ſi omniũ pecudum exta eodem tempore in eundem habitũ ſe, coloremq; cõuerterent? ſed ſi eadem hora aliæ pecudis iecur nitidum, atque plenũ eſt, aliæ horridum, & exile: quid eſt, quod declarari poſſit habitu extorum, & colore? an hoc eiuſdem modi eſt, quale Pherecydeũ illud, quod eſt à te dictum? qui cum aquam uidiſſet ex puteo hauſtã, terræ motum dixit futurum. parum, credo, impudenter, quòd, cum factus eſſet motus, dicere audet quæ uis id effecerit: etiam ne, futurum eſſe, aquæ iugis colore præſentiunt? multa iſtiuſmodi dicuntur in ſcholis: ſed credere omnia uide ne non ſit neceſſe. uerum ſint ſanè iſta Democritea uera. quãdo ea nos extis exquirimus? aut quãdo aliquid eiuſmodi ab aruſpice in-

ſpectis extis audiuimus? ab aqua, aut ab igni pericula monent: tum hæreditates, tum damna denunciant: fiſſum familiare, & uitale tractant: caput iecoris ex omni parte diligentiſſime conſiderant: ſi uero id non eſt inuẽtum, nihil putant accidere potuiſſe triſtius. hæc obſeruari certe non potuerũt, ut ſupra docui. ſunt igitur artis inuenta, non uetuſtatis; ſi eſt ars ulla rerum incognitarum. Cum rerum autem natura quam cognationem habent? quæ ut uno conſenſu iuncta ſit, & continens, quod uideo phyſicis placuiſſe, eiſq; maxime, qui omne, quod eſſet, unum eſſe dixerunt: quid habere mundum poteſt cum theſauri inuentione coniunctũ? ſi enim extis pecuniæ mhi amplificatio oſtenditur, idq; fit natura: primum exta ſunt coniuncta mundo, deinde meum lucrum natura rerum continetur. non ne pudet phyſicos hæc dicere? ut enim iam ſit aliqua in natura rerum cognatio, quam eſſe concedo: multa enim Stoici colligunt: nam & muſculorum iecuſcula bruma dicuntur augeri, & puleium aridum floreſcere ipſo brumali die, & inflatas rumpi ueſiculas, & ſemina malorum, quæ in his medijs incluſa ſint, in contrarias partes ſe uertere: iam neruos in fidibus alijs pulſis reſonare alios; oſtreiſq; & conchilijs omnibus contingere, ut cum luna creſcant pariter, pariterq; decreſcant; arboreſq; ut hiemali tempore, cum luna ſimul ſeneſcentes, quia tum exſiccatæ ſint, tempeſtiue cædi putentur. quid de fretis, aut de marinis æſtibus plura dicam? quorum acceſſus & receſſus lunæ motu gubernantur. ſexcenta licet eiuſmodi proferri, ut diſtantium rerum cognatio naturalis appa

reat. demus hoc: nihil enim huic diſputationi aduerſatur. nũ etiam, ſi fiſſum cuiuſdammodi fuerit in iecore, lucrum oſtenditur? qua ex cognatione naturæ, & quaſi concentu, atque conſenſu, quam συμπάθειαν *Græci appellant, conuenire poteſt aut fiſſum iecoris cum lucello meo, aut meus quæſticulus cum cœlo, terra, rerumq; natura? concedam hoc ipſum, ſi uis: etſi magnam iacturam cauſæ fecero, ſi ullam eſſe conuenientiam naturæ cum extis conceſſero: ſed tamen eo conceſſo, qui euenit, ut is, qui impertire uelit, conuenientem hoſtiam rebus ſuis immolet? hoc erat, quod ego non rebar poſſe diſſolui. at quàm feſtiue diſſoluitur. pudet me non tui quidem, cuius etiam memoriam admiror; ſed Chryſippi, Antipatri, Poſidonij, qui idem iſtuc quidem dicũt, quod eſt dictũ à te, ad hoſtiam deligendam ducem eſſe uim quãdam ſentientem atque diuinã, quæ toto confuſa mũdo ſit. illud uero multo etiam melius, quod & à te uſurpatum eſt, & dicitur ab illis: cùm immolare quiſpiam uelit, tũ fieri extorũ mutationem, ut aut abſit aliquid, aut ſuperſit: deorũ enim numini parere omnia. hæc, mihi iam crede, ne aniculæ quidem exiſtimant. an cenſes, eundem uitulum ſi alius delegerit, ſine capite iecur inuenturum; ſi alius, cũ capite? hæc deceſſio capitis, aut acceſſio ſubito ne fieri poteſt, ut ſe exta ad immolantis fortunã accõmodent? non perſpicitis aleam quandam ineſſe hoſtijs deligendis, præſertim cum res ipſa doceat? cum enim triſtiſſima exta ſine capite fuerunt, quibus nihil uidetur eſſe dirius: proxima hoſtia litatur ſæpe pulcherrime. ubi illæ minæ ſuperiorũ extorum? aut quæ tam ſubita facta eſt deo=*

rum tanta placatio? ſed affers, in tauri opimi extis immolante Cæſare cor non fuiſſe: id quia non potuerit accidere, ut ſine corde uictima illa uiueret, iudicandũ eſſe tũ interiſſe cor cum immolaretur. qui fit, ut alterũ intelligas, ſine corde non potuiſſe bouem uiuere: alterũ non uideas, cor ſubito non potuiſſe neſcio quò auolare? ego enim poſſum uel neſcire, quæ uis ſit cordis ad uiuendũ; uel ſuſpicari, contactũ aliquo morbo bouis exile, & exiguũ, & uietum cor, & diſſimile cordis fuiſſe: tu uero quid habes, quare putes, ſi paulo ante cor fuerit in tauro opimo, ſubito id in ipſa immolatione interiſſe? an, quòd aſpexit ueſtitu purpureo excordẽ Cæſarem, ipſe corde priuatus eſt? urbem philoſophiæ, mihi crede, proditis, dum caſtella defenditis. nam dum aruſpicinam ueram eſſe uultis, phyſiologiam totam peruertitis. caput eſt in iecore, cor in extis: iam abſcedet, ſimul ac molam, & uinum inſperſeris. deus id eripiet, uis aliqua conficiet, aut exedet. non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum ſubito occidat. quis hoc phyſicus dixit unquã? aruſpices dicũt. his igitur, q̃ phyſicis, potius credẽdũ exiſtimas? quid, cũ pluribus dijs immolatur, qui tandem euenit, ut litetur alijs, alijs non litetur? quæ autem inconſtantia deorũ eſt, ut primis minentur extis, bene promittant ſecundis? aut tanta inter eos diſſenſio, ſæpe etiam inter proximos, ut Apollinis exta bona ſint, Dianæ non bona? quid eſt tam perſpicuum, quàm, cum fortuito hoſtiæ adducantur, talia cuique exta eſſe, qualis cuique obtigerit hoſtia? at enim id ipſum habet aliquid diuini, quæ

cuique hoſtia obtingat, tanquam in ſortibus quæ cui du catur. mox de ſortibus. quanquam tu quidem non hoſtiarum caſum confirmas ſortium ſimilitudine, ſed infirmas ſortes collatione hoſtiarum. an, cum in Aequi*melium miſimus qui afferat agnũ, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non caſu, ſed duce deo ſeruus deducitur? nam ſi caſum in eo quoque dicis eſſe, quaſi ſortem quãdam cum deorum uoluntate coniunctã: do leo tantam* Stoicos *noſtros* Epicureis *irridendi ſui facultatem dediſſe: non enim ignoras, quàm iſta derideant. & quidem illi facilius facere poſſunt: deos enim ipſos iocandi cauſa induxit* Epicurus *perlucidos, & perflabiles, & habitantes, tãquam inter duos lucos, ſic inter duos mundos propter metum ruinarum: eosq; habere putat eadem membra, quæ nos, nec ullum uſum habere membrorum. ergo is circuitione quadam deos tollens, recte non dubitat diuinationem tollere. ſed non, ut hic ſibi conſtat, item* Stoici*: illius enim deus nihil habens nec ſui, nec alieni negotij, non poteſt hominibus diuinationem impertire: ueſter autem deus poteſt non impertire, ut nihilo minus mundum regat, & hominibus conſulat. cur igitur uos inducitis in eas captiones, quas nunquam explicetis? ita enim, cum magis properant, concludere ſolent. ſi dij ſunt, eſt diuinatio. ſunt autem dij, eſt ergo diuinatio. multo eſt probabilius: non eſt autem diuinatio, non ſunt ergo dij. uide, quàm temere committãt, ut, ſi nulla ſit diuinatio, nulli ſint dij; diuinatio enim perſpicue tollitur; deos eſſe, retinẽdum eſt. atque hac extiſpicũ diuinatione ſublata, omnis aru-*

ſpicina ſublata eſt. oſtenta enim ſequuntur, & fulgura. ualet autẽ in fulguribus obſeruatio diuturna: in oſtentis ratio, plerunque coniectura adhibetur. quid eſt igitur, quod obſeruatum ſit in fulgure? cœlum in XVI *partes diuiſerunt* Etruſci. *facile id quidẽ fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare, poſt idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte ueniſſet. primũ id quid intereſt? deinde quid ſignificat? non ne perſpicuum eſt, ex prima admiratione hominum, quòd tonitrua, iactusq; fulminum extimuiſſent, credidiſſe ea efficere rerum omnium præpotentem* Iouem? *itaque in noſtris commentarijs ſcriptum habemus:* Ioue *tonante, fulgurante, comitia populi habere nefas. hoc fortaſſe* Reip. *cauſa conſtitutũ eſt: comitiorum enim non habẽdorum cauſas eſſe uoluerunt: itaque comitiorum ſolum uitium eſt fulmen: quod idem omnibus rebus optimum auſpicium habemus, ſi ſiniſtrum fuerit. de auſpicijs alio loco: nũc de fulguribus. quid igitur minus à phyſicis dici debet, quàm quidquam certi ſignificari rebus incertis? non enim te puto eſſe eum, qui* Ioui *fulmen fabricatos eſſe* Cyclopas *in* Aetna *putes. nam eſſet mirabile, quo modo* Iupiter *toties iaceret, cum unum haberet. nec uero fulminibus homines, quid aut faciẽdum eſſet, aut cauendum, moneret. placet enim* Stoicis, *eos anhelitus terræ, qui frigidi ſint, cum fluere cœperint, uentos eſſe: cũ autem ſe in nubem induerint, eiusq; tenuiſſimam quanque partem cœperint diuidere, atque diſrũpere, idq; crebrius facere, & uehementius, tum & fulgura, & tonitrua exiſtere: ſi autem nubium conflictu ardor expreſſus ſe emiſerit, id eſſe fulmen. quod igitur*

ui naturæ, nulla conſtantia, nullo rato tempore uidemus effici, ex eo ſignificationem rerum cõſequentium quærimus? ſcilicet, ſi iſta Iupiter ſignificaret, tã multa fruſtra fulmina emitteret. quid enim proficit, cum in medium mare fulmen iecit? quid, cum in altiſſimos montes? quod plerunque fit. quid, cum in deſertas ſolitudines? quid, cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne obſeruantur quidem? at inuentum eſt caput in Tiberi. *quaſi ego artem aliquam iſtorum eſſe negem. diuinationem nego. cœli enim diſtributio, quam ante dixi, & certarum rerum notatio docet unde fulmẽ uenerit, quò conceſſerit: quid ſignificet autem, nulla ratio docet. Sed urges me meis uerſibus.*

» *Nam pater altitonans ſtellanti nixus olympo,*
» *Ipſe ſuos quondam tumulos, ac templa petiuit,*
» *Et Capitolinis iniecit ſedibus ignes.*

tum ſtatua Nattæ, tũ ſimulacra deorum, Romuluſq́;, et Remus cũ altrice belua ui fulminis icti conciderunt, deq́; his rebus aruſpicum extiterũt reſponſa ueriſſima. mirabile autem illud, quòd eo ipſo tempore, quo fieret iudicium coniurationis in ſenatu, ſignum Iouis biennio poſt, quàm erat locatum, in Capitolio collocabatur. tu igitur animum induces (ſic enim mecũ agebas) cauſam iſtam & contra facta tua, & contra ſcripta defendere? frater es. eo uereor. uerum quid tibi hic tandem nocet? res ne, quæ talis eſt; an ego, qui uerum explicari uolo? itaque nihil contra dico: à te rationem totius aruſpicinæ peto. ſed te mirificam in latebram coniecisti. quod .n. intelligeres fore ut premerem te, cũ ex te cauſam uniuſcuiuſque diuinationis exquirerem; multa uer

ba feciſti; te, cũ res uideres, rationem cauſamq; nõ quæ-rere; quid fieret, nõ cur fieret, ad rem pertinere: quaſi ego aut fieri concederem; aut eſſet philoſophi, cauſam, cur quidque fieret, nõ quærere. et eo quidem loco et pro gnoſtica noſtra pronunciabas, & genera herbarũ, Scã-moneam, Ariſtolochiamq; radicem; quarum cauſam ignorares, uim & effectũ uideres. diſſimile totum. nam & prognoſticorũ cauſas perſecuti ſunt et Boethus Stoi-cus, qui eſt à te nominatus, et noſter etiam Poſidonius. & ſi cauſæ non reperiantur iſtarum rerum, res tamen ipſæ obſeruari animaduertiq; poſſunt. Nattæ uero ſta-tua, aut æra legum de cœlo tacta quid habent obſerua tum, ac uetuſtum? Pinarij Nattæ nobiles. à nobilitate igitur periculum. hoc tamen callide Iupiter cogitauit. Romulus lactens fulmine ictus. urbi igitur periculum oſtenditur, ei, quam ille condidit. quàm ſcite per notas nos certiores facit Iupiter? at eodem tempore ſignum Iouis collocabatur, quo coniuratio indicabatur. & tu ſcilicet mauis numine deorũ id factum, quàm caſu ar-bitrari? & redemptor, qui colũnam illam de Cotta & de Torquato conduxerat faciendam, non inertia, aut inopia tardior fuit, ſed à dijs immortalibus ad iſtã horam reſeruatus eſt? nõ equidẽ planè deſpero iſta eſſe uera, ſed neſcio, & diſcere à te uolo. nam cum mihi quædam caſu uiderentur ſic euenire, ut prædicta eſ-ſent à diuinantibus: dixiſti multa de caſu; ut, ueneri-um iaci poſſe caſu, quatuor talis iactis; quadringen-tis, centum uenerios non poſſe caſu conſiſtere. primum neſcio, cur non poſſint: ſed non pugno: abundas enim ſimilibus: habes & reſperſionem pigmentorum, et ro-

ſtrum ſuis, & alia permulta. idem Carneadem fingere dicis de capite Paniſci. quaſi non potuerit id euenire caſu, & nō in omni marmore neceſſe ſit ineſſe uel Praxitelia capita. illa enim ipſa efficiũtur detractione: nec quidquam illuc affertur à Praxitele: ſed cũ multa ſunt detracta, & ad lineamenta oris peruentum eſt, tum intelligas, illud, quod iam expolitum ſit, intus fuiſſe. poteſt igitur tale aliquid etiam ſua ſponte in lapicidinis Chiorum extitiſſe. ſed ſit hoc fictum. quid? in nubibus nunquid animaduertiſti leonis formam, aut hippocentauri? poteſt igitur, quod modo negabas, ueritatem caſus imitari. Sed quoniam de extis & fulguribus ſatis eſt diſputatum, oſtenta reſtant, ut tota aruſpicina ſit pertractata. Mulæ partus prolatus eſt à te: res mirabilis, propterea quia non ſæpe fit: ſed ſi fieri non potuiſſet, facta non eſſet. atque hoc contra omnia oſtenta ualeat, nunquam, quod fieri non potuerit, eſſe factum; ſin potuerit, non eſſe mirandum: cauſarum enim ignoratio in re noua mirationem facit: eadem ignoratio ſi in rebus uſitatis eſt, nō miramur: nam qui mulam peperiſſe miratur, is, quomodo equa pariat, aut omnino quæ natura partum animantis faciat, ignorat: ſed, quod crebro uidet, non miratur, etiam ſi, cur fiat, neſcit: quòd autem non uidit, id ſi euenerit, oſtentum eſſe cenſet. utrum igitur, cum concepit mula, an cum peperit, oſtentum eſt? conceptio contra naturam fortaſſe, ſed partus propè neceſſarius. Sed quid plura? ortum uideamus aruſpicinæ: ſic facillime, quid habeat auctoritatis, indicabimus. Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, cum terra araretur, &

ſulcus

ſulcus altius eſſet impreſſus, extitiſſe repente, & eum affatus eſſe, qui arabat. is autem Tages*, ut in libris eſt* Etruſcorum*, puerili ſpecie dicitur uiſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia. eius aſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremq; maiorem cum admiratione edidiſſet, concurſum eſſe factum, totamq; breui tempore in eum locum* Etruriam *conueniſſe: tũ illum plura locutũ multis audientibus, qui omnia eius uerba exceperint, literiſq; mãdauerint: omnem autem orationem fuiſſe eã, qua aruſpicinæ diſciplina contineretur: eã poſtea creuiſſe rebus nouis cognoſcendis, & ad eadem illa principia referendis. hæc accepimus ab ipſis: hæc ſcripta conſeruant: hunc fontem habent diſciplinæ. nũ ergo opus eſt ad hæc referenda* Carneade*? num* Epicuro*? eſt ne quiſquam ita deſipiens, qui credat exaratũ eſſe, deũ dicam, an hominem? ſi deum, cur ſe contra naturam in terram abdiderit, ut patefactus aratro lucem aſpiceret? quid? idem non ne poterat deus hominibus diſciplinam ſuperiore ex loco tradere.? ſi autem homo ille* Tages *fuit, quonam modo potuit terra oppreſſus uiuere? unde porrò illa potuit, quæ docebat alios, ipſe didiciſſe? ſed ego inſipientior, quàm illi ipſi, qui iſta credunt, qui quidem contra eos tam diu diſputem. uetus autem illud* Catonis *admodũ ſcitum eſt, qui mirari ſe aiebat, quòd non rideret aruſpex, aruſpicem cum uidiſſet. quota enim quæque res euenit prædicta ab his? aut, ſi euenit quippiam, quid afferri poteſt, cur non caſu id euenit?* Rex Pruſias*, cum* Annibali *apud eum exulãti pugnare placeret, negabat ſe audere, quòd exta prohiberent. an tu, inquit, carũculæ uitulinæ mauis,*

quàm imperatori ueteri credere? quid? ipſe Cæſar, cũ à ſummo aruſpice moneretur, ne in Africã ante brumam tranſmitteret, nõ ne tranſmiſit? quod ni feciſſet, unũ in locum omnes aduerſariorũ copiæ conueniſſent. quid ego aruſpicum reſponſa cõmemorem, (poſſum equidem innumerabilia) quæ aut nullos habuerũt exitus, aut contrarios? hoc ciuili bello dij immortales q̃ multa luſerunt? quæ nobis in Græciam Roma reſpõſa aruſpicũ miſſa ſunt? quæ dicta Pompeio? etenim ille admodum extis, & oſtentis mouebatur. non lubet cõmemorare, nec uero neceſſe eſt, tibi præſertim, qui interfuiſti: uides tamen omnia ferè cõtra, ac dicta ſunt, eueniſſe. Sed hæc hactenus: nũc ad oſtenta ueniamus. Multa me Cõſule à me ipſo ſcripta recitaſti: multa ante Marſicũ bellum à Siſenna collecta attuliſti: multa ante Lacedæmoniorum malam pugnam in Leuctris à Calliſthene cõmemorata dixiſti. de quibus dicam equidem ſingulis, quoad uidebitur: ſed dicendum etiam eſt de uniuerſis. quæ eſt enim iſta à dijs profecta ſignificatio, et quaſi denunciatio calamitatum? quid autem ea uolunt dij immortales primum ſignificantes, quæ ſine interpretibus non poſſumus intelligere; deinde ea, quæ cauere nequeamus? at hoc ne homines quidem probi faciunt, ut amicis impendentes calamitates prædicant, quas illi effugere nullo modo poſſint: ut medici, quanquam ſæpe intelligunt, tamen nunquam ægris dicunt illo morbo eos eſſe morituros: omnis enim prædictio mali tum probatur, cum ad prædictionem cautio adiungitur. quid igitur aut oſtenta, aut eorum interpretes uel Lacedæmonios olim, uel nuper noſtros adiuue

runt? quæ ſi ſigna deorum putanda ſunt, cur tam obſcura fuerũt? ſi enim, ut intelligeremus, quid eſſet euenturum: aperte declarari oportebat, aut ne occulte quidem, ſi ea ſciri nolebant. Iam uero coniectura omnis, in qua nititur diuinatio, ingenijs hominũ in multas, ac diuerſas, aut etiam contrarias partes ſæpe deducitur. ut enim in cauſis iudicialibus alia eſt coniectura accuſatoris, alia defenſoris, & tamen utriuſque credibilis: ſic in omnibus ijs rebus, quæ coniectura inueſtigari ſolent, anceps reperitur oratio. quas autem res tum natura, tum caſus affert, non nunquam etiam errorem creat ſimilitudo: magna ſtultitia eſt, earum rerum deos facere effectores, cauſas rerum non quærere. tu uates Bœotius credis Lebadiæ uidiſſe ex gallorum gallinaceorum cantu uictoriam eſſe Thebanorum, quia galli uicti ſilere ſolent, canere uictores. hoc igitur per gallinas Iuppiter tantæ ciuitati ſignum dabat? an illæ aues, niſi cum uicerint, canere non ſolent? at tũ canebant, nec uicerant. id enim inquies oſtentum. magnũ uero: quaſi piſces, non galli cecinerint. quod autem eſt tempus, quo illi nõ cantent, uel nocturnum, uel diurnum? quòd ſi uictores alacritate, & quaſi lætitia ad canendum excitantur: potuit accidiſſe alia quoque lætitia, qua ad cantum mouerentur. Democritus quidem optimis uerbis cauſam explicat, cur ante lucẽ galli canãt: depulſo enim de pectore, & in omne corpus diuiſo, & modificato cibo, cãtus edere quiete ſatiatos: qui quidẽ ſilentio noctis, ut ait Ennius, fauent faucibus ruſſis: cãtu, plauſuq; premunt alas. cum igitur hoc animal tam ſit canorũ ſua ſpõte, quid in mentem uenit Calliſthen

dicere deos gallis ſignum dediſſe cantandi? cùm id uel natura, uel caſus efficere potuiſſet. ſanguinem pluiſſe ſe natui nunciatum eſt, atratum fluuium fluxiſſe ſanguine, deorum ſudaſſe ſimulacra: num cenſes his nuncijs Thalem, aut Anaxagoram, aut quenquam phyſicũ crediturum fuiſſe? nec enim ſanguis, nec ſudor niſi è corpore eſt. ſed & decoloratio quædam ex aliqua contagione terrena maxime poteſt ſanguinis ſimilis eſſe; & humor allapſus extrinſecus, ut in tectorijs uidemus auſtro, ſudorem imitari. atque hæc in bello plura, & maiora uidentur timentibus: eadem nõ tam animaduertũtur in pace. accedit illud etiam, quòd in metu, & periculo cum creduntur facilius, tum fingũtur impunius. nos autem ita leues, atque incõſiderati ſumus, ut, ſi mures corroſerint aliquid, quorum eſt opus hoc unũ, monſtrum putemus. ante uero Marſicum bellum, quòd clypeos Lanuuij, ut à te eſt dictum, mures roſiſſent, maximum id portentum aruſpices eſſe dixerunt. quaſi uero quidquam interſit, mures, diem & noctem aliquid rodentes, ſcuta an cribra corroſerint. nam ſi iſta ſequimur; quòd Platonis Politiã nuper apud me mures corroſerint, de Rep. debui pertimeſcere; aut, ſi Epicuri de uoluptate liber corroſus eſſet, putarem annonam in macello cariorem fore. an uero illa nos terrent, ſi quãdo aliqua portentoſa aut ex pecude, aut ex homine nata dicuntur? quorũ omnium, ne ſim longior, una ratio eſt. quidquid enim oritur, qualecunque eſt, cauſam habeat à natura neceſſe eſt: ut etiam ſi præter cõſuetudinem extiterit, præter naturam tamen nõ poſſit exiſtere. cauſam igitur inueſtigato in re noua, atq; admi-

rabili, ſi poteris: ſi nullā reperies, illud tamen exploratum habeto, nihil fieri potuiſſe ſine cauſa: eumq́; errorem, quem tibi rei nouitas attulerit, naturæ ratione depellito. ita te nec terræ fremitus, nec cœli diſceſſus, nec lapideus, aut ſanguineus imber, nec traiectio ſtellæ, nec faces uiſæ terrebunt. quarū omnium cauſas ſi à Chryſippo quæram, ipſe ille diuinationis auctor nunquam illa dicet facta fortuito, naturalemq́; rationem omniū reddet: nihil enim fieri ſine cauſa poteſt: nec quidquā fit, quod fieri non poteſt: nec, ſi id factū eſt, quod fieri potuit, portentum debet uideri: nulla igitur portenta ſunt. nam ſi, quod raro fit, id portentū putandum eſt, ſapientem eſſe portentū eſt: ſæpius enim mulam pepeiſſe arbitror, q̄ ſapientem fuiſſe. illa igitur ratio cōcluditur; nec id, quod nō potuerit fieri, factū unquā eſſe; nec, quod potuerit, id portentū eſſe; ita omnino nullum eſſe portentum. quod etiam coniector quidam & interpres portentorum non inſcite dicitur ei reſpondiſſe, qui cū ad eū retuliſſet quaſi oſtentū, quòd anguis domi uectem circūuectus fuiſſet, tū eſſet, inquit, oſtentū, ſi anguem uectis circūplicaſſet. hoc ille reſponſo ſatis aperte declarauit, nihil habendū eſſe portentū, quod fieri poſſet. C. Gracchus ad M. Pōponiū ſcripſit, duobus anguibus domi cōprehenſis, aruſpices à patre conuocatos. qui magis anguibus, q̄ lacertis, q̄ muribus? quia ſunt hæc quotidiana, angues nō itē. quaſi uero referat, quod fieri poteſt, quàm id ſæpe fiat. ego tamen miror, ſi emiſſio fœminæ anguis mortem afferebat Ti. Graccho, emiſſio autem maris anguis erat mortifera Corneliæ, cur alterutram emiſerit: nihil enim ſcribit reſpondiſſe aru-

ſpices, ſi neuter anguis emiſſus eſſet, quid eſſet futurũ. at mors inſecuta Gracchũ eſt. cauſa quidem credo aliqua morbi grauioris, non emiſſione ſerpentis: neque enim tãta eſt infelicitas aruſpicũ, ut ne caſu quidẽ unquam fiat, quod futurum illi eſſe dixerint. nã illud mirarer, ſi crederem, quòd apud Homerũ Calchantem dixiſti ex paſſerum numero belli Troiani annos auguratum: de cuius coniectura ſic apud Homerum, ut nos otióſi conuertimus, loquitur Agamemnon:

» Ferte uiri, & duros animo tolerate labores,
» Auguris ut noſtri Calchantis fata queamus
» Scire ratos ne habeant, an uanos pectoris orſus:
» Nanque omnes memori portentũ mente retentant,
» Qui non funeſtis liquerunt lumina fatis.
» Argolicis primum ut ueſtita eſt claſſibus Aulis,
» Quæ Priamo cladem, & Troiæ, peſtemq; ferebant;
» Nos circum latices gelidos fumantibus aris,
» Aurigeris diuum placantes numina tauris,
» Sub platano umbrifera, fons unde emanat aquai,
» Vidimus immani ſpecie, tortuq; draconem
» Terribilem, Iouis ut pulſu penetrabat ab ara:
» Qui platani in ramo foliorum tegmine ſeptos
» Corripuit pullos: quos cum conſumeret octo,
» Nona ſuper tremulo genitrix clangore uolabat:
» Cui ferus immani laniauit uiſcera morſu.
» Hunc, ubi tam teneros uolucres, matremq; peremit,
» Qui luci ediderat, genitor Saturnius idem
» Abdidit, & duro formauit tegmine ſaxi.
» Nos autem timidi ſtantes mirabile monſtrum
» Vidimus in medijs diuum uerſarier aris.

» Tum Calchas hæc eſt fidenti uoce locutus.
» Quidnam torpentes ſubito obſtupuiſtis Achiui?
» Nobis hæc portenta deum dedit ipſe creator,
» Tarda & ſera nimis, ſed fama ac laude perenni.
» Nam quot aues tetro mactatas dente uidetis,
» Tot nos ad Troiam belli exanclabimus annos:
» Quæ decumo cadet, & pœna ſatiabit Achiuos.
» Edidit hæc Calchas: quæ iam matura uidetis.

quæ tandem iſta auguratio eſt ex paſſeribus annorum potius, quàm aut menſium, ant dierum? cur autem de paſſerculis coniecturam facit, in quibus nullum erat monſtrum; de dracone ſilet, qui, id quod fieri non potuit, lapideus dicitur factus? poſtremo quid ſimile habet paſſer annis? nā de angue illo, qui Syllæ apparuit immolanti, utrūque memini, & Syllā, cū in expeditionem educturus eſſet, immolauiſſe, & anguem ab ara extitiſſe, eoq; die rem præclare eſſe geſtam nō aruſpicis cōſilio, ſed imperatoris. atque hæc oſtentorū genera mirabile nihil habent: quæ cū facta ſunt, tū ad cōiecturā aliqua interpretatione reuocātur: ut, illa tritici grana in os pueri Midæ cōgeſta, aut apes quas dixiſti in labris Platonis pueri conſediſſe, non tam mirabilia ſint, quàm coniecta belle: quæ tamen uel ipſa falſa eſſe; uel illa, quæ prædicta ſunt, fortuito accidiſſe potuerūt. de ipſo Roſcio poteſt illud quidem eſſe falſum, ut circūligatus fuerit angui: ſed ut in cunis fuerit anguis, nō tā eſt mirū, in Selonio præſertim, ubi apud focū angues nundinari ſolent. nam quod aruſpices reſponderūt, nihil illo clarius, nihil nobilius fore: miror deos immortales hiſtrioni futuro claritatem oſtendiſſe, nullam oſten-

diſſe Africano. Atque etiam à te Flaminiana oſtenta collecta ſunt, quòd ipſe, & equus eius repente cōciderit: non ſanè hoc quidem mirabile: quòd euelli primi haſtati ſignum non potuerit: timide fortaſſe ſignifer euellebat, quod fidenter infixerat. Nā Dionyſij equus quid attulit admirationis, quòd emerſit ex flumine? quodq; habuit apes in iuba? ſed quia breui tempore regnare cœpit; quod caſu acciderat, uim habuit oſtenti. At Lacedæmonijs in Herculis fano arma ſonuerūt, eiuſdemq; dei Thebis ualuæ clauſæ ſubito ſe aperuerunt: eaq; ſcuta, quæ fuerāt ſublime fixa, ſunt humi inuenta. horū cum nihil fieri potuerit ſine aliquo motu, quid eſt cur diuinitus ea potius, quàm caſu facta eſſe dicamus? At in Lyſandri ſtatuæ capite Delphis extitit corona ex aſperis herbis, & quidem ſubita. ita ne cenſes? ante coronā extitiſſe, quàm herbarū conceptū eſſe ſemen? herbā autem aſperā credo auium congeſtu, nō humano ſatu. iam quidquid in capite eſt, id coronæ ſimile uideri poteſt. nā quòd eodem tempore ſtellas aureas Caſtoris & Pollucis Delphis poſitas decidiſſe, neque eas uſquam repertas eſſe dixiſti: furū id magis factū, q̄ deorū uidetur. Simiæ uero Dodoneæ improbitatē hiſtorijs Græcis mādatā eſſe demiror. quid minus mirū, quàm illam monſtruoſiſſimam beſtiam urnā euertiſſe, ſortes diſſipauiſſe? & negāt hiſtorici Lacedæmonijs ullum oſtentum hoc triſtius accidiſſe. Nā illa prædicta Veientum, ſi lacus Albanus redundaſſet, iſq; in mare fluxiſſet, Romam perituram; ſi repreſſus eſſet, Veios; ita aqua Albana deducta ad utilitatem agri ſuburbani, non ad arcem, urbemq; retinendā. At paulo poſt audita uox eſt

monentis,ut prouiderent ne à Gallis Roma *caperetur: ex eo Aio loquenti aram in* Noua *uia cõſecratã. quid ergo? Aius iſte loquens,quando eum nemo norat,aiebat,& loquebatur, & ex eo nomen inuenit: poſteaquam & ſedem,& aram, & nomen inuenit, obmutuit? Quod idem dici de Moneta poteſt: à qua, præterquã de ſue plena, quid unquã moniti ſumus?* Satis *multa de oſtentis.* Auſpicia *reſtant, & ſortes,eæ quæ ducũtur, non illæ quæ uaticinatione funduntur: quæ oracula uerius dicimus: de quibus tũ dicemus,cum ad naturalem diuinationem uenerimus.* Reſtat *etiam de* Chaldæis*. ſed primum auſpicia uideamus.* Difficilis *auguri locus ad cõtradicendũ,Marſo fortaſſe, ſed* Romano *facillimus: non enim ſumus ij nos augures, qui auium,reliquorum'ue ſignorũ obſeruatione futura dicamus: & tamen credo* Romulũ,*qui urbem auſpicato cõdidit,habuiſſe opinionem,eſſe in prouidendis rebus augurãdi ſcientiam: errabat enim multis in rebus antiquitas: quã uel uſu iam,uel doctrina, uel uetuſtate immutatam uidemus. retinetur autem & ad opinionem uulgi, & ad magnas utilitates* Reip.*mos,religio, diſciplina, ius augurum, collegij auctoritas. nec uero nõ omni ſupplicio digni* P. Claudius,L. Iunius Cõſules, *qui contra auſpicia nauigarunt: parendum enim fuit religioni,nec patrius mos tam contumaciter repudiandus. iure igitur alter populi iudicio damnatus eſt,alter mortem ſibi ipſe conſciuit.* Flaminius *non paruit auſpicijs: itaque perijt cũ exercitu. at anno poſt* Paulus *paruit: nũ minus cecidit in* Cãnenſi *pugna cũ exercitu? etenim ut ſint auſpicia,quæ nulla ſunt; hæc certe,qbus*

utimur ſiue tripudio, ſiue de cœlo, ſimulacra ſunt auſpiciorũ, auſpicia nullo modo. Q. *Fabi, te uolo mihi in auſpicio eſſe. uolo, reſpondet. audiui.* Hic *apud maiores noſtros adhibebatur peritus, nunc quilibet. peritum autem eſſe neceſſe eſt eum, qui, ſilentium quid ſit, intelligat: id enim ſilentium dicimus in auſpicijs, quod omni uitio caret. hoc intelligere, perfecti auguris eſt. illi autem, qui in auſpicium adhibetur, cũ ita imperauit is, qui auſpicatur, dicito, ſi ſilentium eſſe uidetur, nec ſuſpicit, nec circũſpicit, ſtatim reſpõdet, ſilentium eſſe, uideri. tum ille, dicito ſi paſcuntur aues: paſcuntur. quæ, aut ubi? attulit, inquit, in cauea pullos is, qui ex eo ipſo nominatur pullarius. hæ ſunt igitur aues internũciæ* Iouis*: quæ paſcãtur, nec ne, quid refert? nihil ad auſpicia: ſed quia, cũ paſcũtur, neceſſe eſt aliquid ex ore cadere, & terrã pauire, terripauiũ primo, poſt terripudiũ dictũ eſt, hoc quidem iam tripudiũ dicitur. cũ igitur offa iam cecidit ex ore pulli, tum auſpicãti tripudiũ ſoliſtimũ nunciant. ergo hoc auſpicium diuini quidquã habere poteſt, quod tam ſit coactum & expreſſum? quo antiquiſſimos augures nõ eſſe uſos, argumento eſt, quòd decretum collegij uetus habemus, omnem auẽ tripudium facere poſſe. tum igitur eſſet auſpicium, ſi modo ei eſſet liberũ ſe oſtendiſſe: tum auis illa uideri poſſet interpres, & ſatelles* Iouis*. nunc uero incluſa in cauea, & fame enecta, ſi in offam pultis inuadit, & ſi aliquid ex ore cecidit, hoc tu auſpicium, aut hoc modo* Romulum *auſpicari ſolitum putas? iam uero de cœlo ſeruare non ipſos cenſes ſolitos, qui auſpicabantur? nũc imperant pullario: ille renunciat. fulmen ſiniſtrum*

auſpicium optimum habemus ad omnes res, præterquã ad comitia: quod quidem inſtitutum Reip. cauſa eſt, ut comitiorum uel in iudicijs populi, uel in iure legum, uel in creandis magiſtratibus principes ciuitatis eſſent interpretes. at Ti. *Gracchi literis Scipio & Figulus, quòd augures iudicaſſent eos uitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicauerũt. quis negat augurum diſciplinã eſſe? diuinationem nego. at aruſpices diuini: quos cum* Ti. *Gracchus propter mortem repentinã eius, qui in prærogatiua referenda ſubito cõcidiſſet, in ſenatum introduxiſſet, non iuſtum rogatorem comitiorum fuiſſe dixerũt. primũ uide, ne in eum dixerint, qui rogator centuriæ fuiſſet: is enim erat mortuus. id autem ſine diuinatione, coniectura poterat dicere. deinde fortaſſe caſu: qui nullo modo eſt ex hoc genere tollendus. quid enim ſcire Etruſci aruſpices aut de tabernaculo recte capto, aut de pomerij iure potuerũt? equidem aſſentior C. Marcello potius, quàm App. Claudio; qui ambo mei collegæ fuerunt: exiſtimóq; ius augurum, etſi diuinationis opinione principio conſtitutum ſit, tamen poſtea Reip. cauſa conſeruatum, ac retentum. ſed de hoc loco plura in alijs, nunc hactenus: externa enim auguria, quæ ſunt non tam artificioſa, quàm ſuperſtitioſa, uideamus. Omnibus ferè auibus utuntur, nos admodum paucis. alia illis ſiniſtra ſunt, alia noſtris. ſolebat ex me Deiotarus percontari noſtri augurij diſciplinã, ego ex illo ſui. dij immortales, quantum differebat: ut quædam eſſent etiam contraria. atque ille ijs ſemper utebatur: nos, niſi dum à populo auſpicia accepta habemus, quàm multum ijs utimur? bellicam*

rẽ adminiſtrari maiores noſtri niſi auſpicato noluerũt: quàm multi anni ſunt, cum bella à proprætoribus & proconſulibus adminiſtrãtur? qui auſpicia nõ habent: itaque nec amnes tranſeũt auſpicato, nec tripudio auſpicantur. nam ex acuminibus quidem, quod totũ auſpicium militare eſt, iam M. Marcellus ille quinquies Conſul totũ omiſit, idem imperator, idem augur optimus. ubi eſt ergo auium diuinatio? quæ, quoniam ab ijs, qui auſpicia nulla habent, bella adminiſtrantur, ab urbanis retenta uidetur, à bellicis eſſe ſublata. & quidem ille dicebat; ſi quãdo rem agere uellet, ne impediretur auſpicijs, lectica operta facere ſe iter ſolere. huic ſimile eſt, quod nos augures præcipimus, ne iuge auſpicium obueniat, ut iumenta iubeant diſiungere. quid eſt aliud nolle moneri à Ioue, niſi efficere, ut aut ne fieri poſſit auſpicium, aut, ſi fiat, uideri? nam illud admodum ridiculum, quòd negas Deiotarum auſpiciorum, quæ ſibi ad Pompeium proficiſcenti facta ſunt, pœnitere, quòd fidem ſecutus, amicitiamq; populi R. functus ſit officio: antiquiorem enim ſibi fuiſſe laudem & gloriam, quàm regnum & poſſeſſiones ſuas. credo id quidem: ſed nihil ad auſpicia: nec enim ei cornix canere potuit recte eum facere, quòd populi R. libertatem defendere pararet. ipſe hoc ſentiebat, ſicuti ſenſit. aues euentus ſignificant aut aduerſos, aut ſecundos. uirtutis auſpicijs uideo eſſe uſum Deiotarum: quæ uetat ſpectare fortunam, dum præſtetur fides. aues uero ſi proſperos euentus oſtenderunt, certe fefellerunt. fugit ex prælio cum Pompeio: graue tempus. diſceſſit ab eo: luctuoſa res. Cæſarem eodem tempore

& hoſtem, & hoſpitem uidit. quid hoc triſtius? is cũ ei Troginorum *tetrarchiam eripuiſſet, & aſſeclæ ſuo* Pergameno *neſcio cui dediſſet, eidemq; detraxiſſet* Armeniam *à ſenatu datam, cumq; ab eo magnificentiſſimo hoſpitio acceptus eſſet, ſpoliatum reliquit & hoſpitem, &* Regem*. ſed labor longius: ad propoſitum reuertar. ſi euenta quærimus, quæ exquirũtur auibus: nullo modo proſpera* Deiotaro*. ſin officia: à uirtute ipſius, nõ ab auſpicijs petita ſunt. omitte igitur lituum* Romuli*, quem in maximo incendio negas potuiſſe comburi: contemne cotem* Attij Nauij*: nihil debet eſſe in philoſophia commentitijs fabellis loci. illud erat philoſophi, totius augurij primum naturam ipſam uidere, deinde inuentionem, deinde conſtantiã. quæ eſt igitur natura, quæ uolucres huc & illuc paſſim uagantes efficiat, ut ſignificent aliquid, & tum uetent agere, tum iubeant aut cantu, aut uolatu? cur autem alijs à dextra, alijs à læua datum eſt auibus, ut ratum auſpicium facere poſſint? quo modo autem hæc, aut quando, aut à quibus inuenta dicemus?* Etruſci *tamen habent exaratũ puerum auctorem diſciplinæ ſuæ: nos quem?* Attium *ne* Nauium*? at aliquot annis antiquior* Romulus*, &* Remus*, ambo augures, ut accepimus. an* Piſidarũ*, aut* Ciliciũ*, aut* Phrygum *iſta inuenta dicemus? placet igitur, humanitatis expertes habere diuinitatis auctores? at omnes* Reges*, populi, nationes utuntur auſpicijs. quaſi uero quidquam ſit tam ualde, quàm nihil ſapere, uulgare: aut quaſi tibi ipſi in iudicãdo placeat multitudo. quotus quiſq; eſt, qui uoluptatem neget eſſe bonum? plerique etiam ſummum bonum dicunt. num*

igitur eorum frequentia Stoici de ſententia deterren-tur? aut num pleriſque in rebus ſequitur eorum aucto ritatem multitudo? quid mirum igitur, ſi in omnibus auſpicijs, & omni diuinatione imbecilli animi ſuperſti tioſa iſta concipiant, uerum diſpicere non poſſint? quæ autem eſt inter augures conueniens, & coniuncta conſtantia? ad noſtri augurij conſuetudinem dixit Ennius,

» Cum tonuit læuum bene tempeſtate ſerena.

at Homericus Aiax apud Achillē querens de ferocitate Troianorum, neſcio quid hoc modo nunciat:

» Proſpera Iuppiter his dextris fulgoribus edit.

ita nobis ſiniſtra uidentur, Graijs & barbaris dextra meliora. quanquam haud ignoro, quæ bona ſint, ſini-ſtra nos dicere, etiam ſi dextra ſint. ſed certe noſtri ſi-niſtrum nominauerunt, externiq; dextrum, quia ple-runque melius id uidebatur. hæc quanta diſſenſio eſt? quid, quòd alijs auibus utuntur, alijs ſignis, aliter obſer-uant, aliter reſpondent? non neceſſe eſt fateri, partim horum errore ſuſceptum eſſe, partim ſuperſtitione mul ta fallendo? atque his ſuperſtitionibus non dubitaſti etiam omina adiungere. Aemilia Paulo, Perſam periſ-ſe: quod pater omen accepit. Cæcilia ſororis filiæ ſe-des ſuas tradere. iam illa, fauete linguis, & prærogati uā omen comitiorū. hoc eſt, ipſum eſſe contra ſe copio-ſum, & diſertum. quādo enim iſta obſeruans, quieto, & libero animo eſſe poteris, ut ad rem gerendam non ſuperſtitionem habeas, ſed rationem ducem? ita ne? ſi quis aliquid ex ſua re, atque ex ſuo ſermone dixerit, et eius uerbū aliquod apte ceciderit ad id quod ages, aut

cogitabis, ea res tibi aut timorem afferet, aut alacritatem? cum M. Craſſus exercitum Brunduſij imponeret, quidã in portu caricas Cauno aduectas uendens, Cauneas clamitabat. dicamus, ſi placet, monitũ ab eo Craſſum, caueret ne iret, non fuiſſe periturum ſi omini paruiſſet. quæ ſi ſuſcipiamus, pedis offenſio nobis, & abruptio corrigiæ, & ſternutamenta erunt obſeruanda. Sortes reſtant, & Chaldæi: ut ad uates, & ſomnia ueniamus. Dicendũ igitur putas de ſortibus. quid enim ſors eſt? idem propemodum, quod micare, quod talos iacere, quod teſſeras. quibus temeritas, & caſus, non ratio, nec conſilium ualet. tota res eſt inuenta fallacijs, aut ad quæſtum, aut ad ſuperſtitionem, aut ad errorem. atque ut in aruſpicina fecimus, ſic uideamus clariſſimarum ſortium quæ tradatur inuentio. Numerium Suffucium Præneſtinorũ monumenta declarant, honeſtũ hominem, & nobilem, ſomnijs crebris, ad extremum etiam minacibus, cum iuberetur certo in loco ſilicem cædere, perterritum uiſu, irridentibus ſuis ciuibus, id agere cœpiſſe: itaque perfracto ſaxo ſortes erupiſſe, in robore inſculptis priſcarum literarum notis. is eſt hodie locus ſeptus religioſe propter Iouis pueri, qui lactens cum Iunone in gremio Fortunæ ſedens mãmam appetens caſtiſſime colitur à matribus. eodem tempore illo loco, ubi nunc Fortunæ ſita ædes eſt, mel ex olea fluxiſſe dicunt, aruſpicesq; dixiſſe, ſumma nobilitate illas ſortes futuras, eorumq; iuſſu ex illa olea arcam eſſe factam, eaq; conditas ſortes, quæ hodie Fortunæ monitu tolluntur. quid igitur in his poteſt eſſe certi, quæ Fortunæ monitu pueri manu miſcentur, atque ducuntur?

quo modo autem iſtæ poſitæ in illo loco? quis robur illud cæcidit, dolauit, inſcripſit? nihil eſt, inquiunt, quod deus efficere non poſſit. utinã ſapientes Stoicos effeciſſet, ne omnia ſuperſtitioſa ſolicitudine & miſeria crederent. ſed hoc quidem genus diuinationis uita iam communis exploſit. fani pulchritudo, & uetuſtas, Prœneſtinarum etiam nunc ſortium retinet nomen, atque id in uulgus. quis enim magiſtratus, aut quis uir illuſtrior utitur ſortibus? cæteris uero in locis ſortes planè refrixerunt. quod Carneadem Clitomachus ſcribit dicere ſolitum, nuſquam ſe fortunatiorem, quàm Prœneſte uidiſſe Fortunam. ergo hoc diuinationis genus omittamus. Ad Chaldæorũ mõſtra ueniamus: de quibus Eudoxus Platonis auditor, in aſtrologia iudicio doctiſſimorũ hominũ facile princeps, ſic opinatur, id quod ſcriptum reliquit: Chaldæis in prædictione, & in notatione cuiuſque uitæ ex natali die, minime eſſe credendum. nominat etiam Panætius, qui unus è Stoicis aſtrologorũ prædicta reiecit; Archelaum, & Caſſandrum ſummos aſtrologos illius ætatis, qua erat ipſe, cũ in cæteris aſtrologiæ partibus excellerent, hoc prædictionis genere non uſos. Scylax Halicarnaſſeus, familiaris Panætij, excellens in aſtrologia, idemq; in regenda ſua ciuitate princeps, totum hoc Chaldaicum prædicendi genus repudiauit. ſed ut ratione utamur omiſſis teſtibus, ſic iſti diſputant, qui hæc Chaldæorum natalitia prædicta defendunt. uim quandã eſſe aiunt ſignifero in orbe, qui græce ζωδιακὸς dicitur, talem, ut eius orbis unaquæque pars alia alio modo moueat, immutetq; cœlum, perinde ut quæq; ſtellæ in ijs, finitimiſq; partibus ſint quoq;

tempore;

tempore; eamq́; uim uarie moueri ab iis ſideribus, quæ uocantur errantia. cum autem in eam ipſam partem orbis uenerint, in qua ſit ortus eius, qui naſcitur; aut in eam, quæ coniunctum aliquid habeat, aut conſentiens; ea triangula illi, & quadrata nominant. etenim cum tempore anni, tempeſtatumq́; cœli conuerſiones, commutationesq́; tantæ fiant acceſſu ſtellarum, & receſſu; cumq́; ea ui ſolis efficiantur, quæ uidemus: non ueriſimile ſolum, ſed etiam uerum eſſe cenſent, perinde utcunque temperatus ſit aer, ita pueros orientes animari, atque formari, ex eoq́; ingenia, mores, animum, corpus, actionem uitæ, caſus cuiuſque, euentusq́; fingi. ò delirationem incredibilem: non enim omnis error ſtultitia eſt dicenda. quibus etiam Diogenes Stoicus concedit aliquid ut prædicere poſſint, dũtaxat quali quiſque natura, & ad quam quiſque maxime rem aptus futurus ſit. cætera, quæ profiteantur, negat ullo modo poſſe sciri: etenim geminorum formas eſſe ſimiles, uitam atque fortunam plerunque diſparem. Proclus, & Euriſthenes, Lacedæmoniorum Reges, gemini fratres fuerunt. at hi nec totidẽ annos uixerũt: anno enim Procli uita breuior fuit, multumq́; is fratri rerum geſtarum gloria præſtitit. at ego id ipſum, quod uir optimus Diogenes Chaldæis quaſi quadam præuaricatione concedit, nego poſſe intelligi. etenim cum, ut ipſi dicunt, ortus naſcẽtium luna moderetur, eaq́; animaduertant, et notent ſidera natalitia Chaldæi, quæcũque lunæ iũcta uideantur: oculorũ fallaciſſimo ſenſu iudicant ea, quæ ratione atque animo uidere debebant: docet enim ratio mathematicorum, quã iſtis notã eſſe oportebat, quãta humilitate

R

luna feratur terram penè contingens, quantum abſit à proxima Mercurij ſtella, multo autem longius à Veneris, deinde alio interuallo diſtet à ſole, cuius lumine colluſtrari putatur. reliqua uero tria interualla infinita, & immenſa, à ſole ad Martis, inde ad Iouis, ab eo ad Saturni ſtellam, inde ad cœlum ipſum, quod extremum atque ultimũ mundi eſt. quæ poteſt igitur contagio ex infinito penè interuallo pertinere ad lunam, uel potius ad terram? quid? cum dicunt id, quod ijs dicere neceſſe eſt, omnes omnium ortus, quicunque gignantur in omni terra, quæ incolatur, eoſdem eſſe, eademq; omnibus, qui eodem ſtatu cœli, & ſtellarum nati ſunt, accidere neceſſe eſſe, non ne eiuſmodi ſunt, ut ne cœli quidem naturam interpretes iſtos cœli noſſe appareat? cũ enim illi orbes, qui cœlum quaſi medium diuidunt, & aſpectum noſtrum definiũt, qui à Græcis ὁρίζοντες nominãtur, à nobis finientes rectiſſime nominari poſſunt, uarietatem maximam habeant, alijq; in alijs locis ſint: neceſſe eſt, ortus, occaſusq; ſiderum non fieri eodem tempore apud omnes. quòd ſi eorum ui cœlum modo hoc, modo illo modo tẽperatur: qui poteſt eadem uis eſſe naſcentium, cum cœli tanta ſit diſſimilitudo? in his locis, quæ nos incolimus, poſt ſolſtitium canicula exoritur, et quidem aliquot diebus; apud Troglodytas, ut ſcribitur, ante ſolſtitiũ: ut, ſi iã concedamus aliquid uim cœleſtẽ ad eos, qui in terra gignuntur, pertinere, confitendum ſit illis, eos, qui naſcũtur eodem tempore, poſſe in diſſimiles incidere naturas propter cœli diſſimilitudinẽ. quod minime illis placet: uolunt enim illi, omnes eodem tempore ortos, qui ubique ſint nati, eadem cõditione naſci.

ſed quæ tãta dementia eſt, ut in maximis motibus, mutationibusq́; cœli nihil interſit qui uẽtus, qui imber, quæ tempeſtas ubique ſit? quarum rerum in proximis locis tantæ diſſimilitudines ſæpe ſunt, ut alia Tuſculi, alia Romæ eueniat ſæpe tempeſtas. quod, qui nauigãt, maxime animaduertunt, cum in flectendis promontorijs uentorum mutationes maximas ſæpe ſentiant. hæc igitur cum ſit tum ſerenitas, tum perturbatio cœli: eſt ne ſanorum hominum, hoc ad naſcentium ortus pertinere non dicere? quod non certe pertinet. illud neſcio quid tenue, quod ſentiri nullo modo, intelligi autem uix poteſt, quæ à luna cæteriſq́; ſideribus cœli temperatio fiat, dicere ad puerorum ortus pertinere. quid, quòd nõ intelligunt ſeminum uim, quæ ad gignendum, procreãdumq́; plurimum ualeat, funditus tolli, mediocris erroris eſt? quis enim non uidet & formas, & mores, & pleroſque ſtatus, ac motus effingere à parentibus liberos? quod non contingeret, ſi hoc non uis, & natura gignentium efficeret, ſed temperatio lunæ, cœliq́; moderatio. quid, quòd uno eodemq́; temporis puncto nati diſſimiles & naturas, & uitas, & caſus habent, parum ne declarãt nihil ad agendam uitam naſcendi tempus pertinere? niſi forte putamus neminem eodem tempore ipſo & conceptum, & natum, quo Africanũ. nunquis igitur talis fuit? quid? illud ne dubium eſt, quin multi, cum ita nati eſſent, ut quædam contra naturam deprauata haberent, reſtituerentur, & corrigerentur ab natura, cũ ſe ipſa reuocaſſet, aut arte, aut medicina? aut quorũ linguæ ſic inhærerent, ut loqui nõ poſſent, eæ ſcalpello reſectæ liberarentur? multi etiam

naturæ uitiũ meditatione, atque exercitatione ſuſtule-rũt, ut Demoſthenem ſcribit Phalereus, cum rho dicere nequiret, exercitatione feciſſe, ut planiſſime diceret. quòd ſi hæc aſtro ingenerata et tradita eſſent, nulla res ea mutare poſſet. quid? diſſimilitudo locorũ nõ ne diſſi-miles hominũ procreationes habet? quas quidẽ percurre re oratione facile eſt: quid inter Indos et Perſas, Aethio pas & Syros differat corporibus, animis: ut incredibilis uarietas diſſimilitudoq́; ſit. ex quo intelligitur, plus ter rarum ſitus, quàm lunæ tractus ad naſcendum ualere. Nam quod aiunt quadringẽta et ſeptuaginta milia an norum in periclitãdis, experiũdisq́; pueris, quicũque eſ-ſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt. ſi enim eſſet facti tatum, non eſſet deſitum. neminem autem habemus au ctorem, qui aut fieri dicat, aut factũ ſciat. uides ne me nõ ea dicere, quæ Carneades, ſed ea, quæ princeps Stoi corum Panætius dixerit? ego autem etiam hoc requiro, omnes ne, qui Cannẽſi pugna ceciderunt, uno aſtro fue rint. exitus quidem omniũ unus & idem fuit. quid? qui ingenio atque animo ſingulares, num aſtro quoque uno? quod. n. tẽpus, quo non innumerabiles naſcãtur? at certe nemo ſimilis Homeri. & ſi ad rem pertinet, quo modo cœlo affecto, compoſitisq́; ſideribus quodque animal oriatur: ualeat id neceſſe eſt etiã in rebus ina nimis. quo quid dici poteſt abſurdius? L. quidem Taru-tius Firmanus, familiaris noſter, in primis Chaldæis ra tionibus eruditus, urbis etiã noſtræ natalem diem repe-tebat ab ijs Parilibus, quibus eam à Romulo conditam accepimus, Romamq́;, cũ eſſet in iugo luna, natam eſſe dicebat, nec eius fata canere dubitabat. ò uim maximã

erroris. etiam ne urbis natalis dies ad uim ſtellarum & lunæ pertinebat? fac in puero referre, ex qua affectione cœli primum ſpiritum duxerit: num hoc in latere, aut in cæmento, ex quibus urbs effecta eſt, potuit ualere? ſed quid plura? quotidie refellũtur. quàm multa ego Pompeio, quàm multa Craſſo, quàm multa huic ipſi Cæſari à Chaldæis dicta memini, neminem eorum niſi ſenectute, niſi domi, niſi cum claritate eſſe moriturum: ut mihi permirum uideatur, quenquam extare, qui etiam nunc credat iis, quorum prædicta quotidie uideat re, & euentis refelli. Reſtant duo diuinãdi genera; quæ habere dicimur à natura, non ab arte; uaticinandi, & ſomniandi. de quibus Quinte inquã, ſi placet, diſſeramus. Mihi uero, inquit, placet: his.n. quæ adhuc diſputaſti, prorſus aſſentior: &, uere ut loquar, quanquam tua me oratio confirmauit, tamen etiã mea ſponte nimis ſuperſtitioſam de diuinatione Stoicorũ ſententiam iudicabam: ac me Peripateticorum ratio magis mouebat, & ueteris Dicæarchi, & eius, qui nunc floret, Cratippi: qui cenſent eſſe in mentibus hominũ tanquam oraculum aliquod, ex quo futura præſentiant, ſi aut furore diuino incitatus animus, aut ſomno relaxatus ſolute moueatur ac libere. his de generibus quid ſentias, & quibus ea rationibus infirmes, audire ſanè uelim. Quæ cum ille dixiſſet, tum ego rurſus quaſi ab alio principio ſum exorſus dicere. Non ignoro Quinte, te ſemper ita ſenſiſſe, ut de cæteris diuinandi generibus dubitares, iſta duo furoris & ſomnij, quæ à libera mente fluere uiderentur, probares. dicam igitur, de iſtis ipſis duobus generibus mihi quid uidea-

tur, ſi prius, Stoicorum rationis concluſio, & Cratippi noſtri quid ualeat, uidero. Dixiſti & Chryſippum, et Diogenem, & Antipatrum concludere hoc modo. ſi ſunt dij, neque ante declarant hominibus, quæ futura ſint: aut non diligunt homines: aut, quid euenturũ ſit, ignorant: aut exiſtimant nihil intereſſe hominum ſcire, quid ſit futurum: aut non cenſent eſſe ſuæ maieſtatis præſignificare hominibus, quæ ſint futura: aut ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt. at neque non diligunt nos; ſunt enim benefici, generiq; hominum amici: neque ignorant ea, quæ ab ipſis conſtituta, & deſignata ſunt: neq; noſtra nihil intereſt ſcire ea, quæ futura ſunt; erimus enim cautiores, ſi ſcierimus: neq; hoc alienũ ducũt maieſtate ſua; nihil eſt enim beneficentia præſtãtius: neque nõ poſſunt futura prænoſcere: nõ igitur dij ſunt, nec ſignificãt nobis futura: ſunt autem dij, ſignificant ergo. & nõ, ſi ſignificãt futura, nullas dãt nobis uias ad ſignificationũ ſcientiã; fruſtra enim ſignificarent: neque, ſi dãt uias, nõ eſt diuinatio: eſt igitur diuinatio. ò acutos homines: q̃ paucis uerbis negotiũ cõfectũ putant. ea ſumunt ad cõcludendũ, quorũ ijs nihil conceditur. concluſio autem rationis ea probãda eſt, in qua ex rebus non dubijs id, quod dubitatur, efficitur. uides'ne Epicurum, quem hebetem, & rudem dicere ſolent Stoici, quemadmodum, quod in natura rerum omne eſſe dicimus, id infinitũ eſſe cõcluſerit? quod finitũ eſt, inquit, habet extremũ. quis hoc nõ dederit? quod habet extremũ, id cernitur ex alio extrinſecus. hoc quoque eſt concedendum. at quod omne eſt, id non cernitur ex alio extrinſecus. ne hoc quidem

negari poteſt. nihil igitur cum habeat extremum, infinitum ſit neceſſe eſt. uides'ne ut ad rem dubiam conceſſis rebus peruenerit? hoc uos dialectici non facitis: nec ſolum ea non ſumitis ad concludendum, quæ ab omnibus cōcedantur; ſed ea ſumitis, quibus conceſſis, nihilo magis efficiatis quod uelitis. primum enim hoc ſumitis. ſi ſunt dij, benefici in homines ſunt. quis hoc uobis dabit? Epicurus'ne, qui negat quidquam deos nec alieni curare, nec ſui; an noſter Ennius, qui magno plauſu loquitur, aſſentiente populo?

» *Ego deū genus eſſe ſemper dixi, & dicam cœlitum:*
» *Sed eos non curare opinor, quid agat humanū genus.*

*& quidem, cur ſic opinetur, rationem ſubijcit. ſed nihil eſt neceſſe dicere quæ ſequuntur. tantum ſat eſt intelligi, id ſumere iſtos pro certo, quod dubium controuerſumq; ſit. ſequitur porrò, nihil deos ignorare, quòd omnia ſint ab ijs conſtituta. hic uero quanta pugna eſt doctiſſimorum hominum, negantium eſſe hæc à dijs immortalibus cōſtituta? at noſtra intereſt ſcire quæ euentura ſint. magnus Dicæarchi liber eſt, neſcire ea melius eſſe, quàm ſcire. * negant enim id eſſe alienum maieſtatis deorum, ſcilicet cauſas omnium introſpicere, ut uideant quid cuique conducat. neque non poſſunt futura prænoſcere. negant poſſe ij, quibus non placet eſſe certū, quid futurum ſit. uides'ne igitur, quæ dubia ſunt, ea ſumere ipſos pro certis, atque conceſſis? deinde contorquent, & ita concludunt. non igitur & ſunt dij, nec ſignificant futura: id enim iam perfectum arbitrantur. deinde aſſumunt: ſunt autem dij: quod ipſum non ab omnibus conceditur: ſignificāt er=*

go. ne id quidem ſequitur: poſſunt enim non ſignifica re, & tamen eſſe dij, nec, ſi ſignificent, non dare uias aliquas ad ſcientiā ſignificationis. at id quoque poteſt, ut non dent homini, ſed ipſi habeant. cur enim Tuſcis potius, quàm Romanis darent? nec, ſi dant uias, nulla eſt diuinatio. fac dare deos: quod abſurdum eſt: quid refert, ſi accipere non poſſumus? extremum, eſt igitur diuinatio. ſit extremum: effectum tamen non eſt: ex falſis enim, ut ab ipſis didicimus, uerum effici non po= teſt: iacet igitur tota concluſio. Veniamus nunc ad opti mum uirum familiarem noſtrum Cratippū. Si ſine o= culis, inquit, non poteſt extare officium et munus oculo rum, poſſunt autem aliquando oculi non fungi ſuo mu nere: qui uel ſemel ita eſt uſus oculis, ut uera cerneret, is habet ſenſum oculorum uera cernentiū. item igitur, ſi ſine diuinatione non poteſt officium, et munus diuina tionis extare, poteſt autem, cum quis diuinationem ha= beat, errare aliquando, nec uera cernere: ſatis eſt ad confirmandā diuinationem, ſemel aliquid ita eſſe diui= natum, nihil ut fortuito cecidiſſe uideatur. ſunt autem eius generis innumerabilia. eſſe igitur diuinationem cō fitendum eſt. feſtiue, & breuiter: ſed cum bis ſumpſit quod uoluit, etiam ſi faciles nos ad cōcedendum habue rit, id tamen, quod aſſumit, concedi nullo modo po= teſt. Si, inquit, aliquando oculi peccent, tamen, quia recte aliquando uiderint, ineſt in ijs uis uidendi. item, ſi qui ſemel aliquid in diuinatione dixerit, is etiam cū peccet, tamen exiſtimandus ſit habere uim diuinandi. uide quæſo Cratippe noſter, quàm ſint iſta ſimilia: nā mihi quidem non uidentur: oculi enim uera cernentes,

utuntur natura, atq; ſenſu; animi ſi quando uel uaticinando, uel ſomniando uera uiderunt, uſi ſunt fortuna, atq; caſu. niſi forte cõceſſuros tibi exiſtimas eos, qui ſomnia pro ſomnijs habent, ſi quando aliquod ſomnium uerum euaſerit, non id fortuito accidiſſe. ſed demus tibi iſtas duas ſumptiones, ea, quæ λήμματα appellant dialectici; ſed nos latine loqui malumus: præſumptio tamen, quam πρόληψιν ijdem uocant, nõ dabitur. aſſumit autem Cratippus hoc modo. ſunt autem innumerabiles præſenſiones non fortuitæ. at ego dico nullam. uide, quanta ſit controuerſia. iam, aſſumptione non conceſſa, nulla concluſio eſt. at impudentes ſumus, qui, quod tam perſpicuum ſit, non concedamus. quid eſt perſpicuũ? multa uera inquit euadere. quid, quòd multo plura falſa? non ne ipſa uarietas, quæ eſt propria fortunæ, fortunam eſſe cauſam, non naturam docet? deinde, ſi tua iſta concluſio Cratippe uera eſt, (tecum enim mihi res eſt) non ne intelligis eadem uti poſſe & aruſpices, & fulguratores, & interpretes oſtentorum, & augures, & ſortilegos, & Chaldæos? quorum generum nullum eſt, ex quo non aliquid, ſicut prædictum ſit, euaſerit. ergo aut ea quoq; genera diuinãdi ſunt, quæ tu rectiſſime improbas: aut, ſi ea non ſunt, non intelligo, cur hæc duo ſint, quæ reliquis. qua ergo ratione hæc inducis, eadem illa poſſunt eſſe, quæ tollis. Quid uero habet auctoritatis furor iſte, quem diuinum uocatis, ut, quæ ſapiens non uideat, ea uideat inſanus, & is, qui humanos ſenſus amiſerit, diuinos aſſecutus ſit? Sibyllæ uerſus obſeruamus, quos illa furens fudiſſe dicitur. quorum interpres nuper falſa quadam ho

minum fama dicturus in ſenatu putabatur, eũ, quem re uera Regem habebamus, appellandũ quoque eſſe Regem, ſi ſalui eſſe uellemus. hoc ſi eſt in libris, in quem hominem, & in quod tempus eſt? callide enim, qui illa compoſuit, perfecit, ut, quodcunque accidiſſet, prædictũ uideretur, hominũ & temporum diffinitione ſublata. adhibuit etiã latebrã obſcuritatis, ut ijdem uerſus aliàs in aliam rem poſſe accõmodari uiderentur. nõ eſſe autem illud carmen furentis, cum ipſum poema declarat, (eſt enim magis artis, & diligentiæ, quàm incitationis, et motus) tũ uero ea, quæ ἀκροστιχὶς dicitur, cũ deinceps ex primis uerſus literis aliquid connectitur, ut in quibuſdã Ennianis, quæ Ennius fecit. id certe magis eſt attenti animi, q̃ furentis. atque in Sibyllinis ex primo uerſu cuiuſque ſententiæ primis literis illius ſententiæ carmen omne prætexitur. hoc ſcriptoris eſt, nõ furẽtis; adhibentis diligentiã, nõ inſani. quãobrem Sibyllã quidem ſepoſitã, & conditã habeamus, ut, id quod proditũ eſt à maioribus, iniuſſu ſenatus ne legantur quidẽ libri, ualeantq; ad deponendas potius, quàm ad ſuſcipiendas religiones: cũ antiſtitibus agamus, ut quiduis potius ex illis libris, quàm Regem proferãt: quem Romæ poſthac nec dij, nec homines eſſe patientur. at multi ſæpe uera uaticinati, ut Caſſandra:

» *Iamq; mari magno.=*
eademq; paulo poſt:
» *Eheu uidete.=*

num igitur me cogis etiam fabulis credere? quæ delectationis habeant, quantum uoles; uerbis, ſententijs, numeris, cantibus adiuuentur: auctoritatem quidem

nullam debemus, nec fidem commentitijs rebus adiungere. Eodemq; modo nec ego Publicio neſcio cui, nec Martijs uatibus, nec Apollinis opertis credendum exiſtimo; quorum partim ficta aperte, partim effutita temere, nunquam ne mediocri quidem cuiquam, nō modo prudenti, probata ſunt. Quid, inquies, remex ille de claſſe Coponij, non ne ea prædixit, quæ facta ſunt? ille uero & ea quidem, quæ omnes eo tempore, ne acciderent, timebamus: caſtra enim in Theſſalia caſtris collata audiebamus: uidebaturq; nobis exercitus Cæſaris & audaciæ plus habere, quippe qui patriæ bellum intuliſſet; & roboris, propter uetuſtatem. caſum autem prælij, nemo noſtrum erat, quin timeret, ſed ita, ut conſtantibus hominibus par erat, non aperte. ille autem Græcus quid mirum ſi magnitudine timoris, ut plerunque fit, à conſtantia, atque à mente, atque à ſe ipſe diſceſſit? qua perturbatione animi, quæ, ſanus cum eſſet, timébat ne euenirent, ea demens euentura eſſe dicebat. utrum tandē per deos atque homines magis uериſimile eſt, ueſanum remigem, an aliquem noſtrum, qui ibi tum eramus, M. Catonem, Varronem, Coponium ipſum conſilia deorum immortalium perſpicere potuiſſe? Sed iam ad te uenio

» *O ſancte Apollo, qui umbilicum terrarū certū obſides,*
» *Vnde ſuperſtitioſa primum ſæua euaſit uox fera.*

tuis enim oraculis Chryſippus totum uolumen impleuit partim falſis, ut ego opinor; partim caſu ueris, ut fit in omni oratione ſæpiſſime; partim flexiloquis et obſcuris, ut interpres egeat interprete, & ſors ipſa referenda ſit ad ſortes; partim ambiguis, & quæ ad dialecti-

cum referenda ſint. nam cum ſors illa edita eſt opulentiſſimo regi Aſiæ,

» *Crœſus Halym penetrãs magnã peruertet opum uim,*

hoſtium uim ſeſe peruerſurũ putauit, peruertit autem ſuam. utrum igitur eorum accidiſſet, uerum oraculum fuiſſet. cur autem hoc credam unquam editum Crœſo? aut Herodotum cur ueraciorem ducã Ennio? nũ minus ille potuit de Crœſo, quàm de Pyrrho fingere Ennius? quis enim eſt, qui credat Apollinis ex oraculo Pyrrho eſſe reſponſum,

» *Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe?*

primum latine Apollo nunquã locutus eſt: deinde iſta ſors inaudita Græcis eſt: præterea Pyrrhi temporibus iã Apollo uerſus facere deſierat: poſtremo, quanquã ſemper fuit, ut apud Ennium eſt,

» *Stolidum genus Aeacidarum;*

» *Bellipotentes ſunt magi, quàm ſapientipotentes:*

tamen hãc amphibologiam uerſus intelligere potuiſſet, uincere te Romanos, nihilo magis in ſe, quàm in Romanos ualere. nam illa amphibologia, quæ Crœſum decepit, uel Chryſippũ potuiſſet fallere: hæc uero ne Epicurum quidem. ſed, quod caput eſt, cur iſto modo iam oracula Delphis non eduntur, non modo noſtra ætate, ſed iandiu, iam ut nihil poſſit eſſe contemptius? hoc loco cum urgentur, euanuiſſe aiunt uetuſtate uim loci eius, unde anhelitus ille terræ fieret, quo Pythia mente incitata oracula ederet. de uino aut ſalſamento putes loqui, quæ euaneſcũt uetuſtate. de ui loci agitur, neque ſolum naturali, ſed etiam diuina: quæ quò tãdem modo euanuit? uetuſtate, inquies. quæ uetuſtas eſt, quæ uim diuinam conficere poſſit? quid tam diuinũ, quàm

afflatus ex terra mētem ita mouens, ut eam prouidam rerum futurarum efficiat, ut ea nō modo cernat multo ante, ſed etiam numero uerſuq́; pronunciet? quando autem iſta uis euanuit? an poſtquā homines minus creduli eſſe cœperunt? Demoſthenes quidem, qui abhinc annos propè C C C fuit, iam tum φιλιππίζειν *Pythiam dicebat, id eſt quaſi cum Philippo facere. hoc autem eò ſpectabat, ut eam à Philippo corruptam diceret. quo licet exiſtimare, in alijs quoq; oraculis Delphicis aliquid non ſinceri fuiſſe. ſed neſcio quo modo iſti philoſophi ſuperſtitioſi, & penè fanatici quiduis malle uidentur, quàm ſe non ineptos. euanuiſſe mauultis, et extinctum eſſe id, quod ſi unquam fuiſſet, certe æternū eſſet, quàm ea, quæ non ſunt credenda, non credere. Similis eſt error in ſomnijs: quorum quidem defenſio repetita quàm longe eſt? diuinos animos cenſent eſſe noſtros, eoſq́; eſſe tractos extrinſecus, animorumq́; conſentientium multitudine completum eſſe mūdum: hac igitur mentis et ipſius diuinitate, & coniunctione cum externis mentibus cerni quæ ſint futura. contrahi autem animum Zeno, & quaſi labi putat, atque concidere, & ipſum eſſe dormire. iam Pythagoras & Plato, locupletiſſimi auctores, quo in ſomnijs certiora uideamus, præparatos quodam cultu atque uictu proficiſci ad dormiendum iubent: faba quidem Pythagorei utique abſtinere: quaſi uero eo cibo mens, non uenter inſletur. ſed neſcio quo modo nihil tam abſurde dici poteſt, quod non dicatur ab aliquo philoſophorum. utrum igitur cenſemus dormientium animos per ſemet ipſos in ſomniando moueri, an, ut Democritus cenſet, externa, &*

aduentitia uiſione pulſari?ſiue enim ſic eſt, ſiue illo modo, uideri poſſunt permulta ſomniantibus falſa pro ueris. nam & nauigantibus moueri uidentur ea, quæ ſtant, et quodam obtutu oculorum duo pro uno lucernæ lumina. quid dicam, inſanis, quid, ebrijs quàm multa falſa uideantur? quòd ſi eiuſmodi uiſis credendum non eſt; cur ſomnijs credatur, neſcio. nam tam licet de his erroribus, ſi uelis, quàm de ſomnijs diſputare: ut ea, quæ ſtant, ſi moueri uideantur, terræ motum ſignificare dicas, aut repentinam aliquam fugam: gemino autem lucernæ lumine declarari diſſenſionem, ac ſeditionem moueri. iam ex inſanorum aut ebriorũ uiſis innumerabilia coniectura trahi poſſunt, quæ futura uideantur. quis eſt enim, qui totum diem iaculans non aliquãdo collimet? totas noctes ſomniamus; neque ulla ferè eſt, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id, quod ſomniauimus, euadere? quid eſt tã incertũ, quàm talorum iactus? tamen nemo eſt, quin ſæpe iactans, uenereum aliquando iaciat, non nunquam etiam iterum, ac tertium. num igitur, ut inepti, Veneris id fieri impulſu malumus, quàm caſu, dicere? quòd ſi cæteris temporibus falſis uiſis credendum non eſt: non uideo, quid præcipui ſomnus habeat, in quo ualeant falſa pro ueris. quòd ſi ita natura paratum eſſet, ut ea dormientes agerent, quæ ſomniarent: alligandi eſſent omnes, qui cubitum irent: maiores enim, quàm ulli inſani, efficerent motus ſomniantes. quòd ſi inſanorum uiſis fides nõ eſt habenda, quòd falſa ſunt: cur credatur ſomniantium uiſis, quæ multo etiam perturbatiora ſunt, non intelligo. an quod inſani ſua uiſa coniectori nõ narrant, nar

rant qui ſomniauerunt? quæro etiam, ſi uelim ſcribere quid, aut legere, aut canere uoce, uel fidibus, aut geometricum quiddam, aut phyſicum, aut dialecticum explicare, ſomnium ne expectandum ſit, an ars adhibenda, ſine qua nihil earum rerum nec fieri, nec expediri poteſt? atqui, ne ſi nauigare quidem uelim, ita gubernarem ut ſomniauerim: præſens enim pœna ſit. quid igitur conuenit ægros à coniectore ſomniorũ potius, quàm à medico petere medicinam? an Aeſculapius, *an* Serapis *poteſt nobis præſcribere per ſomniũ curationẽ ualetudinis,* Neptunus *gubernantibus nõ poteſt? et ſi ſine medico medicinam dabit* Minerua, *muſæ ſcribendi, legendi, cæterarumq́; artium ſcientiam ſomniantibus nõ dabunt? at ſi curatio daretur ualetudinis, hæc quoque, quæ dixi, darentur. quæ quoniam non dantur, medicina non datur. qua ſublata, tollitur omnis auctoritas ſomniorum. ſed hæc quoque in promptu: nunc interiora uideamus. aut enim diuina uis quædam cõſulens nobis ſomniorum ſignificationes facit: aut coniectores ex quadam conuenientia, & coniunctione naturæ, quam uocant* συμπάθειαν, *quid cuique rei conueniat, ex ſomnijs, & quid quanque rem ſequatur, intelligunt: aut eorum neutrum eſt, ſed quædam obſeruatio conſtans, atque diuturna eſt, cum quid uiſum ſecundum quietem ſit, quid euenire, aut quid ſequi ſoleat. primum igitur intelligendum eſt, nullam uim eſſe diuinam effectricem ſomniorum. atque illud quidem perſpicuum eſt, nulla uiſa ſomniorum proficiſci à numine deorum. noſtra enim cauſa dij id facerent, ut prouidere futura poſſemus. quotus igitur eſt quiſque, qui ſomnijs pareat? qui*

intelligat? qui meminerit? quàm multi uero, qui contemnant, eamq; ſuperſtitionem imbecilli animi, atque anilis putent? quid eſt igitur, cur his hominibus conſulens deus, ſomnijs moneat eos, qui illa non modo cura, ſed ne memoria quidem digna ducant? nec enim ignorare deus poteſt, qua mente quiſque ſit: nec, fruſtra, ac ſine cauſa quid facere, dignum deo eſt: quod abhorret etiã ab hominis cõſtantia. ita ſi pleraque ſomnia aut ignorantur, aut negliguntur: aut neſcit hoc deus, aut fruſtra ſomniorum ſignificatione utitur. ſed horum neutrum in deum cadit: nihil igitur à deo ſomnijs ſignificari fatẽdum eſt. illud etiam requiro, cur, ſi deus iſta uiſa nobis prouidendi cauſa dat, nõ uigilantibus potius det, quàm dormientibus. ſiue enim externus, & aduentitius pulſus animos dormientiũ commouet, ſiue per ſe ipſi animi mouentur, ſiue quæ cauſa alia eſt, cur ſecundum quietem aliquid uidere, audire, agere uideamur: eadem cauſa uigilantibus eſſe poterat; idq; ſi noſtra cauſa ſecundum quietem dij facerent, uigilantibus idem facerent, præſertim cum Chryſippus Academicos refellens permulto clariora & certiora eſſe dicat, quæ uigilantibus uideantur, quàm quæ ſomniantibus. fuit igitur diuina beneficentia dignius, cum conſuleret nobis, clariora uiſa dare uigilantibus, quàm obſcuriora per ſomnium. quod quoniam nõ fit, ſomnia diuina putanda non ſunt. iam uero quid opus eſt circuitione, & anfractu, ut ſit utendum interpretibus ſomniorum potius, quàm directo deus, ſi quidem nobis conſulebat, hoc facito, hoc ne feceris, diceret, idq; uiſum uigilanti potius, quàm dormiẽti daret? iã uero quis dicere audeat,

uera

uera omnia eſſe ſomnia? aliquot ſomnia uera, inquit Ennius: ſed omnia non eſt neceſſe. quæ eſt tandem iſta diſtinctio? quæ uera, quæ falſa habet? & ſi uera à deo mittuntur, falſa unde naſcuntur? nam ſi ea quoque diuina, quid inconſtantius deo? quid inſcitius autem eſt, quàm mentes mortalium falſis, & mendacibus uiſis concitare? ſin uera uiſa diuina ſunt, falſa autem, & inania humana: quæ eſt iſta deſignãdi licẽtia, ut hoc deus, hoc natura fecerit potius, quàm aut omnia deus, quod negatis, aut omnia natura? quod quoniam illud negatis, hoc neceſſario cõfitendum eſt. naturam autem eam dico, qua nunquã animus inſiſtẽs agitatione, et motu eſſe uacuus poteſt. is cum lãguore corporis nec membris uti, nec ſenſibus poteſt, incidit in uiſa uaria, et incerta ex reliquijs, ut ait Ariſtoteles, inhærẽtibus earum earum, quas uigilans geſſerit, aut cogitarit. quarum perturbatione mirabiles interdum exiſtunt ſpecies ſomniorum. quæ ſi alia uera, alia falſa: qua nota internoſcantur, ſcire ſanè uelim. ſi nulla eſt, quid iſtos interpretes audiamus? ſin quæpiam eſt, aueo audire quæ ſit. ſed hærebunt. uenit enim iam in contentionem, utrum ſit probabilius, deos'ne immortales rerum omnium præſtantia excellentes concurſare omnium mortalium, qui ubique ſunt, non modo lectos, uerum etiam grabatos, &, cum ſtertentes aliquos uiderint, obijcere his uiſa quædam tortuoſa, & obſcura, quæ illi exterriti ſomnio ad coniectorem mane deferant; an natura fieri, ut mobiliter animus agitatus, quod uigilans uiderit, dormiens uidere uideatur. utrum philoſophia dignius, ſagarum ſuperſtitione iſta interpretari, an explicatione naturæ? ut ſi iam fieri poſſit

coniectura uera ſomniorum, tamen iſti, qui profiten-tur, eam facere non poſſunt: ex leuiſſimo enim, & in doctiſſimo genere conſtant. Stoici autem tui negant quenquam niſi ſapientem diuinum eſſe poſſe. Chryſippus quidem diuinationem diffinit his uerbis, uim cognoſcentem, & uidentem, & explicantem ſigna, quæ à dijs hominibus portendantur: officium autem eius eſſe, prænoſcere, dei erga homines mente qua ſint, quidq́; ſignificent, quemadmodumq́; ea procurentur, atque explentur. idemq́; ſomniorum coniectionem diffinit hoc modo, eſſe uim cernentem, & explanantem quæ à dijs hominibus ſignificētur in ſomnijs. quid ergo, ad hæc mediocri opus eſt prudentia, an & ingenio præſtanti, & eruditione perfecta? talem autem cognouimus neminem. uide igitur, ne, etiam ſi diuinationem tibi eſſe conceſſero, quod nunquam faciam; neminem tamen diuinum reperire poſſimus. qualis autem iſta mens eſt deorū, ſi neque ea nobis ſignificāt in ſomnijs, quæ ipſi per nos intelligamus; neque ea, quorum interpretes habere poſſimus? ſimiles enim ſunt dij, ſi ea nobis obijciunt, quorū neque ſcientiam, neque explanationem habeamus, tanquam ſi Pœni, aut Hiſpani in ſenatu noſtro ſine interprete loquerētur. iam uero quò pertinent obſcuritates, & ænigmata ſomniorum? intelligi enim à nobis dij uelle debebāt ea, quæ noſtra cauſa nos monebant. quid? poeta nemo, nemo phyſicus obſcurus? ille uero nimis etiam obſcurus Euphorion: at non Homerus: uter igitur melior? ualde Heraclitus obſcurus, minime Democritus: num igitur conferendi? mea cauſa me mones, quod non intelligā. quid me igitur mones? ut ſi quis medicus

ægroto imperet, ut ſumat

» Terrigenam, herbigradã, domiportã, ſanguine caſſam,

potius quàm hominum more, cocleam, dicere. nam Pacuuianus Amphion,

» Quadrupes tardigrada, agreſtis, humilis, aſpera,
» Capite breui, ceruice anguina, aſpectu truci,
» Euiſcerata, inanima cum animali ſono,

cum dixiſſet obſcurius, tum Attici reſpondent: nõ intelligimus, niſi aperte dixeris. at ille uno uerbo, teſtudo. nõ potueras hoc igitur à principio cythariſta dicere? defert ad coniectorem quidam ſomniaſſe ſe, ouum pendere ex faſcia lecti ſui cubicularis. eſt hoc in Chryſippi libro ſomnium. reſpondit coniector, theſaurum defoſſum eſſe ſub lecto. fodit: inuenit auri aliquantum, idq́; circundatum argento: miſit coniectori quantulum uiſum eſt de argento. tum ille, nihil ne de uitello? id enim ex ouo uidebatur aurũ declaraſſe, reliquũ argentum. nemo ne igitur unquam alius ouum ſomniauit? cur ergo hic neſcio quis theſaurum ſolus inuenit? quàm multi inopes, digni præſidio deorum, nullo ſomnio ad theſaurũ reperiendum admonentur? quam autem ob cauſam tã eſt obſcure admonitus, ut ex ouo naſceretur theſauri ſimilitudo, potius, quàm aperte theſaurum quærere iuberetur, ſicut aperte Simonides uetitus eſt nauigare? ergo obſcura ſomnia minime cõſentanea ſunt maieſtati deorũ. ad aperta et clara ueniamus, quale eſt de illo interfecto à caupone Megaris, quale de Simonide, qui ab eo, quem humauerat, uetitus eſt nauigare; quale etiam de Alexandro: quod à te præteritum eſſe miror: qui, cum Ptolemæus familiaris eius in prælio telo uenenato ictus

eſſet, eoq́; uulnere ſummo cũ dolore moreretur, Alexander aſſidens ſomno eſt conſopitus. tum ſecundum quietem uiſus ei dicitur draco is, quem mater Olympias alebat, radiculam ore ferre, et ſimul dicere quo illa loci naſceretur: (neque is lõge aberat ab eo loco) eius autẽ eſſe uim tantam, ut Ptolemæum facile ſanaret: cum Alexãder experrectus narraſſet amicis ſomnium, emiſiſſe qui illam radiculam quærerent. qua inuenta, et Ptolemæus ſanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodem genere teli uulnerati. multa etiam ſunt à te ex hiſtorijs prolata ſomnia, matris Phalaridis, Cyri ſuperioris, matris Dionyſij, Pœni Amilcaris, Annibalis, P. Decij, peruulgatum iam illud de præſultore, Gracchi etiam, & recens Cæciliæ Balearici filiæ ſomnium. ſed hæc externa, ob eamq́; cauſam ignota nobis ſunt: non nulla etiam ficta fortaſſe: quis enim auctor iſtorum? de noſtris ſomnijs quid habemus dicere? tu de merſo me, & equo ad ripam? ego de Mario cũ faſcibus laureatis me in ſuum deduci iubente monumentum? omniũ ſomniorũ Quinte una ratio eſt. quæ, per deos immortales, uideamus ne noſtra ſuperſtitione, & deprauatione ſuperetur. quem enim tu Marium uiſum à me putas? ſpeciẽ credo eius, & imaginem, ut Democrito uidetur, unde profectam imaginem: à corporibus enim ſolidis, & à certis figuris uult fluere imagines. quod igitur Marij corpus erat, ex eo, inquit, quod fuerat, plena ſunt imaginum omnia iſta. igitur me imago Marij in campum Atinatem perſequebatur: nulla enim ſpecies cogitari poteſt, niſi pulſu imaginum. quid ergo? iſtæ imagines ita nobis dicto audientes ſunt, ut, ſimul atque uelimus, accurrant? etiã

ne earum rerum, quæ nullæ ſunt? quæ eſt enim forma tam inuſitata, tam nulla, quã nõ ſibi ipſe animus poſſit effingere? ut, quæ nunquam uidimus, ea tamen formata habeamus, oppidorum ſitus, hominum figuras. num igitur, cum aut muros Babylonis, *aut* Homeri *faciem cogito, imago illorum me aliqua pellit? omnia igitur, quæ uolumus, nota nobis eſſe poſſunt: nihil eſt. n. de quo cogitare nequeamus. nullæ ergo imagines obrepũt in animos dormiẽtiũ extrinſecus, nec omnino fluũt illæ: nec cognoui quenquam, qui maiore auctoritate nihil diceret. animorũ eſt ea uis, atque natura, ut uigeãt uigilantes, nullo aduentitio pulſu, ſed ſuo motu, incredibili quadam celeritate. hi cum ſuſtinentur membris, & corpore, & ſenſibus, omnia certiora cernunt, cogitant, ſentiunt. cum autem hæc ſubtracta ſunt, deſertuſq; animus languore corporis, tum agitatur ipſe per ſeſe: itaque in eo et formæ uerſantur, & actiones, & multa audiri, multa dici uidentur. hæc ſcilicet imbecillo remiſſoq; animo multa omnibus modis cõfuſa et uariata uerſantur: maximeq; reliquiæ earum rerum mouentur in animis, et agitantur, de quibus uigilantes aut cogitauimus, aut egimus: ut mihi temporibus illis multum in animo* Marius *uerſabatur recordãti, quàm ille grauem ſuum caſum magno animo, quàm cõſtanti tuliſſet. hanc credo cauſam de illo ſomniãdi fuiſſe. tibi autem de me cum ſolicitudine cogitanti ſubito ſum uiſus emerſus ex flumine: inerant enim in utriuſque noſtrũ animis uigilantium cogitationum ueſtigia.* At *quædam adiuncta ſunt: ut mihi de monumẽto Marij: tibi, quòd equus, in quo ego uehebar, mecũ unà demerſus rurſus ap*

paruit. an tu cenſes ullam anum tam deliram futurã fuiſſe, ut ſomnijs crederet, niſi iſta caſu non nunquam, forte, temere concurrerent? Alexandro loqui draco uiſus eſt. poteſt omnino hoc eſſe falſum, poteſt uerũ: ſed utrum ſit, non eſt mirabile: nõ enim audiuit ille draconem loquentem, ſed eſt uiſus audire: & quidé, quo maius ſit, cum radicem ore teneret, locutus eſt. ſed nihil eſt magnũ ſomnianti. quæro autem, cur Alexãdro tam illuſtre ſomnium, tam certũ, nec huic eidem aliàs, nec multa cæteris. mihi quidem, præter hoc Marianũ, nihil ſanè, quod meminerim. fruſtra igitur conſumptæ tot noctes tam longa in ætate. nũc quidem propter intermiſſionem forenſis operæ & lucubrationes detraxi, & meridiationes addidi, quibus uti antea non ſolebã: nec tam multũ dormiens ullo ſomnio ſum admonitus, tantis præſertim de rebus: nec mihi magis uſquam uideor, quàm cum aut in foro magiſtratus, aut in curia ſenatum uideo, ſomniare. Etenim ex diuiſione hoc ſecũdũ eſt, quæ eſt cõtinuatio, coniunctioq; naturæ: quã, ut dixi, uocant συμπάθειαν eiuſmodi, ut theſaurus ex ouo intelligi debeat. nam medici ex quibuſdam rebus & aduenientes & creſcentes morbos intelligunt: non nullæ etiam ualetudinis ſignificationes, ut hoc ipſum, pleni, enecti'ue ſimus, ex quodam genere ſomniorum intelligi poſſe dicuntur. theſaurus uero, & hæreditas, & honos, & uictoria, & multa generis eiuſdem quæ cum ſomnijs naturali cognatione iunguntur? dicitur quidam, cum in ſomnijs complexu Venerio iungeretur, calculos eieciſſe. uideo ſympathiã: uiſum eſt enim tale obiectum dormienti, ut id, quod euenit, naturæ uis,

non opinio erroris effecerit. quæ igitur natura obtulit illam ſpeciem Simonidi, à qua uetaretur nauigare? aut quid naturæ copulatum habuit Alcibiadis quod ſcribitur ſomnium? qui paulo ante interitum uiſus eſt in ſomnijs amicæ eſſe amictus amiculo. is cum eſſet proiectus inhumatus, ab omnibuſq; deſertus iaceret; amica corpus eius texit ſuo pallio. ergo hoc inerat in rebus futuris, et cauſas naturales habebat, an, & ut uideretur, & ut eueniret, caſus effecit? quid ipſorum interpretum coniecturæ, non ne magis ingenia declarant eorum, quàm uim conſenſumq; naturæ? curſor ad Olympia proficiſci cogitans, uiſus eſt in ſomnijs curru quadrigarum uehi. mane ad coniectorem. at ille, uinces, inquit: id enim celeritas ſignificat, & uis equorum. poſt idem ad Antiphontem. is autem, uincare, inquit, neceſſe eſt. an non intelligis quatuor ante te cucurriſſe? Ecce alius curſor. atq; horum ſomniorum, & talium plenus eſt Chryſippi liber, plenus Antipatri. ſed ad curſorem redeo. ad interpretem detulit, aquilam ſe in ſomnijs uiſum eſſe factum. at ille, uiciſti: iſta enim auis uolat nulla uehementius. huic equidem Antipho, tu uero, inquit, te uictum eſſe non uides? iſta enim aui inſectans alias & agitans, ſemper ipſa poſtrema eſt. parere quædam matrona cupiens, dubitans eſſet ne prægnans, uiſa eſt in quiete obſignatam habere naturam: retulit. negauit eam, quoniam obſignata fuiſſet, concipere potuiſſe. at alter prægnãtem eſſe dixit: nam inane obſignari nihil ſolere. quæ iſta eſt ars coniectoris, eludentis ingenio? an ea, quæ dixi, & innumerabilia, quæ collecta habent Stoici, quidquam ſignificant, niſi acumen hominum ex

ſimilitudine aliqua coniecturam modo huc, modo illuc ducentium? medici ſigna quædam habent ex uenis, et ex ſpiritu ægroti, multisq; ex alijs futura præſentiunt. gubernatores cũ exultantes Loligines uiderint, aut Delphinos ſe in portum conijcientes, tempeſtatem ſignificari putant. hæc ratione explicari, & ad naturã facile reuocari poſſunt: ea uero, quæ paulo ante dixi, nullo modo. At enim obſeruatio diuturna (hæc enim pars una reſtat) notandis rebus fecit artem. an tandem ſomnia obſeruari poſſunt? quonam modo? ſunt enim innumerabiles uarietates. nihil tam præpoſtere, tam incõdite, tam monſtruoſe cogitari poteſt, quod non poſſimus ſomniare. quo modo igitur hæc infinita, & ſemper noua aut memoria complecti, aut obſeruando notare poſſumus? aſtrologi motus errantium ſtellarũ notauerũt: inuentus eſt enim ordo in ijs ſtellis, qui non putabatur. cedò tandem, qui ſit ordo, aut quæ concurſatio ſomniorum? quo modo autem diſtingui poſſunt uera ſomnia à falſis, cũ eadem et alijs aliter euadãt, & ijſdem non ſemper eodem modo? ut mihi mirũ uideatur, cum mendaci homini, ne uerum quidem dicẽti credere ſoleamus, quo modo iſti, ſi ſomnium uerum euaſit aliquod, nõ ex multis potius uni fidem derogãt, quàm ex uno innumerabilia cõfirmant. ſi igitur neque deus eſt effector ſomniorũ, neque naturæ ſocietas ulla cũ ſomnijs, neque obſeruatione inueniri potuit ſciẽtia: effectum eſt, ut nihil prorſus ſomnijs tribuendũ ſit; præſertim cũ illi ipſi, qui ea uident, nihil diuinent; ij, qui interpretantur, cõiecturam adhibeant, nõ naturam; caſus autem innumerabilibus penè ſeculis in omnibus plura mirabilia, quàm in

ſomniorum uiſis effecerit; neq; cõiectura, quæ in uarias partes duci poſſit, non nunquam etiam in contrarias, quidquam ſit incertius. explodatur hæc quoq; ſomniorum diuinatio pariter cum cæteris: nam, ut uere loquamur, ſuperſtitio fuſa per gentes, oppreſſit omnium ferè animos, atq; hominũ imbecillitatem occupauit. quod & in ijs libris dictum eſt, qui ſunt de natura deorum: & hac diſputatione id maxime egimus: multum enim & nobiſmet ipſis, & noſtris profuturi uidebamur, ſi eam funditus ſuſtuliſſemus. nec uero (id enim diligenter intelligi uolo) ſuperſtitione tollenda religio tollitur. nam et, maiorum inſtituta tueri ſacris, cerimonijſq; retinendis, ſapientis eſt: et eſſe præſtantem aliquam æternamq; naturam, & eam ſuſpiciendam admirãdamq; hominum generi, pulchritudo mundi, ordoq; rerum cœleſtium cogit confiteri. quamobrem ut religio propaganda etiam eſt, quæ eſt iuncta cum cognitione naturæ: ſic ſuperſtitionis ſtirpes omnes eijciendæ ſunt: inſtat enim, & urget, et, quocunque te uerteris, perſequitur, ſiue tu uatem, ſiue tu omen audieris, ſiue immolaris, ſiue auẽ aſpexeris, ſi Chaldæum, ſi aruſpicem uideris, ſi fulſerit, ſi tonuerit, ſi tactum aliquid erit de cœlo, ſi oſtenti ſimile natum, factum'ue quippiam: quorum neceſſe eſt plerunque aliquid eueniat: ut nunquam liceat quieta mente conſiſtere. perfugium uidetur omnium laborum & ſolicitudinum eſſe ſomnus. at ex eo ipſo plurimæ curæ, metuſq; naſcuntur. qui quidem ipſi per ſe minus ualerent, & magis contemnerentur, niſi ſomniorum patrocinium philoſophi ſuſcepiſſent, nec ij quidem contemptiſſimi, ſed in primis acuti, & conſequen

tia & repugnantia uidentes : qui propè iam abſoluti, & perfecti putantur. quorum licentiæ niſi Carneades reſtitiſſet, haud ſcio an ſoli iam philoſophi iudicarētur. cū quibus omnis ferè nobis diſceptatio, contentioq́; eſt : non quòd eos maxime cōtemnamus : ſed quòd uidentur acutiſſime ſentētias ſuas, prudētiſſimeq́; defendere. cū autem propriū ſit Academiæ, iudicium ſuū nullum interponere ; ea probare, quæ ſimillima ueri uideantur; conferre cauſas, et, quid in quanque ſententiā dici poſſit, expromere; nulla adhibita ſua auctoritate, iudiciū audientiū relinquere integrū, ac liberū : tenebimus hanc cōſuetudinem à Socrate traditam, eáq; inter nos, ſi tibi Quinte frater placebit, quamſæpiſſime utemur. Mihi uero, inquit ille, nihil poteſt eſſe iucundius. Quæ cum eſſent dicta, ſurreximus.

M. TVLLII CICERONIS

DE FATO LIBER.

Quia pertinet ad mores, quos ἤθη Græci uocãt, nos eã partem philoſophiæ de moribus appellare ſolemus. ſed decet augentem linguã latinam nominare moralem. explicandáq; uis eſt, ratioq́; enũciationũ: quæ Græci ἀξιώματα uocãt: quæ de re futura cum aliquid dicũt, deq́; eo, quod poſſit fieri, aut non poſſit, quã uim habeant, obſcura quæſtio eſt: quam περὶ δυνατῶν appellãt: totáq; eſt logicæ: quã rationem diſſerendi uoco. quod autem in alijs libris feci, qui ſunt de natura deorum, itemq́; in ijs, quos de diuinatione edidi, ut in utranque partem perpetua explicaretur oratio, quo facilius id à quoque probareeur, quod cuique maxime probabile uideretur; in hac diſputatione de fato caſus quidã, ne facerem, impediuit. nã cũ eſſem in Puteolano, Hirciuſq; noſter Cõſul deſignatus ijſdem in locis, uir nobis amiciſſimus, et ijs ſtudijs, in quibus nos à pueritia uiximus, deditus; multũ unà eramus, maxime nos quidem exquirentes eã cõſilia, quæ ad pacem, & ad concordiã ciuiũ pertinerent. cũ enim omnes poſt interitum Cæſaris nouarũ perturbationũ cauſæ quæri uiderentur, hiſq; eſſe occurrendũ putaremus: omnis ferè noſtra in his deliberationibus cõſumebatur oratio: idq; et ſæpe aliàs, & quodã liberiore, quàm ſolebat, & magis uacuo ab in-

teruentoribus die, cũ ille ad me ueniſſet, primo illa, quæ erant quotidiana, & quaſi legitima nobis, de pace, & de otio dicta ſunt. quibus acceptis, quid ergo, inquit ille, quoniam oratorias exercitationes nõ tu quidẽ, ut ſpero, reliquiſti, ſed certe philoſophiã illis antepoſuiſti, poſſum ne aliquid audire? Tu uero, inquã, uel audire, uel dicere: nec enim, quod recte exiſtimas, oratoria illa ſtudia deſerui; quibus etiam te incendi, quãquam flagrantiſſimum acceperam: nec ea, quæ nunc tracto, minuũt, ſed augent potius illã facultatem: nam cum hoc genere philoſophiæ, quod nos ſequimur, magnam habet orator ſocietatem: ſubtilitatem enim ab Academia mutuatur, & ei uiciſſim reddit ubertatem orationis, & ornamenta dicendi. quamobrem, inquam, quoniam utriuſque ſtudij noſtra poſſeſſio eſt, hodie utro frui malis, optio ſit tua. Tum Hircius, gratiſſimum, inquit, et tuorum omnium ſimile: nihil enim unquam abnuit uoluntas tua meo ſtudio. ſed quoniam mihi rhetorica ueſtra ſat nota, teq; in his & audiuimus ſæpe, & audiemus, atque hanc Academicorum contra propoſitum diſputandi cõſuetudinem indicãt te ſuſcepiſſe Tuſculanæ diſputationes: ponere aliquid, ad quod audiam, ſi tibi non eſt moleſtum, uolo. An mihi, inquam, poteſt quidquam eſſe moleſtum, quod tibi gratũ futurum ſit? ſed ita audies, ut Romanum hominem, ut timide ingredientẽ ad hoc genus diſputandi, ut longo interuallo hæc ſtudia repetentẽ. Ita, inquit, audiam te diſputantẽ, ut ea lego, quæ ſcripſiſti. proinde ordire.

Multa deſunt.

Conſideramus hic, quorum in alijs, ut in Antipatro poeta, ut in brumali die natis,ut in ſimul ægrotãtibus fratribus,ut in urina,ut in unguibus,ut in reliquis eiuſmodi naturæ contagio ualeret:quam ego non tollo:uis eſt nulla fatalis. in alijs autem fortuita quædã eſſe poſſunt,ut in illo naufrago, ut in Icadio, ut in Daphita. quædam etiam Poſidonius, pace magiſtri dixerim,comminiſci uidetur. ſunt inquam quidem abſurda. quid enim? ſi Daphitæ fatum fuit de equo cadere, atque ita perire; ex hoc ne equo,qui cum equus non eſſet,nomẽ habebat alienũ? aut Philippus haſce in capulo quadrigulas uitare monebatur? quaſi uero capulo ſit occiſus. quid autem magnum,& naufragum illum ſine nomine in riuo eſſe lapſum? quãquam huic quidem hic ſcribit prædictũ,in aqua eſſe pereundum. ne Hercule Icadij quidem prædonis uideo fatũ ullum: nihil enim ſcribit ei prædictum. quid mirum igitur, ex ſpelunca ſaxum in crura eius incidiſſe? puto enim, etiam ſi Icadius tum in ſpelũca non fuiſſet,ſaxum tamen illud caſurum fuiſſe. nam aut nihil eſt omnino fortuitum, aut hoc ipſum potuit euenire fortuna. quæro igitur,atque hoc late patebit, ſi fati omnino nullum nomen, nulla natura,nulla uis eſſet, & forte,temere, caſu aut pleraque fierent,aut omnia: num aliter,ac nunc eueniunt,euenirent? quid ergo attinet inculcare fatum, cum ſine fato ratio omnium rerum ad naturam, fortu=

nam'ue referatur? ſed Poſidonium, ſicut æquum eſt, cũ bona gratia dimittamus: ad Chryſippi laqueos re= uertamur. cui primum quidem de ipſa rerum contagio ne reſpondeamus: reliqua poſtea perſequemur. inter locorũ naturas quantũ interſit, uideamus: alios eſſe ſa= lubres, alios peſtilentes, in alijs eſſe pituitoſos, & quaſi redundantes, in alijs exſiccatos, atque aridos: multáq; ſunt alia, quæ inter locum & locum plurimum diffe= runt. Athenis tenue cœlum, ex quo acutiores etiam pu tantur Attici: craſſum Thebis, itaque pingues Theba ni, & ualentes. tamen neque illud tenue cœlũ efficiet, ut aut Zenonem quis, aut Arceſilam, aut Theophraſtũ audiat: neque craſſum, ut Nemea potius, quàm Iſthmo uictoriam petat. diſiunge longius. quid enim loci natu ra afferre poteſt, ut in porticu Pompeij potius, quàm in campo ambulemus? tecum, quàm cum alio? Idibus po tius, quàm Calendis? ut igitur ad quaſdam res natura loci pertinet, & operatur aliquid, ad quaſdã autem ni hil: ſic affectio aſtrorum ualeat, ſi uis, ad quaſdam res, ad omnes certe non ualebit. at. n. quoniam in naturis hominum diſſimilitudines ſunt, ut alios dulcia, alios ſub amara delectẽt, alij libidinoſi, alij iracũdi, aut crudeles, aut ſuperbi ſint, alij talibus uitijs abhorreant: quoniam igitur, inquit, tantum natura à natura diſtat; quid mi rum eſt, has diſſimilitudines ex differentibus cauſis eſſe factas? hæc differens, qua de re agatur, et in quo cauſa conſiſtat, non uidet. non. n. ſi alij ad alia propenſiores ſint propter cauſas naturales, & antecedentes, iccirco etiam noſtrarũ uolũtatum, atque appetitionũ ſunt cau ſæ naturales, & antecedentes: nã nihil eſſet in noſtra

poteſtate, ſi res ita ſe haberet: nunc uero fatemur, acuti, hebetes ne, ualentes, imbecilli ne ſimus, non eſſe id in nobis. qui autem ex eo cogi putat, ne ut ſedeamus quidem, aut ambulemus uoluntatis eſſe, is non uidet quæ quanque res conſequatur. ut enim et ingenioſi, & tardi ita naſcantur antecedentibus cauſis, itemq; ualentes, & imbecilli: non ſequitur tamen, ut etiam ſedere, & ambulare, & rem agere aliquam, principalibus cauſis definitum, & conſtitutum ſit. Stylphonem Megaricum philoſophum, acutum ſanè hominem, & probatũ temporibus illis accepimus. hunc ſcribunt ipſius familiares & ebrioſum, & mulieroſum fuiſſe: neque hoc ſcribũt uituperantes, ſed potius ad laudem: uitioſam enim naturam ab eo ſic edomitam, & cõpreſſam eſſe doctrina, ut nemo unquam uinolentũ illum, nemo in eo libidinis ueſtigium uiderit. quid? Socratem non ne legimus quẽadmodum notarit Zopirus phyſiognomon, qui ſe profitebatur hominum mores naturasq; ex corpore, oculis, uultu, fronte pernoſcere? ſtupidum eſſe Socratẽ dixit, & bardum, quòd iugula concaua non haberet: obſtructas eas partes, et obturatas eſſe dicebat: addidit etiam, mulieroſum: in quo Alcibiades cachinnũ dicitur ſuſtuliſſe. ſed hæc ex naturalibus cauſis uitia naſci poſſunt: extirpari autem, & funditus tolli, ut is ipſe, qui ad ea propenſus fuerit, à tantis uitijs auocetur, non eſt id poſitum in naturalibus cauſis, ſed in uoluntate, ſtudio, diſciplina. quæ tolluntur omnia, ſi uis et natura fati ex diuinationis ratione firmabitur. etenim ſi eſt diuinatio, qualibet natura à præceptis artis proficiſcitur: præcepta appello, quæ dicuntur græce θεωρήματα. non enim

credo nullo præcepto aut cæteros artifices uerſari in ſuo munere, aut eos, qui diuinatione utantur, futura prædicere. ſunt igitur aſtrologorum præcepta huiuſmodi. ſi quis, uerbi cauſa, oriente canicula natus eſt, is in mari non morietur. uigila Chryſippe, *ne tuam cauſam, in qua tibi cum* Diodoro *ualēte dialectico magna luctatio eſt, deſeras. ſi enim uerum eſt, quod ita connectitur; ſi quis oriente canicula natus eſt, in mari nō morietur: illud quoque uerum eſt; ſi* Fabius *oriente canicula natus eſt,* Fabius *in mari non morietur. pugnant ergo hæc inter ſe, oriente canicula natum eſſe, & in mari* Fabium *moriturum: & quoniam certum in* Fabio *ponitur, ortum eſſe eum canicula oriente, hæc quoque pugnant, et eſſe* Fabium, *& in mari moriturum. ergo hæc quoque coniunctio eſt ex repugnantibus, & eſt* Fabius, *& in mari* Fabius *morietur. quod ut propoſitum eſt, ne fieri quidem poteſt. ergo illud, morietur in mari* Fabius, *ex eo genere eſt, quod fieri non poteſt. omne igitur, quod falſum dicitur in futuro, id fieri nō poteſt. at hoc* Chryſippe *minime uis: maximeq; tibi de hoc ipſo cum* Diodoro *certamen eſt: ille enim id ſolum fieri poſſe dicit, quod aut ſit uerū, aut futurum ſit uerum: & quicquid futurum ſit, id dicit fieri neceſſe eſſe; & quicquid non ſit futurum, id negat fieri poſſe. tu, & quæ non ſint futura, poſſe fieri dicis; ut frangi hanc gemmam, etiam ſi id nunquam futurum ſit: neque neceſſe fuiſſe* Cypſelum *regnare* Corinthi, *quanquā id milleſimo ante anno* Apollinis *oraculo editum eſſet. at ſi iſta comprobabis diuina prædicta: & quæ falſa in futuris dicentur, in his habemus, ut ea fieri non poſſint: ut ſi dicatur* Africanum

canum Carthagine potiturum, etſi uere dicatur de futuro, idq́; ita futurum ſit, dicas eſſe neceſſarium. quæ eſt tota Diodori uobis inimica ſententia. etenim ſi illud uere connectitur; ſi oriente canicula natus es, in mari non morieris; primumq́;, quod in connexo, natus es oriente canicula, neceſſarium eſt; omnia enim uera in præteritis neceſſaria ſunt, ut Chryſippo placet diſſentiẽti à magiſtro Cleanthe, quia ſunt immutabilia, nec in falſum è uero præterita poſſunt cõuerti: ſi igitur quod primum in connexo eſt, neceſſarium eſt, fit etiam quod conſequitur neceſſarium. quanquam hoc Chryſippo nõ uidetur ualere in omnibus. ſed tamen, ſi naturalis eſt cauſa cur in mari Fabius nõ moriatur, in mari Fabius mori non poteſt. hoc loco Chryſippus æſtuans falli ſperat Chaldæos, cæterosq́; diuinos, neque eos uſuros eſſe cõiunctionibus, ut ita ſua præcepta pronuncient, ſi quis natus eſt oriente canicula, is in mari non morietur, ſed potius ita dicant, nõ & natus eſt quis oriente canicula, & is in mari morietur. ò licentiã iocularem: ne ipſe incidat in Diodorũ, docet Chaldæos, quo pacto eos exponere præcepta oporteat. quæro enim, ſi Chaldæi ita loquantur, ut negationes infinitarũ coniunctionũ potius, q̃ infinita cõnexa ponãt: cur idẽ medici, cur geometræ, cur reliqui facere nõ poſſint? medicus in primis, quod erit ei perſpectũ in arte, nõ ita proponet; ſi cui uenæ ſic mouentur, is habet febrẽ: ſed potius illo modo; nõ & huic uenæ ſic mouẽtur, et febrẽ is nõ habet. itemq́; geometres nõ ita dicet; ſi in ſphæra maximi orbes ſunt, medij inter ſe diuidũtur: ſed potius illo modo; nõ et ſunt in ſphæra maximi orbes, et hi nõ medij inter ſe diuidũtur.

quid eſt,quod non poſſit iſto modo ex cõnexo trãſferri ad coniunctionũ negationẽ? & quidẽ alijs modis eaſdem res efferre poſſumus. modo dixi, ſi in ſphæra maximi orbes ſunt, medij inter ſe diuidũtur: poſſum dicere, ſi in ſphæra maximi orbes erũt: poſſum dicere, quia in ſphæra maximi orbes erunt. multa genera ſunt enunciandi, nec ullum diſtortius, quàm hoc, quo Chryſippus ſperat Chaldæos contentos Stoicorum cauſa fore. illorũ tamen nemo ita loquitur: maius eſt enim has contortiones orationis, quàm ſignorũ ortus obituſq; perdiſcere. ſed ad illam Diodori contentionem, quam περὶ δυνατῶν appellant, reuertamur. in qua quid ualeat id, quod fieri poſſit, inquirit. placet igitur Diodoro id ſolum fieri poſſe, quod aut uerum ſit, aut uerũ futurum ſit. qui locus attingit hãc quæſtionem; nihil fieri, quod nõ neceſſe fuerit; & quidquid fieri poſſit, id aut eſſe iam, aut futurũ eſſe; nec magis cõmutari ex ueris in falſa ea poſſe, quæ futura ſunt, quàm ea, quæ facta ſunt; ſed in factis immutabilitatẽ apparere; in futuris quibuſdam quia nõ apparent, ne neceſſe quidem uideri: ut in eo, qui mortifero morbo urgeatur, uerũ ſit, hic morietur hoc morbo: at hoc idẽ ſi uere dicatur in eo, in quo uis morbi tanta non appareat, nihilo minus futurum ſit. ita fit, ut commutatio ex uero in falſum ne in futuro quidem ulla fieri poſſit. nam, morietur Scipio, talem uim habet, ut, quanquã de futuro dicatur, tamen id non poſſit cõuerti in falſum: de homine enim dicitur, cui neceſſe eſt mori. ſic ſi diceretur, morietur noctu in cubiculo ſuo Scipio ui oppreſſus, uere diceretur: id. n. fore, diceretur, quod eſſet futurũ: futurũ

autem fuiſſe, ex eo, quia factũ eſt, intelligi debet: nec magis erat uerum, morietur Scipio, quàm, morietur illo modo: nec minus neceſſe eſt mori Scipioni, quàm illo modo mori: nec magis immutabile ex uero in falſum, necatus eſt Scipio, quàm, necabitur Scipio: nec, cũ hæc ita ſint, eſt cauſa cur Epicurus fatum extimeſcat, & ab atomis petat præſidium, eaſq; de uia deducat, & uno tempore ſuſcipiat res duas inenodabiles; unam, ut ſine cauſa fiat aliquid, ex quo exiſtet, ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipſi, nec cuiquam phyſico placet; alteram, ut, cum duo indiuidua per inanitatem ferantur, alterum è regione moueatur, alterum declinet: licet enim Epicuro, concedenti omne enũciatum aut uerũ, aut falſum eſſe, non uereri, ne omnia fato fieri ſit neceſſe: nõ enim æternis cauſis naturæ neceſſitate manãtibus uerũ eſt id, quod ita enũciatur: deſcendit in Academiam Carneades: nec tamen ſine cauſis: ſed intereſt inter cauſas fortuito antegreſſas, & inter cauſas cohibentes in ſe efficientiã naturalem. ita & ſemper uerũ fuit, morietur Epicurus, cũ duo et ſeptuaginta annos uixerit, Archõte Pitarato: neque tamen erãt cauſæ fatales, cur ita accideret: ſed quòd ita cecidiſſet, certe caſurũ, ſicut cecidit, fuit. nec ij, qui dicũt immutabilia eſſe, quæ futura ſint, nec poſſe uerũ futurũ conuerti in falſum, fati neceſſitatem cõfirmãt, ſed uerborũ uim interpretantur. at qui introducũt cauſarũ ſeriem ſempiternã, ij mentem hominis uolũtate libera ſpoliatam, neceſſitate fati deuinciunt. ſed hæc hactenus. alia uideamus. cõcludit enim Chryſippus hoc modo: ſi eſt motus ſine cauſa, nõ omnis enunciatio, quod ἀξίωμα dialectici appellãt, aut

uera, aut falſa erit : cauſas enim efficientes quod non habebit, id nec uerũ, nec falſum erit : omnis autẽ enũciatio aut uera, aut falſa eſt : motus ergo ſine cauſa nullus eſt. quod ſi ita eſt, omnia, quæ fiunt, cauſis fiunt antegreſſis : id ſi ita eſt, omnia fato fiũt : efficiũt igitur fato fieri quæcũque fiãt. hic primũ ſi mihi libeat aſſentiri Epicuro, & negare omnem enũciationem aut uerã eſſe, aut falſam, eam plagam potius accipiam, quàm fato omnia fieri cõprobem : illa enim ſententia aliquid habet diſputationis, hæc uero non eſt tolerabilis : itaq; cõtendit omnes neruos Chryſippus, ut perſuadeat omne ἀξίωμα aut uerũ eſſe, aut falſum. ut enim Epicurus ueretur, ne, ſi hoc cõceſſerit, cõcedendũ ſit, fato fieri quæcunque fiant ; ſi enim alterutrũ ex æternitate uerum ſit, eſſe id etiam certũ ; & ſi certũ, etiam neceſſarium ; ita & neceſſitatẽ, & fatũ cõfirmari putat : ſic Chryſippus metuit, ne, ſi nõ obtinuerit, omne, quod enũcietur, aut uerũ eſſe, aut falſum, omnia fato fieri poſſint, & ex cauſis æternis rerum futurarũ. ſed Epicurus declinatione atomi uitari fati neceſſitatẽ putat. itaq; tertius quidam motus oritur extra pondus, & plagã, cũ declinat atomus interuallo minimo. id appellat ἐλάχιστον. quam declinationem ſine cauſa fieri, ſi minus uerbis, re cogitur confiteri : nõ enim atomus ab atomo pulſa declinat : nã qui poteſt pelli alia ab alia, ſi grauitate ferũtur ad perpendiculũ corpora indiuidua, rectis lineis, ut Epicuro placet ? ſequitur enim, ut, ſi alia ab alia nũquã depellatur, ne cõtingat quidem alia aliã. ex quo efficitur, ut iã ſi ſit atomus, eaq; declinet, declinare ſine cauſa. hãc rationem Epicurus induxit ob eã rem,

quòd ueritus eſt,ne, ſi ſemper atomus grauitate ferretur naturali,ac neceſſaria,nihil liberū nobis eſſet, cum ita moueretur animus,ut atomorū motu cogeretur. id Democritus *auctor atomorū accipere maluit, neceſſitate omnia fieri,q̃ à corporibus indiuiduis naturales motus auellere. acutius* Carneades, *qui docebat* Epicureos *ſuam cauſam ſine hac cõmentitia declinatione defendere. nam cū doceret eſſe poſſe quendam animi motū uoluntarium,id fuit defendi melius,quàm introducere declinationem , cuius præſertim cauſam reperire non poſſunt. quo defenſo , facile* Chryſippo *poſſent reſiſtere . cū enim conceſſiſſent motum nullum eſſe ſine cauſa,nõ cõcederent, omnia,quæ fierent, fieri cauſis antecedentibus : uolūtatis enim noſtræ non eſſe cauſas externas,& antecedentes. cõmuni igitur cõſuetudine ſermonis abutimur,cū ita dicimus,uelle aliquid quempiā, aut nolle ſine cauſa. ita enim dicimus ſine cauſa,ut dicamus ſine externa & antecedente cauſa,nõ ſine aliqua. ut cū uas inane dicimus,nõ ita loquimur ut phyſici,quibus inane eſſe nihil placet; ſed ita,ut, uerbi cauſa,ſine aqua, ſine uino, ſine oleo uas eſſe dicamus: ſic, cū ſine cauſa animū moueri dicimus, ſine antecedente & externa cauſa moueri,nõ omnino ſine cauſa, dicimus. de ipſa atomo dici poteſt, cū per inane moueatur grauitate,et põdere, ſine cauſa moueri,quia nulla cau ſa accedat extrinſecùs. rurſus autem,ne omnes à phyſicis irrideamur, ſi dicamus quidquā fieri ſine cauſa,diſtinguendū eſt,& ita dicendū,ipſius indiuidui hãc eſſe naturā, ut põdere et grauitate moueatur,eamq; ipſam eſſe cauſam cur ita feratur . ſimiliter ad animorum*

motus uolũtarios,nõ eſt requirenda externa cauſa. motus enim uoluntarius eã naturam in ſe ipſo cõtinet, ut ſit in noſtra poteſtate,nobiſq; pareat : nec id ſine cauſa:eius enim rei cauſa,ipſa natura eſt. quod cũ ita ſit, quid eſt, cur nõ omnis pronũciatio aut uera, aut falſa ſit ? niſi cõceſſerimus fato fieri quæcũque fiãt. quia futura,inquit,uera nõ poſſunt eſſe ea,quæ cauſas,cur futura ſint,non habẽt.habeãt igitur cauſas neceſſe eſt,ut ea,quæ uera ſunt,ita cũ euenerint, fato euenerint.cõfectum negotium, ſi quidem tibi concedendum eſt,aut fato omnia fieri,aut quidquã poſſe fieri ſine cauſa. an aliter hæc enũciatio uera eſſe nõ poteſt, capiet Numãtiam Scipio,niſi ex æternitate cauſa cauſam ſerens hoc erit effectura ? an hoc falſum potuiſſet eſſe, ſi eſſet ſexcentis ſeculis ante dictũ? et ſi tũ nõ eſſet uera hæc enũciatio,capiet Numãtiã Scipio ; ne illa quidem uera eſt hæc enunciatio,capiet Numantiã Scipio . poteſt igitur quidquam factum eſſe,quod non uerum fuerit futurũ eſſe. nam ut præterita ea uera dicimus,quorũ ſuperiore tempore uera fuerint inſtãtia : ſic futura , quorum conſequenti tempore uera erunt inſtantia,ea uera dicemus. nec ſi omne enũciatũ aut uerum aut falſum eſt, ſeqtur ilico eſſe cauſas immutabiles , eaſq; æternas,quæ prohibeant quidquã ſecus cadere,atque caſurũ ſit. fortuitæ ſunt cauſæ,quæ efficiant,ut uere dicãtur,quæ ita dicentur,ueniet Cato in ſenatũ ; non incluſæ in rerum natura,atque mũdo.& tamen tã eſt immutabile uenturum,cũ eſt uerum ; quàm ueniſſe ; nec ob eam cauſam fatũ, aut neceſſitas extimeſcenda eſt . etenim erit confiteri neceſſe, ſi hæc enũciatio, ueniet in Tuſculanũ

Hortenſius,uerũ non eſt : ſequitur,ut falſum ſit.quorum iſti neutrum uolũt : quod fieri non poteſt.nec nos impediet illa ignaua ratio,quæ dicitur:appellatur enim quidã à philoſophis ἀργὸς λόγος : cui ſi pareamus,nihil eſt omnino,quod agamus in uita. ſic enim interrogãt: ſi fatum tibi eſt ex hoc morbo cõualeſcere; ſiue medicũ adhibueris, ſiue non,conualeſces.item, ſi fatum tibi eſt ex hoc morbo non conualeſcere; ſiue tu medicum adhibueris, ſiue non,non conualeſces.et alterutrũ fatũ eſt: medicũ ergo adhibere nihil attinet.recte genus hoc interrogationis ignauũ,atque iners nominatum eſt,quòd eàdem ratione omnis è uita tolletur actio. licet etiã immutare,ut fati nomen ne adiungas, & eandem tamẽ teneas ſententiã,hoc modo. ſi ex æternitate uerum hoc fuit,ex iſto morbo conualeſces; ſiue adhibueris medicũ, ſiue nõ,cõualeſces. itemq́; , ſi ex æternitate hoc falſum fuit,ex iſto morbo nõ cõualeſces; ſiue adhibueris medicũ, ſiue nõ adhibueris,nõ conualeſces : deinde cætera. hæc ratio à Chryſippo reprehẽditur.quædã enim ſunt, inquit,in rebus ſimplicia,quædã copulata. ſimplex eſt, morietur eo die Socrates.huic,ſiue quid fecerit,ſiue nõ fecerit,finitus eſt moriendi dies.at ſi ita fatũ ſit,naſcetur Oedipus Laio,nõ poterit dici, ſiue fuerit Laius cum muliere, ſiue nõ fuerit:copulata enim res eſt,& cõfatalis : ſic enim appellat:quia ita fatũ ſit,& cõcubiturum cũ uxore Laium, & ex ea Oedipum procreaturum.ut ſi eſſet dictũ,luctabitur Olympijs Milo; et referret aliquis,ergo, ſiue habuerit aduerſarium, ſiue nõ habuerit, luctabitur : erraret : eſt enim copulatũ, luctabitur,quia ſine áduerſario nulla luctatio eſt.omnes

igitur iſtius generis captiones eodem modo refellũtur. ſiue tu adhibueris medicũ, ſiue non adhibueris, conualeſces: captioſum: tã enim eſt fatale medicũ adhibere, quàm cõualeſcere. hæc, ut dixi, confatalia ille appellat. Carneades hoc totũ genus non probabat, & nimis incõſiderate cõcludi hãc rationẽ putabat: itaque premebat alio modo, nec ullam adhibebat calũniam: cuius erat hæc cõcluſio. ſi omnia antecedẽtibus cauſis fiũt, omnia naturali colligatione cõſerte, contexteq; fiunt. quod ſi ita eſt, omnia neceſſitas efficit. id ſi uerũ eſt, nihil eſt in noſtra poteſtate. eſt autẽ aliquid in noſtra poteſtate. ac ſi omnia fato fiũt, omnia cauſis antecedẽtibus fiũt. nõ igitur fato fiũt, quæcũque fiũt. hæc arctius aſtringi ratio nõ poteſt. nã ſi quis uelit idem referre, atque ita dicere; ſi omne futurũ ex æternitate uerũ eſt, ut ita certe eueniat, quemadmodũ ſit futurum, omnia neceſſe eſt colligatione naturali cõſerte, cõtexteq; fieri: nihil dicat: multũ enim differt, utrũ cauſa naturalis ex æternitate futura uera efficiat, an etiã ſine æternitate naturali, futura quæ ſint, ea uera eſſe poſſint intelligi. itaq; dicebat Carneades, ne Apollinẽ quidẽ futura poſſe dicere, niſi ea, quorũ cauſas natura ita cõtineret, ut ea fieri neceſſe eſſet. quid enim ſpectãs deus ipſe diceret, Marcellum eũ, qui ter Conſul fuit, in mari eſſe periturum? erat quidem hoc uerũ ex æternitate, ſed cauſas id efficientes non habebat. ita ne præterita quidem ea, quorũ nulla ſigna tanq̃ ueſtigia extarent, Apollini nota eſſe cenſebat: quo minus futura: cauſis enim efficientibus quãq; rem cognitis, poſſe deniq; ſciri quid futurũ eſſet: ergo nec de Oedipo potuiſſe Apolli-

nem prædicere, nullis in rerũ natura cauſis propoſitis, cur ab eo patrem interfici neceſſe eſſet: nec quidquam eiuſmodi. quo circa ſi Stoicis, qui omnia fato fieri dicũt, cõſentaneũ eſt huiuſmodi oracula, cæteraq́;, quæ ad diuinationem pertinent, cõprobare; ijs autem, qui, quæ futura ſunt, ea uera eſſe ex æternitate dicũt, non idem dicendum eſt: uide, ne non eadẽm ſit illorũ cauſa, & Stoicorum: hi enim urgentur anguſtius, illorum ratio ſoluta, ac libera eſt. quòd ſi cõcedatur nihil poſſe euenire niſi cauſa antecedente: quid proficiatur, ſi ea cauſa nõ ex æternis cauſis apta ducatur? cauſa autẽ ea eſt, quæ id efficit, cuius eſt cauſa, ut uulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. itaque nõ ſic cauſa intelligi debet, ut, quod cuiq; antecedat, id ei cauſa ſit, ſed quod cuiq; efficienter antecedat: nec, quòd in cãpũ deſcenderim, id fuiſſe cauſæ, cur pila luderem: nec Hecubã cauſam interitus fuiſſe Troianis, quòd Alexãdrũ genuerit: nec Tyndareum Agamemnoni, quòd Clytemneſtram: hoc enim modo uiator quoq; bene ueſtitus cauſa craſſatori fuiſſe diceretur, cur ab eo ſpoliaretur. ex hoc genere illud eſt Ennij,

» Vtinam ne in nemore Pelio ſecuribus
» Cæſa cecidiſſet abiegna ad terram trabes.

licuit uel altius, utinã ne in Pelio nata ulla unquã eſſet arbor: etiã ſupra, utinã ne eſſet mõs ullus Pelius: ſimiliterq́; ſuperiora repetentem regredi infinite licet.

» Ne ue inde nauis inchoandæ exordium
» Cepiſſet.

quorſum hæc præterita? quia ſequitur illud,

» Nam nunquã hera errans mea, domo efferret pedẽ

Medea animo ægro, amore ſæuo ſaucia,
non ut eæ res cauſam afferrent amoris. intereſſe autẽ aiunt, utrum eiuſmodi quid ſit, ſine quo aliquid effici nõ poſſit; aut eiuſmodi, cum quo aliquid effici neceſſe ſit. nulla igitur earum cauſa eſt, quoniã nullã rem ſua ui efficit, cuius dicitur cauſa: nec id, ſine quo quippiã nõ fit, cauſa eſt; ſed id, quod cum acceſſit, id, cuius cauſa eſt, efficit neceſſario: nõ dum enim ulcerato ſerpẽtis morſu Philoctleta, *quæ cauſa in rerum natura cõtinebatur, fore, ut is in inſula* Lẽno *linqueretur? poſt autem cauſa fuit propior, & cum exitu iunctior. ratio igitur euentus aperit cauſam: ſed ex æternitate uera fuit hæc enunciatio, relinquetur in inſula* Lemno Philoctetes: *nec hoc ex uero in falſum poterat cõuerti: neceſſe eſt enim in rebus cõtrarijs duabus (cõtraria autem hoc loco ea dico, quorũ alterũ ait quid, alterum negat) ex his igitur neceſſe eſt inuito* Epicuro *alterum uerũ eſſe, alterum falſum: ut, ſauciabitur* Philoctetes, *omnibus ante ſeculis uerum fuit; nõ ſauciabitur, falſum. niſi forte uolumus* Epicureorũ *opinionem ſequi, qui tales enũciationes nec ueras, nec falſas eſſe dicunt: aut, cũ id pudet, illud tamen dicunt, quod eſt impudentius, ueras eſſe ex cõtrarijs diſiunctiones; ſed quæ in his enunciata eſſent, eorum neutrum eſſe uerum. ô admirabilem licentiam, & miſerabilem inſcitiam diſſerendi. ſi enim aliquid in eloquendo nec uerum, nec falſum eſt, certe id uerum non eſt. quod autem uerũ non eſt, qui poteſt non falſum eſſe? aut quod falſum non eſt, qui poteſt non uerũ eſſe? tenebitur id, quod à* Chryſippo *defenditur. omnem enũciationẽ aut uerã, aut falſam eſſe, ratio ipſa*

coget, & ex æternitate quædam uera eſſe, et ea nõ eſſe nexa cauſis æternis, & à fati neceſſitate eſſe libera. ac mihi quidem uidetur, cũ duæ ſententiæ fuiſſent ueterũ philoſophorum, una eorũ, qui cenſerent omnia ita fato fieri, ut id fatũ uim neceſſitatis afferret, in qua ſententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit; altera eorũ, quibus uiderẽtur ſine ullo fato eſſe animorũ motus uoluntarij; Chryſippus tanq̃ arbiter honorarius mediũ ſe ferre uoluiſſe; ſed applicat ſe ad eos potius, qui neceſſitate motus animos liberatos uolũt. dũ autẽ uerbis utitur ſuis, delabitur in eas difficultates, ut neceſſitatem fati confirmet inuitus. atque hoc, ſi placet, quale ſit uideamus, in aſſenſionibus, quas prima oratione tractaui: eas enim ueteres illi, quibus omnia fato fieri uidebantur, ui effici & neceſſitate dicebant: qui autẽ ab his diſſentiebãt, fato aſſenſiones liberabãt, negabantq́; , fato aſſenſionibus adhibito, neceſſitatẽ ab his poſſe remoueri, ijq́; ita diſſerebãt. ſi omnia fato fiũt, omnia fiũt antecedẽte cauſa: & ſi appetitus, illa etiã quæ appetitũ ſequuntur, ergo etiã aſſenſiones. at ſi cauſa appetitus nõ eſt ſita in nobis, ne ipſe quidẽ appetitus eſt in noſtra poteſtate. quod ſi ita eſt, ne illa quidẽ, quæ appetitu efficiũtur, ſita in nobis ſunt: nõ ſunt igitur neque aſſenſiones, neq; actiones in noſtra poteſtate: ex quo efficitur, ut neque laudationes iuſtæ ſint, nec uituperationes; nec honores, nec ſupplicia. quod cũ uitioſum ſit, probabiliter cõcludi putãt, nõ omnia fato fieri, quæcũq; fiãt. Chryſippus autẽ cũ et neceſſitatẽ improbare, et nihil uellet ſine præpoſitis cauſis euenire, cauſarũ genera diſtinguit, ut & neceſſitatẽ effugiat, & retineat

fatũ.cauſarũ enim,inquit,aliæ ſunt perfectæ,& principales,aliæ adiuuantes, & proximæ . quamobrem cũ dicimus omnia fato fieri cauſis antecedentibus, nõ hoc intelligi uolumus, cauſis perfectis & principalibus, ſed cauſis antecedẽtibus adiuuãtibus,& proximis : itaque illi rationi,quã paulo ante cõcluſi, ſic occurrit ; ſi omnia fato fiãt, ſequi illud quidẽ,ut omnia cauſis fiãt antepoſitis,uerũ nõ principalibus cauſis, & perfectis, ſed adiuuãtibus,et proximis.quæ ſi ipſæ non ſint in noſtra poteſtate, nõ ſequitur , ut ne appetitus quidẽ ſit in noſtra poteſtate : at hoc ſequeretur, ſi omnia perfectis et principalibus cauſis fieri diceremus , ut cũ hæ cauſæ nõ eſſent in noſtra poteſtate,ne ille quidem eſſet in noſtra poteſtate.quãobrẽ qui ita fatũ introducũt,ut neceſſitatẽ adiũgãt,in eos ualebit illa cõcluſio : qui autẽ cauſas antecedẽtes nõ dicẽt perfectas,neque principales,in eos nihil ualebit: quod enim dicãtur aſſenſiones fieri cauſis antepoſitis,id quale ſit, facile à ſe explicari putãt . nã quanq̃ aſſenſio nõ poſſit fieri niſi cõmota uiſo : tamẽ cũ id uiſum proximã cauſam habeat, nõ principalem, hãc habet rationẽ,ut Chryſippus uult,quã dudũ diximus, nõ ut illa quidem fieri poſſit nulla ui extrinſecus excitata,(neceſſe eſt enim aſſenſionẽ uiſo cõmoueri)ſed reuertitur ad Cylindrũ,& turbinem ſuũ, quæ moueri incipere,niſi pulſa,nõ poſſunt : id autẽ cũ accidit,ſuapte natura,quod ſupereſt,& Cylindrũ uolui, & uerſari turbinẽ putat.ut igitur,inquit,qui protruſit Cylindrũ,dedit ei principiũ motionis,uolubilitatẽ autẽ nõ dedit : ſic uiſum obiectũ imprimet illud quidẽ, & quaſi ſignabit in animo ſuã ſpeciẽ, ſed aſſenſio noſtra erit in

poteſtate,eaq; , quẽadmodũ in Cylindro dictũ eſt, ex-
trinſecus pulſa,quod reliquũ eſt, ſuapte ui, & natura
mouebitur.quòd ſi aliqua res efficeretur ſine cauſa an
tecedente, falſum eſſet omnia fato fieri . ſin omnibus,
quæcũque fiũt,ueriſimile eſt cauſam antecedere : quid
afferri poterit,cur nõ omnia fato fieri fatẽdũ ſit?modo
intelligatur quæ ſit cauſarũ diſtinctio,ac diſſimilitudo.
hæc cũ ita ſint à Chryſippo explicata ; ſi illi,qui negãt
aſſenſiones fato fieri, fateantur tamen eas nõ ſine uiſo
antecedente fieri, alia ratio eſt : ſed ſi cõcedũt anteire
uiſa,nec tamẽ fato fieri aſſenſiones,quòd proxima illa,
& cõtinens cauſa nõ moueat aſſenſionẽ ; uide, ne idẽ
dicãt: neque enim Chryſippus cõcedens aſſenſionis pro
ximã & cõtinentem cauſam eſſe in uiſo poſitã, neque
eã cauſam ad aſſentiendũ neceſſariã eſſe,cõcedet,ut, ſi
omnia fato fiãt,omnia fiãt cauſis antecedẽtibus, et ne-
ceſſarijs : itemq; illi,qui ab hoc diſſentiũt, cõfitentes nõ
fieri aſſenſiones ſine præcurſione uiſorũ,dicẽt, ſi omnia
fato fierẽt eiuſmodi,ut nihil fieret niſi progreſſione cau
ſæ,cõfitendũ eſſe fato fieri omnia.ex quo facile intelle-
ctu eſt,cũ utriq;,patefacta,atq; explicata ſentẽtia ſua,
ad eũdẽ exitũ ueniãt,uerbis eos,nõ re diſſidere. omni-
noq; cũ hæc ſit diſtinctio,ut quibuſdã in rebus uere dici
poſſit,cũ hæ cauſæ antegreſſæ ſint, nõ eſſe in noſtra po
teſtate,quin illa eueniãt, quorũ cauſæ fuerint ; qbuſdã
autẽ in rebus,cauſis antegreſſis, in noſtra tamẽ eſſe po
teſtate,ut illud aliter eueniat:hãc diſtinctionẽ utriq; ap
probãt:ſed alteri cẽſent,quibus in rebus cũ cauſæ ante-
ceſſerint ita,ut non ſit in noſtra poteſtate, ut aliter illa
eueniãt, illas fato fieri ; quæ autem in noſtra poteſtate

ſint, ab his fatũ abeſſe. hoc modo hãc cauſam diſceptari oportet, nõ ab atomis errãtibus, et de uia declinãtibus præſidiũ petere. declinat, inquit, atomus. primũ cur? aliã enim quãdã uim motus habebũt à Democrito impulſionis, quã plagã ille appellat; à te Epicure grauitatis et põderis. quæ ergo noua cauſa in natura eſt, quæ declinet atomũ? aut nũ ſortiũtur inter ſe, quæ declinet, quæ nõ? aut cur minimo declinet interuallo, maiore nõ? aut cur declinẽt uno minimo, nõ declinẽt duobus, aut tribus? optare hoc quidẽ eſt, nõ diſputare. nã neq; extrinſecus impulſam atomũ loco moueri, & declinare dicis: neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquã fuiſſe cauſæ, cur ea nõ è regione ferretur: nec in ipſa atomo mutationis aliquid factũ eſt, quãobrẽ naturalẽ ſui põderis motũ nõ teneret. ita cũ attuliſſet nullã cauſam, quæ iſtã declinationem efficeret; tamẽ aliquid ſibi dicere uidetur; cũ id dicat, quod omniũ mentes aſpernentur, ac reſpuant. nec uero quiſquã magis confirmare mihi uidetur non modo fatũ, uerum etiam neceſſitatem, & uim omnium rerũ, ſuſtuliſſeq; motus animi uolũtarios, q̃ hic, qui aliter obſiſtere fato fatetur ſe nõ potuiſſe, niſi ad has cõmentitias declinationes cõfugiſſet. nã, ut eſſent atomi, quas quidẽ eſſe mihi probari nullo modo poteſt: tamẽ declinationes iſtæ nunq̃ explicarẽtur. nã ſi atomis, ut grauitate ferantur, tributũ eſt neceſſitate naturæ, quòd omne põdus nulla re impediente moueatur & feratur neceſſe eſt: illud quoque neceſſe eſt, declinare quibuſdam atomis, uel, ſi uolũt, omnibus naturaliter.

Multa deſunt.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER PRIMVS.

ATTICVS.

LVcus quidem ille, & hæc Arpinatũ quercus agnoſcitur, ſæpe à me lectus in Mario. *ſi manet illa quercus, hæc eſt profecto: etenim eſt ſanè uetus.* QVINTVS. *Manet uero Attice noſter, & ſemper manebit: ſata eſt. n. ingenio: nullius autem agricolæ cultu ſtirps tam diuturna, quàm poetæ uerſu ſeminari poteſt.* Att. *Quo tandem modo Quinte? aut quale eſt iſtuc, quod poetæ ſerũt? mihi enim uideris fratrem laudãdo ſuffragari tibi.* Q. *Sit ita ſanè. uerũtamen, dũ latinæ loquentur literæ, quercus huic loco non deerit, quæ* Mariana *dicatur, eáq;, ut ait* Scæuola, *de fratris mei* Mario *Caneſcet ſeclis innumerabilibus. niſi forte* Athenæ *tuæ ſempiternã in arce oleã tenere potuerũt: aut, quòd* Homericus Vlyxes Deli *ſe procerã & teneram palmã uidiſſe dixit, hodie monſtrãt eãdem: multáq; alia multis locis diutius cõmemoratione manent, quàm natura ſtare potuerunt. quare glandifera illa quercus, ex qua olim euolauit*

» Nuncia *fulua* Iouis, *miranda uiſa figura,*

nunc ſit hæc: ſed cum eã tempeſtas uetuſtas'ue cõſum pſerit, tamen erit his in locis, quam Marianã *quercum uocent.* Att. *Nõ dubito id quidem: ſed hoc iam nõ ex*

teris delectantur, ſed etiam patriæ debere hoc munus, ut ea, quæ ſalua per te eſt, per te eundem ſit ornata: abeſt enim hiſtoria literis noſtris, ut & ipſe intelligo, & ex te perſæpe audio: potes autem tu profecto ſatisfacere in ea, quippe cum ſit opus, ut tibi quidem uideri ſolet, unum hoc oratorium maxime. quamobrem aggredere quæſumus, & ſume ad hanc rem tempus, quæ eſt à noſtris hominibus adhuc aut ignorata, aut relicta. nam poſt annales Pótificum maximorum, quibus nihil poteſt eſſe iucundius; ſi aut ad Fabium, aut ad eum, qui tibi ſemper in ore eſt, Catonem, aut ad Piſonem, aut ad Fannium, aut ad Vennonium uenias; quanquã ex his alius alio plus habet uirium, tamen quid tam exile, quàm iſti omnes? Fannij autem ætate cóiunctus Antipater paulò inflauit uehementius, habuitq; uires agreſtes ille quidem, atque horridas, ſine nitore, ac palæſtra, ſed tamen admonere reliquos potuit, ut accuratius ſcriberent. ecce autem ſucceſſere huic bello Clodius, Aſilo, nihil ad Celium, ſed potius ad antiquorum languorem, atque inſcitiam. nam quid Accium memorem? cuius loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamẽ ex illa erudita Græcorum copia, ſed ex librariolis latinis: in orationibus autem multus & ineptus, ad ſummam impudentiam. Siſenna eius amicus omnes adhuc noſtros ſcriptores, niſi qui forte non dum ediderunt, de quibus exiſtimare non poſſumus, facile ſuperauit. is tamen neque orator in numero ueſtro unquã eſt habitus, & in hiſtoria puerile quiddam conſectatur: ut unum Clitarchum, neque præterea quenquam, de Græcis legiſſe uideatur, eum tamẽ uelle duntaxat imitari: quem ſi

aſſequi poſſet, aliquantũ ab optimo tamen abeſſet. quare tuũ eſt munus: hoc à te expectatur: niſi quid Quinto *uidetur ſecus.* Q. Mihi *uero nihil: & ſæpe de iſto collocuti ſumus: ſed eſt quædam inter nos parua diſſenſio.* Att. Quæ *tandem?* Q. A' *quibus temporibus ſcribendi capiatur exordium: ego enim ab ultimis cenſeo, quoniã illa ſic ſcripta ſunt, ut ne legantur quidem: ipſe autem æqualem ætatis ſuæ memoriã depoſcit, ut ea cõplectatur, quibus ipſe interfuit.* Att. Ego *uero huic potius aſſentior: ſunt enim maximæ res in hac memoria, atque ætate noſtra: tum autẽ hominis amiciſſimi* Cn. Pompeij *laudes illuſtrabit: incurret etiam in illum memorabilem annũ ſuum: quem ab iſto malo prædicari, quàm, ut aiunt, de* Remo, & Romulo. M. Intelligo *equidem à me iſtum laborem iandiu poſtulari* Attice: *quem non recuſarem, ſi mihi ullum tribueretur uacuũ tempus & liberũ: neque enim occupata opera, neque impedito animo, res tanta ſuſcipi poteſt: utrũque opus eſt, & cura uacare, & negotio.* Att. Quid? *ad cætera, quæ ſcripſiſti plura, quàm quiſquam è noſtris, quod tibi tandem tempus uacuum fuit conceſſum?* M. Subſiciua *quædam tempora incurrunt: quæ ego perire non patior: ut ſi qui dies ad ruſticandum dati ſint, ad eorum numerum accommodentur, quæ ſcribimus. hiſtoria uero nec inſtitui poteſt, niſi præparato otio; nec exiguo tempore abſolui: & ego animi pendere ſoleo, cum ſemel quid orſus traducor aliò: neque tam facile interrupta contexo, quàm abſoluo inſtituta.* Att. Legationem *aliquam nimirum oratio iſta poſtulat, aut eiuſmodi quampiam ceſſationem liberam,*

atque otioſam. M. *Ego uero ætatis potius uacationi confidebam, cum præſertim non recuſarem, quo minus more patrio ſedens in ſolio conſulentibus reſponderem, ſenectutisq; nõ inertis grato atque honeſto fungerer munere: ſic enim mihi liceret & iſti rei, quam deſideras, et multis uberioribus atq; maioribus operæ, quãtum uellem, dare.* Att. *Atqui uereor, ne iſtam cauſam nemo noſcat: tibiq; ſemper dicendum ſit, & eo magis, quòd te ipſe mutaſti, & aliud dicendi genus inſtituiſti: ut quemadmodum* Roſcius *familiaris tuus in ſenectute numeros in cantu cæciderat, ipſasq; tardiores fecerat tibias, ſic tu à contentionibus, quibus ſummis uti ſolebas, quotidie relaxes aliquid, ut iam oratio tua non multum à philoſophorum lenitate abſit. quod ſuſtinere cum uel ſumma ſenectus poſſe uideatur, nullam tibi à cauſis uacationem uideo dari.* Q. *At mehercule ego arbitrabar poſſe id populo noſtro probari, ſi te ad ius reſpondendum dediſſes. quamobrem, cum placebit, tibi experiendum cenſeo.* M. *Id, ſi quidem* Quinte *nullum eſſet in experiendo periculum: ſed uereor, ne, dum minuere uelim laborem, augeam, atque ad illam cauſarum operam, ad quam ego nunquam niſi paratus, & meditatus accedo, adiungatur hæc iuris interpretatio, quæ non tam mihi moleſta ſit propter laborem, quàm quòd dicendi cogitationem auferat, ſine qua ad nullã maiorem unquam cauſam ſum auſus accedere.* Att. Quin *igitur iſta ipſa explicas nobis his ſubſiciuis, ut ais, temporibus, & conſcribis de iure ciuili ſubtilius, quàm cæteri. nam à primo tempore ætatis iuri ſtudere te memini, cum ipſe etiam ad* Scæuolam

uentitarem: neque unquã mihi uiſus es ita te ad dicendum dediſſe, ut ius ciuile contemneres. M. *In longum ſermonem me uocas Attice: quem tamen, niſi Quintus aliud quid nos agere mauult, ſuſcipiam: et, quoniã uacui ſumus, dicam.* Q. *Ego uero libenter audierim: quid enim agam potius? aut in quo melius hunc cõſumam diem?* M. *Quin igitur ad illa ſpatia noſtra, ſedesq́; pergimus? ubi, cum ſatis erit deambulatum, requieſcemus: nec profectò nobis delectatio deerit, aliud ex alio quærentibus.* Att. *Nos uero, & hac quidẽ, adire ſi placet per ripam et umbram. ſed iam ordire explicare quæſo, de iure ciuili quid ſentias.* M. *Ego memini ſummos fuiſſe in ciuitate noſtra uiros, qui id interpretari populo, & reſpõſitare ſoliti ſint; ſed eos magna profeſſos, in paruis eſſe uerſatos. quid enim eſt tãtum, quantum ius ciuitatis? quid autem tam exiguum, quàm eſt munus hoc eorum, qui conſuluntur? quàm eſt populo neceſſarium? nec uero eos, qui ei muneri præfuerunt, uniuerſi iuris expertes fuiſſe exiſtimo, ſed hoc, ciuile quod uocant, eatenus exercuerunt, quoad populo præſtare uoluerunt. id autem incognitum eſt, minusq́; in uſu neceſſariũ. quãobrem quò me uocas? aut quid hortaris, ut libellos conficiam de ſtillicidiorum, ac de parietum iure? aut ut ſtipulationum, & indiciorũ formulas componam? quæ & conſcripta ſunt à multis diligenter, & ſunt humiliora, quàm illa, quæ à uobis expectari puto.* Att. *Atqui, ſi quæres ego quid expectem; quoniam ſcriptum eſt à te de optimo Reip. ſtatu, conſequens eſſe uidetur, ut ſcribas tu idem de legibus: ſic enim feciſſe uideo Platonem illum tuũ, quem*

tu admiraris, quem omnibus anteponis, quem maxime diligis. M. *Vis ne igitur, ut ille Crete cum Clinia, & cum Lacedæmonio Megillo, æſtiuo, quemadmodum deſcribit, die, in cupreſſetis Gnoſiorum, & ſpatijs ſilueſtribus, crebro inſiſtens, interdum acquieſcens, de inſtitutis rerumpublicarum, ac de optimis legibus diſputat; ſic nos inter has proceriſſimas populos, in uiridi opacáq; ripa inambulantes, tum autem reſidentes, quæramus iiſdem de rebus aliquid uberius, quàm forenſis uſus deſiderat?* Att. *Ego uero iſta audire cupio.* M. *Quid ait Quintus?* Q. *Nulla de re magis.* M. *Et rectè quidem: nam ſic habetote, nullo in genere diſputandi magis honeſta patefieri, quid ſit homini natura tributum, quantam uim rerum optimarum mens humana contineat, cuius muneris colendi, efficiendíq; cauſa nati, & in lucem editi ſumus, quæ ſit coniunctio hominum, quæ naturalis ſocietas inter ipſos: his enim explicatis, fons legum, & iuris inueniri poteſt.* Att. *Non ergo à prætoris edicto, ut plerique nunc, neque à* XII *tabulis, ut ſuperiores, ſed penitus ex intima philoſophia hauriendam iuris diſciplinam putas.* M. *Non enim id quærimus hoc ſermone Pomponi, quẽadmodũ caueamus in iure, aut quid de quaque cõſultatione reſpõdeamus. ſit iſta res magna, ſicut eſt: quæ quondã à multis claris uiris, nunc ab uno ſumma auctoritate, & ſcientia ſuſtinetur. ſed noris iſta. complectenda in hac diſputatione tota cauſa uniuerſi iuris eſt, ac legum, ut hoc, ciuile quod dicimus, in paruum quendam, et anguſtum locum concludatur naturæ: natura enim iuris nobis explicanda eſt, eáq; ab hominis repetenda natura:*

conſiderandæ leges,quibus ciuitates regi debeant: tum hæc tractanda, quæ compoſita ſunt, & deſcripta,iura,& iuſſa populorum,in quibus ne noſtri quidem populi latebunt,quæ uocantur iura ciuilia. Q. Alte uero, &, ut oportet, à capite frater repetis quod quærimus: & qui aliter ius ciuile tradunt,non tam iuſtitiæ, quàm litigandi tradunt uias. M. Non eſt ita Quinte: ac potius ignoratio iuris litigioſa eſt,quàm ſcientia. ſed hæc poſterius.nunc iuris principia uideamus.Igitur doctiſſimis uiris proficiſci placuit à lege: haud ſcio an recte, ſi modo, ut ijdem definiũt,lex eſt ratio ſumma inſita in natura, quæ iubet ea, quæ facienda ſunt,prohibetq́; contraria. eadem ratio cum eſt in hominis mente cõfirmata,& confecta,lex eſt. itaque arbitrantur prudentiam eſſe legem, cuius ea uis ſit, ut recte facere iubeat,uetet delinquere: eamq́; rem illi græco putant nomine à ſuum cuique tribuendo appellatam,ego noſtro à legendo: nam ut illi æquitatis, ſic nos delectus uim in lege ponimus; & proprium tamen utrunque legis eſt. quod ſi ita recte dicitur,ut mihi quidem plerunque uideri ſolet: à lege ducendum eſt iuris exordium: ea eſt enim naturæ uis,ea mẽs ratioq́; prudẽtis,ea iuris atque iniuriæ regula. ſed quoniam in populari ratione omnis noſtra uerſatur oratio, populariter interdum loqui neceſſe erit, & appellare eam legem, quæ ſcripto ſancit quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus appellat. conſtituendi uero iuris ab illa ſumma lege capiamus exordium, quæ ſeculis cõpluribus ante nata eſt, quàm ſcripta lex ulla,aut quàm omnino ciuitas conſtituta. Q. Commodius uero, & ad rationem inſtituti

ſermonis ſapientius. M. *Vis ne ergo, ipſius iuris ortum à fonte repetamus? quo inuento, non erit dubiũ, quò ſint hæc referenda, quæ quærimus.* Q. *Ego uero ita faciendum eſſe cenſeo.* Att. *Me quoque adſcribito fratris ſententiæ.* M. *Quoniam igitur eius* Reip. *quam optimam eſſe docuit in illis ſex libris* Scipio, *tenẽdus eſt nobis, & ſeruandus ſtatus, omneſq; leges accommodandæ ad illud ciuitatis genus, ſerendi etiam mores, nec ſcriptis omnia ſancienda: repetam ſtirpem iuris à natura; qua duce eſt nobis omnis diſputatio explicanda.* Att. *Rectiſſime: & quidem iſta duce errari nullo pacto poteſt.* M. *Das ne igitur hoc nobis* Pomponi, *(nã Quinti noui ſententiam) deorum immortaliũ natura, ratione, poteſtate, mente, numine, ſiue quod eſt aliud uerbũ, quo planius ſignificem quod uolo, naturã omnẽ regi? nam ſi hoc non probas, à deo nobis cauſa ordienda eſt potiſſimum.* Att. *Do ſanè, ſi poſtulas: etenim propter hunc concentum auium, ſtrepitumq; fluminum, non uereor, condiſcipulorum ne quis exaudiat.* M. *Atqui cauendum eſt: ſolent enim, id quod uirorum bonorum eſt, admodum iraſci: nec uero ferent, ſi audierint te primum caput libri optimi prodidiſſe: in quo ſcripſit nihil curare deũ nec ſui, nec alieni.* Att. *Perge quæſo: nã id, quod tibi conceſſi, quorſum pertineat expecto.* M. *Non faciam longius: huc enim pertinet:* Animal *hoc prouidum, ſagax, multiplex, acutũ, memor, plenũ rationis, & conſilij, quem uocamus hominem, præclara quadã conditione generatũ eſſe à ſupremo deo: ſolum eſt enim ex tot animãtium generibus, atque naturis particeps rationis et cogitatio-*

nis,cum cætera ſint omnia expertia.quid eſt autem nõ dicam in homine,ſed in omni cœlo,atque terra,ratione diuinius?quæ cum adoleuit,atque perfecta eſt,nomina tur rite ſapientia . eſt igitur,quoniam nihil eſt ratione melius, eáq; & in homine & in deo , prima homini cum deo rationis ſocietas . inter quos autem ratio,inter eoſdem etiam recta ratio cõmunis eſt.quæ cum ſit lex , lege quoque conſociati homines cũ dijs putandi ſumus. inter quos porrò eſt communio legis , inter eos commu= nio iuris eſt . quibus autem hæc ſunt inter eos commu= nia,& ciuitatis eiuſdem habendi ſunt. ſi uero ijſdẽ im perijs & poteſtatibus parent,multo etiam magis parent huic cœleſti deſcriptioni,mentíq; diuinæ, & præpotenti deo : unde etiam uniuerſus hic mundus una ciuitas cõ munis deorum atque hominũ exiſtimanda: et quod in ciuitatibus ratione quadam,de qua dicetur idoneo loco, agnationibus familiarum diſtinguuntur ſtatus, id in rerum natura tanto eſt magnificentius,tantóq; præcla rius,ut homines deorum agnatione & gente teneãtur. nam cum de natura omni quæritur,diſputari ſolét ni= mirum iſta ; perpetuis curſibus,conuerſionibus cœleſti= bus extitiſſe quandam materiam ſerendi generis huma ni,quod ſparſum in terras, atque ſatum, diuino auctũ ſit animorum munere . nam quòd aliquibus cohærent homines, è mortali genere ſumpſerunt quæ fragilia eſ= ſent & caduca : animũ eſſe ingeneratũ à deo; ex quo uere uel agnatio nobis cum cœleſtibus , uel genus , uel ſtirps appellari poteſt : itaque ex tot generibus nullũ eſt animal præter hominẽ,quod habeat notitiã aliquã dei: de ipſis quidem hominibus nulla gens eſt neque tam

immanſueta,neque tã fera, quæ non, etiam ſi ignoret qualem habere deum deceat, tamen habẽdum ſciat. ex quo efficitur illud,ut is agnoſcat deum, qui,unde ortus ſit,quaſi recordetur ac noſcat. iam uero uirtus eadem in homine ac deo eſt,neque ullo alio ingenio prætereá. eſt autẽ uirtus nihil aliud,quàm in ſe perfecta, & ad ſummum perducta natura. eſt igitur homini cum deo ſimilitudo. quod cum ita ſit, quæ tandem poteſt eſſe propior certior ue cognatio? itaque ad hominũ cõmoditates, & uſus tantam rerum ubertatem natura largi ta eſt,ut ea,quæ gignuntur,donata conſulto nobis,non fortuito nata uideantur; nec ſolum ea, quæ frugibus atque bacis terræ fœtu profundũtur; ſed etiam pecudes,quod perſpicuum ſit, partim eſſe ad uſum hominum, partim ad fructum,partim ad ueſcendum procreatas. artes uero innumerabiles repertæ ſunt docente natura. quam imitata ratio,res ad uitã neceſſarias ſolerter conſecuta eſt. ipſum autem hominem eadem natura non ſolum celeritate mẽtis ornauit, ſed etiam ſenſus tanquam ſatellites attribuit ac nũcios; & rerum plurimarum obſcuras & neceſſarias intelligentias enudauit,quaſi fundamenta quædam ſcientiæ; figuramq; corporis habilem,et aptam ingenio humano dedit: nam cum cæteras animantes abieciſſet ad paſtum, ſolum hominem erexit, ad cœliq; quaſi cognationis domiciliiq; priſtini conſpectum excitauit: tum ſpeciem ita formauit oris,ut in ea penitus reconditos mores effingeret. nã et oculi nimis arguti,quemadmodum animo affecti ſimus,loquuntur: & is,qui appellatur uultus,qui nullo in animãte eſſe præter hominem poteſt, indicat mores:

*cuius uim Græci norunt, nomen omnino nõ habent. o-
mitto opportunitates, habilitateſq; reliqui corporis, mo=
derationem uocis, orationis uim, quæ conciliatrix eſt hu
manæ maxime ſocietatis. neque enim omnia ſunt huius
diſputationis, ac temporis: & hũc locũ ſatis, ut mihi ui
detur, in ijs libris, quos legiſtis, expreſſit Scipio. nũc, quo
niam hominem, quod principium reliquarum rerũ eſſe
uoluit, generauit & ornauit deus, perſpicuũ ſit illud,
ne omnia diſſerantur, ipſam per ſe naturã longius pro=
gredi; quæ etiam nullo docente profecta ab ijs, quorũ
ex prima & inchoata intelligentia genera cognouit, cõ
firmat ipſa per ſe rationem & perficit. Att. Dij im=
mortales, q̃ tu longe iuris principia repetis, atque ita,
ut ego non modo ad illa nõ properem, quæ expectabã
à te de iure ciuili, ſed facile patiar te hũc diem uel to-
tum in iſto ſermone cõſumere: ſunt enim hæc maiora,
quæ aliorum cauſa fortaſſe complecteris, quàm ipſa il=
la, quorum hæc cauſa præparantur. M. Sunt hæc qui=
dem magna, quæ nũc breuiter attingũtur: ſed omniũ,
quæ in hominum doctorũ diſputatione uerſantur, ni=
hil eſt profecto præſtabilius, quàm planè intelligi nos
ad iuſtitiam eſſe natos, neque opinione, ſed natura cõſti
tutum eſſe ius. id iam patebit, ſi hominum inter ipſos
ſocietatem, coniunctionemq; perſpexeris. nihil eſt enim
unum uni tam ſimile, tam par, quàm omnes inter noſ=
met ipſos ſumus. quòd ſi deprauatio conſuetudinum, ſi
opinionum uanitas nõ imbecillitatem animorũ torque
ret, & flecteret quocũque cœpiſſet: ſui nemo ipſe tã ſi
milis eſſet, q̃ omnes ſunt omniũ. itaq; quæcũq; eſt homi
nis diffinitio, una in omnes ualet. quod argumẽti ſatis*

eſt, nullam diſſimilitudinem eſſe in genere. quæ ſi eſſet, non una omnes diffinitio contineret. etenim ratio, qua una præſtamus beluis, per quam coniectura ualemus, argumẽtamur, refellimus, diſſerimus, cõficimus aliquid, concludimus, certe eſt communis, doctrina differens, diſcendi quidem facultate par. nam & ſenſibus eadẽ omnia comprehenduntur: & ea, quæ mouent ſenſus, iidem mouent omnium: quæq; in animis imprimũtur, de quibus ante dixi, inchoatæ intelligentiæ, ſimiliter in omnibus imprimũtur: interpresq; eſt mentis oratio, uerbis diſcrepans, ſententijs congruens. nec eſt quiſquam gentis ullius, qui ducem naturam nactus ad uirtutem peruenire non poſſit. nec ſolum in rectis, ſed etiam in prauis actibus inſignis eſt humani generis ſimilitudo. nã & uoluptate capiũtur omnes: quæ etſi eſt illecebra turpitudinis, tamen habet quiddã naturalis boni: lenitatis eſt enim, & ſuauitatis: id enim, ut ſuauitate delectans, ſic ab errore mentis tanquam ſalutare aliquid aſciſcitur. ſimiliq; inſcitia mors fugitur, quaſi diſſolutio naturæ: uita expetitur, quia nos in quo nati ſumus continet: dolor in maximis malis ducitur, cũ ſua aſperitate, tũ quòd naturæ interitus uidetur ſequi. propter quam honeſtatis, & gloriæ ſimilitudinem beati, qui honorati ſunt, uidentur; miſeri autem, qui inglorij. moleſtiæ, lætitiæ, cupiditates, timores ſimiliter omnium mentes peruagantur: nec, ſi opiniones aliæ ſunt apud alios, iccirco, qui canem & felem ut deos colunt, non eadem ſuperſtitione, qua cæteræ gentes, conflictantur. quæ autem natio non comitatem, non benignitatẽ, non gratum animum, & beneficij memorem diligit? quæ

ſuperbos, quæ maleficos, quæ crudeles, quæ ingratos non aſpernatur, non odit? quibus ex rebus cũ omne genus hominum ſociatum inter ſe eſſe intelligatur, illud extremum eſt, quòd rectè uiuendi ratio meliores efficit. quæ ſi approbatis, pergam ad reliqua: ſin quid requiritis, id explicemus prius. Att. *Nos uero nihil; ut pro utroque reſpondeam.* M. *Sequitur igitur, ad participandum alium alio, cõmunicandumq́; inter omnes, iuſtos natura eſſe factos: (atque hoc in omni diſputatione ſic intelligi uolo, quod dicam naturam eſſe) tantam autem eſſe corruptelam malæ conſuetudinis, ut ab ea tanquã igniculi extinguantur à natura dati, exorianturq́; et confirmẽtur uitia contraria. quòd ſi, quo modo eſt natura, ſic iudicio homines humani, ut ait poeta, nihil à ſe alienũ putarent, coleretur ius æque ab omnibus: quibus enim ratio natura data eſt, iíſdem etiã recta ratio data eſt: ergo & lex, quæ eſt recta ratio in iubendo, & uetando: ſi lex, ius quoque. at omnibus ratio: ius igitur datum eſt omnibus: rectèq́; Socrates execrari eũ ſolebat, qui primus utilitatẽ à natura ſeiunxiſſet: id enim querebatur caput eſſe exitiorum omnium: unde enim illa Pythagorea uox,* τὰ τῶν φίλων κοινὰ, καὶ φιλίαν ἰσότητα. *ex quo perſpicitur, cum hanc beneuolentiam tam late longeq́; diffuſam uir ſapiens in aliquem pari uirtute præditum contulerit, tum illud effici, quod quibuſdã incredibile uideatur, ſit autem neceſſarium, ut nihilo ſeſe plus, quàm alterum diligat. quid enim eſt, quod afferat, cum ſint cuncta paria? quòd ſi intereſſe quippiam tantulum modo potuerit, iam amicitiæ nomen occiderit: cuius eſt ea uis, ut, ſimul atque ſibi aliquid, q̃*

alteri maluerit, nulla ſit. quæ præmuniuntur omnia re liquo ſermoni, diſputationiq́; noſtræ, quo facilius, ius in natura eſſe poſitum, intelligi poſſit. de quo cum per pauca dixero, tum ad ius ciuile ueniam, ex quo hæc omnis nata eſt oratio. Q. *Tu uero iā perpauca ſcilicet: ex ijs enim, quæ dixiſti,* Attice * *uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortū eſſe ius.* Att. *An mihi aliter uideri poſſit, cum hæc iam perfecta ſint? primum quaſi muneribus deorum nos eſſe inſtructos, & ornatos: ſecundo autem loco, unam eſſe hominum inter ipſos uiuēdi parem, communemq́; rationem: deinde omnes inter ſe naturali quadam indulgentia, & beneuolentia, tum etiam ſocietate iuris contineri. quæ cum uera eſſe recte, ut arbitror, conceſſerimus, qui iam licet nobis à natura leges & iura ſeiungere?* M. *Recte dicis: et res ſic ſe habet. uerum philoſophorum more, non ueterum quidem illorum, ſed eorum, qui quaſi officinas inſtruxerunt ſapientiæ, quæ fuſe olim diſputabantur, ac libere, ea nunc articulatim diſtincteq́; dicūtur: nec enim ſatiſfieri cenſent huic loco, qui nunc eſt in manibus, niſi ſeparatim hoc ipſum, naturæ eſſe ius, diſputarint.* Att. *Et ſcilicet tua libertas diſſerendi amiſſa eſt; aut tu is es, qui in diſputando non tuum iudicium ſequare, ſed auctoritati aliorum pareas.* M. *Non ſemper* Tite: *ſed, iter huius ſermonis quod ſit, uides: ad* Reip. *firmandas, & ſtabiliendas uires, ſanandos populos omnis noſtra pergit oratio. quocirca uereor committere, ut non bene prouiſa, & diligenter explorata principia ponantur, nec tamen ut omnibus probentur, (nā id fieri non poteſt) ſed ut ijs, qui omnia recta, atque ho-*

neſta per ſe expetenda duxerunt, & aut nihil omnino in bonis numerādum, niſi quod per ſe ipſum laudabile eſſet, aut certe nullum habēdum magnum bonum, niſi quod uere laudari ſua ſponte poſſet. his omnibus, ſiue in Academia *uetere cum* Speuſippo, Xenocrate, Polemone *manſerunt, ſiue* Ariſtotelem, & Theophraſtū, *cum illis re congruentes, genere docendi paulum differentes, ſecuti ſunt, ſiue, ut* Zenoni *uiſum eſt, rebus non commutatis immutauerunt uocabula, ſiue etiam* Ariſtonis *difficilem, atque arduam, ſed iam tamen fractā, & conuictam ſectam ſecuti ſunt, ut uirtutibus exceptis, atque uitijs, cætera in ſumma æqualitate ponerent, his omnibus hæc, quæ dixi, probantur. ſibi autem indulgentes, & corpori deſeruientes, atque omnia, quæ ſequantur in uita, quæq; fugiant, uoluptatibus, & doloribus ponderantes, etiam ſi uera dicunt, nihil. n. opus eſt hoc loco litibus, in hortulis ſuis iubeamus dicere, atque etiam ab omni ſocietate* Reip. *cuius partem nec norunt ullam, nec unquam noſſe uoluerunt, paulisper faceſſant rogemus. perturbatricem autem harū omnium rerum* Academiam *hanc ab* Arceſila, *et* Carneade *recentem exoremus, ut ſileat. nam ſi inuaſerit in hæc, quæ ſatis ſcite nobis inſtructa & compoſita uidentur, nimias edet ruinas. quam quidem ego placare cupio, ſubmouere non audeo. * nam & in ijs ſine illius ſuffimentis expiati ſumus. at uero ſcelerum in homines, atque impietatū nulla expiatio eſt. itaque pœnas luunt non tam iudicijs, quæ quondam nuſquam erāt, hodie multifariam nulla ſunt, ut ſint tamen, perſæpe falſa ſunt; ut eos agitent, inſectenturq; furiæ, non ar-*

dentibus tædis, ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ, fraudiſq; cruciatu. quòd ſi homines ab iniuria pœna, non natura arcere deberet, quænam ſolicitudo uexaret impios, ſublato ſuppliciorum metu? quorum tamen nemo tam audax unquã fuit, quin aut abnuerit à ſe cõmiſſum eſſe facinus, aut iuſti ſui doloris cauſam aliquã fingeret, defenſionemq; facinoris à natura iure aliquo quæreret. quæ ſi appellare audent impij, quo tandem ſtudio colentur à bonis? quòd ſi pœna, ſi metus ſupplicij, nõ ipſa turpitudo, deterret ab iniurioſa, facinoroſaq; uita: nemo eſt iniuſtus, at incauti potius habendi ſunt improbi. tum autem qui non ipſo honeſto mouemur, ut boni uiri ſimus, ſed utilitate aliqua atque fructu, callidi ſumus, non boni. nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil timet niſi teſtem, uel iudicem? quid in deſerto loco, nactus quem multo auro ſpoliare poſſit imbecillum, atque ſolum? noſter quidem hic natura iuſtus uir ac bonus etiam colloquetur, iuuabit, in uiam deducet. is uero, qui nihil alterius cauſa facit, & metitur ſuis cõmodis omnia, uidetis credo quid ſit acturus. quòd ſi negabit ſe illi uitam erepturum, & aurum ablaturũ, nũquã ob eam cauſam negabit, quòd id natura turpe iudicet, ſed quòd metuat ne emanet, id eſt ne malũ habeat. ò rem dignam, in qua non modo docti, uerum etiam agreſtes erubeſcãt. iam uero ſtultiſſimũ illud, exiſtimare omnia iuſta eſſe, quæ ſcita ſint in populorũ inſtitutis, aut legibus. etiam ne, ſi quæ ſint tyrannorũ leges? ſi triginta illi Athenis leges imponere uoluiſſent, aut ſi omnes Athenieſis delectarẽtur tyrannicis legibus, nũ iccirco hæ leges iuſtæ haberẽtur? nihilo credo magis illa,

quam interrex noſter tulit, ut Dictator, quem uellet ciuium, indicta cauſa impune poſſet occidere: eſt enim unum ius, quo deuincta eſt hominum ſocietas, et quod lex conſtituit una. quæ lex eſt recta ratio imperandi, atque prohibendi: quã qui ignorat, is eſt iniuſtus, ſiue eſt illa ſcripta uſpiam, ſiue nuſquam. quòd ſi iuſtitia eſt obtemperatio ſcriptis legibus, inſtitutiſq; populorum; & ſi, ut ijdem dicunt, utilitate omnia metienda ſunt; negliget leges, eaſq; perrumpet, ſi poterit, is, qui ſibi eam rem fructuoſam putabit fore. ita fit, ut nulla ſit omnino iuſtitia, ſi neque natura eſt, & ea, quæ propter utilitatem conſtituitur, utilitate illa conuellitur. atqui ſi natura confirmatũ ius non erit, uirtutes omnes tollantur. ubi enim liberalitas, ubi patriæ charitas, ubi pietas, ubi aut bene merendi de altero, aut referendæ gratiæ uoluntas poterit exiſtere? nam hæc naſcuntur ex eo, quòd natura propenſi ſumus ad diligẽdos homines, quod fundamentum iuris eſt: neque ſolum in homines obſequia, ſed etiam in deos cærimoniæ, religioneſq; tollũtur: quas non metu, ſed ea coniunctione, quæ eſt homini cũ deo, conſeruandas puto. quòd ſi populorum iuſſis, ſi principum decretis, ſi ſententijs iudicum, iura conſtituerentur; ius eſſet latrocinari, ius adulterare, ius teſtamenta falſa ſupponere, ſi hæc ſuffragijs, aut ſcitis multitudinis probarentur. quæ ſi tanta potentia eſt ſtultorum ſententijs, atque iuſſis, ut eorum ſuffragijs rerum natura uertatur: cur non ſanciunt, ut, quæ mala, perniciosáq; ſunt, habeantur pro bonis, ac ſalutaribus? aut cur, cum ius ex iniuria lex facere poſſit, bonum eadem facere nõ poſſit ex malo? atqui nos legem bonam à ma

la nulla

la nulla alia niſi naturali norma diuidere poſſumus. nec ſolum ius à natura dijudicatur, ſed omnino omnia honeſta ac turpia. nam & cõmunis intelligentia nobis notas res efficit, easq; in animis noſtris inchoauit, ut honeſta in uirtute ponantur, in uitijs turpia. hæc autem in opinione exiſtimare, non in natura ponere, dementis eſt. nam nec arboris, nec equi uirtus quæ dicitur, in quo abutimur nomine, in opinione ſita eſt, ſed in natura. quod ſi ita eſt, honeſta quoque et turpia natura dijudicanda ſunt. nam ſi opinione uniuerſa uirtus, eadem eius etiam partes probarentur, quis igitur prudentem, &, ut ita dicam, catum non ex ipſius habitu, ſed ex aliqua re externa iudicet? eſt enim uirtus perfecta ratio. quod certe in natura eſt. igitur omnis honeſtas eodem modo. nam ut uera, & falſa, ut conſequentia, et contraria, ſua ſponte, non aliena iudicantur: ſic conſtans, & perpetua ratio uitæ, quæ eſt uirtus, itemq; inconſtantia, quod eſt uitium, ſua natura probatur. nos ingenia iuuenum nõ ratione ab ingenita naturæ uirtute, ſed uitia, quæ exiſtunt ab ingenijs, iudicamus. an ea non aliter, quàm honeſta & turpia, non ad naturã referri neceſſe erit? quod laudabile bonum eſt, in ſe habeat quod laudetur neceſſe eſt: ipſum enim bonum non eſt in opinionibus, ſed in natura: nam ni ita eſſet, beati quoque opinione eſſent: quo quid dici poteſt ſtultius? quare cum & bonum & malum natura iudicetur, & ea ſint principia naturæ: certe honeſta quoque et turpia ſimili ratione dijudicanda, & ad naturam referenda ſunt. Sed perturbat nos opinionum uarietas, hominumq; diſſenſio: & quia non idem contingit in

ſenſibus, hos natura certos putamus, illa, quæ alijs ſic, alijs ſecus, nec iiſdem ſemper uno modo uidentur, ficta eſſe dicimus. quod eſt longe aliter. nam ſenſus noſtros non parens, non nutrix, non magiſter, non poeta, non ſcena deprauata, non multitudinis conſenſus abducit à uero. animis omnes tendũtur inſidiæ, uel ab ijs, quos modo enumeraui, qui teneros, & rudes cum acceperunt, inficiunt, & flectunt, ut uolunt; uel ab ea, quæ penitus in omni ſenſu implicata inſidet imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium; cuius blanditijs corrupti, quæ natura bona ſunt, quia dulcedine hac et ſcabie carent, non cernimus ſatis. Sequitur, ut cõcluſa mihi iam hæc ſit omnis ratio, id quod ante oculos ex ijs eſt, quæ dicta ſunt, & ius, & omne honeſtum ſua ſponte eſſe expetendum. etenim omnes uiri boni ipſam æquitatem & ius ipſum amant: nec eſt uiri boni errare, & diligere, quod per ſe non ſit diligendum. per ſe igitur ius eſt expetendum & colendum. quòd ſi ius: etiã iuſtitia: ſic reliquæ quoque uirtutes per ſe colẽdæ ſunt. quid liberalitas? gratuita ne eſt, an mercenaria? ſi ſine præmio benigna eſt, gratuita: ſi cum mercede, cõducta: nec eſt dubium, quin is, qui liberalis, benignus ue dicitur, officium, non fructum ſequatur. ergo item iuſtitia nihil expetit præmij, nihil pretij: per ſe igitur expetitur. eademq́; omniũ uirtutum cauſa, atque ſententia eſt. atque etiam ſi emolumentis, non ſuapte natura uirtus expetitur, una erit uirtus, quæ malitia rectiſſime dicetur. ut enim quiſque maxime ad ſuum commodum refert quæcunque agit, ita minime eſt uir bonus, ut, qui uirtutem præmio metiuntur, nullam

uirtutem niſi malitiā putent. ubi enim beneficus, ſi nemo alterius cauſa benigne facit? ubi gratus, ſi nō eum ipſum, cui referunt gratiam, ipſi cernunt grati? ubi illa ſancta amicitia, ſi non ipſe amicus per ſe amatur toto pectore, ut dicitur? qui etiam deſerendus & abijciendus eſt, deſperatis emolumentis, et fructibus. quo quid poteſt dici immanius? quòd ſi amicitia per ſe colenda eſt, ſocietas quoque hominū, & æqualitas, & iuſtitia per ſe expetenda. quod ni ita eſt, omnino iuſtitia nulla eſt: id enim iniuſtiſſimum ipſum eſt, Iuſtitiæ mercedem quærere. quid uero de modeſtia, quid de temperantia, quid de continentia, quid de uerecundia, pudore, pudicitiáq; dicemus? infamiæ ne metu nō eſſe petulantes, an legum, & iudiciorum? innocentes ergo & uerecundi ſunt, ut bene audiant; & ut rumorem bonum colligant, erubeſcunt, & pudet impudica loqui. ac me nimirum iſtorum philoſophorum pudet, qui nullum uitium uitare, niſi iudicio ipſo multatum, putant. quid enim? poſſumus eos, qui ſtupro arcétur infamiæ metu, pudicos dicere, cum ipſa infamia propter rei turpitudinem conſequatur? nam quid aut laudari rite, aut uituperari poteſt, ſi ab eius natura receſſeris, quod aut laudandum, aut uituperandum putes? an corporis prauitates, ſi erunt perinſignes, habebūt aliquid offenſionis, animi deformitas non habebit? cuius turpitudo ex ipſis uitijs facillime perſpici poteſt. quid enim fœdius auaritia, quid immanius libidine, quid contemptius timiditate, quid abiectius tarditate & ſtultitia dici poteſt? quid ergo? eos, qui ſingulis uitijs excellunt, aut etiam pluribus, propter damna, aut detrimenta, aut cruciatus aliquos

miſeros dicimus, an propter uim turpitudinemq́; uitiorum? quod item ad contrariā laudem in uirtute dici poteſt. nam ſi propter alias res uirtus expetitur, melius eſſe aliquid, quàm uirtutem, neceſſe eſt. pecuniam ne igitur? an honores? an formam? an ualetudinem? quæ & , cum adſunt, perparua ſunt; & , quàm diu affutura ſint, certum ſciri nullo modo poteſt. an, id quod turpiſſimum dictu eſt, uoluptatem? at in ea quidem ſpernenda et repudianda uirtus uel maxime cernitur. Videtis ne, quanta ſeries rerum, ſententiarumq́; ſit? atque ut ex alio alia nectātur? quin labebar lōgius, niſi me retinuiſſem. Q. Quò tādem? libenter enim frater cum iſta oratione tecum prolaberer. M. Ad finem bonorum, quò referuntur, & cuius cauſa ſunt facienda omnia: controuerſam rem, & plenam diſſenſionis inter doctiſſimos, ſed aliquādo tamē iudicandam. A. Qui iſtuc fieri poteſt L. Gellio mortuo? M. Quid tandem id ad rem? Att. Quia me Athenis audire ex Phædro meo memini, Gellium, familiarem tuum, cum Proconſul ex Prætura in Græciā ueniſſet, Athenis philoſophos, qui tum erant, in locum unum conuocaſſe, ipſiśq; magnopere auctorem fuiſſe, ut aliquando controuerſiarum aliquem facerent modum: quòd ſi eſſent eo animo, ut nollent ætatem in litibus conterere, poſſe rem conuenire; & ſimul operam ſuam illis eſſe pollicitum, ſi poſſet inter eos aliquid conuenire. M. Ioculare iſtud quidem Pomponi, & à multis ſæpe deriſum: ſed ego planè uellem me arbitrum inter antiquā Academiam & Zenonem datum. Att. Quo tandem iſtuc modo? M. Quia de re una ſolum diſſident, de cæte-

ris mirifice congruunt. Att. *Ain tandem, una de re eſt ſolum diſſenſio?* M. *Quæ quidem ad rem pertineat, una: quippe cum antiqui omnes, quod ſecũdum naturam eſſet, quo iuuaremur in uita, bonum eſſe decreuerint, hic, niſi quod honeſtum eſſet, putauerit bonũ.* Att. *Perparuam uero controuerſiam dicis, ac non eam, quæ dirimat omnia.* M. *Probe quidem ſentis, ſi re, ac non uerbis diſſiderent.* Att. *Ergo aſſentiris* Antiocho *familiari meo, magiſtro enim nõ audeo dicere; quocum uixi, & qui me ex noſtris penè cõuellit hortulis, deduxitq́; in* Academiã *perpauculis paſſibus.* M. *Vir iſte fuit ille quidem prudens, & acutus, & in ſuo genere perfectus, mihiq́;, ut ſcis, familiaris: cui tamen ego aſſentiar in omnibus, nec ne, mox uidero: hoc dico, controuerſiam totam iſtam poſſe ſedari.* Att. *Qui iſtuc tandem uides?* M. *Quia, ſi, ut* Chius Ariſto *dixit, ſolum bonũ eſſe diceret, quod honeſtum eſſet; malumq́;, quod turpe; cæteras res omnes planè pares, ac ne minimum quidem, utrum adeſſent, an abeſſent, intereſſe: ualde à* Xenocrate, & Ariſtotele, & *ab illa* Platonis *familia diſcreparet, eſſetq́; inter eos de re maxima, & de omni uiuendi ratione diſſenſio. nũc uero cum decus, quod antiqui ſummum bonum eſſe dixerunt, hic ſolum bonum dicat; item dedecus, quod illi ſummum malum, hic ſolum; diuitias, ualetudinem, pulchritudinem, commodas res appellet, non bonas; paupertatem, debilitatem, dolorem, incommodas, non malas: ſentit idem, quod* Xenocrates, *quod* Ariſtoteles; *loquitur alio modo. ex hac autem non rerum, ſed uerborum diſcordia controuerſia nata eſt de finibus: in*

qua quoniam uſucapionem XII *tabulæ inter quinque pedes eſſe uoluerunt, depaſci ueterem poſſeſſionem Academiæ ab hoc acuto homine non ſinemus : nec Manilia lege ſinguli, ſed ex his tres arbitri fines regemus.* Q. *Quamnam igitur ſententiam dicimus?* M. *Requiri placere terminos, quos Socrates pepigerit; iiſq; parere.* Q. *Præclare frater iam nunc à te uerba uſurpantur ciuilis iuris & legum : quo de genere expecto diſputationem tuam : nã iſta quidem magna diiudicatio eſt, ut ex te ipſo ſæpe cognoui.* M. *Sed certe res ita ſe habent, ut ex natura uiuere ſummũ bonum ſit, ideſt uita modica, & apta uirtute perfrui, aut naturã ſequi, & eius quaſi lege uiuere, id eſt nihil, quãtum in ipſo ſit, prætermittere, quo minus ea, quæ natura poſtulet, conſequatur, quòd inter hæc uelit uirtute tanquam lege uiuere : quapropter hoc diiudicari, neſcio an unquam, ſed hoc ſermone certe non poteſt, ſi quidem id, quod ſuſcepimus, perfecturi ſimus.* Att. *At ego huc declinabã non inuitus.* Q. *Licebit aliàs : nunc id agamus, quod cœpimus, cũ præſertim ad id nihil pertineat hæc de ſummo malo, bonoq; diſſenſio.* M. *Prudentiſſime Quinte dicis : nã quæ à me adhuc dicta ſunt,* * Q. *nec Licurgi leges, nec Solonis, neque Charõdæ, neq; Zaleuci, nec noſtras* X I I *tabulas, nec plebiſcita deſidero : ſed te exiſtimo cum populis, tum etiam ſingulis hodierno ſermone legem uiuendi, & diſciplinam daturũ.* M. *Eſt huius uere diſputationis Quinte proprium id, quod expectas : atque utinam eſſet etiam facultatis meæ. ſed profecto ita ſe res habet, ut, quoniam uitiorum emendatricem legem eſſe oportet, commendatri-*

temq́; uirtutum, ab ea uiuendi doctrina ducatur. ita fit, ut mater omnium bonarum artium ſapientia ſit: à cuius amore græco uerbo philoſophia nomen inuenit: qua nihil à dijs immortalibus uberius, nihil florentius, nihil præſtabilius hominum uitæ datum eſt. hæc enim una nos cum cæteras res omnes, tum, quod eſt difficillimum, docuit, ut noſmet ipſos noſceremus: cuius præcepti tanta uis, tanta ſententia eſt, ut ea non homini cuipiam, ſed Delphico deo tribueretur. nam qui ſe ipſe norit, primum aliquid ſentiet ſe habere diuinum, ingeniumq́; in ſe ſuum, ſicut ſimulacrum aliquod, dedicatum putabit; tantoq́; munere deorum ſemper dignum aliquid & faciet, & ſentiet; & cum ſe ipſe perſpexerit, totumq́; tentarit, intelliget quemadmodum à natura ſubornatus in uitam uenerit, quantaq́; inſtrumenta habeat ad obtinendam, adipiſcendamq́; ſapientiam, quoniam principio rerum omnium quaſi adumbratas intelligentias animo ac mente conceperit, quibus illuſtratus ſapientia duce bonum uirum, & ob eam ipſam cauſam cernat ſe beatum fore. nam cum animus, cognitis perceptiſq́; uirtutibus, à corporis obſequio, indulgentiaq́; diſceſſerit; uoluptatemq́; ſicut labem aliquã dedecoris oppreſſerit; omnemq́; mortis doloriſq́; timorem effugerit; ſocietatemq́; carnis eiecerit; tum ſuis, omnibuſq́; natura cõiunctos, ſuos duxerit; cultumq́; deorum, & puram religionem ſuſceperit; & exacuerit illam, ut oculorum, ſic ingenij aciem ad bona deligenda, & reijciẽda cõtraria, quæ uirtus ex prouidendo eſt appellata prudentia: quid eo dici, aut excogitari poterit beatius? idemq́; cum cœlum, terras maria omniumq́;

rerum naturam perſpexerit, eáq; unde generata, quò recurrant, quando, quo modo obitura, quid in ijs mortale, & caducum, quid diuinum, æternumq; ſit, uiderit, ipſumq; ea moderantem & regentem penè prehenderit, ſeſéq; non unis circundatum mœnibus popularem alicuius loci, ſed ciuem totius mundi, quaſi unius urbis, agnouerit: in hac ille magnificẽtia rerum, atque in hoc conſpectu & cognitione naturæ, dij immortales, quàm ipſe ſe noſcet, quod Apollo præcepit Pythius; quàm contemnet, quàm deſpiciet, quàm pro nihilo putabit ea, quæ uulgo ducũtur ampliſſima. atque hæc omnia, quaſi ſepimento aliquo, uallabit diſſerẽdi ratione, ueri, & falſi, iudicio, ſcientia, & arte quadam intelligendi quid quáque rem ſequatur, & quid ſit cuique contrarium. cumq; ſe ad ciuilem ſocietatem natum ſenſerit, non ſolum illa ſubtili diſputatione ſibi utendum putabit, ſed etiam fuſa latius perpetua oratione, qua regat populos, qua ſtabiliat leges, qua caſtiget improbos, qua tueatur bonos, qua laudet claros uiros, qua præcepta ſalutis, & laudis apte ad perſuadendum edat ſuis ciuibus, qua hortari ad decus, reuocare à flagitio, conſolari poſſit afflictos, factáq; & conſulta fortium et ſapientum cum improborum ignominia ſempiternis monumentis prodere. quæ cum tot res tantæq; ſint, quæ ineſſe in homine perſpiciátur ab ijs, qui ſe ipſi uelint noſcere; earum parens eſt educatrixq; ſapientia. Att. Laudata quidem à te grauiter, & uere: ſed quorſus hæc pertinent? M. Primum ad ea Pomponi, de quibus acturi iam ſumus: quæ tãta eſſe uolumus: non enim erunt, niſi ea fuerint, unde illa manant, ampliſſima. deinde facio & libenter, &, ut

ſpero, recte, quòd eam, cuius ſtudio teneor, quæq; me, quicunque ſum, effecit, non poſſum ſilentio præterire. Att. *Re uera facis & merito, & ipſe: fuitq; id, ut dicis, in hoc ſermone faciendum.*

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER SECVNVS.

ATTICVS.

S*Ed uis ne, quoniã & ſatis iam deambulatum eſt, & tibi aliud dicẽdi initium ſumẽdum eſt, locum mutemus, et in inſula, quæ eſt in* Fibreno, *(nam opinor illi alteri flumini nomen eſſe) ſermoni reliquo demus operã ſedẽtes?* M. S*anè quidem: nam illo loco libentiſſime ſoleo uti, ſiue quid mecũ ipſe cogito, ſiue aliquid ſcribo, aut lego.* Att. E*quidem, qui nunc primum huc uenerim, ſatiari non queo, magnificasq; uillas, et pauimenta marmorea, et laqueata tecta contemno. ductus uero aquarum, quos iſti tubos et euripos uocant, quis nõ, cum hæc uideat, irriſerit? itaque, ut tu paulo ante de lege & iure diſſerens ad naturã referebas omnia, ſic in his ipſis rebus, quæ ad quietẽ animi, delectationemq; quæruntur, natura dominatur. quare antea mirabar (nihil enim his in locis niſi ſaxa, et montes cogitabam: idq; ut facerem, & orationibus inducebar tuis, & uerſibus) ſed mirabar, ut dixi, te tam ualde hoc loco delectari: nunc cõtra miror, te, cum* Roma *abſis, uſquã potius eſſe.* M. E*go uero, cum licet plures dies*

abeſſe, præſertim hoc tempore anni,& amœnitaté,& ſalubritatem hanc ſequor. raro autem licet. ſed nimirum me alia quoque cauſa delectat,quæ te nó attingit ita. Att. *Quæ tandem iſta cauſa eſt?* M. *Quia, ſi uerum dicimus,hæc eſt mea, & huius fratris mei germana patria:hic enim orti ſtirpe antiquiſſima ſumus: hic ſacra,hic genus,hic maiorum multa ueſtigia. quid plura? hanc uides uillam,ut nūc quidem eſt,lautius ædificatam patris noſtri ſtudio: qui cum eſſet infirma ualetudine, hic ferè ætatem egit in literis. ſed hoc ipſo in loco cum auus uiueret,& antiquo more parua eſſet uilla,ut illa Curiana in Sabinis, me ſcito eſſe natum. quare id eſt neſcio quid, & latet in animo ac ſenſu meo, quo me plus hic locus fortaſſe delectet: ſiquidem etiá ille ſapiétiſſimus uir,Itachá ut uideret,immortalitaté ſcribitur repudiaſſe.* Att. *Ego uero tibi iſtá iuſtá cauſam puto,cur huc libentius uenias,atque hunc locū diligas.quin ipſe,uere dicam, ſum ipſi uillæ amicior factus,atque huic omni ſolo,in quo tu ortus,& procreatus es: mouemur enim neſcio quo pacto locis ipſis, in quibus eorū,quos diligimus,aut admiramur,adſunt ueſtigia.me quidem ipſæ illæ noſtræ Athenæ nó tá operibus magnificis,exquiſitis antiquorū artibus delectant,q̃ recordatione ſummorū uirorum, ubi quiſque habitare, ubi ſedere, ubi diſputare ſit ſolitus; ſtudioſéq; eorum etiam ſepulcra contemplor. quare iſtum,ubi tu es natus,plus amabo poſthac locum.* M. *Gaudeo igitur me incunabula penè mea tibi oſtendiſſe.* Att. *Et quidem me cognoſſe admodum gaudeo. ſed illud tamen quale eſt,quod paulo ante dixiſti? hunc locū,idem ego te ac-*

cipio dicere Arpinum,*germanam patriam eſſe ueſtrã. nũquid uos duas habetis patrias, an eſt illa una patria cõmunis? niſi forte ſapienti illi* Catoni *fuit patria non* Roma, *ſed* Tuſculum. M. *Ego mehercule & illi, & omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias, unã naturæ, alteram ciuitatis: ut ille* Cato, *cum eſſet* Tuſculi *natus, in populi* R. *ciuitatem ſuſceptus eſt: itaque, cum ortu* Tuſculanus *eſſet, ciuitate* Romanus, *habuit alteram loci patriam, alteram iuris: ut ueſtri* Attici, *priuſquam* Theſeus *eos demigrare ex agris, & in aſtu, quod appellatur, omnes ſe conferre iuſſit, & ſymphradas ex* Atticis: *ſic nos & eam patriam dicimus, ubi nati, & illam, qua excepti ſumus: ſed neceſſe eſt charitate eã præſtare, qua* Reip. *nomen uniuerſæ ciuitatis eſt: pro qua mori, & cui nos totos dedere, & in qua noſtra omnia ponere, & quaſi cõſecrare debemus. dulcis autem nõ multo ſecus eſt ea, quæ genuit, q̃ illa, quæ excepit: itaque ego eſſe hãc meã patriam prorſus nũquam negabo, dum illa ſit maior, & hæc in ea contineatur.* Att. *Recte igitur* Magnus *ille noſter me audiẽte poſuit in iudicio, cum pro* Ambio *tecum ſimul diceret,* Remp. *noſtram iuſtiſſimas huic municipio gratias agere poſſe, quòd ex eo duo ſui cõſeruatores extitiſſent: ut iam uidear adduci, hanc quoque, quæ te procreauit, eſſe patriam tuam.* Sed *uentum in inſulam eſt. hac uero nihil eſt amœnius. ut enim hoc quaſi roſtro finditur* Fibrenus, *& diuiſus æqualiter in duas partes latera hæc alluit, rapideq́; dilapſus cito in unum confluit, & tantum complectitur quod ſatis ſit modicæ palæſtræ loci. quo effecto, tanquam id habuerit ope-*

ris, ac muneris, ut hanc nobis efficeret ſedem ad diſputandum, ſtatim præcipitat in Lirem, *&, quaſi in familiam patritiã uenerit, amittit nomen obſcurius, Liremq́; multo gelidiorem facit: nec enim ullum hoc frigidius flumen attigi, cum ad multa acceſſerim, ut uix pede tẽtare id poſſim: quod in* Phædro Platonis *facit* Socrates. M. *Eſt uero ita: ſed tamen huic amœnitati, quam ex* Quinto *ſæpe audio,* Thebanus Epirotes *tuus ille nihil opinor conceſſerit.* Q. *Eſt ita, ut dicis: caue enim putes* Attici *noſtri* Emathio, *platanisq́; illis quidquã eſſe præclarius. ſed, ſi uidetur, conſidamus hic in umbra, atque ad eam partem ſermonis, ex qua egreſſi ſumus, reuertamur.* M. *Præclare exigis* Quinte. *at ego effugiſſe arbitrabar: & tibi nihil horum deberi poteſt.* Q. *Ordire igitur: nam hunc tibi totum dicamus diem, maiore muſarum primordio, ſicut in* Arati *carmine orſi ſumus.* M. *Quorſum iſtuc?* Q. *Quia nunc itidem ab eodem, & cæteris dijs immortalibus ſunt nobis agendi capienda primordia.* M. *Optime uero frater: & fieri ſic decet. Videamus igitur rurſus, priuſquam aggrediamur ad leges ſingulas, uim naturamq́; legis, ne, cum referenda ſint ad eam nobis omnia, labamur interdum errore ſermonis, ignoremuſq́; uim ſermonis eius, quo iura nobis diffinienda ſint.* Q. *Sanè quidem* Hercule: *& eſt iſta recta docendi uia.* M. *Hanc igitur uideo ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominũ ingenijs excogitatam, neque ſcitũ aliquod eſſe populorum, ſed æternum quiddam, quod uniuerſum mundum regeret imperandi, prohibendiq́; ſapientia. ita principem legem illam, & ultimam, mentem eſſe*

dicebãt omnia ratione aut cogentis, aut uetãtis dei: ex qua illa lex, quam dij humano generi dederunt, recte eſt laudata: eſt enim ratio, menſq; ſapientis ad iubendum, & ad deterrendum idonea. Q. *Aliquoties iam iſte locus à te tactus eſt: ſed antequam ad populares leges uenias, uim iſtius cœleſtis legis explana, ſi placet; ne æſtus nos conſuetudinis abſorbeat, & ad ſermonis morẽ uſitati trahat.* M. *A' paruis enim* Quinte *didicimus, ſi in ius uocat, atque eat, eiuſmodi leges alias nominare. ſed uero intelligi ſic oportet, & hæc, & alia iuſſa, ac uetita populorum uim habere ad recte facta uocandi, & à peccatis auocandi: quæ uis non modo ſenior eſt, quàm ætas populorum, & ciuitatum, ſed æqualis illius cœlum atque terras tuentis & regentis dei: neque enim eſſe mens diuina ſine ratione poteſt, nec ratio diuina non hãc uim in rectis prauiſq; ſanciendis habere: nec, quia nuſquam erat ſcriptum, ut contra omnes hoſtium copias in ponte unus aſſiſteret, à tergóq; pontẽ interſcindi iuberet, iccirco minus* Coclitem *illum rem geſſiſſe tantam fortitudinis lege, atque imperio putabimus: nec, ſi regnante* Tarquinio *nulla erat* Romæ *ſcripta lex de ſtupris, iccirco non contra illam legem ſempiternam* Sex. Tarquinius *uim* Lucretiæ Tricipitini *filiæ attulit: erat enim ratio profecta à rerum natura, & ad recte faciendum impellens, & à delicto auocans: quæ non tum denique incipit lex eſſe, cum ſcripta eſt, ſed tum, cum orta eſt: orta autem ſimul eſt cum mente diuina: quamobrem lex uera, atque princeps, apta ad iubendum, & ad uetandum, ratio eſt recta ſummi* Iouis. Q. *Aſſentior*

frater, ut, quod eſt rectum, uerum quoque ſit, neque cum literis, quibus ſcita ſcribuntur, aut oriatur, aut occidat. M. *Ergo ut illa diuina mẽs ſumma lex eſt, item, cum in homine eſt perfecta, eſt in mente ſapientis. quæ ſunt autem uariæ, & ad tempus ſcriptæ, populi fauore magis, quàm re, legum nomen tenent: omnem enim legem, quæ quidem recte lex appellari poſſit, eſſe laudabilem quibuſdam talibus argumentis docent. conſtat profecto, ad ſalutem ciuium, ciuitatumq́; incolumitatem, uitamq́; omnium quietam, & beatam conditas eſſe leges; eosq́;, qui primũ eiuſmodi ſcita ſanxerunt, populis oſtendiſſe, ea ſe ſcripturos, atque laturos, quibus illi aſcriptis, ſuſceptisq́; honeſte beateq́; uiuerent: quæq́; ita compoſita, ſanctaq́; eſſent, eas leges uidelicet nominarunt. ex quo intelligi par eſt, eos, qui pernicioſa, & iniuſta populis iuſſa deſcripſerint, cum contra fecerint, quàm polliciti, profeſſiq́; ſint, quiduis potius tuliſſe, quàm leges: ut perſpicuum eſſe poſſit, in ipſo nomine legis interpretando ineſſe uim, & ſententiã iuſti, & iuris colendi. quæro igitur à te* Quinte, *ſicut illi ſolent: quo ſi ciuitas careat, ob eam ipſam cauſam, quòd eo careat, pro nihilo habenda ſit, id eſt ne numerãdum in bonis?* Q. *Ac maximis quidem.* M. *Lege autem carens ciuitas an ne ob ipſum habenda nullo loco?* Q. *Dici aliter non poteſt.* M. *Neceſſe eſt igitur legem haberi in rebus optimis.* Q. *Prorſus aſſentior.* M. *Quid, quòd multa pernicioſa, multa peſtifera ſciſcuntur in populis? quæ non magis legis nomen attingunt, quàm ſi latores aliquas conceſſu ſuo ſanxerint. nam neque medicorum præcepta dici uere poſſent, ſi quæ inſcij imperitiq́; pro*

ſalutaribus mortifera conſcripſerint: neque in populo lex, cuicuimodi fuerit, illa, etiam ſi perniciosum aliquid populus acceperit. ergo eſt lex iuſtorum, iniuſtorumq́; diſtinctio, ad illam antiquiſſimam, & rerum omnium principem expreſſa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ ſupplicio improbos afficiũt, & defendunt, & tuentur bonos. Q. *Præclare intelligo: nec uero iam aliam eſſe ullam legem puto non modo habẽdã, ſed ne appellãdam quidem.* M. *Igitur tu* Seias *et* Apuleias *leges nullas putas?* Q. *Ego uero ne* Liuias *quidẽ.* M. *Et recte, quæ præſertim uno uerſiculo ſenatus puncto temporis ſublatæ ſint. lex autem illa, cuius uim explicaui, neque tolli, neque abrogari poteſt.* Q. *Eas tu igitur leges rogabis uidelicet, quæ nunquam abrogentur.* M. *Certe, ſi modo acceptæ à uobis duobus erunt. ſed, ut uir doctiſſimus fecit* Plato, *atque idem grauiſſimus, omniumq́; princeps, de* Rep. *cum ſcripſit, idemq́; ſeparatim de legibus eius, id mihi credo eſſe faciendum, ut, priuſquam ipſam legem recitem, de eius legis laude dicam. quod idem &* Zaleucum, & Charondam *feciſſe uideo, cum quidem illi non ſtudij, & delectationis, ſed* Reip. *cauſa leges ciuitatibus ſuis ſcripſerũt: quos imitatus* Plato, *uidelicet hoc quoque legis putauit eſſe, perſuadere aliquid, nõ omnia ui ac minis cogere.* Q. *Quid, quòd* Zaleucum *iſtum negat ullũ fuiſſe* Timæus? M. *At* Theophraſtus *auctor, haud deterior mea quidẽ ſententia, meliorem multi nominant: commemorant uero ipſius ciues, noſtri clientes,* Locri. *ſed ſiue fuit, ſiue non fuit, nihil ad rem. loquimur, quod traditum eſt. ſit igitur hoc iam à principio perſuaſum ciuibus, dominos eſſe*

*omnium rerum, ac moderatores deos, eáq́; quæ gerãtur,
eorum geri iudicio, ac numine, eoſdemq́; optime de gene
re hominũ mereri, et, qualis quiſque ſit, quid agat, quid
in ſe admittat, qua mẽte, qua pietate religiones colat,
intueri, piorumq́; & impiorum habere rationem: his
enim rebus imbutæ mẽtes, haud ſanè abhorrebũt ab uti
li, & à uera ſententia: quid eſt enim uerius, quàm ne
minem eſſe oportere tã ſtulte arrogantem, ut in ſe men
tem et rationem putet ineſſe, in cœlo mundoq́; non pu=
tet? aut ea, quæ uix ſumma ingenij ratione cõprehen=
dat, nulla ratione moueri putet? quem uero aſtrorum
ordines, quem dierum, noctiumq́; uiciſſitudines, quem
menſium temperatio, quemq́; ea, quæ gignuntur nobis
ad fruendum, non gratum eſſe cogant, hunc hominẽ
omnino numerare qui decet? cumq́; omnia, quæ ratio=
nem habent, præſtent ijs, quæ ſint rationis expertia, ne=
faſq́; ſit dicere ullam rem præſtare naturæ omnium re=
rum: rationem ineſſe in ea confitendum eſt. utiles eſſe
autem opiniones has quis neget, cum intelligat, quàm
multa firmentur iureiurando, quantæ ſalutis ſint fœde
ra religionis, quàm multos diuini ſupplicij metus à ſce=
lere reuocarit, quamq́; ſancta ſit ſocietas ciuium, inter
ipſos dijs immortalibus interpoſitis tum iudicibus, tum te
ſtibus? Habes legis proœmiũ: ſic enim hoc appellat Pla
to. Q. Habeo uero frater: et in hoc admodum dele=
ctor, quòd in alijs rebus, alijſq́; ſententijs uerſaris, at=
que ille: nihil enim tam diſſimile eſt, quàm uel ea, quæ
ante dixiſti, uel hoc ipſum legis exordium. unum illud
mihi uideris imitari orationis genus. M. Vellem fortaſ=
ſe: quis enim id poteſt, aut unquam poterit imitari? nã*

ſententias

ſententias interpretari perfacile eſt. quod quidem ego facerem, niſi planè eſſe uellem meus: quid enim negotij eſt, eadem propè uerbis iiſdem conuerſa dicere? Q. Prorſus aſſentior. uerum, ut modo tute dixiſti, te eſſe malo tuum. ſed iam exprome, ſi placet, iſtas leges de religione. M. expromam equidem, ut potero: & quoniam & locus, & ſermo familiaris eſt, legum uocem proponam. Q. Quidnam id eſt? M. Sunt certa legũ uerba Quinte, neque ita priſca, ut in ueteribus his, ſacratiſq; legibus, & tamẽ, quo plus auctoritatis habeant, paulo antiquiora, quàm hic ſermo eſt. eum morem igitur cum breuitate, ſi potero, conſequar. leges autem à me edentur non perfectæ, nam eſſet infinitum, ſed ipſæ ſummæ rerũ, ac ſententiæ. Q. Ita uero neceſſe eſt: quare audiamus uerba legis. M. Ad diuos adeunto caſte: pietatem adhibento: opes amouento: qui ſecus faxit, deus ipſe uindex erit. Separatim nemo habeſſit deos, ne ue nouos: ſed ne aduenas, niſi publice adſcitos, priuatim colũto. cõſtructa à patribus delubra habento: lucos in agris habento, & larum ſedes: ritus familiæ, patrumq; ſeruanto. diuos, & eos, qui cœleſtes ſemper habiti, colunto, & ollos, quos in cœlum merita uocauerint, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum. aſt olla, propter quæ datur homini aſcenſus in cœlum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, earumq; laudum delubra ſunto. nec ulla uitiorum, ſacra ſolertia obeunto. ferijs iurgia amouento, easq; in famulis operibus patratis habento. itaque, ut ita cadat in annuis anfractibus, deſcriptum eſt: certasq; fruges, certasq; bacas ſacerdotes publice libanto:

» hoc certis ſacrificijs ac diebus. itemq́; alios addes. uber=
» tatem lactis, fœturæq́; ſeruanto. idq́; ne committi poſ=
» ſit, ad eã rem, & rationem curſus annuos ſacerdotes fi
» niunto. quæq́; cuique diuo decoræ grataq́; ſint hoſtiæ,
» prouidento: diuiſq́; alijs alij ſacerdotes, omnibus põtifi
» ces, ſingulis flamines ſunto. uirgines Veſtales in urbe
» cuſtodiunto ignem foci publici ſempiternũ: quoq́; &
» priuatim, & publice modo, rituq́; fiat, diſcũto ignari à
» publicis ſacerdotibus. eorũ autẽ duo genera ſunto, unũ
» quod præſit cerimonijs, & ſacris, alterũ quod interpre=
» tetur fatidicorum & uatum effata incognita, cũ ſena=
» tus populuſq́; aſciuerit. interpretes autem Iouis optimi
» maximi publici augures ſignis, & auſpicijs poſtea uidẽ
» to, diſciplinam tenẽto. ſacerdotes uineta, uirgetaq́;, &
» ſalutem populi augurãto: quiq́; agent rem duelli, quiq́;
» populare auſpicium præmonento: olliq́; obtemperãto,
» diuorumq́; iras prouidento, ijſq́; parento, cœliq́; fulgura
» regionibus ratis temperãto, urbemq́;, & agros, & tẽ=
» pla liberata, & effata habento: quæq́; augur iniuſta,
» nefaſta, uitioſa, dira defixerit, irrita, infectaq́; ſunto:
» quiq́; non paruerit, capitale eſto. fœderum, pacis, belli,
» induciarũ oratores, feciales, iudices ſunto: bella, diſce=
» ptatio, prodigia, portenta ad Etruſcos & aruſpices, ſi ſe
» natus iuſſerit, deferunto: Etruriaq́; principes diſciplinã
» docento: quibus diuis creuerint, procuranto: idemq́;
» fulgura atque obſtita pianto. nocturna mulierũ ſacri-
» ficia ne ſunto, præter olla, quæ pro populo rite fiẽt. ne
» ue initianto, niſi ut aſſolet Cereri Græco ſacro. ſacrum
» cõmiſſum, quod neque expiari poterit, impie cõmiſſum
» eſt: quod expiari poterit, publici ſacerdotes expianto.

" Ludis publicis, quod ſine curriculo & ſine certatione
" corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, & fidi=
" bus, & tibijs moderanto, eamq; cũ diuum honore iun=
" gunto. Ex patrijs ritibus optuma colunto. præter Ideæ
" matris famulos, eosq; iuſtis diebus, ne quis ſtipẽ cogito.
" Sacrum ſacro'ue cõmendatũ qui clepſerit, rapſeritq;,
" parricida eſto. Periurij pœna diuina, exitium; huma=
" na, dedecus. Inceſtum pontifices ſupremo ſupplicio ſan
" ciunto. Impius ne audeto placare donis iram deo=
" rum. ſanƈle uota reddunto. Pœna uiolati iuris eſto.
" ne quis agrum conſecrato: auri, argenti, eboris ſacran=
" di modus eſto. ſacra priuata perpetua manento. Deo=
" rũ maniũ iura ſanƈla ſunto. Hos leto dato diuos habẽ=
" to. ſumptũ in ollos luƈlumq; minuũto. Att. Cõcluſa eſt quidem apte tam magna lex, ſanequam breuis: et, ut mihi quidem uidetur, non multum diſcrepat iſta cõſtitutio religionũ à legibus Numæ, noſtriſq; moribus. M. An cenſes, cum in illis de Rep. libris perſuadere ui deatur Africanus omnium rerũpublicarum noſtram ueterem illam fuiſſe optimam, non neceſſe eſſe optumæ Reip. leges dare conſentaneas? Att. Immo prorſus ita cenſeo. M. Ergo adeo expeƈlate leges, quæ genus illud optimũ Reip. conueneant: et ſi quæ forte à me hodie ro gabũtur, quæ non ſint in noſtra Rep. nec fuerint, tamen erant ferè in more maiorum, qui tum ut lex ua=lebat. Att. Suade igitur, ſi placet, iſtam ipſam legem, ut ego, ut & tu rogas, poſſim edicere. M. Ain tandẽ Attice, non es ediƈlurus aliter? Att. Prorſus maiorem quidem rem nullam ſciſcam aliter: in minoribus, ſi uo les, remittã hoc tibi. M. Atque mea quidẽ ſentẽtia eſt.

at ne longum fiat,uidete. Att. Vtinam quidem : quid enim agere malumus ? M. Caſte iubet lex adire ad deos,animo uidelicet,in quo ſunt omnia : nec tollit caſtimoniā corporis : ſed hoc oportet intelligi, cum multū animus corpori præſtet , obſerueturq; ut caſto corpore adeatur,multo eſſe in animis id ſeruādum magis : nā illud uel aſperſione aquæ, uel dierum numero tollitur; animi labes nec diuturnitate uaneſcere,nec manibus ullis elui poteſt . Quod autem pietatem adhiberi, opes amoueri iubet , ſignificat probitatem gratam eſſe deo, ſumptum eſſe remouendum : quid eſt enim,cū paupertatem diuitijs etiam inter homines eſſe æqualē uelimus, cur eam ſumptu ad ſacra adhibito deorū aditu arceamus ? præſertim cū ipſi deo nihil minus gratum futurum ſit,quàm non omnibus patere ad ſe placandū,& colendum uiam. Quod autem non iudex , ſed deus ipſe uindex cōſtituitur,præſentis pœnæ metu religio cōfirmari uidetur. Suosq; deos,aut nouos, aut alienigenas coli,cōfuſionem habet religionū,& ignotas cerimonias etiā ſacerdotibus.nā à patribus acceptos deos ita placet coli, ſi huic legi paruerūt ipſi . Patrum delubra eſſe in urbibus cenſeo : nec ſequor magos Perſarū:quibus auctoribus Xerxes inflāmaſſe tēpla Græciæ dicitur, quòd parietibus includerent deos,quibus omnia deberēt eſſe patentia,ac libera,quorumq; hic mūdus omnis templum eſſet,& domus.melius Græci,atque noſtri : qui, ut augerent pietatē in deos,eaſdem illos,quas nos,urbes incolere uoluerūt : affert enim hæc opinio religionem utilem ciuitatibus : ſiquidem & illud bene dictū eſt à Pythagora doctiſſimo uiro , tum maxime & pietatem

& religionem uerſari in animis, cum rebus diuinis operam daremus: & quod Tales, qui ſapientiſſimus inter ſepté fuit, homines exiſtimare oportere deos omnia cernere, deorũ omnia eſſe plena: fore enim omnes caſtiores, ueluti quo infans eſſet maxime religioſus: eſt enim quadam opinione ſpecies deorum in oculis, non ſolum in mẽtibus. Eãdemq; rationem luci habent in agris. neque ea, quæ à maioribus prodita eſt cum dominis, tũ famulis, poſita in fundi, uillæq; conſpectu religio patrũ repudianda eſt. Iam ritus familiæ patrumq; ſeruari, id eſt, quoniã antiquitas proxime accedit ad deos, à dijs quaſi traditã religionem tueri. Quod autem ex hominum genere conſecratos, ſicut Herculem, & cæteros, coli lex iubet, indicat omnium quidem animos immortales eſſe, ſed fortium, bonorumq; diuinos. Bene uero, quòd Mens, Pietas, Virtus, Fides conſecratur manu: quarum omnium Romæ dedicata publice templa ſunt, ut illa qui habeant, (habent autem omnes boni) deos ipſos in animis ſuis collocatos putent. nam illud uitioſum Athenis, quòd, Cylonio ſcelere expiato, Epimenide Crete ſuadente fecerunt Contumeliæ fanũ, & Impudentiæ: uirtutes enim, non uitia cõſecrare decet. aráq; uetus ſtat in Palatio Febris, & altera Exquilijs malæ Fortunæ, deteſtatæq;. quæ omnia eiuſmodi repudianda ſunt;. quòd ſi fingenda nomina uice poetæ, & potius uincendi, atque potiundi, ſtataſſandiq; cognomina, ſtatoris, & inuicti Iouis, rerumq; expetendarũ nomina, ſalutis, honoris, opis, uictoriæ, quoniam quidem expectatione rerum bonarũ erigitur animus. Recte etiam à Colatino ſpes conſecrata eſt: fortunáq; ſit

* uel huius diei. nā ualet in omnes dies uel reſpiciens ad opem ferendam, uel forum, in quo incerti caſus ſignificantur magis, uel primigeniam à gignendo : cum eſt * feriarum feſtorumq; dierum ratio in liberis requietem habet litium, & iurgiorum, in ſeruis operum, & laborum : quas compoſitio anni conferre debet & perfectionem operum ruſticorum. quod tempus, ut ſacrificiorum libamenta ſeruentur, fœtúſq; pecorū, quæ dicta in lege ſunt, diligenter habenda ratio intercalādi eſt. quod inſtitutum perite à Numa, poſteriorū Pontificū negligentia diſſolutū eſt. Iam illud ex inſtitutis Pontificum & aruſpicū non mutandum eſt, quibus hoſtijs immolandū cuique deo, cui maioribus, cui lactentibus, cui maribus, cui fœminis. Plures autem deorum omnium, ſinguli ſingulorum ſacerdotes, & reſpōdendi iuris, & confitendarum religionum facultatem afferunt. cumq; Veſta quaſi focus urbis, ut græco nomine eſt appellata, quod nos propè idem græcū interpretatum nomen tenemus, conſpecta ſit, ei colendæ uirgines præſint, ut aduigiletur facilius ad cuſtodiā ignis, & ſentiant mulieres in natura fœminarum omnem caſtitatem pati. Quod ſequitur uero, non ſolum ad religionem pertinet, ſed etiam ad ciuitatis ſtatum, ut ſine ijs, qui ſacris publice præſunt, religioni priuatæ ſatisfacere non poſſint : continet enim Reip. conſilio & auctoritate optimatū ſemper populum indigere: deſcriptioq; ſacerdotum nullum iuſtæ religionis genus prætermittit. nā ſunt ad placandos deos alij conſtituti, qui ſacris præſint ſolennibus; ad interpretanda alij prædicta uatū, neque multorū, ne eſſet infinitū, neque ut ea

ipſa, quæ ſuſcepta publice eſſent, quiſquam extra collegium noſſet. Maximum autem, & præſtantiſſimũ in Rep. ius eſt augurũ, cum eſt auctoritati coniunctũ. neq; uero hoc, quia ſum ipſe augur, ita ſentio, ſed quia ſic exiſtimare nos eſt neceſſe. quid enim maius eſt, ſi de iure quærimus, quàm poſſe à ſummis imperijs, & ſummis poteſtatibus comitia tollere? concilia uel inſtituta dimittere, uel habita reſcindere? quid grauius, q̃ rem ſuſceptã dirimi, ſi unus augur aliter dixerit? quid magnificentius, quàm poſſe decernere, ut magiſtratu ſe abdicent conſules? quid religioſius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, legem, ſi non iure rogata eſt, tollere? ut etiam decreto collegij, ut Liuias conſilio Philippi, conſules, & augures. nihil domi, nihil foris per magiſtratus geſtum, ſine eorum auctoritate poſſe cuiquam probari? ATT. Age iam iſta uideo, fateorq; eſſe magna: ſed eſt in collegio ueſtro inter Marcellum, & Appium optimos augures magna diſſenſio: nam eorũ ego in libros incidi: cum alteri placeat auſpicia iſta ad utilitatem eſſe Reip. compoſita, alteri diſciplina ueſtra quaſi diuinari uideatur prorſus poſſe. hac tu de re quæro quid ſentias. M. Ego ne? diuinationem, quam Græci μαντικὴν appellant, eſſe cenſeo, & huius hãc ipſam partem, quæ eſt in auibus cæteriſq; ſignis diſciplinæ noſtræ, quòd, cum ſummos deos eſſe concedamus, eorumq; mente mũdum regi, & eorundem benignitatem hominũ conſulere generi, & poſſe nobis ſigna rerum futurarum oſtendere, non uideo cur diuinationem eſſe negem. ſunt autẽ ea, quæ poſui, ex quibus id, quod uolumus, efficitur, & co=

gitur. iam uero permultorum exemplorum & noſtra plena eſt Reſp. & omnia regna, omneſq; populi, cunctæq; gentes, augurum prædictis multa incredibiliter uera cecidiſſe: neque enim Poletis, neque Melampodis, neque Mopſi, neque Amphiarai, neque Calchantis, neque Heleni tãtum nomen fuiſſet, neque tot nationes id ad hoc tẽpus retinuiſſent, Arabũ, Phrygũ, Lycaonũ, Cilicũ, maximeq; Piſidarũ, niſi uetuſtas ea certa eſſe docuiſſet: nec uero Romulus noſter auſpicato urbẽ cõdidiſſet, neq; Attij Nauij nomẽ memoria floreret tã diu, niſi hi omnes multa ad ueritatẽ admirabilia dixiſſent. ſed dubiũ nõ eſt, quin hæc diſciplina & ars augurum euanuerit iã & uetuſtate, & negligentia. itaque neq; illi aſſentior, qui hanc ſcientiam negat unquam in noſtro collegio fuiſſe: neque illi, qui eſſe etiã nunc putat. quæ mihi uidetur apud maiores fuiſſe dupliciter, ut ad Reip. tempus non nunquam, ad agendi conſilium ſæpiſſime pertineret. Att. Credo Hercle ita eſſe, iſtiq; rationi potiſſimum aſſentior. ſed redde cætera. M. Reddam uero, et, ſi potero, breui. Sequitur enim de iure belli: in quo & ſuſcipiendo, & gerendo, & deponendo ius ut plurimum ualet, & fides: horumq; ut publici interpretes eſſent, lege ſancimus. Iam de aruſpicum religione, de expiationibus, & procurationibus ſatis ſuperq; in ipſa lege dictum puto. Att. Aſſentior, quoniã omnis hæc in religione uerſatur oratio. M. At uero, quod ſequitur, quo modo aut tu aſſentiare, aut ego reprehendam, ſanè quæro Tite. Att. Quid tandem id eſt? M. De nocturnis ſacrificijs mulierum. Att. Ego uero aſſentior, excepto præſertim in

ipſa lege ſolenni ſacrificio ac publico. M. *Quid ergo aget Iacchus, Eumolpidæq́; noſtri, & auguſta illa myſteria, ſi quidem ſacra nocturna tollimus? nõ enim populo R. ſed omnibus bonis firmisq́; populis leges damus.* Att. *Excipis credo illa, quibus ipſi initiati ſumus:* M. *Ego uero excipiam. nam mihi cum multa eximia diuinaq́; uidetur Athenæ tuæ peperiſſe, atque in uita hominum attuliſſe, tum nihil melius illis myſterijs, quibus ex agreſti immaniq́; uita exculti ad humanitatẽ, & mitigati ſumus: initiaq́; ut appellantur, ita re uera principia uitæ cognouimus: neque ſolũ cũ lætitia uiuendi rationẽ accepimus, ſed etiam cum ſpe meliore moriendi. quid autem mihi diſpliceat, innocentes poetæ indicãt comici. qua licentia Romæ data, quidnam egiſſet ille, qui in ſacrificium cogitatam libidinem intulit, quò ne imprudentiam quidem oculorum adijci fas fuit?* Att. *Tu uero iſtam Romæ legem rogato, nobis noſtras ne ademeris.* M. *Ad noſtra igitur reuertor: quibus profecto diligentiſſime ſanciendum eſt, ut mulierum famam multorum oculis lux clara cuſtodiat, initienturq́; eo ritu Cereri, quo Romæ initiantur. quo in genere ſeueritatem maiorum ſenatus uetus auctoritas de Bacchanalibus, & Cõſulũ, exercitu adhibito, quæſtio, animaduerſioq́; declarat. atque omnia nocturna, ne nos duriores forte uideamur, in media Græcia Diagondas Thebanus lege perpetua ſuſtulit. nouos uero deos, et in his colendis nocturnas peruigilationes ſic Ariſtophanes facetiſſimus poeta ueteris comœdiæ uexat, ut apud eũ Sabazius, et quidã alij dij, peregrini iudicati, è ciuitate eijciãtur.* Publicus autẽ ſacerdos imprudẽtiã cõſilio

expiatã metu liberet, audaciam in admittendis religio-nibus fœdis dãnet, atque inopiam iudicet. Iam ludi publici, cum ſint cauea, circoq; diuiſi, ſint corporũ cer-tationes, curſu, & pugillatione, luctatione, curriculiſq; equorum uſque ad certam uictoriam circo conſtitutis; cauea, cantu, uoce, ac fidibus, & tibijs; dum modo ea moderata ſint, ut lege præſcribitur: aſſentior enim Pla toni, nihil tã facile in animos teneros, atque molles in-fluere, q̃ uarios canendi ſonos. quorum dici uix poteſt quãta ſit uis in utrãque partem. nãque & incitat lan guentes, & lãguefacit excitatos, & tum remittit ani-mos, tum contrahit: ciuitatumq; hoc multarũ in Græ cia interfuit, antiquum uocum ſeruare modũ: quarũ mores lapſi ad mollitiem, pariter ſunt immutati cum cantibus, aut hac dulcedine corruptelaq; deprauati, ut quidam putãt; aut, cum ſeueritas eorum ob alia uitia cecidiſſet, tũ fuit in auribus animiſq; mutatis etiã huic mutationi locus. quãobrem ille quidem ſapientiſſimus Græciæ uir, longeq; doctiſſimus, ualde hanc labem uere tur: negat enim mutari poſſe muſicas leges ſine muta tione legum publicarum. ego nec tam ualde id timen-dum, nec planè contemnendũ puto. illa quidem, quæ ſo lebant quondam compleĉti ſeueritate iucũda Liuianis, & Næuianis modis, nũc ut eadẽ exultent, ceruices ocu loſq; pariter cum modorũ flexionibus torqueant. gra-uiter olim iſta uindicabat uetus illa Græcia, lõge proui dens, quàm ſenſim pernicies illapſa ciuiũ animos ma-lis ſtudijs, maliſq; doctrinis repente totas ciuitates euer-teret: ſiquidẽ illa ſeuera Lacedæmõ neruos iuſſit, quòd

* *plures quàm ſeptem haberet, in Timothei fidibus inde-*

demi. Deinceps in lege eſt, ut de ritibus patrijs coſlantur optimi: de quo cùm conſulerent Athenienſes Apollinem Pythiū, quas potiſſimū religiones tenerent; oraculum editum eſt, eas, quæ eſſent in more maiorū. quò cum iterū ueniſſent, maiorumq; morem dixiſſent ſæpe eſſe mutatum, quæſiuiſſentq; quem morem potiſſimū ſequerentur è uarijs, reſpondit, optimum. & profectò ita eſt, ut id habendum ſit antiquiſſimum, & deo proximum, quod ſit optimum. Stipem ſuſtulimus, niſi eam, quam ad paucos dies propriam Ideæ matris excepimus: implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. Sacrilego pœna eſt, neque ei ſoli, qui ſacrum abſtulerit; ſed etiam ei, qui ſacro cõmendatū. quod & nūc multis fit in fanis. Alexāder in Cilicia depoſuiſſe apud Solem in delubro pecuniam dicitur, et Athenienſis Cliſthenes Iunoni Samiæ ciuis egregius, cū rebus timeret ſuis, filiarū dotes credidit. Sed iam de periuris: de inceſtis nihil ſanè hoc quidem loco diſputādum eſt. Donis impij ne placare audeant deos, Platonem audiant, qui uetat dubitare quà ſit mēte futurus deus, cum uir nemo bonus ab improbo ſe donari uelit. Diligentia uotorū ſatis in lege dicta eſt, ac uoti ſpõſio, quà obligamur deo. Pœna uero uiolatæ religionis iuſtam recuſationem nõ habet. quid ego hic ſceleratorum utar exemplis? quorum plenæ tragœdiæ. quæ ante oculos ſunt, ea potius attingantur. etſi hæc commemoratio uereor ne ſupra hominis fortunam eſſe uideatur: tamen, quoniam mihi ſermo eſt apud deos, nihil reticebo: uelimq; hoc, quod loquar, dijs immortalibus gratū potius uideri, quàm graue. omnia autem tū

perditorum ciuium ſcelere diſceſſu meo religionũ iura polluta ſunt : uexati noſtri lares familiares : in eorũ ſedibus exædificatũ templum Licentiæ : pulſus à delubris is, qui illa ſeruarat. circũſpicit hæc celeriter animus (nihil enim attinet quenquã nominari) qui ſint rerũ exitus conſecuti. nos, qui illam cuſtodem urbis, omnibus ereptis noſtris rebus, ac perditis, uiolari ab impijs paſſi nõ ſumus, eamq; ex noſtra domo in ipſius patris domũ detulimus, iudicia ſenatus, Italiæ, gentium denique omnium, conſeruatæ patriæ conſecuti ſumus. quo quid accidere potuit homini præclarius? quo ſcelere religiones proſtratæ, afflictæq; ſunt : partim ex illis diſtractæ ac diſſipatæ iacent. qui uero ex his et omnium ſcelerũ principes fuerunt, & præter cæteros in omni religione impij, non ſolum uita cruciati, atque dedecore, uerum etiam ſepultura, ac iuſtis exequijs caruerũt. Q. Equidem iſta agnoſco frater, & meritas dijs gratias ago : ſed nimis ſæpe ſecus aliquanto uidemus euadere. M. Nõ enim Quinte recte exiſtimamus, quæ pœna diuina ſit : & opinionibus uulgi rapimur in errorem, nec uera cernimus : morte, aut dolore corporis, aut luctu animi, aut offenſione iudicij, hominum miſerias ponderamus : quæ fateor humana eſſe, et multis bonis uiris accidiſſe : ſceleris autem pœna triſtis, & præter eos euentus, qui ſequuntur, per ſe ipſa maxima eſt. uidimus eos, qui niſi odiſſent patriam, nunquam inimici nobis fuiſſent, ardentes tum cupiditate, tum metu, tum cõſcientia, quid agerent modo timentes, uiciſſim contẽnentes religiones, iudicia perrupta, ab ijſdem corrupta hominum, nõ deorum. reprimam iam, & non inſequar longius, eoq; mi

nus, quo plus pœnarum habui, quàm petiui: tantũ pœnam merui, duplicem pœnam eſſe diuinam, quòd conſtaret & ex uexandis uiuorum animis, & ea fama mortuorũ, ut eorũ exitium & iudicio uiuorũ, & gaudio comprobetur. Agri autem ne cõſecrentur, Platoni prorſus aſſentior: qui, ſi modo interpretari potuero, his ferè uerbis utitur. Terra igitur, ut focus, domicilium ſacrum omnium deorũ eſt. quocirca ne quis iterum idem conſecrato. aurum autem, & argentum in urbibus & priuatim, & in fanis inuidioſa res eſt. tum ebur ex inani corpore extractum, haud ſatis caſtum donum deo. iam æs, atque ferrum duelli inſtrumenta, nõ fani. ligneũ autem, quodq́; uoluerit uno è ligno, dedicato, itemq́; lapideum. in delubris communibus textile: nec operoſius, quàm mulieris opus menſtruum. color autem albus præcipue decorus deo eſt tum in cæteris, tũ maxime in textili. tincta uero abſint, niſi à bellicis inſignibus. digniſſima autem dona aues, & formæ ab uno pictore uno abſolutæ die. itemq́; cætera huius exẽpli dona ſunt. Hæc illi placent. ſed ego cætera nõ tã reſtricte præfinio, uel hominum uitijs, uel ſubſidijs temporum uictus. terræ cultum ſegniorem ſuſpicor fore, ſi ad eam tuendam, ferroq́; ſubijciendam ſuperſtitionis aliquid acceſſerit. Att. Habeo iſta. nunc de ſacris perpetuis, & de manium iure reſtat. M. O' miram memoriam Pomponi tuam. at mihi iſta exciderant. Att. Ita credo: ſed tamen hoc magis eas res & memini, & expecto, quòd & ad pontificium ius, & ad ciuile pertinent. M. Vera, & apertiſſima ſunt iſtis de rebus & reſponſa, & ſcripta multa: & ego in

hoc omni ſermone noſtro, quod ad cunque legis genus me diſputatio noſtra deduxerit, tractabo, quoad potero, eius ipſius generis ius ciuile noſtrum, ſed ita, locus ipſe ut notus ſit, ex quo ducatur quæque res, & ars iuris, ut non difficile ſit, quæcunque noua cauſa conſultatio'ue acciderit, eius tenere ius, cum ſcias à quo ſit capite repetendum. Sed iureconſulti ſiue erroris obijciendi cauſa, quo plura & difficiliora ſcire uideātur; ſiue, quod ſimilius ueri eſt, ignoratione docendi; (nā non ſolum ſcire aliquid, artis eſt, ſed quadā ars etiam docendi) ſæpe, quod poſitum eſt in una cognitione, id in infinita diſpertiuntur: uelut in hoc ipſo genere, quàm magnum illud Scæuolæ faciunt, Pōtifices ambo, & ijdem iuris peritiſſimi? at, inquit Publij filius, ex patre audiui, Pōtificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet. totum'ne? quid ita? quid enim ad Pōtificē de iure parietum, aut aquarū, aut ullo omnino? ſi ergo quod cū religione coniunctum eſt: (id autem quātulum eſt? de ſacris credo, de uotis, de ferijs, de ſepulcris, & ſi quid eiuſmodi eſt) cur igitur hæc tanta facimus, cum cætera perparua ſint? de ſacris autem, qui locus patet latius, hæc ſit una ſententia, ut cōſeruentur ſemper, & deinceps familijs prodantur, et, ut in lege poſui, perpetua ſint. ſacra hic poſita. hæc iura Pontificū auctoritatem conſecuta ſunt, ut ne morte patrisfamilias ſacrorū memoria occideret, et ijs eſſet ea adiuncta, ad quos eiuſdem morte pecunia uenerit. hoc uno poſito, quod eſt ad cognitionem diſciplinæ ſatis, innumerabilia naſcuntur, quibus implentur iuriſconſultorum libri. quæruntur enim, qui aſtringantur ſacris.

hæredum cauſa iuſtiſſima eſt : nulla eſt enim perſona, quæ ad uicem eius, qui è uita emigrauerit, propius accedat. deinde qui morte, teſtamento'ue eius tantundem capiat, quantum omnes hæredes: id quoque ordine: eſt enim ad id, quod propoſitum eſt, accõmodatum. Tertio loco, *ſi nemo ſit hæres, is, qui de bonis, quæ eius fuerint, cum moriturus, acceperit plurimum poſſidendo. Quarto, ſi nemo ſit, qui ullam rem ceperit, de creditoribus eius qui plurimum ſeruet. extrema illa perſona eſt, ut is, qui mortuus ſit, pecuniam debuerit, neminiq; eam ſoluerit, perinde habeatur, quaſi eam pecuniam ceperit.* Hæc nos à Scæuola *didicimus, non ita deſcripta ab antiquis. nam illi quidem his uerbis docebant, tribus modis ſacris aſtringi hæreditatem, aut ſi maiorem partẽ pecuniæ capiat, aut ſi maior pars pecuniæ legata eſt, aut ſi inde quippiam ceperit. ſed* Pontificem *ſequamur. uidetis igitur omnia pendere ex uno illo, quòd* Pontificum *pecuniam ſacro coniungi uolũt. iiſdemq; ferias & cerimonias aſcribendas putant. atque etiam dant hoc* Scæuolæ, *quod eſt partitio; ut, ſi in teſtamento deducta, ſcripta non ſint, ipſiq; minus ceperint, quàm omnibus hæredibus relinquatur, ſacris ne alligentur. in donatione hoc iidem ſecus interpretantur : & quod paterfamilias in eius donatione, qui in ipſius poteſtate eſſet, approbauit, ratum eſt : quod eo inſcio factum eſt, ſi id is non approbat, ratum non eſt. his propoſitis, quæſtiunculæ multæ naſcũtur: quas qui intelligat, non, ſi ad caput referat, per ſe ipſe facile perſpiciat : ueluti, ſi minus quis cepiſſet, ne ſacris alligaretur, poſt de eius hæredibus aliquis exegiſſet*

pro ſua parte id, quod ab eo, cuius ipſe hæres eſſet, prætermiſſum fuiſſet: eáq; pecunia non minor eſſet facta cũ ſuperiore exactione, quàm hæredibus omnibus eſſet relicta: qui eam pecuniam exegiſſet, ſolum, niſi cohæredibus, ſacris alligari. quin etiam cauent, ut cui plus legatum ſit, quàm ſine religione capere liceat, is per æs, & libram hæredem teſtamenti ſoluat; propterea quòd eo loco res eſt ita ſoluta hæreditate, quaſi ea pecunia legata non eſſet. hoc ego loco, multisq; alijs quæro à uobis Scæuolæ Pontifices *maximi, & homines meo quidẽ iudicio acutiſſimi, quid ſit, quòd ad ius pontificium ciuile appetatis? ciuilis enim iuris ſcientia põtificiũ quodam modo tollitis: nam ſacra cum pecunia,* Pontificũ *auctoritate nulla lege coniuncta ſunt: itaque ſi uos tantum modo* Põtifices *eſſetis, pontificalis maneret auctoritas. ſed quod ijdẽ iuris ciuilis eſt is, peritiſſimis, hac ſcientia illa eluditis. placuit* P. Scæuolæ, & Coruncano Pontificibus *maximis, idemq; cæteris, qui tantũdem caperet, quantum omnes hæredes, ſacris alligari. habeo ius pontificiũ. quid huc acceſſit ex iure ciuili? partitionis caput, ſcriptum caute, ut centum nũmi deducerentur. inuenta eſt ratio, cur pecunia ſacrorum moleſtia liberaretur. quid ſi hoc, qui teſtamentum faciebat, cauere uoluiſſet? admonet iuriſconſultus hic quidem ipſe* Mutius, Pontifex *idem, ut minus capiat, quàm omnibus hæredibus relinquatur. ſuper dicebant, quidquid cepiſſet, aſtringi. rurſus ſacris liberantur. hoc uero nihil ad pontificium ius, & è medio eſt iure ciuilì, ut per æs, & libram hæredem teſtamenti ſoluãt, & eodem loco res ſit, quaſi ea pecunia legata nõ eſſet, ſi is,*

cui

cui legatum eſt, ſtipulatus eſt id ipſum, quod legatum eſt, ut ea pecunia ex ſtipulatione debeatur, ſitq; ea

* *non doctum hominem ſanè: cuius fuit* Accius *per familiaris: ſed menſem credo extremum anni, ut ueteres februarium, ſic hic decembrem ſequebatur.* Hoſtia *autem maxima parentare, pietatis eſſe adiunctum putabat.* Iam *tanta religio eſt ſepulcrorum, ut extra ſacra, & gentem inferri fas negent eſſe: idq; apud maiores noſtros* Torquatus *in gente* Popilia *iudicauit. nec uero tam denicales, quæ à nece appellatæ ſunt, quia reſidunt mortui, quàm cæterorum cœleſtium quieti dies feriæ nominarentur, niſi maiores eos, qui ex hac uita migraſſent, in deorum numero eſſe uoluiſſent: eas in eos dies cõferre ius, ut neque ipſius, neque publicæ feriæ ſint. totaque huius iuris compoſitio põtificalis magnam religionẽ ceremoniamq; declarat. neque neceſſe eſt ediſſeri à nobis, quæ finis funeſtæ familiæ, quod genus ſacrificij lare ueruecibus fiat, quemadmodum os reiectum terræ obtegatur, quæq; in porca confracta iura ſint, quo tempore incipiat ſepulcrum eſſe, & religione teneatur. mihi quidẽ antiquiſſimum ſepulturæ genus illud fuiſſe uidetur, quo apud* Xenophontẽ Cyrus *utitur: redditur enim terræ corpus, et ita locatum, ac ſitum, quaſi operimẽto matris obducitur. eodẽq; ritu in eo ſepulcro, quod procul ad fontis aras,* Regem *noſtrum* Numam *conditum accepimus: gentemq; Corneliam uſque ad memoriam noſtram hac ſepultura ſcimus eſſe humatã.* C. Marij *ſitas reliquias apud* Aniene *diſſipari iuſſit* Sylla *uictor, acerbiore odio incitatus, quàm ſi tam ſapiens fuiſſet, quàm fuit uehemens. quod haud ſcio an timens ſuo*

corpore poſſe accidere, primus è patritijs Cornelijs igni uoluit cremari: declarat enim Ennius de Africano,
» Hic eſt ille ſitus.
uere: nam ſiti dicuntur ij, qui conditi ſunt: nec tamẽ eorum ante ſepulcrum eſt, quàm iuſta facta, & corpus incenſum eſt. & quod nunc cõmuniter in omnibus ſepultis penitus, humati dicantur; id erat proprium tum in ijs, quos humus iniecta cõtegeret: eumq́; morem ius Pontificale confirmat. nam priuſquã in os iniecta gleba eſt, locus ille, ubi crematũ eſt corpus, nihil habet religionis. iniecta gleba tumulis, & humatus eſt, & gleba uocatur: ac tum denique multa religioſa iura cõplectitur. itaque in eo, qui in naui necatus, deinde in mare proiectus eſſet, decreuit P. Mutius familiã purã quot os
* *ſupra terram nõ extare, porcam hæredi eſſet. C. Cotta cenſet habẽdas triduum ferias, et porco fœmina piaculum dare: ſi in mari mortuus eſſet, eadem præter piaculum & ferias. Att. Video, quæ ſint in Pontificio iure: ſed quæro, quidnã ſit in legibus. M. Pauca ſanè Tite, et, uti arbitror, non ignota uobis. ſed ea non tam ad religionem ſpectant, quàm ad ius ſepulcrorum: hominem mortuum, inquit lex in duodecim, in urbe ne ſepelito, ne ue urito. credo, uel propter ignis periculũ. quod autẽ addit, ne ue urito, indicat, non qui uratur ſepeliri, ſed qui humetur. Att. Quid, qui poſt duodecim in urbe ſepulti ſunt? M. Claros uiros credo Tite fuiſſe, aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſa tributum eſt, ut Publicolæ, ut Tuberto, quod eorũ poſteri iure tenuerunt, aut eos, ſi qui hoc, ut C. Fabricius, uirtutis cauſa ſoluti legibus cõſecuti ſunt. ſed in urbe ſepe-*

liri lex uetat. ſic decretum à Pontificum collegio, non eſſe ius in loco publico fieri ſepulcrum. noſtis extra portam Collinam ædem Honoris: & aram in eo loco fuiſſe, memoriæ proditum eſt. ad eam cū lamina eſſet inuenta, et in ea ſcriptum, domina honoris: ea cauſa fuit ædis huius dedicandæ. ſed cū multa in eo loco ſepulcra fuiſſent, exarata ſunt: ſtatuit enim collegium, locū publicum non potuiſſe priuata religione obligari. Iam cætera in duodecim, minuendi ſunt ſumptus, lamentationesq; funeris, translata de Solonis ferè legibus: hoc plus, inquit, ne facito: rogum aſcia ne polito. noſtis quæ ſequuntur: diſcebamus enim pueri duodecim ut carmen neceſſariū: quas iam nemo diſcit. extenuato igitur ſumptu tribus riciniјs, & uinculis purpuræ, & decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. mulier genas ne carpito, ne ue leſſum funeris ergò habeto. hoc ueteres interpretes, Sex. Aelius, L. Acilius nō ſatis ſe intelligere dixerunt, ſed ſuſpicari ueſtimenti aliquod genus funebris: Lælius leſſum quaſi lugubrem eiulationem, ut uox ipſa ſignificat. quod eo magis iudico uerum eſſe, quia lex Solonis id ipſum uetat. hæc laudabilia, & locupletibus ferè cum plebe communia. quod quidem maxime è natura eſt, tolli fortunæ diſcrimen morte. cætera item funebria, quibus luctus augetur, duodecim ſuſtulerunt. homini, inquit, mortuo ne oſſa legito, quo poſt funus faciat. excipit bellicam peregrinamq; mortem. hæc præterea ſunt in legibus de unctura: quæ ſeruilis unctura tollitur, omniſq; circūpotatio: quæ & recte tolluntur, neq; tollerentur, niſi fuiſſent, ne ſumptuoſa aſperſio, ne lōgæ coronæ, nec acerræ

prætereantur. illa iam ſignificatio eſt, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quòd coronam uirtute paratam, & ei, qui peperiſſe, & eius parenti ſine fraude eſſe lex impoſitam iubet; credóq; quòd erat factitatum, ut uni plura fierent, lectíq; plures ſternerētur, id quoque ne fieret, lege ſancitum eſt. qua in lege cum eſſet, ne'ue aurū addito, quàm humane excipiat. Altera lex præcipit, altera lex uetat, ut cui auro dentes iūcti eſſent, aſtim cum illo ſepeliretur: & ne ſe fraudi eſto: & ſimul illud uidetote, aliud habitum eſſe ſepeliretur ære. Duæ ſunt præterea leges de ſepulcris. quarum altera priuatorū ædificijs, altera ipſis ſepulcris cauet. nā quòd rogum buſtum ue nouū uetat propius ſexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino, incendiū uereretur acerbum. Quod autem forum, id eſt ueſtibulum ſepulcri buſtum'ue uſucapi uetat, tuetur ius ſepulcrorum. hæc habemus in duodecim ſanè ſecundum naturam: quæ norma legis eſt. reliqua ſunt in more: funus ut indicatur, ſi quid ludorum, domuſq; funeris utatur accēſo, atque lictoribus: honoratorum uirorum laudes in concione memorantor, eaſq; etiam ad cātus ad tibicinem proſequuntor: cui nomen Næniæ: quo uocabulo etiā Græci cantus lugubres nominant. Q. Gaudeo noſtra iura ad naturā accommodari: maiorumq; ſapientia admodum delector. M. Sed credo Quinte, ut cæteros ſumptus, ſic etiam ſepulcrorum modum recte requiri: quos enim ad ſumptus progreſſa iam iſta res ſit, in C. Figuli ſepulcro uides. ſed credo minimam olim iſtius rei fuiſſe cupiditatem. alioquin multa extarēt exempla maiorum. noſtræ quidem legis interpretes, quo capite iubentur ſumptus, et luctum

remouere à deorum manium iure, hoc intelligunt, in primis ſepulcrorum magnificentiam eſſe minuendam. nec hæc à ſapientiſſimis legum ſcriptoribus neglecta ſunt. nam et Athenis iam ille mos à Cecrope, ut aiunt, permãſit, corpus terra humandi: quam cũ proximi fecerant, obductáq; terra erat, frugibus obſerebatur, ut ſinus & gremiũ quaſi matris mortuo tribueretur, ſolum autem frugibus expiatum ut uiuis redderetur. ſequebãtur epulæ, quas inibãt parentes coronati: apud quas de mortui laude, cum ni quid ueri erat prædicatum: nam mentiri nefas habebatur: ad iuſta conie cta erant. poſteaquam, ut ſcribit Phalereus, ſumptuoſa fieri funera, et lamentabilia cœpiſſent, Solonis lege ſublata ſunt. quã legem eiſdem propè uerbis noſtri uiri in decimam tabulam coniecerunt. nam de tribus riciniјs, & pleraq; illa Solonis
» ſunt. de lamentis uero expreſſa uerbis ſunt. mulier ge
» nas ne carpito, ne'ue leſſum funeris ergò habeto. de ſepulcris autem nihil eſt apud Solonẽ amplius, quàm ne quis ea deleat, ne'ue alienum inferat: pœnaq; eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari tymbon) aut monumentum, inquit, aut columnam uiolarit, deiecerit, fregerit, ſed poſt aliquanto propter has amplitudines ſepulcrorum, quas in Ceramico uidemus, lege ſanctum eſt, ne quis ſepulcrum faceret operoſius, quàm quod decem homines effecerint triduo. neque id opere tectorio exornari, nec Hermas quos uocãt licebat imponi, nec de mortui laude niſi in publicis ſepulturis, nec ab alio, niſi qui publice ad eam rem conſtitutus eſſet, dici licebat. ſublata etiam erat celebritas uirorum & mulierum, quo lamentatio minueretur: habet enim luctum concurſus homi-

num. quocirca Pittacus omnino accedere quenquã uetat in funus aliorum. ſed ait rurſus idem Demetrius increbuiſſe eam funerum, ſepulcrorumq́; magnificentiã, quæ nunc ferè Romæ eſt. quam conſuetudinem lege minuit ipſe: fuit enim hic uir, ut ſcitis, non ſolum eruditiſſimus, ſed etiam ciuis Reip. maxime tuẽdæq́; ciuitatis peritiſſimus. iſte igitur ſumptus minuit non ſolum pœna, ſed etiam tempore: ante lucem enim iuſſit efferri. ſepulcris autem nouis finiuit modum: nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus cubitis non altiorem, aut menſam, aut labellum: & huic procurationi certum magiſtratum præfecerat. Hæc igitur Athenieſes tui. ſed uideamus Platonem, qui iuſta funerum reijcit ad interpretes religionum. quem nos morem tenemus. de ſepulcris autem dicit hæc. Vetat ex agro culto, eo'ue, qui coli poſſit, ullam partem ſumi ſepulcro; ſed quæ natura agri tantummodo efficere poſſit, ut mortuorum corpora ſine detrimento uiuorum recipiat, ea potiſſimum ut compleatur; quæ autem terra fruges ferre, & ut mater cibos ſuppeditare poſſit, eã ne quis nobis minuat ne'ue uiuus, ne'ue mortuus. extrui autem uetat ſepulcrum altius, quàm quod quinque diebus abſoluerint, nec è lapide extari plus, nec imponi, quàm quod capiat laudem mortui inciſam quatuor heroicis uerſibus: quos longos appellat Ennius. Habemus igitur huius quoque auctoritatem ſummi uiri de ſepulcris: à quo iterum funerum ſumptus præfinitur ex cẽſibus à minis quinque uſque ad minã. deinceps dicit eadem illa de immortalitate animorum, & reliqua poſt mortem tranquillitate bonorum, pœnis impiorum. Ha=

betis igitur explicatum omnem, ut arbitror, religionis locum. Q. Nos uero frater, & copioſe quidem: ſed perge ad cætera. M. Pergam equidem: et, quoniam libitũ eſt uobis me ad hæc impellere, hodierno ſermone conficiam ſ[p]ero, hoc præſertim die: uideo enim Platonem idẽ feciſſe, omnemq; orationẽ eius de legibus peroratã eſſe uno æſtiuo die. ſic igitur faciã, & dicam de magiſtratibus: id eſt enim profecto, quod conſtituta religione Rép. cõtineat maxime. Att. Tu uero dic, & iſtam rationem, quam cœpiſti, tene.

M. T. CICERONIS DE LEGIBVS LIBER TERTIVS.

MARCVS.

Sequar igitur, ut inſtitui, diuinũ illum uirũ: quem quadam admiratione cõmotus ſæpius fortaſſe laudo, q̃ neceſſe eſt. Att. Platonẽ uidelicet dicis. M. Iſtum ipſum Attice. Att. Tu uero eũ nec nimis ualde unquã, nec nimis ſæpe laudaueris: nã hoc mihi etiam noſtri illi, qui neminem niſi ſuũ laudari uolũt, cõcedunt, ut eum arbitratu meo diligam. M. Bene Hercle faciũt: quid enim eſt elegãtia tua dignius? cuius & uita & oratio cõſecuta mihi uidetur difficillimã illã ſocietatem grauitatis cũ humanitate. Att. Sanè gaudeo quòd te interpellaui, quandoquidem tam præclarum mihi dediſti iudicij tui teſtimoniũ. ſed perge, ut cœperas. M. Laudemus igitur prius legem ipſam

ueris, & proprijs generis ſui laudibus. Att. *Sanè quidem, ſicut de religionum lege feciſti.* M. *Videtis igitur, magiſtratus hanc eſſe uim, ut præſit, præſcribatq́; recta, & utilia, & cōiuncta cum legibus. ut enim magiſtratibus leges, ita populo præſunt magiſtratus: ueréq; dici poteſt magiſtratum legem eſſe loquentem, legem autem mutū magiſtratum. nihil porrò tam aptū eſt ad ius, conditionemq́; naturæ: quod cum dico legē, à me dici nihil aliud intelligi uolo, quàm imperiū, ſine quo nec domus ulla, nec ciuitas, nec gens, nec hominum uniuerſum genus ſtare, nec rerum natura omnis, nec ipſe mundus poteſt: nam et hic deo paret, et huic obediūt maria, terræq́;, et hominū uita iuſſis ſupremæ legis obtēperat. atque ut ad citeriora ueniam & notiora nobis: omnes antiquæ gentes Regibus quondā paruerūt. quod genus imperij primū ad homines iuſtiſſimos, & ſapientiſſimos deferebatur: idq́; in Rep. noſtra maxime ualuit, quoad ei regalis poteſtas præfuit. deinde etiā deinceps poſteris prodebatur: quod & in his etiam, qui nunc regnant, manet. quibus autē regia poteſtas non placuit, non ij nemini, ſed non ſemper uni parere uoluerūt. nos autem, quoniam leges damus liberis populis; quæq́; de optima Rep. ſentiremus, in ſex libris ante diximus; accōmodabimus hoc tempore leges ad illū, quē probamus, ciuitatis ſtatum. magiſtratibus igitur opus eſt: ſine quorum prudentia ac diligentia eſſe ciuitas non poteſt: quorum deſcriptione omnis Reip. moderatio cōtinetur. neque ſolū ijs præſcribēdus eſt imperandi, ſed etiā ciuibus obtemperandi modus. nam & qui bene imperat, paruerit aliquando neceſſe eſt; et qui modeſte paret, uidetur;*

qui aliquãdo imperet, dignus eſſe. itaque oportet et eũ,
qui paret, ſperare ſe aliquo tempore imperaturum; &
illum, qui imperat, cogitare breui tempore ſibi eſſe parẽ=
dum. nec uero ſolum ut obtemperent, obediantq́; ma=
giſtratibus, ſed etiam ut eos colant, diligantq́;, præſcri=
bimus, ut Charondas in ſuis facit legibus. noſter uero
Plato Titanum è genere ſtatuit eos, qui, ut illi cœleſti=
bus, ſic hi aduerſentur magiſtratibus. quæ cum ita
ſint, ad ipſas iam leges ueniamus, ſi placet. Att. Mihi
» uero & iſtud, & ordo iſte rerum placet. M. Iuſta
» imperia ſunto, ijſq́; ciues modeſte, ac ſine recuſatione
» parento. magiſtratus nec obedientem, & noxium ci-
» uem mulcta, uinculis, uerberibuſq́; coercento, ni par,
» maior ue poteſtas, populuſq́; prohibeſſit, ad quos prouo=
» catio eſto. cum magiſtratus iudicaſſit, inrogaſſit ue,
» per populum mulctæ pœnæ certatio eſto. militiæ ab eo,
» qui imperabit, prouocatio ne eſto. quodq́; is, qui bel=
» lum gerat, imperaſſit, ius ratumq́; eſto. minores ma
» giſtratus periti iuris plures in prælia ſunto. militiæ *
» quibus iuſſi erunt imperanto. eorum qui Tribuni ſun=
» to, domi pecuniam publicam cuſtodiunto: uincula
» ſontium ſeruanto: capitalia uindicanto: æs, argen=
» tum, aurum'ue publice ſignanto: lites contractas iu=
» dicanto: quodcũque ſenatus creuerit, agunto. ſuntoq́;
» Aediles curatores urbis, annonæ, ludorumq́; ſolẽnium:
» olliſq́; ad honoris amplioris gradum is primus aſcenſus
» eſto. Cenſores, populi æuitates, ſoboles, familias, pecu=
» niaſq́; cenſento: urbis templa, uias, aquas, ærarium, ue=
» ctigalia tuento: populiq́; partes in tribus deſcribunto:
» exin pecunias, æuitates, ordines partiũto: equitum, pedi=

*tumq; prolem deſcribunto: cœlibes eſſe prohibento: mo
res populi regunto: probrum in ſenatu ne relinquũto:
bini ſunto : magiſtratum quinquẽnium habento : reli
qui magiſtratus annui ſunto: eáq; poteſtas ſemper eſto.
iuris diſceptator, qui priuata iudicet, iudicari ue iubeat,
prætor eſto : is iuris ciuilis cuſtos eſto: huic poteſtati pa
rento. quotcũque ſenatus creuerit, populus ue iuſſerit,
tot ſunto. regio imperio duo ſunto : iíq; præeundo, iudi
cando, conſulendo, prætores, iudices, cõſules appellantor:
militiæ ſummum ius habento : nemini parento : ſalus
* populi ſuprema lex eſto. eundem magiſtratũ, ni inter=
fuerint X anni, nequis capito. æuitatẽ annali lege ſer-
uãto. aſt quãdo duellum grauius, diſcordiæ ciuiũ, eſſun
to ne amplius ſex menſes, ſi ſenatus creuerit: idẽ iuris,
quod duo Cõſules, tenũto : iſq; aue ſiniſtra dictus, po=
* puli magiſter eſto. æquitatem quicunque regat habeto
pari iure cum eo, quicunque erit iuris diſceptator . aſt
quãdo Conſulis eſt, magiſter'ue populi, reliqui magi=
ſtratus ne ſunto . auſpicia patrum ſunto : olliq; ex ſe
prodũto, qui comitijs creare Conſules rite poſſint. impe
ria, poteſtates, legationes, cum ſenatus creuerit, populus
ue iuſſerit, ex urbe exeunto : duella iuſta iuſte gerũto:
ſocijs parcunto: ſe, & ſeruos continento, populi ſui glo=
riam augento : domum cum laude redeunto : rei ſuæ
ergò ne quis legatus eſto. Plebes quos pro ſe contra uim
auxilij ergò decem creaſſit, Tribuni eius ſunto: quodq;
ij prohibeſſint, quodq; plebem rogaſſint, ratũ eſto : ſan
ctiq; ſunto: ne'ue plebem orbam Tribunis relinquũto.
omnes magiſtratus auſpiciũ, iudiciumq; habẽto: è quois
ſenatus eſto: eius decreta rata ſunto. aſt ni poteſtas par,*

„ maior'ue prohibeſſit, S.C. perſcripta ſeruanto. is ordo
„ uitio uacato: cæteris ſpecimẽ eſto. creatio magiſtratuũ,
„ iudicia populi, iuſſa, uetita, cum ſciſcentur, ſuffra=
„ gia optimatibus nota, plebi libera ſunto. at ſi quid
„ erit, quod extra magiſtratus coœrario æſuſſit, qui coœ=
„ ret, populus creato, eiq́; ius coœrendi dato. cum popu=
„ lo, patribuſq́; agendi ius eſto conſuli, prætori, magiſtro
„ populi, equitumq́;, eiq́;, quem produnt patres conſu=
„ lum rogandorum ergò: Tribuniſq́;, quos ſibi plebes ro
„ gaſſit, ius eſto cũ patribus agendi: itẽ ad plebem, quod
„ cenſus erit, ferunto. quæ cum populo, quæ cum patri=
„ bus agentur, modica ſunto. ſenatori, qui nec aderit, aut
„ cauſa, aut culpa eſto. loco et modo orato. cauſas populi
„ teneto. uis in populo abeſto. par, maior'ue poteſtas plus
„ ualeto. aſt quid turbaſſitur in agẽdo, fraus actoris eſto.
„ interceſſor rei malæ ſalutaris ciuis eſto. qui agẽt, auſpi=
„ cia ſeruãto: auguri publico parento: promulgata, propo
„ ſita in ærario, cognita agũto: nec plus q̃ de ſingulis re=
„ bus cõſulunto: rẽ populum docẽto: doceri à magiſtra=
„ tibus priuatiſq́; patiũtor. priuilegia ne irrogãto: de capi
„ te ciuis, niſi per maximũ comitiatũ, olloſq́;, quos cẽſores
„ in partibus populi locaſſint, ne ferũto: uim ne facito: do
„ nũ ne capiunto, ne'ue danto, ne'ue petenda, ne'ue gerẽ=
„ da, ne'ue geſta poteſtate. quod quis earũ rerũ migraſ=
„ ſit, noxiæ pœna par eſto. Cenſores fide legem cuſtodiun
„ to. priuati ad eos acta referũto: nec eo magis lege li=
„ beri ſunto. Lex recitata eſt. diſce rẽ, & tabellam iu
bebo dari. Q. Quàm breui frater in conſpectu poſita
eſt à te omnium magiſtratuum deſcriptio, ſed ea penè
noſtræ ciuitatis: etſi à te paululum allatum eſt noui.

M. Rectiſſime Quinte animaduertis: hæc eſt.n.quam Scipio laudat in libris, & quam maxime probat tẽperationem Reip. quæ effici non potuiſſet, niſi tali deſcriptione magiſtratuum. nam ſic habetote, magiſtratibus, iiſq́;, qui præſunt, contineri Remp. & ex eorum cõpoſitione, quod cuiuſque in Rep. genus ſit, intelligi. quæ res cum ſapientiſſime, moderatiſſimeq́; conſtituta eſſet à maioribus noſtris, nihil habui ſanè, non modo multum, quod putarem nouãdum in legibus. Att. Reddes igitur nobis, ut in religionis lege feciſti admonitu, & rogatu meo, ſic de magiſtratibus, ut diſputes, quibus de cauſis maxime placeat iſta deſcriptio. M. Faciam Attice, ut uis; & locum iſtum totum, ut à doctiſſimis Græciæ quæſitum, & diſputatum eſt, explicabo; &, ut inſtitui, noſtra iura attingam. Att. Iſtud maxime expecto diſſerẽdi genus. M. Atqui pleraque ſunt dicta in illis libris: quod faciũdum fuit, cum de optima Rep. quæreretur. ſed huius loci de magiſtratibus ſunt propria quædam, à Theophraſto primũ, deinde à Dione Stoico quæſita ſubtilius. Att. Ain tendem, etiam à Stoicis iſta tractata ſunt? M. Non ſanè, niſi ab eo, quem modo nominaui, & poſtea à magno homine, & in primis erudito, Panætio. nam ueteres uerbo tenus, acute illi quidem, ſed non ad hunc uſum popularem, atque ciuilem, de Rep. diſſerebant. ab hac familia magis iſta manarunt Platone principe: poſt Ariſtoteles illuſtrauit omnem hunc ciuilem in diſputando locum, Heraclidesq́; Põticus profectus ab eodẽ Platone. Theophraſtus uero inſtitutus ab Ariſtotele habitauit, ut ſcitis, in eo genere rerum: ab eodemq́; Ariſtotele doctus Dicæarchus huic rationi ſtu-

dioq́; non defuit. poſt à Theophraſto Phalereus ille Demetrius, de quo feci ſupra mentionẽ, mirabiliter doctrinam ex umbraculis eruditorum, otioq́; non modo in ſolem, atque puluerem, ſed in ipſum diſcrimẽ, aciemq́; perduxit. ná et mediocriter doctos magnos in Rep. uiros, & doctiſſimos homines nõ nimis in Rep. uerſatos multos cõmemorare poſſumus. qui uero utraque re excelleret, ut & doctrinæ ſtudijs, et regẽda ciuitate princeps eſſet, quis facile præter hunc inueniri poteſt? Att. Puto poſſe, & quidem aliquem de tribus nobis. ſed perge, ut cœperas. M. Quæſitum igitur ab illis eſt, placeret ne unũ in ciuitate eſſe magiſtratum, cui reliqui parerent: quod exactis Regibus intelligo placuiſſe noſtris maioribus. ſed quoniam regale ciuitatis genus probatũ quondam, poſtea non tam regni, quàm Regis uitijs repudiatum eſt, nomen tantum uidebitur Regis repudiatũ, res manebit, ſi unus omnibus reliquis magiſtratibus imperabit. quare nec Ephori Lacedæmone ſine cauſa à Theopõpo oppoſiti Regibus, nec ápud nos Cõſulibus Tribuni. nam illud quidem ipſum, quod in iure poſitũ eſt, habet Conſul, ut ei reliqui magiſtratus omnes pareát, excepto Tribuno, qui poſt extitit, ne id, quod fuerat, eſſet: hoc enim primum minuit conſulare ius, quòd extitit ipſe, qui eo non teneretur; deinde quòd attulit auxilium reliquis non modo magiſtratibus, ſed etiam priuatis, Conſuli non parentibus. Q. Magnum dicis malum: nam, iſta poteſtate nata, grauitas optimatum cecidit, conualuitq́; ius multitudinis. M. Non eſt ita Quinte: non enim ius illud ſolum ſuperbius populo, ſed uiolentius uideri neceſſe erat: quò poſteaquã modica & ſapiens

temperatio acceſſit, conuerſa lex in omnes eſt.

Multa deſunt.

» *domum cum laude redeunto. nihil enim præter laudẽ bonis, atque innocentibus, neque ex hoſtibus, neque à ſocijs reportandũ. iam illud apertũ profecto eſt, nihil eſſe turpius, quàm quenquã legari niſi* Reip. *cauſa. omitto, quemadmodũ iſti ſe gerant, atque geſſerint, qui legatione hæreditates, aut ſyngraphas ſuas perſequũtur. in hominibus eſt hoc fortaſſe uitium. ſed quæro, quid reapſe ſit turpius, quàm ſine procuratione ſenator, legatus ſine mandatis, ſine ullo* Reip. *munere? quod quidem genus legationis ego* Conſul, *quanquam ad cõmodum ſenatus pertinere uideatur, tamen approbante ſenatu frequẽtiſſimo, niſi mihi leuiſſimus* Tribunus *pl. interceſſiſſet, ſuſtuliſſem: tamẽ minui tempus, et, quod erat infinitũ, annuum feci. ita turpitudo manet, diuturnitate ſublata: ſed iam, ſi placet, de prouincijs decedatur, in urbemq; redeatur.* A. Nobis *uero placet: ſed ijs, qui in prouincijs ſunt, minime placet.* M. At *uero* Tite, *ſi pareant his legibus, nihil his urbe, nihil domo ſua dulcius, nec laborioſius, moleſtiusq; prouincia.* Sed *ſequitur lex, quæ ſancit eam* Tribunorum *pl. poteſtatem, quæ in* Rep. *non-*

ſtra: de qua diſſeri nihil neceſſe eſt. Q. *At mehercule ego frater quæro, de iſta poteſtate quid ſentias: nam mihi quidem peſtifera uidetur, quippe quæ in ſeditione, et ad ſeditionem nata ſit: cuius primum ortum, ſi recordari uolumus, inter arma ciuium & occupatis, et obſeſſis*
* *urbis locis procreatum uidemus. deinde cum eſſet cito legatus tanquam ex* XII *tabulis, inſignis ad deformitatem puer breui tẽpore neſcio quo pacto creatus, multoq; tetrior, & fœdior natus eſt. quem enim ille non edidit, qui primum, ut impio dignum fuit, patribus omnem honorem eripuit, omnia infima ſummis paria fecit, turbauit, miſcuit; cum afflixiſſet principum grauitatem, nunquam tamen cõquieuit? atque ut* Cn. Flaminium, *atque ea, quæ priſca ſunt, relinquam: quid iuris bonis uiris* T. Gracchi Tribunatus *reliquit? etſi quinquẽnio ante* D. Brutum, & P. Scipionem Conſules, *quos, & quantos uiros, homo omnium infimus, & ſordidiſſimus* Tribunus pl. C. Curatius *in uincula cõiecit: quod ante factum non erat.* C. *uero* Gracchus *ruinis, &*
* *emiſſicijs, quas ipſe ſe proieciſſe in forum dixit, quibus digladiarentur inter ſe ciues, non ne omnem* Reip. *ſtatum permutauit? quid iam de* Saturnini *ſupplicio, reliquiſq; dicam? quos ne depellere quidem à ſe ſine ferro potuit* Reſp. *cur autem aut uetera, aut aliena proferamus potius, quàm & noſtra, & recentia? quis unquam tam audax, tam inimicus nobis fuiſſet, ut cogitaret unquam de ſtatu noſtro labefactãdo, niſi mucronem aliquem tribunitium exacuiſſet in nos? quem cum homines ſcelerati, ac perditi non modo ulla in domo, ſed nulla in gente reperirẽt, gẽtes ſibi in tenebris* Reip.

* perturbandas putauerunt. quod nobis quidem egregiũ, & ad immortalitatem memoriæ glorioſum, neminẽ in nos mercede ulla Tribunũ potuiſſe reperiri, niſi cui nec eſſe quidẽ licuiſſet Tribuno. ſed ille quas ſtrages edidit? eas uidelicet, quas ſine ratione, ac ſine ulla ſpe bona furor edere potuit impuræ beluæ multorũ inflãmatus furoribus. quamobrem in iſta quidem re uehemẽter Syllam probo, qui Tribunis pl. ſua lege iniuriæ faciendæ poteſtatem ademerit, auxilium ferendi reliquerit: Pompeiumq́; noſtrum cæteris rebus omnibus ſemper ampliſſimis ſummisq́; effero laudibus: de tribunitia poteſtate taceo: nec. n. reprehendere libet, nec laudare poſſum. M. Vitia quidẽ Tribunatus præclare Quinte perſpicis. ſed eſt iniqua in omni re accuſanda prætermiſſis bonis malorum enumeratio, uitiorumq́; ſelectio. nam iſto quidem modo uel Conſulatus uituperabilis eſt, ſi Conſulũ, quos enumerare nolo, peccata collegeris. ego. n. fateor in ipſa iſta poteſtate ineſſe quiddã mali. ſed bonũ, quod eſt quæſitũ in ea, ſine iſto malo non haberemus. nimia poteſtas eſt Tribunorum pl. quis negat? ſed uis populi multo ſæuior, multóq́; uehementior: quæ ducem quòd habet, interdum lenior eſt, quàm ſi nullum haberet: dux enim ſuo periculo progredi cogitat, populi impetus periculi rationem ſui non habet. at aliquando incenditur. & quidem ſæpe ſedatur: quod enim eſt tam deſperatum collegium, in quo nemo è decem ſana mente ſit? quin per ipſum Ti. Gracchũ non ſolum uetitus, ſed etiam ſublatus interceſſor fuerat. quid enim illum aliud perculit, niſi quòd poteſtatem intercedendi collegæ abrogauit? ſed tu ſapientia maiore nihilo uide con-

* ceſſa

ceſſa plebi à patribus iſta poteſtate arma ceciderunt : reſtincta ſeditio eſt: inuentum eſt temperamentum, quo tenuiores cum principibus æquari ſe putarint : in quo uno fuit ciuitatis ſalus. at duo Gracchi *fuerunt. & præter eos quamuis enumeres multos licet, cum deni crearentur : nullos in omni memoria reperies pernicioſos* Tribunos*, leues, & non bonos fortaſſe plures. inuidia quidem ſummus ordo caret : plebs de ſuo iure periculoſas contentiones nullas facit. quamobrem aut exigendi* Reges *non fuerunt, aut plebi re, non uerbo danda libertas : quæ tamen ſic data eſt, ut multis præclariſſimis addiceretur, ut auctoritati principum cederet.* Noſtra *autem cauſa, quæ optime & dulciſſime frater incidit in tribunitiam poteſtatem, nihil habuit contentionis cum* Tribunatu*. non enim plebs incitata noſtris rebus inuidit : ſed uincula ſoluta ſunt, & ſeruitia incitata, adiuncto terrore etiam militari. neque nobis cum illa tum peſte certamen fuit, ſed cum grauiſſimo* Reip*. tempore : cui ſi non ceſſiſſem, non diuturnum beneficij mei patria fructum tuliſſet. atque hoc rei exitus indicauit. quis enim non modo liber, ſed etiam ſeruus libertate dignus fuit, cui noſtra ſalus chara non eſſet? quòd ſi is caſus fuiſſet rerum, quas pro ſalute* Reip*. geſſimus, ut non omnibus gratus eſſet; & ſi nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepuliſſet tribunitia, quæ ſic in me populũ, ſicut* Gracchus *in* Lenatem, Saturninus *in* Metellum*, incitaſſet : ferremus ò* Quinte *frater : conſolarenturq́; nos non tam philoſophi, qui* Athenis *fuerunt, qui hoc facere debent, quàm clariſſimi*

uiri, qui illa urbe pulſi carere ingrata ciuitate, quàm manere in improba maluerunt. Pompeium uero quòd una iſta in re non ita ualde probas, uix ſatis mihi illud uideris attendere, non ſolum ei, quid eſſet optimum, uidendum fuiſſe, ſed etiam quid neceſſariũ: ſenſit enim deberi non poſſe huic ciuitati illam poteſtatem: quippe quam tãtopere populus noſter ignotam expetiſſet, qui poſſet carere cognita? ſapientis autem ciuis fuit, cauſam nec pernicioſam, & ita popularem, ut non poſſet obſiſti, pernicioſe populari ciui non relinquere. Scis ſolere frater in huiuſmodi ſermone, ut trãſiri aliò poſſit, admodum dici. Att. *Prorſus ita eſt.* Q. *haud equidem aſſentior: tu tamen ad reliqua pergas uelim.* M. *Perſeueras tu quidem, & in tua uetere ſententia permanes.* Q. Non mehercule. Att. *Ego ſanè à Quinto noſtro diſſentio. ſed ea, quæ reſtant, audiamus.* M. *Deinceps igitur omnibus magiſtratibus auſpicia, & iudicia dantur: iudicia, ut eſſet populi poteſtas, ad quam prouocaretur: auſpicia, ut multos inutiles comitiatus probabiles impedirent moræ: ſæpe enim populi impetum iniuſtum, auſpicijs dij immortales repreſſerunt: ex ijs autem, qui magiſtratum ceperunt, quod ſenatus conſulto efficitur, popularem ſanè neminem in ſummum locum niſi per populum uenire ſublata cooptatione cẽſoria. ſed præſto eſt huius uitij temperatio, quòd ſenatus*
» *lege noſtra confirmatur auctoritas. ſequitur enim, eius*
» *decreta rata ſunto. nam ita ſe res habet, ut, ſi ſenatus dominus ſit publici conſilij, quodq; is creuerit, defendãt omnes, et ſi ordines reliqui principis ordinis cõſilio Rep. gubernari uelint, poſſit ex temperatione iuris, cum po-*

teſtas in populo, auctoritas in ſenatu ſit, teneri ille modẽ ratus, & cõcors ciuitatis ſtatus, præſertim ſi proximæ le
" *gi parebitur. nã proximũ eſt. is ordo uitio careto, cæ*
" *teris ſpecimen eſto.* Q. *Præclara uero frater iſta lex: ſed & altera, ut & uitio careat ordo, & ut* Cenſorem *quærat interpretem.* Att. *Ille uero, etſi tuus totus eſt ordo, gratiſſimamq; memoriam retinet* Conſulatus *tui; pace tua dixerim, non modo* Cẽſores, *ſed etiam iudices omnes poteſt defatigare.* M. *Omitte iſta* Attice: *non enim de hoc ſenatu, nec his de hominibus, qui nũc ſunt, ſed de futuris, ſi qui forte his legibus parere uoluerint, hæc habetur oratio. nam cum omni uitio carere lex iubeat, ne ueniet quidem in eum ordinem quiſquam uitij particeps. id autem difficile factu eſt, niſi educatione quadam, et diſciplina: de qua dicemus aliquid fortaſſe, ſi quid fuerit loci, aut temporis.* Att. *Locus certe non deerit, quoniam tenes ordinem legum: tempus uero largitur longitudo diei. ego autem, etiam ſi præterieris, repetam à te iſtum de educatione, & de diſciplina locũ.*
" M. *Tu uero & iſtum* Attice, *& ſi quẽ alium.* Cæteris
* *ſpecimen eſto: quod ſic tenemus omnia. ut enim cupiditatibus principum, & uitijs infici ſolet tota ciuitas: ſic emendari & corrigi continentia. uir magnus, & nobis omnibus amicus,* L. Lucullus *ferebatur quamcõmodiſſime reſpondiſſe, cum eſſet obiecta magnificentia uillæ* Tuſculanæ, *duos ſe habere uicinos, ſuperiorem equitem* R. *inferiorem libertinum: quorum cum eſſent magnificæ uillæ, concedi ſibi oportere, quod ijs, qui tenuioris ordinis eſſent, liceret. nõ ne uides* Luculle *à te id ipſum natum, ut illi cuperent? quibus id, ſi tu nõ faceres, nõ*

liceret. quis enim ferret iſtos, cum uideret eorum uillas ſignis, & tabulis refertas partim publicis, partim etiam ſacris, et religioſis? quis non frangeret eorum libidines, niſi illi ipſi, qui eas frangere deberent, cupiditatis eiuſdem tenerétur? nec enim tantum mali eſt peccare principes, (quanquã eſt hoc magnum per ſe ipſum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores principũ exiſtunt. nam licet uidere, ſi uelis replicare memoriam temporum, qualeſcũque ſummi ciuitatis uiri fuerunt, talem ciuitatem fuiſſe: quæcũq; mutatio morum in principibus extiterit, eandem in populo ſecutam. idq; haud paulo eſt uerius, quàm quod Platoni noſtro placet, qui muſicorum cãtibus ait mutatis, mutari ciuitatum ſtatus. ego autem, nobilium uita, uictuq; mutato, mores mutari ciuitatũ puto. quo pernicioſius de Rep. merentur uitioſi principes, quòd non ſolum uitia concipiunt ipſi, ſed ea infundunt in ciuitatem; neque ſolũ obſunt, quòd ipſi corrumpuntur, ſed etiam quòd corrumpũt, pluſq; exemplo, quàm peccato nocẽt. atque hæc lex dilatata in ordinem cunctum coãguſtari etiam poteſt: pauci enim, atque admodũ pauci, honore et gloria amplificati, uel corrumpere mores ciuitatis, uel corrigere poſſunt. ſed hæc & nunc ſatis, & in illis libris tractata ſunt diligentius. quare ad reliqua ueniamus. Proximus autem eſt de ſuffragijs: quæ iubeo nota eſſe optimatibus, populo libera. Att. Ita mehercule attendi, nec ſatis intellexi, quid ſibi lex, aut quid uerba iſta uellent. M. Dicam Attice, et uerſabor in re difficili, ac multum et ſæpe quæſita; ſuffragia in magiſtratu mãdando, aut reo iudicando, aut lege, aut rogatione clam, an pa-

lam ferre, melius eſſet. Q. *An etiam id dubium eſt? uereor, ne à te rurſus diſſentiam.* M. *Non facies* Quinte: *nam ego in iſta ſum ſententia, qua te fuiſſe ſemper ſcio, nihil ut fuerit in ſuffragijs uoce melius: ſed, obtineri an poſſit, uidendum eſt.* Q. *Bona tua uenia dixerim, iſta ſententia maxime & fallit imperitos, & obeſt ſæpiſſime* Reip. *cum aliquid uerum, & rectum eſſe dicitur, ſed obtineri, id eſt obſiſti poſſe populo, negatur. primum enim obſiſtitur, cum agitur ſeuere: deinde ui opprimi in bona cauſa, eſt melius, quàm male cedere. qui autem non ſentit auctoritatem omnem optimatium tabellariam legem abſtuliſſe? quam populus liber nunquam deſiderauit, idem oppreſſus dominatu, ac potentia principum flagitauit. itaque grauiora iudicia de potentiſſimis hominibus extant uocis, quàm tabellæ. quamobrem ſuffragandi nimia libido in non bonis cauſis eripienda fuit potentibus, non latebra dáda populo, in qua, bonis ignorátibus quid quiſque ſentiret, tabella uitioſum occultaret ſuffragium. itaq; iſti rationi neque lator quiſquá eſt inuentus, neque auctor unquá bonus. ſunt enim quatuor leges tabellariæ: quarum prima de magiſtratibus mandandis: ea eſt* Gabinia, *lata ab homine ignoto, & ſordido. ſecuta biennio poſt* Caſſia *eſt de populi iudicio: ea à nobili homine lata eſt* L. Caſſio, *ſed, pace familiæ dixerim, diſſidente à bonis, atque omnes rumuſculos populari ratione aucupante.* Carbonis *eſt tertia de iubendis legibus, ac uetandis, ſeditioſi atque improbi ciuis: cui ne reditus quidem ad bonos ſalutem à bonis potuit auferre. uno in genere relinqui uidebatur uocis ſuffragiũ, quod ipſe* Caſſius *exceperat, perduellio-*

nis . dedit huic quoque iudicio Celius tabellam, doluitq; quoad uixit. ſed ut opprimeret Celius populum, nocuit et Reip. et auus quidem noſter ſingulari uirtute in hoc municipio, quoad uixit, reſtitit M. Gratidio, cuius in ma trimonio ſororem auiam noſtrã habebat, ferenti legem tabellariã: excitabat enim fluctus in ſimpulo, ut dicitur, Gratidius, quos poſt filius eius in Aegæo excitauit mari.
* *ac noſtro quidé, qui cum res eſſet ad ſe delata, Scaurus Conſul, utinam, inquit, M. Cicero iſto animo, atque uirtute in ſumma Rep. nobiſcum uerſari, quàm in municipali maluiſſes . Quamobrem, quoniam non recognoſcimus nunc leges populi R. ſed aut repetimus ereptas, aut nouas ſcribimus, non quid ab hoc populo obtineri poſſit, ſed quid optimum ſit, tibi dicendum puto . nam Caſſiæ legis culpam Scipio tuus ſuſtinet, quo auctore lata eſſe dicitur. tu, ſi tabellariam tuleris, ipſe præſtabis : nec enim mihi placet, nec Attico noſtro, quantum è uultu eius intelligo. Att. Mihi uero nihil unquam po pulare placuit: eamq; optimam Remp. eſſe duco, quam hic Conſul cõſtituerat, quæ ſit in poteſtate optimorum . M. Vos demum, ut uideo, legem antiquaſtis ſine tabella . ſed ego, etſi ſatis dixit pro ſe in illis libris Scipio, tamen libertatem iſtam largior populo, ut & au ctoritate ualeant, & utantur bonis . ſic enim à me lex*
» *eſt recitata de ſuffragijs . optimatibus nota, plebi libe*
» *ra ſunto . quæ lex hanc ſententiam continet, ut omnes leges tollat, quæ poſtea latæ ſunt, quæ tegunt omni ratione ſuffragium, ne quis inſpiciat tabellam, ne roget, ne appellet. põtes etiam lex Martia fecit anguſtos. quæ ſi oppoſita ſunt ambitioſis, ut ſunt ferè, non repre*

hendo. ſin ualuerint tamen leges, ut ne ſint ambitus: habeat ſanè populus tabellã, quaſi uindicem libertatis, dũmodo hæc optimo cuique, & grauiſſimo ciui oſtendatur, ultroq́; offeratur, uti ſit ipſa libertas, in qua populo poteſtas honeſte bonis gratificandi datur. eoq́; nũc fit illud, quod à te modo Quinte dictum eſt, ut minus multos tabella cõdemnet, quàm ſolebat uox, quia populo licere ſatis eſt. hoc retento, reliqua uoluntas auctoritati, aut gratiæ traditur. itaque, ut omittam largitione corrupta ſuffragia: non uides, ſi quando ambitus ſileat, quæri in ſuffragijs, quid optimi uiri ſentiant? quamobrem lege noſtra libertatis ſpecies datur, bonorum auctoritas retinetur, contentionis cauſa tollitur.

» Deinde ſequitur, *quibus ius ſit cum populo agendi, aut*
» *cum ſenatu.* grauis, et ut arbitror, præclara lex. *quæ*
» *cum patribus agentur, modica ſunto: id eſt modeſta, atque ſedata: actor enim moderatus effingit non modo mentem, ac uoluntates, ſed penè uultus eorũ, apud quos agit. quod in ſenatu non difficile eſt: eſt enim ipſe ſenator is, cuius non ad actorem referatur animus, ſed qui per ſe ipſe ſpectari uelit. huic iuſſa tria ſunt: ut adſit; nam grauitatem res habet, cũ frequens ordo eſt: ut loco dicat, id eſt rogatus: ut modo; ne ſit infinitus: nam breuitas non modo ſenatoris, ſed etiam oratoris magna laus eſt in ſententia. nec eſt unquam lõga oratione utendũ, niſi aut ſpectante ſenatu, quod fit ambitione ſæpiſſime, cũ, nullo magiſtratu adiuuante, tolli diem utile eſt; aut cũ tãta cauſa eſt, ut opus ſit oratoris copia uel ad hortãdũ, uel ad docendũ. quorum generũ in utroque magnus noſter* Cato *eſt.* Quodq́; *addit,*

» cauſas populi teneto, eſt ſenatori neceſſariũ noſſe Rep. idq; late patet, quid habeat militũ, quid ualeat ærario, quos ſocios Reſp. habeat, quos amicos, quos ſtipẽdiarios, qua quiſque ſit lege, conditione, fœdere: tenere conſuetudinem decernendi, noſſe exempla maiorum. uidetis iã, genus hoc omne ſcientiæ diligentiæ memoriam eſſe, ſine quo paratus eſſe ſenator nullo pacto poteſt. Deinceps ſunt cum populo actiones: in quibus primum & maximũ,

» uis abeſto. nihil eſt enim exitioſius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri, & legibus, nihil minus ciuile, & humanum, quàm, compoſita, & conſtituta Rep. quidquam agi per uim. parere iubet interceſſori: quo nihil præſtantius: impediri enim bonã rem melius, quàm concedi malã. Quod uero actoris iubeo abeſſe fraudẽ, id totum dixi ex Craſſi ſapientiſſimi hominis ſententia: quã ſenatus eſt ſecutus, cum decreuiſſet, C. Claudio Conſule de C. Carbonis ſeditione referente, eo inuito, qui cum populo ageret, ſeditionem non poſſe fieri, quippe cui liceat conſiliũ, ſimul atque interceſſum, turbariq; cœptum ſit, dimittere. quod qui permouet cum agi nihil poteſt, uim quærit. cuius impunitatem amittit hac lege.

» ſequitur illud. Interceſſor rei malæ ſalutaris ciuis eſto. quis non ſtudioſe Reip. ſubuenerit, hac tam præclara legis uoce laudatus? Sunt deinde poſita deinceps, quæ

» habemus etiam in publicis inſtitutis, ac legibus: auſpicia

» ſeruanto: auguri parento. eſt autem boni auguris meminiſſe, maximis Reip. temporibus præſto eſſe debere, Ioui q; optimo maximo ſe conſiliarium, atque adminiſtrũ datũ, ut ſibi eos, quos in auſpicio eſſe iuſſerit, cœliq; par

* tes ſibi definitas eſſe traditas, è quibus ſæpe opẽ referre

poſſit. deinde de promulgatione, de ſingulis rebus agendis, de priuatis, magiſtratibuſ'ue audiendis. tum leges præclariſſimæ de XII. tabulis translatæ duæ: quarum altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, uetat, nō dū initis ſeditioſis Tribunis
* plebis negotia is quidem admirandū tantū maiores in poſterum prouidiſſe: in priuatos homines leges ferri noluerunt: id eſt enim priuilegium: quo quid eſt iniuſtius? cum legis hæc uis ſit, ſcitū eſt iuſſum in omnes, ferri de
* ſingulis niſi centuriatis comitijs uoluerunt: deſcriptus enim populus cenſus, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad ſuffragiū auxilij, q̃ fuſe in tribus cōuocatus. quo uerius in noſtra cauſa uir magni ingenij, ſummaq; prudentia L. Cotta dicebat, nihil omnino actum eſſe de nobis: præter enim q̃ quod comitia illa eſſent armis geſta ſeruilibus, præterea neque tributa capitis comitia rata eſſe poſſent, neq; ulla priuilegij: quo circa nihil nobis opus eſſe lege, de quibus nihil omnino actū eſſet legibus: ſed uiſum eſt & nobis, et clariſſimis uiris melius, de quo ſerui, et latrones ſciuiſſe ſe aliquid dicerent, de hoc eodē cūctā Italiam, quid ſentiret, oſtēdere. Sequūtur de captis pecunijs, de ambitu leges. quæ cū magis iudicijs, q̃ uerbis ſan
» cienda ſint: adiungitur, noxiæ pœna par eſto, ut in ſuo uitio quiſque plectatur, uis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia ſanciatur. Extremæ leges ſunt nobis nō uſitatæ, Reip. neceſſariæ. legū cuſtodiā nullā habemus: itaque hæ leges ſunt, quas apparitores noſtri uolūt: à librarijs petimus: publicis literis cōſignatā memoriā publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius, apud quos νομοφύλακες creantur: nec hi ſolum literas (nam id

M. TVLLII CICERONIS EX TIMAEO PLATONIS DE VNIVERSITATE LIBER.

M Vlta ſunt à nobis & in Academicis conſcripta contra phyſicos; et ſæpe cũ P. Nigidio, Carneado more & modo diſputata: fuit enim uir ille cũ cæteris artibus, quæ quidem dignæ libero eſſent, ornatus omnibus, tum acer inueſtigator & diligens earum rerum, quæ à natura inuolutæ uidětur. denique ſic iudico, poſt illos nobiles Pythagoreos, quorũ diſciplina extincta eſt quodam modo, cum aliquot ſecula in Italia, Siciliaq; uiguiſſet, hunc extitiſſe, qui illá renouaret. qui cum me in Ciliciã proficiſcentem Epheſi expectauiſſet, Romã ex legatione ipſe decedens; ueniſſetq; eodem Mytilenis mei ſalutandi, et uiſendi cauſa Cratippus Peripateticorum omnium, quos quidem ego audiuerim, meo iudicio facile princeps: perlibenter & Nigidiũ uidi, et Cratippũ cognoui. ac primum quidem tempus ſalutationibus, reliquum percunctatione cõſumpſimus.

Deſunt multa.

quid eſt, quod ſemper ſit, neque ullum habet ortum, & quod gignatur, nec unquam ſit. quorum alterum intelligentia, & ratione comprehenditur, quod unum ſemper, atque idem eſt : alterum, quod affert opinionem per ſenſus, rationis expers, quod totum opinabile eſt, id gignitur, & interit, nec unquam eſſe uere poteſt. omne autē, quod gignitur, ex aliqua cauſa gigni neceſſe eſt : nullius enim rei cauſa remota, reperiri origo poteſt. quocirca ſi is, qui aliquod munus efficere molitur, eam ſpeciem, quæ ſemper eſt eadem, intuebitur, atque eam ſibi proponet exemplar, præclarum opus efficiat neceſſe eſt. ſin autem illam, quæ gignitur : nunquam illā, quam expetet, pulchritudinem conſequetur. omne igitur cœlum, ſiue mundus, ſiue quo alio uocabulo gaudet, hoc à nobis nuncupatus ſit. de quo id primum cōſideremus, quod principio eſt in omni quæſtione cōſiderādum, ſemper ne fuerit nullo generatus ortu, an ortus ſit, an ab aliquo temporis principatu ortus eſt, quādoquidem cernitur, & tangitur, & eſt undique corporatus. omnia autem talia ſenſum mouēt: ſenſusq; mouētia quæ ſunt, eadem in opinatione conſidunt: quæ ortum habere, gigniq; diximus, nihil autem gigni poſſe ſine cauſis. atque illum quidem quaſi parentē huius uniuerſitatis inuenire difficile: &, cum iam inueneris, indicare in uulgus nefas. rurſus igitur uidendum, ille fabricator tanti operis utrum ſit imitatus exemplar, id ne quod ſemper unū et idem, & ſui ſimile, an id quod generatū ortumq; dicimus. Atqui ſi pulcher eſt hic mundus, ſi probus eius artifex: profecto ſpeciem æternitatis imitari maluit. ſin ſecus, quod ne dictu quidem fas eſt : generatum exem=

plum eſt pro æterno ſecutus. non igitur dubium, quin æternitatem maluerit exequi, quandoquidẽ neque mundo quidquã pulchrius, neque eius ædificatore præſtantius. ſi ergo generatus, ad id effectus, quod ratione ſapientiáq; comprehenditur, atque immutabili æternitate continetur. ex quo efficitur, ut ſit neceſſe hunc, quẽ cernimus, mũdum, ſimulacrum æternum eſſe alicuius æterni. difficillimũ autem eſt in omni conquiſitione rationis exordium. de ijs igitur, quæ diximus, hæc ſit prima diſtinctio. in omni oratione cum ijs rebus, de quibus explicãdum uidetur, eſſe cognitio. itaque cum de re ſtabili et immutabili diſputatur, oratio talis ſit, qualis ſit illa, quæ neque redargui, neque conuinci poteſt. cum autem ingreſſa eſt imitata, et effecta ſimulacra, bene agi putat, ſi ſimilitudinem ueri conſequatur. quantũ enim ad id, quod ortum eſt, æternitas ualet: tantum ad fidem ueritas. quocirca ſi forte de deorum natura, ortuq́; mundi differentes, minus id, quod habemus animo, cõſequimur, ut tota dilucide, et planè exornata oratio ſibi conſtet, et ex omni parte ſecum ipſa conſentiat: haud ſanè erit mirum: contentiq́; eſſe debebitis, ſi probabilia dicentur: æquum eſt enim meminiſſe, et me, qui diſſeram, hominem eſſe, et uos, qui iudicatis: ut, ſi probabilia dicentur, nil ultra requiratis. Quæramus igitur cauſam, quæ eũ impulerit, qui hæc machinatus ſit, ut originem rerum, et molitionem nouam quæreret. probitate uidelicet præſtabat: probus autem inuidet nemini: itaque omnia ſui ſimilia generauit. hæc nimirum gignendi mundi cauſa iuſtiſſima. nam cum conſtituiſſet deus bonis omnibus explere mundum, mali nihil admiſcere, quoad natura patere=

tur : quidquid erat quod in cernendi ſenſum caderet, id ſibi aſſumpſit, non tranquillum, & quietum, ſed immoderate agitatũ, & fluctuãs : idq; ex inordinato in ordinem adduxit : hoc enim iudicabat eſſe præſtãtius. fas autem nec eſt, nec unquã fuit, quidquã niſi pulcherrimum facere eum, qui eſſet optimus. cum rationem igitur habuiſſet, reperiebat nihil eſſe eorum, quæ natura cernerentur, nõ intelligens intelligente in toto genere præſtãtius. quocirca intelligentiam in animo, animũ concluſit in corpore. ſic ratus eſt opus illud effectũ eſſe pulcherrimum. quam ob cauſam non eſt cunctandum profiteri, ſi modo inueſtigari aliquid coniectura poteſt, hunc mundum animal eſſe, idq; intelligens, & diuina prouidentia conſtitutũ. hoc poſito, quod ſequitur uidendum eſt, cuiuſnam animantium deus in fingendo mundo ſimilitudinem ſecutus ſit. nullius profecto, eorũ quidem, quæ ſunt nobis nota animãtia : ſunt enim omnia in quædam genera partita, aut inchoata, nulla ex parte perfecta : imperfecto autem nec abſoluto ſimile, pulchrum eſſe nihil poteſt. cuius ergo omne animal quaſi particula quædã eſt, ſiue in ſingulis, ſiue in diuerſo genere cernatur, eius ſimilẽ mũdũ eſſe dicamus. omnes igitur, qui animo cernũtur, & ratione intelligũtur animãtes, cõplexu rationis & intelligentiæ, ſicut homines, hoc mũdo, & pecudes, & omnia quæ ſub aſpectum cadũt, comprehenduntur : quod enim pulcherrimum in rerũ natura intelligi poteſt, & quod ex omni parte abſolutiſſimũ eſt; cum deus ſimilem mũdũ efficere uellet, animal unũ, aſpectabile, in quo omnia animalia continerentur, effecit. recte ne igitur unum mundum dixeri-

mus, an ſint plures, an innumerabiles, dictu uerius & melius. unus profecto, ſi quidem factus eſt ad exemplũ. quod enim omnes animantes eos, qui ratione intelligũtur, complectitur, id non poteſt eſſe cum altero. rurſus enim alius animans, qui eũ contineat, ſit neceſſe eſt, cuius partes ſint animantes ſuperiores, cœlumq; hoc ſimulacrum illius ultimi ſit, non proximi. quorum ne quid accideret, atque ut hic mundus eſſet animanti abſoluto ſimillimus, hoc ipſo, quòd ſolus atque unus eſſet, iccirco ſingularem deus hũc mũdũ, atque unigenam procreauit. Corporeum autem & aſpectabile, itemq; tractabile omne neceſſe eſt eſſe, quod natũ eſt. nihil porrò igni uacuum uideri poteſt: nec uero tãgi, quod careat ſolido: ſolidum autem nihil, quod terræ ſit expers. quamobrem mundum efficere moliens deus, terrã primum, ignemq; iungebat. omnia autem duo ad cohærendum tertium aliquid anquirunt, et quaſi nodũ, uinculumq; deſiderant. ſed uinculorũ id eſt aptiſſimum atque pulcherrimum, quod ex ſe, atque de his, quæ aſtringit, quã maxime unum efficit. id optime aſſequitur quæ græce ἀναλογία, latine (audendum eſt enim, quoniam hæc primum à nobis nouãtur) cõparatio, proportio'ue dici poteſt. quãdo enim trium uel numerorum, uel figurarũ, uel quorumcunque generum cõtingit, ut quod medium ſit, uti primũ proportione, ita id poſtremo cõparetur, uiciſſimq; ut extremum cum medio, ſic medium cum primo cõferatur: id, quod medium eſt, tum primum fit, tum poſtremum; poſtrema uero & prima media fiũt. ita neceſſitas cogit, ut eadẽ ſint ea, quæ deiũcta fuerũt. eadem autẽ cũ facta ſint, efficitur, ut omnia ſint unũ.

quòd ſi uniuerſitatis corpus planũ & æquabile explicaretur, neque in eo quidquam eſſet requiſitum: unum interiectum medium & ſe ipſum, et ea, quibus eſſet interpoſitum, colligaret. ſed cum ſoliditas mundo quæreretur, ſolida autem omnia uno medio nunquam, duobus ſemper copulentur, ita contigit ut inter ignem, & terram aquam deus, animamq́; poneret, eaq́; inter ſe comparaet, & proportione coniungeret, ut, quemadmodũ ignis animæ, ſic anima aquæ, quodq́; anima aquæ, id aqua terræ proportione redderet. qua ex coniunctione cœlum ita aptum eſt, ut ſub aſpectum, & tactum cadat. itaque & ob eam cauſam, et ab iis rebus numero quatuor mundi eſt corpus effectum, ea conſtructum proportione, qua dixi: ex quo ipſe ſe concordi quadam amicitia, & charitate complectitur; atque ita apte cohæret, ut diſſolui nullo modo queat, niſi ab eodẽ, à quo eſt colligatus. earum autem quatuor rerum, quas ſupra dixi, ſic in omni mundo omnes partes collocatæ ſunt, ut nulla pars huiuſce generis excederet extra, atque in hoc uniuerſo ineſſent genera illa uniuerſa. id ob eas cauſas, primum ut mundus animãs poſſit ex perfectis partibus eſſe perfectus, deinde ut unus eſſet, nulla parte, unde alter gigneretur, relicta, poſtremo ne quis morbus eum poſſit, aut ſenectus affligere: omnis enim coagmentatio corporis uel calore, uel frigore, uel aliqua impulſione uehementi labefactatur, & frãgitur, & ad morbos ſenectutemq́; compellitur. hanc igitur habuit rationem effector mundi, molitorq́; deus, ut unum opus totum, atque perfectum ex omnibus totis, atque perfectis abſolueretur, quod omni morbo ſenio'ue careret. formam

mam autem & maxime ſibi cognatam, & decoram dedit. à quo enim animãte omnes reliquos cõtineri uellet animantes, hũc ea forma figurauit, qua una omnes reliquæ formæ concluduntur: & globoſus eſt fabricatus: quod σφαιροειδὴς Græci uocant: cuius omnis extremitas paribus à medio radijs attingitur: idq́; ita tornauit, ut nihil effici poſſit rotundius, nihil ut aſperitatis haberet, nihil offenſionis, nihil incluſum angulis, nihil anfractibus, nihil eminens, nihil lacunoſum, omneſq; partes ſimillimæ omniũ, quoad eius præſtabat iudicio diſſimilitudini ſimilitudo. Omni autem totã figurã mũdi leuitate circundedit: nec enim oculis egebat, quia nihil extra, quod cerni poſſet, relictũ erat; nec auribus, quia ne quod audiretur quidem: neque erant anima circũfuſa extrema mundi, ut reſpirationem requireret: nec uero deſiderabat aut alimẽta corporis, aut detractionẽ confecti, & conſumpti cibi: neque enim ulla deceſſio fieri poterat, neque acceſſio. neque uero erat unde: ita ſe ipſe cõſumptione & ſenio alebat ſui, cũ ipſe per ſe, et à ſe & pateretur, & faceret omnia. ſic enim ratus eſt ille, qui iſta iunxit, & condidit, ipſum ſe contentum eſſe mundum, neque egere altero. itaque nec ei manus affixit, quia nec capiendum quidquam erat, nec repellendũ; nec pedes, nec alia mẽbra, quibus ingreſſus corpore ſuſtineret: motũ enim dedit cœlo eũ, qui figuræ eius ſit aptiſſimus, qui unus ex ſeptem motibus mentem atque intelligentiam cohiberet maxime. itaque una cõuerſione, atque eadem ipſe circum ſe torquetur, & uertitur. ſex autẽ reliquos motus ab eo ſeparauit: itaque eũ ab omni erratione liberauit. ad hãc igitur cõuerſio=

nem, quæ pedibus & gradu nō egeret, ingrediendi mē-bra nō dedit. hæc deus is, qui erat, de aliquando deo futuro cogitans, leuem eum effecit, & undique æquabilem, & à medio ad ſummum parem, & perfectū, atque abſolutum ex abſolutis, atque perfectis. animum autem ut in eius medio collocauit, ita per totum tetendit: deinde eū circundedit corpore, & ueſtiuit extrinſecus: cœloq; ſoliuago, & uolubili, & in orbē incitato complexus eſt, quod ſecum ipſum propter uirtutem facile eſſe poſſet, nec deſideraret alterū, ſatis ſibi ipſe notus, & familiaris. ſic deus ille æternus hunc perfecte beatum deum procreauit. ſed animum haud ita, ut modo locuti ſumus, tum denique cū corpus ei effeciſſet, inchoauit: neque enim eſſet rectū minori parere maiorem. ſed nos multa inconſiderate ac temere dicimus. deus autem & ortu, & uirtute antiquiorē genuit animū, eumq; ut dominū atque imperātem obedienti præfecit corpori: idq; molitus tali quodā eſt modo. ex materia, quæ indiuidua eſt, et quæ ſemper uniuſmodi, ſuiq; ſimilis, et ex ea, quæ corporibus diuidua gignitur, tertiū materiæ genus ex duobus in medium admiſcuit, quod eſſet eiuſdem naturæ, & quod alterius: idq; interiecit inter indiuiduū, atque id, quod diuiduū eſſet in corpore. ea cū tria ſumpſiſſet, unā in ſpeciem temperauit: naturamq; illā, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit fugientem, & eius copulationis alienā permiſcēs cum materia, cum ex tribus effeciſſet unum, id ipſum in ea quæ decuit membra partitus eſt. iam partes ſingulas ex eodē, & ex altero, & ex materia tēperauit. fuit autem talis illa partitio. unā principio partē detraxit

ex toto : ſecundam autem primæ partis duplã: deinde tertiam, quæ eſſet ſecundæ ſeſquialtera, primæ tripla : deinde quartam, quæ ſecundæ dupla eſſet : quintã inde, quæ tertiæ tripla : tum ſextam octuplam primæ : poſtremo ſeptimam, quæ ſeptem, & uiginti partibus antecederet primæ. deinde inſtituit dupla & tripla interualla explere, partes rurſus ex toto deſecans . quas interuallis ita locabat, ut in ſingulis eſſent bina media : uix enim audeo dicere medietates, quas Græci *μεσότητας appellãt : ſed quaſi ita dixerim, intelligatur : erit enim planius. earũ alterã, eadem parte præſtãtem extremis, eademq; ſuperatã, alterã pari numero præſtãtẽ extremis, pariq; numero ſuperatã. ſeſquialteris autem interuallis, & ſeſquitertijs, & ſeſquioctauis ſumptis ex his colligationibus in primis interuallis, ſeſquioctauo interuallo, ſeſquitertia omnia explebat, cum particulam ſingulorum relinqueret. eius autem particulæ interuallo relicto, habebat numerus ad numerum eandem proportionem, comparationemq; in extremis, quam habent* CCLVI *cũ* CCXLIII. *atque ita permiſtũ illud, ex quo hæc ſecuit, iam omne conſumpſerat . hanc igitur omnem coniunctionem, duplicem in longitudinem diffidit: mediæq; accommodans mediam, quaſi decuſſauit : deinde in orbem torſit, ut & ipſæ ſecum, & inter ſe, ex commiſſura, quæ è regione eſſet, iungerentur : eoq; motu, cuius orbis ſemper in eodem erat, eodemq; modo ciebatur, undique eſt eas circumplexus. atque ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem, illum eiuſdem naturæ, hũc alterius nominauit : eamq;, quæ erat eiuſdem, detorſit à latere in dextram partem: hãc*

autem citimã à media linea direxit ad læuã: ſed principatum dedit ſuperiori, quam ſolam indiuiduam reliquit. interiorem autem cum in ſex partes diuiſiſſet, ſeptem orbes diſpares duplo, & triplo interuallo moueri iuſſit, contrarijs inter ſe curſibus. eorũ autem trium fecit pares celeritates, ſed quatuor & inter ſe diſpares, et diſſimiles trium reliquorũ. animũ igitur cum ille procreator mũdi deus ex ſua mente & diuinitate genuiſſet, tũ denique omne, quod erat concretũ, atque corporeũ, ſubſternebat animo, interiusq; faciebat: atque ita medio mediũ accõmodans copulabat. ſic animus à medio profectus, extremitatẽ cœli à ſuprema regione rotũdo ambitu circũiecit, ſeſeq; ipſe uerſans, diuinæ, ſempiternæ, ſapientisq; uitæ induxit exordium. & corpus quidem cœli ſpectabile effectum eſt. animus autem oculorum effugit obtutum. eſt autem unus ex omnibus, rationis, contentionisq; (ἁρμονίη græce) ſempiternarum rerum & ſub intelligentiam cadentium compos & particeps: quo nihil ab optimo & præſtãtiſſimo genitore melius procreatũ: quippe qui ex eadem uinctus, alteraq; natura, adiuncta materia temperatione triũ partium proportione cõpacta, ſe ipſe cõuerſans, cũ materiã mutabilem arripuiſſet, & cũ rurſus indiuiduã, atque ſimplicem, per quã omnis mouetur, diſcernitq; quid ſit eiuſdem generis, & quid alterius: & cætera dijudicat, quid cuique rei ſit maxime aptũ, quid quoque loco, aut modo, aut tempore cõtingat: quæq; diſtinctio ſit inter ea, quæ gignãtur, & ea quæ ſint ſemper eadẽ. ratio autẽ utraque, quæ uerſatur in ijs, quæ ſunt ſemper eadẽ, & in ijs, quæ mutãtur, cũ in eodem, & in altero moue

tur ipſa per ſeſe ſine uoce, et ſine ullo ſono, cũ eandem partem attingit, qua ſenſus cieri poteſt: orbis illius gene ris alterius immutatus & rectus omnia animo mẽtiq; denunciat: tũ opiniones, adſenſionesq; firmæ ueræq; gi gnũtur. cũ autem in illis rebus uertitur, quæ manentes ſemper eadem, non ſenſu, ſed intelligentia cõtinentur,

Deſunt multa.

ita uim ſuam natura cõuertit, ut terram Lunæ curſus proxime ambiret, eiq; ſupra terrã proxima Solis circũ- uectio eſſet. Lucifer deinde & ſancta Mercurij ſtella curſum habent Solis celeritati parẽ, ſed uim quãdã cõ- trariam: eaq; cõuerſione, quã inter ſe habent Lucifer, Mercurius, Sol, alij alios uincũt, uiciſſimq; uincuntur. Reliquorũ ſiderũ quæ cauſa collocãdi fuerit, quæq; eo- rum ſit collocatio, in ſermonem alium differendũ eſt, ne in eo, quod attingendũ fuit, q̃ in eo, cuius cauſa id atti- gimus, lõgior ponatur oratio. quãdo igitur unũquodque eorum ſiderum curſum decorum eſt adeptum, è quibus erat motus temporis cõſignãdus; colligatisq; corporibus uinculis animalibus, tũ animãtia orta ſunt, eaq; imperio

parere didicerũt, tũc ex alterius naturæ motione trãſuerſa, in eiuſdem naturæ motum incurrentia, in eoq; hærentia, atque impedita, cum alia maiorem luſtrarẽt orbem, alia minorem, tardiusq; maiorem, celeriusq; minorem, motu uero unius eiuſdemq; naturæ, quæ uelociſſime mouebantur, ea celeritate uinci à tardioribus, et, cum ſuperabant, ſuperari uidebantur: omnis enim orbis eorũ quaſi facilitatis inflexione uertebatur: quã bifariam cõtrarie ſimul procedentia efficiebãt, ut, quod eſſet tardiſſimum, id proximum fieret celerrimo. atque ut eſſet menſura quædã euidens, quæ in iſtis octo curſibus celeritates, tarditatesq; declararet; deus ipſe ſolem, quaſi lumen, accendit ad ſecundum ſupra terram ambitum, ut quammaxime cœlum omnibus colluceret, animantesq;, quibus ius eſſet doceri, ab eiuſdem motu, & ab eo, quod ſimile eſſet, numerorum naturam, uimq; cognoſcerent. nox igitur & dies ad hunc modũ, & ob has generata cauſas, unũ circuitũ orbis efficit ſapientiſſimum, atque optimũ: menſis autem, quando Luna luſtrato ſuo curſu Solem cõſecuta eſt: annus, ubi Sol ſuũ totũ confecit, & peragrauit orbem. cæterorum autem ſiderum ambitus ignorantes homines, præter admodũ paucos, neque nomen appellãt, neque inter ſe numero cõmetiuntur: itaque neſciunt hos ſiderũ errores id ipſum eſſe, quod rite dicitur tẽpus, multitudine infinita, uarietate admirabili præditos. attamen illud perſpici, & intelligi poteſt, abſoluto, perfectoq; numero tẽporis, abſolutum, perfectumq; annũ, tunc compleri denique, cũ ſe octo ambitus confectis ſuis curſibus ad idem caput retulerunt, cumq; eos permenſus eſt idem, & ſem-

per ſui ſimilis orbis. has igitur ob cauſas nata aſtra ſunt, quæ per cœlum penetrantia ſolſtitiali ſe & bruмali reuocatione conuerterent, ut hoc omne animal, quod uidemus, eſſet illi animali, quod ſentimus, ad æternitatis imitationem ſimillimum. & cætera quidem uſque ad temporis ortū impreſſa ab illis, quæ imitabatur, effinxerat. ſed quia non dū omne animal in mundo intus incluſerat, ex ea parte deficiebat ad propoſitū exēplar imaginis ſimilitudo. quot igitur, & quales animalium formas mens, in ſpeciem rerum intuens, poterat cernere, totidem, & tales in hoc mundo ſecum cogitauit effingere. erant autem animantium genera quatuor, quorū unum diuinum, atque cœleſte, alterum pennigerum & aerium, tertium ✱ terreſtre quartum. diuinæ animationis maxime ſpeciem faciebat ex igne, ita ut ſplendidiſſimus eſſet, & aſpectu pulcherrimus. cumq; ſimilem uniuerſitatis naturæ efficere uellet, ad uolubilitatem rotundauit, comitemq; eū ſapientia quam optimæ mentis effecit, circumq; cœlum æqualiter diſtribuit, ut hunc uarietate diſtinctū bene Græci κόσμον, nos lucentem mūdum nominaremus. dedit autem diuinis duo genera motus: unū, quod ſemper eſſet in eodem æque, & idem in omnibus, atque uno modo celeraret: alterū, quod in anticā partem à conuerſione eiuſdem, & ſimilis, pelleretur. quinque autem reliquis motibus orbem eum eſſe uoluit expertem, immobilem, et ſtantem. ex quo genere ea ſunt ſidera, quæ infixa cœlo nō mouentur loco: quæ ſunt animantia, eaq; diuina, ob eamq; cauſam ſuis ſedibus inhærent, & perpetuo manent. quæ autem uaga & mutabili ratione labuntur,

ita generata ſunt, ut ſupra diximus. iam uero terram altricem noſtram, quæ traiecto axe ſuſtinetur, diei noctisq́; effectricem, eandemq́; cuſtodem, antiquiſſimã deorum uoluit eſſe eorum, qui intra cœlum gignerẽtur, flexiones autem deorum, et inter ipſos deos concurſiones, quæq́; in orbibus eorum cõuerſiones, anteceſſionesq́; eueniant, cumq́; inter ſe penè contingant, eos, qui propè copulentur contraria regione, & ponè quos, aut ante labũtur, quibusq́; temporibus à noſtro aſpectu obliteſcãt, rurſusq́; emerſi errorem incutiant rationis expertibus, ſi uerbis explicare conemur, nullo poſito ſub oculis ſimulacro, earum rerũ fruſtra ſuſcipiatur labor. Sed hæc ſatis ſunt dicta nobis. quæ de deorum, qui cernũtur, quiq́; orti ſunt, natura præfati ſumus, habeãt hunc terminũ. reliquorum autem, quos Græci δαίμονας appellãt, noſtri opinor lares, ſi modo hoc recte cõuerſum uideri poteſt, & noſſe, & nunciare ortũ eorum maius eſt, quàm ut profiteri ſcribere nos audeamus. credendum nimirum eſt ueteribus & priſcis, ut aiunt, uiris, qui ſe progeniem deorum eſſe dicebãt. itaque eorum uocabula nobis prodiderunt. noſſe autem generatores ſuos optime poterant: ac difficile factu eſt, à dijs ortis fidem non habere: quanquam nec argumentis, nec rationibus certis eorum oratio confirmatur: ſed quia de ſuis rebus notis uidentur loqui, ueteri legi, moriq́; parendum eſt. ſic igitur, ut ab his eſt traditum, horum deorum ortus habeatur, atque dicatur, ut Oceanũ Salaciamq́; cœli ſatu terræq́; cõceptu generatos, editosq́; memoremus: ex his Phorcyn, Saturnũ, & Opem: deinceps Iouem, atque Iunonem, reliquos, quos fratres inter ſe, agnatosq́; uſur-

pareſatque appellare uidemus, & eorũ, ut utamur ueteri uerbo, proſapiam. quando igitur omnes, & qui mouentur palamq́; oſtenduntur, & qui eatenus nobis declarantur, quo ipſi uolunt, creati ſunt: tum ad eos is deus, qui omnia genuit, ſatur. Hæc uos, qui deorum ſatu orti eſtis, attendite: quorum operum ego parens effectorq́; ſum, quæ per me facta, nõ ſunt diſſoluta me inuito: quanquam omne colligatum ſolui poteſt: ſed haudquaquam boni eſt, ratione uinctum uelle diſſolue re. ſed quoniam orti eſtis, immortales uos quidem eſſe, & indiſſolubiles nõ poteſtis: neutiquam tamen diſſolueminі, nec uos ulla mortis fata perimẽt, nec fraus ualentior, q̃ conſilium meũ: quod maius eſt uinculum ad perpetuitatem ueſtram, q̃ illa, quibus eſtis tum, cum gignebamini, colligati. quid ſentiã igitur, cognoſcite. tria nobis genera reliqua ſunt, eaq́; mortalia: quibus prætermiſſis, cœli abſolutio perfecta non erit: omnia enim genera animaliũ cõplexu non tenebit: teneat autem oportebit, ut ex eodem ne quid abſit, quæ à me ipſo effecta ſint, quod deorũ uitã poſſit adæquare. ut igitur mortali generẽtur cõditione, uos ſuſcipite, ut illa gignatis, imiteminiq́; uim meã, qua in ueſtro ortu me uſum eſſe meminiſtis: in quibus qui tales creantur, ut deorũ immortaliũ quaſi gentiles eſſe debeant, diuini generis appellentur, teneantq́; omniũ animantium principatũ, uobiſq́; iure & lege uolentes pareant: quorũ uobis initium, ſtatuſq́; traditur à me: uos autem ad id, quod erit immortale, partem attexitote mortalem. ita orientur animantes, quos & uiuos alatis, & cõſumptos ſinu recipiatis. Hæc ille dixit. deinde ad temperationem ſuperiorẽ

reuertit : in qua omnem animũ uniuerſæ naturæ temperãs permiſcebat, ſuperiſq; permixtionis reliquias fundens æquabat, eodem modo fermè, niſi quòd non ita incorrupta, ut ea quæ ſemper idem, ſed à dijs ſecundum ſumebat, atque tertium. toto igitur omnino conſtituto, ſideribus parem numerum diſtribuit animorũ, & ſingulos adiunxit ad ſingula, atque ita quaſi in currũ uniuerſitatis impoſuit, cõmõſtrauitq; leges fatales, ac neceſſarias, & oſtendit primum ortum unum fore omnibus, eumq; moderatum, atque conſtantem, nec ab ullo imminutum : ſatis autem, & quaſi ſparſis animis, fore uti certis temporũ interuallis oriretur animal, quod eſſet ad cultum deorum aptiſſimum. ſed cum duplex eſſet natura generis humani, ſic ſe res habebãt, ut præſtantius genus eſſet eorum, qui eſſent futuri uiri. cum autem animis corpora cũ neceſſitate inſeuiſſet, cumq; ad corpora neceſſitate tũ acceſſio fieret, tũ abſceſſio, neceſſe erat ſenſum exiſtere unum, cõmunemq; omnium uehementiore motu excitato, coniunctoq; naturæ, deinde uoluptate & moleſtia mixtum amorem, poſt irã & metum, & reliquos motus animi, comites ſuperiorum, & his etiam contrarios diſſidentes : quos qui ratione rexerit, iuſte uixerit : qui autem his ſe dederit, iniuſte. atque ille, qui recte & honeſte curriculum uiuendi à natura datum confecerit, ad illud aſtrũ, quo cum aptus fuerit, reuertetur : qui autem immoderate & intemperate uixerit, eum ſecundus ortus in figuram muliebrem transferet; & ſi ne tũ quidem finem uitiorum faciet, grauius etiam iactabitur, & in ſuis moribus ſimillimas figuras pecudum, & ferarum

transferetur, neque malorum terminum prius aſſiciet, quàm illam ſequi cœperit conuerſionem, quam habeat in ſe ipſe eiuſdē, & unius ſimul innatá et inſitam: quod tum eueniet, cum illa, quæ ex igne, aere, aqua, atque terra turbulenta, & rationis expertia inſederint, deniq́ue ratione depulerit, & ad primam atque optimá affectionem animi peruenerint. Quæ cum ita deſignaſſet, ſeſeq́;, ſi quid poſtea fraudis, aut uitij eueniſſet, extra omnem culpam, cauſamq́; poſuiſſet, alios in terra, alios in luna, alios in reliquas mundi partes, quæ ſunt ad ſpatiorum temporis ſignificationem notæ conſtitutæ, ſpargens quaſi ſerebat. poſt autem ſationem eam dijs, ut ita dicam, iunioribus permiſit, ut corpora mortalia effingerent; quantumq́; eſſet reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne, et quæ cōſequentia eſſent, perpolirent, & abſoluerent: deinde ut huic animanti principem ſe ducemq́; præberet, uitamq́; eius pulcherrime regeret, & gubernaret, niſi quatenus ipſe beneficijs ſua culpa ſibi aliquid miſeriæ quæreret. atque is quidem, qui cuncta compoſuit, conſtanter in ſuo manebat ſtatu. qui autem erant ab eo creati, cum parentis ordinem cognouiſſent, hunc ſequebātur, itaque cum accepiſſent immortale principium mortalis animantis, imitantes genitorem & effectorem ſui, particulas ignis, & terræ, & aquæ, & aeris à mundo, quas rurſus redderent, mutuabantur, eaſq́; inter ſe copulabant, haud iiſdem uinculis, quibus ipſi erant colligati, ſed talibus, quæ cerni non poſſent propter paruitatem: crebris quaſi cuneolis iniectis unum efficiebant ex omnibus corpus: itemq́; in eo influente atque effluēte animo diuino am-

bitus illigabant. itaque illi in flumen immerſi neque te nebant, neque tenebantur, ſed ui magna tum ferebāt, tū ferebantur. ita totū animal mouebatur illud quidē, ſed immoderate & fortuitu, ut ſex motibus ueheretur: nam & ante, & pone, ad læuam, & ad dextram, & ſurſum, & deorſum, modo huc, modo illuc.

Deſunt non nulla.

ſed ſi in ſplendore conſedit, tū uel eadem ſpecies, uel interdum immutata redditur, cum ignis oculorum cū eo igne, qui eſt ob os offuſus, ſe confudit, & contulit. dextra autem uidentur, quæ læua ſunt; quia cōtrarijs partibus oculorum, contrarias partes attingunt. reſpondent autem dextra dextris, læua læuis conuerſione luminum, cum ea inter ſe non cohæreſcūt. id fit, cū ſpeculorū leuitas hinc, illincq; altitudinem aſſumpſit, & ita dextra detruſit in læuā partem oculorū, læuāq; in dextram. ſupina etiam ora cernūtur depulſione luminū: quæ cōuertens inferiora reddit quæ ſunt ſuperiora: atqui hæc omnia ex eo genere ſunt, quæ rerum adiuuāt cauſas. quibus utitur miniſterijs deus, cum optimi ſpeciem, quoad fieri poteſt, efficit. ſed æſtimant plerique non hæc adiuuātia cauſarū, ſed has ipſas eſſe omnium cauſas, quæ uim habeant refrigerandi, calfaciendi, concreſcendi, liquēdi: careāt autē omni intelligētia, atque

ratione, quæ, niſi in animo, nulla alia in natura reperiatur. animus autem ſenſum omnem effugit oculorũ. at ignis, & aqua, & terra, & aer corpora ſunt, eáq; cernuntur. illum autem, qui intelligentiæ ſapientiǽq; ſe amatorem profitetur, neceſſe eſt intelligentis ſapientiſq; naturæ primas cauſas conquirere, deinde ſecundas cauſas rerum earum, quæ neceſſario mouent alias, cũ ipſæ ab alijs mouentur. quocirca nobis ſic cerno eſſe faciendũ, ut de utroque nos quidem dicamus genere cauſarũ, ſeparatim autem de ijs, quæ cũ intelligentia ſunt efficientes pulcherrimarum rerum, atque optimarum, de ijs, quæ uacantes prudentia, inconſtantia, perturbatáq; efficiunt. Ac de oculorũ quidem cauſis, ut haberent eam uim, quam nunc habent, ſatis fermè eſſe dictum puto. maxima autem eorũ utilitas donata humano generi deorum munere deinceps explicetur. rerũ enim optimarũ cognitiones nobis oculi attulerũt. nam hæc, quæ eſt habita de uniuerſitate, oratio à nobis haud unquam eſſet inuenta, ſi neque ſidera, neque Sol, neque cœlum ſub oculorum aſpectum cadere potuiſſent. nunc uero dies nocteſq; oculis cognitæ, tum menſium, annorumq; conuerſiones ad numerũ machinatæ ſunt, & ſpatium temporis dimenſæ, et ad quæſtionem totius naturæ impulerunt. quibus ex rebus philoſophiam adepti ſumus: quo bono nullum optabilius, nullũ præſtantius neque datũ eſt mortalium generi deorum cõceſſu, atque munere, neque dabitur.

Multa deſiderantur.

Q. CICERO DE PETITIONE CONSVLATVS AD M. TVLLIVM FRATREM LIBER.

E Tſi tibi omnia ſuppetũt, quæ cõſequi ingenio, aut uſu homines, aut diligentia poſſunt: tamen amore noſtro nõ ſum arbitratus alienũ, ad te perſcribere ea, quæ mihi ueniebãt in mẽtẽ, dies ac noctes de petitione tua cogitanti: nõ ut aliquid ex iis noui adiicerem; ſed ut ea, quæ in re diſperſa, atque infinita uiderentur eſſe, ratione, & diſtributione ſub uno aſpectu ponerentur. Quãquã plurimũ natura ualet, tamen uidetur in paucorũ menſiũ negotio poſſe ſimulatio naturã uincere. ciuitas quæ ſit, cogita, quid petas, qui ſis. propè quotidie ad forũ tibi deſcendenti meditandũ hoc ſit, nouus ſum, Conſulatum peto, Roma eſt. nominis nouitatẽ dicendi gloria maxime ſubleuabis. ſemper ea res plurimum dignitatis habuit. non poteſt, qui dignus habetur patronus cõſularium, indignus Cõſulatu putari. quãobrem, quoniam ab hac laude proficiſceris, et, quidquid es, ex hoc es: ita paratus ad dicendũ uenito, quaſi in ſingulis cauſis iudiciũ de omni ingenio futurũ ſit. eius facultatis adiumenta, quæ tibi ſcio eſſe ſepoſita, ut parata ac prõpta ſint, cura; & ſæpe, quæ de Demoſthenis ſtudio & exercitatione ſcripſit Demetrius, recordare. deinde & amicorũ multitudo, et genera appareãt: habes enim ea, quæ noui habuerũt, omnes publicanos, totũ ferè equeſtrẽ ordinẽ, multa præterea

municipia, multos abs te defenſos cuiuſque ordinis, aliquot collegia, præterea ſtudio dicendi conciliatos plurimos adoleſcentulos, quotidianam amicorum aſſiduitatem & frequentiam. hæc cura & ut teneas cómendando, & rogando, & omni ratione efficiendo, ut intelligant qui debent tua cauſa, referendæ gratiæ, & qui uolunt, obligandi tui tempus ſibi aliud nullũ fore. etiam hoc multum uidetur adiuuare poſſe nouum hominem, hominum nobilium uoluntas, & maxime conſularium. prodeſt, quorum in locum ac numerum peruenire uelis, ab his ipſis illo loco, ac numero dignum putari. hi rogãdi omnes ſunt diligenter, & ad eos allegãdum: perſuadendumq; eſt ijs, nos ſemper cũ optimatibus de Rep. *ſenſiſſe, minime populares fuiſſe; ſi quid locuti populariter, id nos eo cõſilio feciſſe, ut nobis* Cn. Pompeium *adiungeremus, ut eum, qui plurimum poſſet, aut amicum in noſtra petitione haberemus, aut certe non aduerſarium. præterea adoleſcentes nobiles elabora ut habeas, uel ut teneas ſtudioſos quos habes. multum dignitatis afferent. plurimos habes: perfice ut ſciant, quantum in ijs putes eſſe. ſi adduxeris, ut ij, qui nolunt, cupiant, plurimum quidem proderunt. ac multum etiam nouitatem tuã adiuuat, quòd eiuſmodi nobiles tecum petunt, ut nemo ſit qui audeat dicere, plus illis nobilitatem, quàm tibi uirtutem prodeſſe oportere. iam* P. *Galbam, &* L. *Caſſiũ ſummo loco natos, quis eſt, qui petere* Cóſulatum *putet? uides igitur ampliſſimis ex familijs homines, qui ſine neruis ſint, tibi pares eſſe nõ poſſe. at* Antonius & Catilina *moleſti ſunt. immo homini nouo, induſtrio, innocenti, diſerto, gratioſo apud*

apud eos, qui res iudicant, optandi competitores, ambo ſicarij, ambo libidinoſi, ambo egentes. eorum alterius bona proſcripta uidimus, uocem denique audiuimus iurãtis ſe Romæ iudicio æquo cũ homine Græco certare nõ poſſe: & ex ſenatu eiectum ſcimus. optima uero Cenſorum exiſtimatione in Prætura competitorem habuimus, amico Sabidio, & Panthera, quòd, ad tabulam quos poneret, non habebat. quo tamen in magiſtratu amicam, quam palàm domi haberet, de machinis emit. In petitione autem Conſulatus caupones omnes hic cõpilare per turpiſſimam legationem maluit, quàm adeſſe, & populo R. ſupplicare. Alter uero, dij boni, quo ſplendore eſt? primum nobilitate eadem, qua Catilina. num maiore? non, ſed uirtute. quamobrem qui inanius umbram ſuam metuit, hunc negliges quidem, natum in patris egeſtate, educatum in ſororis ſtupris, corroboratum in cæde ciuium, cuius primus ad Remp. aditus in equitibus R. occidendis fuit. nam illis, quos meminimus, Gallis, qui tũ Titiniorum, ac Vániorum, ac Tanuſiorum capita demebant, Sylla unum Catilinam præfecerat; in quibus ille hominem optimum Q. Cæcilium ſororis ſuæ uirum, equitem R. nullarum partium, cum ſemper natura, tum etiam ætate iam quietum, ſuis manibus occidit. quid ego nunc dicam petere eum tecum Conſulatum, qui hominem chariſſimum populo R. M. Marium inſpectãte populo R. uirgis per totam urbem ceciderit, ad buſtum egerit, ibi omni cruciatu lacerarit, uiuo ſtanti collum gladio ſua dextera ſecuerit, cum ſiniſtra capillum eius à uertice teneret, caput ſua manu tulerit, cum inter di-

gitos eius riui ſanguinis fluerent? qui poſtea cum hiſtrionibus, & cum gladiatoribus ita uixit, ut alteros libidinis, alteros facinoris adiutores haberet: qui nullum in locum tam ſanctũ et tam religioſum acceſſit, in quo non, etſi in alijs culpa non eſſet, tamen ex ſua nequitia dedecoris ſuſpicionem relinqueret: qui ex curia Curios, & Annios, ab atrijs Sapalas, & Caruilios, ex equeſtri ordine Pompilios, & Cneios ſibi amiciſſimos cõpararit: qui tantum habet audaciæ, tantum nequitiæ, tantum denique in libidine artis, & efficacitatis, ut parentum propè in gremijs prætextatos liberos conſtuprarit. Quid ego nunc tibi de Africa, quid de teſtium dictis ſcribam? nota ſunt: & ea tu ſæpius legito. ſed tamen hoc mihi non prætermittendum uidetur, quòd primum tam egens ex eo iudicio diſceſſit, quàm quidam iudices eius ante illud iudicium fuerunt: deinde tam inuidioſus, ut aliud in eum iudicium quotidie flagitetur. hic ſe ſic habet, ut magis timeat, etiam ſi quieuerit; quàm ut contemnat, ſi quid commouerit. Quanto melior tibi fortuna petitionis data eſt, quàm nuper homini nouo C. Celio? ille cum duobus hominibus ita nobiliſſimis petebat, ut tamen in ijs omnia pluris eſſent, quàm ipſa nobilitas: ſumma ingenia, ſummus pudor, plurima beneficia, ſumma ratio, ac diligentia petendi. tamen eorum alterum, cum deeſſet alter, Celius, etiam cum multo eſſet inferior genere, ſuperior nulla re penè, ſuperauit. quare ſi facies ea, quæ tibi natura, & ſtudia, quibus uſus es ſemper, largiuntur, quæ temporis tui ratio deſiderat, quæ potes, quæ debes: non erit difficile certamen cum ijs competitoribus, qui nequa=

quam ſunt tam genere inſignes, quàm uitijs nobiles? quis enim reperiri tam improbus ciuis poteſt, qui uelit uno ſuffragio duas in remp. ſicas diſtringere? Quoniam igitur, quæ ſubſidia nouitatis haberes, & habere poſſes, expoſui: nunc de magnitudine petitionis dicẽdum uidetur. Conſulatum petis. quo honore, nemo eſt, qui te non dignum arbitretur: ſed multi, qui inuideant. petis enim homo ex equeſtri loco ſummum locum ciuitatis, atque ita ſummum, ut forti homini, diſerto, innocenti multo ille idem honos plus amplitudinis, quàm cæteris afferat. noli putare eos, qui ſunt eo honore uſi, non uidere, tu cum idem ſis adeptus, quid dignitatis habiturus ſis. eos uero, qui conſularibus familijs nati locum maiorum conſecuti non ſunt, ſuſpicor tibi, niſi qui admodum te amant, inuidere. etiam nouos homines prætorios exiſtimo, niſi qui tuo beneficio iuncti ſunt, nolle abs te ſe honore ſuperari. iam in populo quàm multi inuidi ſunt, quàm multi conſuetudine horum annorum ab honoribus nouis alienati, uenire tibi in mentem certo ſcio. eſſe etiam non nullos tibi iratos ex ijs cauſis, quas egiſti, neceſſe eſt. iam illud tute circunſpicito, quòd ad Cn. Pompeij gloriam augendam tanto ſtudio te dediſti, num quòs tibi putes ob eam cauſam eſſe amicos? quamobrem cum & ſummum locum ciuitatis petas; & uideas eſſe ſtudia, quæ tibi aduerſentur: adhibeas neceſſe eſt omnem rationem, & curam, & laborem, & diligentiam. Et petitio magiſtratuum diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam: quarum altera in amicorum ſtudijs, altera in populari uoluntate ponenda eſt. Amicorum ſtudia benificijs, &

officijs, & uetuſtate, facilitate, ac iucunditate naturæ parta eſſe oportet. ſed hoc nomen amicorum in petitione latius patet, quàm in cætera uita. quiſquis eſt.n. qui oſtendat aliquid in te uoluntatis, qui colat, qui domum uentitet, is in amicorum numero eſt habendus. ſed tamen, qui ſunt amici ex cauſa honeſtiore, cognationis, aut affinitatis, aut ſodalitatis, aut alicuius neceſſitudinis, his charum & iucundũ eſſe maxime prodeſt. deinde ut quiſque optimus, ac maxime domeſticus, ut is amet, quiſque fideliſſimum eſſe te cupiat, ualde elaborandum puto: tum ut tribules, ut uicini, ut clientes, ut denique liberti, poſtremo etiam ſeruitus: nam ferè omnis ſermo ad forenſem famam à domeſticis emanat auctoribus. deinde inſtituendi ſunt cuiuſcũque generis amici ad ſpeciẽ hominis illuſtris honore ac nomine: qui etiam ſi ſuffragandi ſtudia non nauant, tamẽ afferunt petitori aliquid dignitatis ad iuſtitiam obtinẽdam. Magiſtratus, ex quibus maxime Conſules, deinde Tribunos pl. ad conficiendum cẽturias homines excellenti gratia, qui tribuent centuriam, ut aliquod ex te beneficiũ aut habeant, aut ut habeãt ſperent, eos prorſus magnopere compara, & cõfirma. nam per hos annos homines ambitioſi uehementer omni ſtudio, atque opere laborarũt, ut poſſent à tribulibus ſuis ea, quæ peterent, impetrare. hos tu homines, quibuſcunque rationibus poteris, ut ex animo, atque ut ex illa ſumma uoluntate tui ſtudioſi ſint, laborato. quòd ſi ſatis grati homines eſſent, hæc omnia parata eſſe debebant, ſicut parata eſſe concerno: nam hoc biennio quatuor ſodalitates ciuium ad ambitionem gratioſiſſimorum tibi obligaſti, M. Fundanij,

Q. Gallij, Cn. Cornelij, L. Coruini: & horum in cauſis ad te deferendis quidnam eorũ ſodales receperint & confirmarint, ſcio: nam interfui. quare hoc tibi faciendum eſt, ut idem ab ijs, quod debent, exigas, ſæpe commonendo, rogando, confirmando, curando ut intelligant nullum tempus aliud ſe unquam habituros referendæ gratiæ. profectò homines & ſpe reliquorum tuorum officiorum, etiam recentibus beneficijs ad ſtudium ſeruandum excitabuntur. & omnino quoniam eo genere amicitiarũ petitio tua maxime initiata eſt, quod cauſarum defenſionibus adeptus es: fac ut planè ijs hominibus, quos deuinctos tenes, deſcriptum, ac diſpoſitum ſuum cuique munus ſit. &, quemadmodum memini, quòd nulla in re illis unquam moleſtus fuiſti, ſic cura ut intelligant omnia te, quæ ab illis tibi deberi putaris, ad hoc tempus reſeruaſſe. Sed quoniam tribus rebus homines maxime ad beneuolẽtiam, atque hæc ſuffragandi ſtudia ducuntur, beneficio, ſpe, adiunctione animi, uel uoluntate: animaduertendum eſt, quemadmodum cuique horũ generi ſit inſeruiendum. Minimis beneficijs homines adducuntur, ut ſatis cauſæ putent ſe ad ſtudium ſuffragationis dediſſe, ne dum ij, quibus ſaluti fuiſti, quos tu habes plurimos. & intelligant, ſi hoc tuo tempore non ſatisfecerint, ſe probatos nemini unquam fore. quod cum ita ſit, tamen rogandi ſunt, atque etiam in hanc opinionem adducendi, ut, qui nobis adhuc obligati fuerint, ijs uiciſſim nos obligari adhuc poſſe uideamur. qui autem ſpe tenentur, quod genus hominũ multo eſt diligẽtius, atq; officioſius; ijs fac ut propoſitũ, ac paratũ auxiliũ tuũ eſſe uideatur; deniq; ut ſpe-

ſlatorem te ſuorum officiorum eſſe intelligant diligentem; ut uidere te planè, atque animaduertere, quantū ab unoquoque proficiſcatur, appareat. Tertium illud genus eſt ſtudiorum uoluntarium: quod agendis gratijs, accōmodandis ſermonibus ad eas rationes, propter quas quiſque ſtudioſus tui eſſe uidebitur, ſignificādā erga illos pari uolūtate, adducēdā amicitia in ſpem familiaritatis, & cōſuetudinis cōfirmari oportebit. atque in ijs omnibus generibus iudicato & perpendito quātum quiſque poſſit, ut ſcias & quemadmodū cuique inſeruias, & quid à quoque expectes, & poſtules: ſunt.n. quidam homines in ſuis ciuitatibus, & municipijs gratioſi: ſunt diligentes, et copioſi: qui etiam ſi antea nō ſtuduerunt huic gratiæ, tamen ex tempore elaborare eius cauſa, cui debent, aut uolunt, facile poſſunt. his hominum generibus ſic inſeruiendum eſt, ut ipſi intelligāt te uidere quid à quoque expectes, ſentire quid accipias, meminiſſe quid acceperis. Sunt autem alij, qui aut nihil poſſunt, aut etiam odio ſunt tribulibus ſuis, nec habent tantum animi, aut facultatis, ut enitantur ex tempore. hos internoſcas: & uideto, ne, ſpe in aliquo maiore poſita, præſidij parum comparetur. & quanquam partis et fundatis amicitijs fretū ac munitum eſſe oporteret: tamen in ipſa petitione amicitiæ permultæ, ac per utiles comparantur. nam in cæteris moleſtijs habet hoc tamen petitio commodi, ut poſſis honeſte, quod in cætera uita non queas, quoſcūque uelis, adiungere ad amicitiam: quibuſcum ſi alio tempore agas, ut te utantur, abſurde facere uideare: in petitione autem niſi id agas & cum multis, & diligenter, nullus petitor eſſe ui-

deare. Ego autem tibi hoc confirmo, eſſe neminem, niſi ſi aliqua neceſſitudine competitorum alicui tuorũ ſit adiunctus, à quo non facile, ſi contenderis, impetrare poſſis, ut ſuo beneficio promereatur, ſe ut ames, & ſibi ut debeas, modo intelligat te magni æſtimare, ex animo agere, bene ſe ponere, fore ex eo non breuem et ſuffragatoriã, ſed firmam & perpetuam amicitiã. nemo erit, mihi crede, in quo modo aliquid uirtutis ſit, qui hoc tempus ſibi oblatum amicitiæ tecum conſtituendæ prætermittat, præſertim cum id tibi caſus afferat, uti tecum petant, quorum amicitia aut contemnenda, aut fugienda ſit, & qui hoc, quod ego te hortor, non modo non aſſequi, ſed ne incipere quidem poſſint. nã quid incipiat Antonius homines adiungere, atque inuitare ad amicitiam, quos per ſe ſuo nomine appellare nõ poſſit? mihi quidem ſtultius nihil uidetur, quàm exiſtimare eum ſtudioſum tui, quem non noris. eximiam quandam gloriam, & dignitatem, ac rerum geſtarum magnitudinem eſſe oportet in eo, quem homines ignoti, nullis ſuffragantibus meritis honore afficiant. nanque ut homo iners, ſine officio, ſine ingenio, cũ infamia, nullis amicis ſeptus, hominum plurimorum ſtudio, atque omnium bona exiſtimatione munitum præcurrat, ſine magna culpa negligentiæ fieri non poteſt. quamobrem omnes centurias multi & uarijs amicitijs, cura, ut confirmatas habeas: & primum id, quod ante oculos eſt, ſenatores, equiteſq; romanos, cæterorum hominum nauos homines & gratioſos complectere. multi homines urbani & induſtrij, multi libertini gratioſi: in foro nanque uerſantur: quos per te, quos

per communes amicos poteris ſumere. cura ut tui cupidi ſint, elaborato, appetito, allegato, ſummo beneficio te afficere oſtendito. deinde habe oratores urbis totius, collegium omnium pagorum, uiciniatum. ex ijs principes ad amicitiam tuam ſi adiunxeris, per eos reliquã multitudinem facile tenebis. poſtea totam Italiam fac ut in animo, ac memoria tibi diſtributam, comprehenſamq; habeas: ne quod municipium, coloniam, præfecturam, locum denique Italiæ ne quem eſſe patiare, in quo nõ habeas firmamenti quod ſatis eſſe poſſit. perquiras etiam & inueſtiges homines ex omni regione, eosq; cognoſcas, appetas, confirmes, cures ut in ſuis ciuitatibus tibi aliquos petant, & tua cauſa quaſi candidati ſint. uolent te amicum, ſi ſuam à te amicitiã expeti ui debunt. id ut intelligant, oratione, quæ ad rationem pertinet, cõſequere. homines municipales, ac ruſticani, ſi nomine tãtũ noti ſunt, in amicitia ſe eſſe arbitrãtur. ſi uero etiã præſidij ſe aliquid ſibi conſtituere putãt, nõ amittunt occaſionem promerendi. hos cæteri, & maxime tui competitores ne norunt quidem, tu & noſti, & facile cognoſces: ſine queis amicitia eſſe non poteſt. neque id tamen ſatis eſt, tametſi magnum eſt; ſed ut conſequatur ſpes utilitatis, atque amicitiæ, ne nomenclator ſolum, ſed amicus etiam bonus eſſe uideare. ita cum & hos ipſos propter ſuam ambitionem, qui apud tribules ſuos plurimum gratia poſſint, ſtudioſos in centurijs habebis; & cæteros, qui apud aliquam partem tribulium propter municipij, aut ciuitatis, aut collegij rationem ualent, cupidos tui conſtitueris; in optima ſpe eſſe debebis. Iam equitum centuriæ multo facilius

mihi diligentia poſſe teneri uidentur. primum cognoſcendi ſunt equites, deinde adipiſcendi: multo enim facilius illa adoleſcentulorum ad amicitiam ætas adiungitur. deinde habebis tecũ ex iuuentute optimũ quenque, & ſtudioſiſſimum humanitatis. tum equeſter ordo ſequetur illius auctoritatem ordinis, ſi abs te adhibetur ea diligentia, ut non ordinis illius auctoritatem ſolum uoluntate, ſed etiam ſingulorum amicitijs eas centurias confirmatas habeas. iam ſtudia adoleſcentulorum in ſuffragando, in obeundo, in nunciando, in aſſectando mirifice & magna & honeſta ſunt. Et quoniam aſſectationis mentio facta eſt, id quoque curandum eſt, ut quotidiana cuiuſque generis, & ordinis, & ætatis utare: nã ex ea ipſa copia coniectura fieri poterit, quantum ſis in ipſo campo uirium, ac facultatis habiturus. huius autem rei tres partes ſunt; una ſalutatorum, cum domum ueniunt; altera deductorum; tertia aſſectatorum. In ſalutatoribus, qui magis uulgares ſunt, & ad hanc conſuetudinem, quæ nũc eſt, plures ueniunt, hoc efficiendum eſt, ut hoc ipſum minimum officium eorum tibi gratiſſimum eſſe uideatur. Qui domum tuam uenient, ijs ſignificato te animaduertere; & eorum amicis, qui illis renuncient, oſtendito; ſæpe ipſis dicito. ſic homines ſæpe, cum obeunt plures competitores, & uident unum eſſe aliquem, qui hæc officia maxime animaduertat, ei ſe dedunt, deſerunt cæteros, minutatim ex communibus proprij, ex fucoſis firmi ſuffragatores euadunt. iam illud teneto diligenter, ſi eum, qui tibi promiſerit, fucum, ut dicitur, facere uelle ſenſeris, ut te id audiſſe, aut

ſcire diſſimules; ſi quis tibi ſe purgare uolet, quòd ſuſpe ctum eſſe arbitretur, affirmes te de illius uoluntate nũquam dubitaſſe, nec debere dubitare: is enim, qui ſe non putat ſatisfacere, amicus eſſe nullo modo poteſt. ſcire autem oportet, quo quiſque animo ſit, ut et, quãtum cuique confidas, conſtituere poſſis. Iam deductorum officium, quod maius eſt quàm ſalutatorum, hoc gratius tibi eſſe ſignificato, atque oſtẽdito, et, quoad eius fieri poterit, certis temporibus deſcendito. magnam affert opinionem, magnam dignitatem quotidiana in deducendo frequẽtia. Tertia eſt ex hoc genere aſſidua aſſectatorum copia. in ea quos uoluntarios habebis, cura ut intelligant te ſibi in perpetuum ſummo beneficio obligari. qui autem tibi debent, ab ijs planè hoc munus exige; qui per ætatem, ac negotium poterunt, ipſi tecũ ut aſſidui ſint. qui ſi ipſi ſectari non poterunt, neceſſarios ſuos in hoc munere cõſtituant. ualde ego te uolo, et ad rem pertinere arbitror, ſemper cum multitudine eſſe. præterea magnam affert laudem, & ſummã dignitatem, ſi ij tecum erunt, qui à te defenſi, & qui per te ſeruati, ac iudicijs liberati ſunt. hæc tu planè ab ijs poſtulato, ut, quoniam nulla impenſa per te alij rem honeſtam, alij ſalutem, ac fortunas omnes obtinuerunt, nec aliud ullum tempus futurum ſit, ubi tibi referre gratiã poſſint, hoc te officio remunerent. Et quoniam in amicorum ſtudijs hæc omnis oratio uerſatur: qui locus in hoc genere cauendus ſit, prætermittendum non uidetur. fraudis, atque inſidiarum, & perfidiæ plena ſunt omnia. non eſt huius temporis perpetua illa de hoc genere diſputatio, quibus rebus beneuolus, &

ſimulator dijudicari poſſit. tantum eſt huius temporis admonere. ſumma tua uirtus eoſdem homines et ſimulare tibi eſſe amicos, & inuidere coget. quamobrem Ἐπιχάρμειον illud teneto, neruos atque artus eſſe ſapientiæ non temere credere: & cum tuorum amicorũ ſtudia conſtitueris, tum etiam obtrectatorum, atque aduerſariorum rationes, & genera cognoſcito. hæc tria ſunt: unum ex ijs, quos læſiſti: alterum, qui ſine cauſa non amant: tertium, qui competitorum ualde amici ſunt. Quos læſiſti cum cõtra eos pro amico diceres, his te purgato planè: neceſſitudines commemorato: in ſpem adducito: te in eorum rebus, ſi ſe in amicitiam cõtulerint, pari ſtudio, atque officio futurum ſpondeto. Qui ſine cauſa non amant, eos aut beneficio, aut ſpe, aut ſignificando tua erga illos ſtudia futura, delinies, dans operam, ut de illa animi prauitate deducas. Quorum uolũtas erit abs te propter cõpetitorum amicitias alienior, his quoque eadẽ inſerui oratione, qua ſuperioribus: et ſi probare poteris, te in eos ipſos cõpetitores tuos beneuolo eſſe animo oſtendito. Quoniam de amicitijs conſtituẽdis ſatis dictum eſt, dicendum eſt de illa altera parte petitionis, quæ in populari ratione uerſatur. Ea deſiderat nomenclationem, blanditiam, aſſiduitatem, benignitatem, rumorem, ſpem in Rep. Primum id, quod facis, ut homines noris, ſignifica, ut appareat; & auge, ut quotidie melius fiat. nihil mihi tam populare, neque tam gratum uidetur. Deinde id, quod natura non habes, induc in animum ita ſimulandũ eſſe, ut natura facere uideare. nõ cõmittas tibi neceſſe eſt, ea, quæ bono ac ſua ui homine digna ſunt. ſed opus eſt magnopere blãditia:

quæ etiã ſi uitioſa eſt, & turpis in cætera uita, tamẽ in petitione neceſſaria. tibi enim cum deteriorem aliquem aſſentando facit, improba eſt : cũ amiciorem, non tam uituperãda. petitori uero neceſſaria eſt, cuius et frõs, et uultus, & ſermo ad eorũ, quoſcunque conuenerit, ſenſum, & uoluntatem commutandus eſt. iam aſſiduitatis nullum eſt præceptum : uerbumq; ipſum docet, quæ res ſit. prodeſt quidem uehementer nuſquã deeſſe : ſed tamen hic fructus eſt aſſiduitatis, nõ ſolum eſſe Romæ, atque in foro, ſed aſſidue petere, ſæpe eoſdem appellare, non committere ut quiſquam poſſit dicere, quod eius ſit conſequi poſſis, ſi abs te non ſit rogatũ, & ualde ac diligenter rogatũ. Benignitas autem late patet, & eſt in re familiari. quæ quanquã ad multitudinem peruenire nõ poteſt, tamen ab amicis laudatur, & multitudini grata eſt : eſt in conuiuijs, quæ facete abs te, & amicis tuis concelebrentur & paſſim, & tributim : eſt etiam in opera, quam peruulga, & communica : cura, ut aditus ad te diurni atque nocturni pateant, neque foribus ſolum ædium tuarum, ſed etiam uultu, & fronte, quæ eſt animi ianua. quæ ſi ſignificant uolũtatem abditam eſſe ac retruſam, paruũ refert patere oſtium : homines enim non modo promitti ſibi, præſertim quæ à candidato petant, ſed etiam large ac honorifice promitti uolunt. quare hoc quidem facile præceptũ eſt, ut, quod acturus ſis, id ſignifices te ſtudioſe, ac libenter eſſe facturum. illud difficilius, & magis ad tempus, quàm ad naturam accõmodatum tuam; quod facere non poſſis, ut id iucunde neges. quorum alterũ eſt boni uiri, alterum boni petitoris. nam cũ id petitur, quod

honeſte, aut ſine detrimento noſtro promittere nō poſſumus, quo modo ſi quis roget, ut contra amicum aliquā cauſam recipiamus: belle negādum eſt, ut oſtendas neceſſitudinem, demonſtres quàm moleſte feras, alijs te id rebus exacturū eſſe perſuadeas. audiui hoc dicere quendam de quibuſdam oratoribus, ad quos cauſam ſuam detuliſſet; gratiorē ſibi fuiſſe orationem eius, qui negaſſet, quàm illius, qui recepiſſet. ſic homines fronte, & oratione magis, q̄ ipſo beneficio, req́; capiuntur. uerū hoc probabile eſt. illud alterum ſubdurum tibi homini planè perito ſuadere: ſed tamen tempori tuo cōſulam. quibus. n. te propter aliquod officiū neceſſitudinis affuturū negaris, tamē ij poſſunt abs te placati æquiq́; diſcedere. quibus autē idcirco negaris, quòd te impeditū eſſe dixeris aut amicorū negotijs, aut grauioribus cauſis, aut ante ſuſceptis; inimici diſcedunt, omneſq́; hoc animo ſunt, ut ſibi te mētiri malint, q̄ negare. C. Cotta in ambitione artifex dicere ſolebat, ſe operam ſuam, quod nō contra officium rogaretur, polliceri ſolere omnibus, impartire ijs, apud quos optime poni arbitraretur; ideoq́; ſe negare nemini, quòd ſæpe accideret cauſa, cur is, qui pollicitus eſſet, nō uteretur; ſæpe, ut ipſe magis eſſet uacuus, q̄ putaſſet; neq; poſſe domū eius cōpleri, qui tātū modo reciperet, quātū uideret ſe obire poſſe; caſu fieri, ut agātur ea, quæ nō putaris, illa, quæ credideris in manibus eſſe, ut aliqua de cauſa nō agātur: deinde eſſe extremū, ut iraſcatur is, cui mēdaciū dixeris. id ſi promittas, et incertū eſt, & in diem, et in paucioribus. ſin autē id neges, ſtatim abalienant ſe, et inimicātur: plures. n. multo ſunt qui rogāt, ut uti liceat opera alterius, quàm qui utantur. quare ſatius eſt, ex ijs aliquos aliquando

tibi in foro iraſci, quàm omnes continuo domi, præſertim cum multo magis iraſcantur ijs, qui negent, quàm ijs, quem uideant ea cauſa impeditum, ut facere, quod promiſit, cupiat, ſi ullo modo poſſit. Ac ne uidear aberraſſe à diſtributione mea, qui hæc in hac populari parte petitionis diſputem; hoc ſequor, hæc omnia non tam ad amicorum ſtudia, quàm ad popularem famam pertinere. etſi ineſt aliquod dictum ex illo genere, benigne reſpondere, ſtudioſe inſeruire negotijs amicorum, ac periculis: tamen hoc loco ea dico, quibus multitudinem capere poſſis, ut de nocte domus compleatur, ut multi ſpe tui præſidij teneãtur, ut amiciores abs te diſcedãt quàm acceſſerint, ut quamplurimorum aures optimo ſermone compleant. Sequitur enim, ut de rumore dicendum ſit: cui maxime ſeruiendum eſt. ſed quæ dicta ſunt omni ſuperiori oratione, eadem ad celebrandum rumorem ualent, dicendi laus, ſtudia publicanorum, & equeſtris ordinis, hominum nobilium uoluntas, adoleſcentulorum frequentia, eorum, qui abs te defenſi ſunt, aſſiduitas, ex municipijs multitudo eorũ, quos tua cauſa ueniſſe appareat, bene homines noſſe, comiter appellare, aſſidue ac diligenter petere, benignum, ac liberalem eſſe, bene loqui exiſtimare, domus ut multa nocte compleatur, omnium generum frequentia adſit, ſatisfiat oratione omnibus, re, operáq; multis proficiatur, id quod fieri poteſt labore, & arte, & diligentia, non ut ad populum ab ijs omnibus fama perueniat, ſed ut in ijs ſtudijs populus ipſe uerſetur. Iam urbanam illam multitudinem & eorum ſtudia, qui conciones tenent, quæ adeptus es in Pompeio ornando, in Manilij cauſa recipienda, Cornelio defendendo, excitanda nobis ſunt: quæ ad

huc habuit nemo, quin idem ſplendorē omnium, uolūtateſq; haberet. Efficiendū etiā illud eſt, ut ſciant omnes, Cn. Pompeij ſummam erga te eſſe uoluntatem, & uehementer ad illius rationes, te id aſſequi, quod petis, pertinere. Poſtremo tota petitio cura ut pompæ plena ſit, ut illuſtris, ut ſplendida, ut popularis, ut habeat ſummam ſpeciem, ac dignitatem, ut, etiam ſi qui poſſit, ne competitoribus tuis exiſtat aut ſceleris, aut libidinis, aut largitionis accommodata ad eorum mores infamia. Atque etiam in hac petitione maxime uidendum eſt, ut ſpes Reip. bona de te ſit, & honeſta opinio. nec tamen in petendo Reſp. capeſſenda eſt, neque in ſenatu, neque in concione. ſed hæc ſunt tibi retinenda, ut ſenatus te exiſtimet ex eo, quòd ita uixeris, defenſorem auctoritatis ſuæ fore; equites R. boni, & locupletes ex uita acta te ſtudioſum otij ac rerū tranquillarū; multitudo, ex eo duntaxat quòd oratione in cōcionibus, ac iudicio popularis fuiſti, te à ſuis commodis alienum non futurum. Hæc mihi ueniebant in mentem de duabus illis cōmotionibus matutinis, quo tibi quotidie ad forum deſcendenti meditandum eſſe dixeramus: nouus ſum: Conſulatum peto: tertium reſtat, Roma eſt, ciuitas ex nationū cōuentu conſtituta; in qua multæ inſidiæ, multa fallacia, multa in omni genere uitia uerſantur; multorum arrogantia, multorum contumacia, multorum maleuolentia, multorum ſuperbia, multorum odia ac moleſtia perferenda eſt. uideo eſſe magni conſilij, atque artis, in tot hominum cuiuſque modi uitijs, tantiſq; uerſantem uitare offenſionem, uitare fabulam, uitare inſidias, eſſe unum hominem accōmodatum ad tātam morum, ac ſermonum, ac uoluntatum uarietatem. qua

re etiam atque etiam perge tenere iſtam uiam, quã inſtituiſti: excelle dicendo: hoc et tenentur Romæ homines, & alliciuntur, & ab impediendo, ac lædẽdo repelluntur. & quoniã in hoc uel maxime uitioſa eſt ciuitas, quòd, largitione interpoſita, uirtutis, ac dignitatis obliuiſci ſolet, in hoc fac ut te bene noris, id eſt, ut intelligas eũ eſſe te, qui iudicij ac periculi metũ maximũ competitoribus afferre poſſis. fac itaque, ut ſe abs te cuſtodiri, atque obſeruari ſciant. tum diligentiam tuam, tũ auctoritatem uimq; dicendi, tũ profecto equeſtris ordinis erga te ſtudium pertimeſcent. atque hæc ita te uolo illis proponere, ut uideare occaſionem non meditari, ſed ut hoc terrore facilius hoc ipſum, quod agis, cõſequare. & planè ſic cõtẽde omnibus neruis, ac facultatibus, ut adipiſcamur quod petimus. uideo eſſe nulla comitia tam inquinata largitione, quibus nõ gratis aliquæ centuriæ renuncient ſuos maxime neceſſarios. quare ſi aduigilamus pro rei dignitate, & ſi noſtros ad ſummũ ſtudium beneuolos excitamus, & ſi hominibus ſtudioſis gratioſisq; noſtri ſuum cuique munus deſcribimus, et ſi cõpetitoribus iudicia proponimus, ſi ex equeſtribus metũ inijcimus, diuiſores ratione aliqua coercemus: perfici poteſt, ut largitio nulla fiat, aut nihil ualeat. Hæc ſunt quæ putaui nõ melius ſcire me q̃ te, ſed facilius his tuis occupationibus colligere unũ in locũ poſſe, & ad te per ſcripta mittere. quæ tamẽ etſi ita ſcripta ſunt, ut nõ ad omnes, qui honores petant, ſed ad te proprie, & ad hãc tuam petitionem ualeant: tamẽ tu, ſi quid mutãdũ eſſe uidebitur, aut omnino tollẽdũ, aut ſi quid erit præteritũ, uelim hoc mihi dicas: uolo .n. hoc cõmentariolũ petitionis haberi omni ratione perfectum.

SCHOLIA PAVLI MANVTII IN SECVNDAM CICERONIS PHILOSOPHIAE PARTEM.

Pagina 2.

CAVSAM, *id eſt principium, philoſophiæ eſſe ſcientiam*] *Niſi enim ſcientiæ nobis amor à natura eſſet inſitus, nõ erat cauſa cur philoſopharemur. ſcientiam autem philoſophiæ cauſam, & originem eſſe, inde cognoſcitur, quòd de natura deorũ nõ modo uariæ ſunt doctiſſimorũ hominũ opiniones, uerum etiam diſcrepantes. cuius rei cauſa eſt ſcientiæ cupiditas. Cur autem nõ nulli hanc lectionem adeo nõ probauerint, ut corruptũ exemplar ſequi maluerint, nõ intelligo: niſi ſi ea, quæ in ſuo libro manuſcripto non uident, ex ingenio, & coniectura eſſe omnia in animum induxerunt.*

2.

QVID *eſt enim temeritate fortius?*] *Aut hic fortius in malã partem eſt accipiendũ, quaſi uiolentius; qua ſignificatione hanc uocem alibi nõ memini me legiſſe: aut pro fortius corrigendũ, fœdius; quod affirmare ſine uetuſtis exemplaribus non audeo.*

2.

QVOD *uero maxime etc.*] *Receptam lectionem nõ improbo: neque enim eſt cur debeã. ſed ut medici non eos ſolum, qui ægrotant, ſed eos etiam, qui ſatis cõmode habent, quãdoque curant, ut ad naturæ beneficium addito artis adiumento, quamoptimam ualetudinem, & ſpeciem conſequãtur: ſic nos non ea mo=*

do, quæ errorum tenebris inuoluta, minus perſpicua ſunt, ſed ſiquid etiã eiuſmodi eſt, quod lectorem omnino non lateat, quanto magis poſſumus correctione illuſtramus: ut hoc in loco, dixi me receptã lectionem nõ improbare; neque, cur improbem, cauſa eſt: tamen ad uenuſtatem, & ornatum quiddam addetur, ſi ita legas. Quod uero maxime rem, cauſamq; continet, utrũ nihil agant, nihil moliantur, ab omni curatione & adminiſtratione rerũ uacent; an contra ab his & à principio omnia facta & conſtituta ſint, & ad infinitum tempus regantur, atque moueantur; in primis magna quæſtio eſt.

6.

PHYSIOLOGIAM] Poſt hãc uocem ſequebatur, id eſt naturæ rationem: quod induximus, uidentes gloſſam eſſe ab aliquo adiectam, qui phyſiologiam interpretaretur.

8.

A' MAGISTRO Platone uno diſſentiens] Primum non ab uno, ſed à multis diſſentiebat; nam philoſophi de dijs uarie ſentiebant: deinde ab alijs potius, quàm à Platone; cuius eandem ferè de dijs fuiſſe ſententiam paulo ante oſtendit: quam eius diſcipuli, Ariſtoteles, & Ponticus Heraclides, ſunt ſecuti: itaque uidendum, num ita legi poſſit: A' magiſtro Platone non diſſentiens.

9.

ET tamen modo mundum, tum mentem diuinam eſſe putat] Corrigo, Et tum mundum, tum mentem Deũ eſſe putat: itaq; planè eſt in Maffei libro, niſi quòd

habet, Et cum mundum.

6.

THEOGONIAM, *id eſt originem deorũ*] *Hic quoque gloſſa fuit: nam illud, id eſt, originem deorum, quis nõ uidet adſcriptum fuiſſe, ut Theogoniæ ſignificatio oſtenderetur? qua ratione adducti deleuimus, eo libentius, quòd quibuſdam in antiquis libris expoſitio illa non eſt.*

6.

VSITATAS *perceptaſq; cognitiones*] *Rectius opinor, inſitas perceptaſq; cognitiones: nã & in Maffei libro ita ſcriptum legitur: & pagina etiã 10: Inſitas, dixit, deorũ cognitiones habemus. Et alibi nõ ſemel. atque etiã Lucretius hac locutione uſus eſt: Vnde (inquit libro V.) inſita notities eſt utilitatis.*

11.

NON *modo uiderat animo, ſed etiã ſic tractat, ut manu, doceat*] *Huius loci correctionem ſenſus ipſe uidetur oſtendere: tollet enim omne mendũ, ſi quis ita legat, Non modo uiderat animo, ſed etiam ſic tractarat ut manu, docet.*

11:

EXISTAT, *& ad deos affluat*] *Legendum puto, A' deo affluat, ſententia ita poſtulante: de quo dubitãdum eo minus eſt, quòd pagina 24 Cum inquit, ex ipſo imagines ſemper affluãt. & Lucretius noſtram coniecturam libro 4: planè confirmat.*

15:

QVOD *& non prædicanti tam facile quidem credam, ſicut*] *Tam, & ſicut particulæ nõ ſunt ſibi*

inuicem reſpondentes: itaque & locutione magis uſitata, & ſenſu aliquando aptiore legetur: Quod & non prædicanti, tamen facile quidem crederem; ſicut mali ædificij, &c. quam lectionem habet Maffei liber manu ſcriptus.

17.

HVIC pulchrior deo?] Concinnior erit ſententia, ſi legatur; Hui, pulchrior Deo?

18.

IPSVM ſibi diſplicere] Sic libri manuſcripti: à quibus non diſſentio: uidendum tamen eſt, num rectius ita poſſit, ipſum tibi diſplicere.

18.

SIGILLA numerantes] Senſus, ut opinor, meliore, clariore quidem certe legetur, Sigilla uenerantes,

19.

QVAE funditus gens ueſtra non nouit] Puto legendum eſſe, Quem: ut ſubaudiatur, morem: & deinde, argumentis ſententiam, non argumenti ſententiam.

19:

COR, pulmones, iecur cæteraq;, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis?] Corrigo, Cor, pulmones, iecur, cætera; quæ, detracta utilitate, quid habent uenuſtatis? ut à præcedentibus tenui diſtinctionis nota ſeiungantur, & ad uerbum, habebit, referantur.

22.

SVPERIOR aer] Antiqui libri & ſuperius aer, & ſupremum aer, habent. ego rectius legi putarem, ſuperiorem aer; ut ſubaudiatur, locum teneat:

uel, ſuperior aeri: ut inſequens membrum ſpectet.

24.

HOMINES *non colant*] *Hominibus nō cōſulāt, magis probarē. erat enim hæc Epicuri ſententia, deos hominibus nō conſulere. quod Cotta refellit cū hoc loco, tū in fine libri, cū inquit; dij nulla re egentes, & inter ſe diligūt, & hominibus conſulunt. Item libro II. pag. 59. Si, inquit, omnibus hominibus deos cōſulere cēſemus. Et huius diſputationis libro 3. pagina 72: Primū deorū ne prouidentia mundus regatur: deinde cōſulāt ne dij rebus humanis. & alibi in eādem ſententiā ſæpiſſime: quæ quia tā manifeſta in re minus uidentur eſſe neceſſaria, prætermittam.*

24:

PRODICUS *Chius*] *Alij uidentur legiſſe in antiquo libro, Prodicus Cius. nos hic hæremus, cum ex pagina 9: auctorem huius ſententiæ fuiſſe Perſeū appareat. niſi ſi uelis legere, Perſeus Citieus, non Prodicus Cius, literis haud ita diſſimilibus, ut correctio temeraria uideri poſſit. Perſeū autem, Zenonis auditorem, fuiſſe Citieum, Suidas, & Laertius in Zenone teſtatur.*

29.

DISTINCTIONEM, *ueritatem, pulchritudinem, ordinem*] *Ex ijs, quæ ſequuntur, manifeſtū eſt, uarietatem potius hic eſſe legendum, quàm, ut antea, utilitatem: ut illa ratio omittatur, quòd de utilitate, qua homines adducti deos agnoſcunt, nō in quarta cauſa, ſed in ſecunda mentionem facit.*

35:

BIS *bina quid eſſent*] *Bina numerū ſignificat,*

nō qualitatem: itaque ſic opinor rectius, Bis bina quot eſſent, una litera immutata, ſiquidem quit pro quid ueteres ſcribebant: quæ deinde multorum errorum cauſa fuit, deſcribentibus libros hominibus imperitis.

39.

IS RAPVIT Proſerpinam] Hærebat antea lector hoc in loco deprauatione uerborum implicatus. nunc ex Maffei libro correctione adhibita, nemo tam tardus eſt, qui, uel curſim legens, ſenſum nō percipiat.

43.

SONITV, & ſpiritu] Qui pro ſpiritu, legere malunt, ſtrepitu; nō animaduertunt ex ſua lectione uerſum claudicare. hūc autem uerſum, & alios conſequentes recitat Priſcianus in libro de comicis metris.

44.

SICVT inciti, atque alacres roſtris perfremūt] Metire uerſum pedibus: uitiū deprehendes: quod mutatione parua tolletur, ſi pro, ſicut inciti, leges, Sicuti citi.

51.

VOMITIONE canis purgare aluos ibes Aegyptiæ curant] Varie legitur in libris manuſcriptis: nam pro purgare, & purgante, & purgātes, & purgant, reperitur, & pro canis, canes: ut fortaſſe ita corrigendum ſit: Vomitione canes purgātur: aluo ſe ibes Aegyptiæ curant. Cuius rei hiſtoriam ex Plinio, & Plutarcho licet cognoſcere.

53.

MOLLITVR cibus] Satis aptus elicitur ſenſus: mihi tamen magis placeret, Molitur; à uerbo mo=

lo molis, unde molares dentes. atque etiã in hoc uerbo Maſſei liber l conſonantem non geminat.

55:

APERTE tãgendi] In libro Maſſei lectio probabilior, Pariter tangendi: cuius ſententiam, quia patet, oſtendere ſuperuacaneum uidetur.

60:

SI mehercule, inquit, Vellei] Aut in his uerbis mendum eſt, aut quidpiam deſideratur. quòd ſi ita corrigas, ſanè hercule, inquit, Vellei; non erit, quo lector offendatur. ſubaudietur enim, paratus uenio: & optime cum ſequentibus ſententia conueniet..

64:

SENSVM, & rationẽ, & orationem, hæc eadem & caniculam non habere] Antiqui libri alij habent, ſenſum, & rationem, hæc eadem & caniculam nõ habere: alij, ſenſum, & rationẽ, & orationẽ, hæc eadem orionem, & caniculam non habere. emendo, ſenſum, & rationem, orionem hæc eadem, & caniculam non habere.

67:

IDAEIS indigenis] Idæis digitis, alij: utrunque deprauatum. ſequor Cõſtantij Fanenſis, eruditi ſanè hominis & admodum diligentis, ſententiam, qui legit, Idæis Dactylis, ex Strabonis libro X. qui ſcribit, unum ex Idæis Dactylis Herculem fuiſſe nominatum. & ex Diodori ſexto, cuius hæc ſunt uerba: Primi in Creta circa Idam habitarunt Idæi Dactyli appellati. & infra, Scribunt unum ex eis appellatũ Herculem. Sic etiam legitur in Maſſei libro. Digitis autem, ut idem Cõſtan=

tius recte conijcit, gloſſa fuit, uerbo Dactylis ſuperimpoſita: unde & indigitis, & indigenis errore aucto factum eſt.

71.

CVIVS *Abazea ſunt inſtituta*] *Maffei liber, Cuius Sabazea: lego, Cui Sabazea: pro, in honorem cuius. Sabazius autem Dionyſij cognomen fuit: unde Sabazia ſacra. cuius nominis etymologiam Suidas exponit in uerbo* Σαβάζιος, *& Ariſtophanis interpres in Auibus, & Veſpis. ut fortaſſe apud Macrobium libro 1. Saturn. pagina 141. Legendum ſit, Sabazium, non, Sebadium.*

72.

IN *Palatio, & ædem Larũ*] *Lares inter res pernicioſas annumerari mirabar, cum in Maffei uetuſto exemplari ſcriptũ animaduerti, in Palatio, & Orbonæ ad ædem Larum. quæ mihi lectio admodum ſanè placuit; quòd Febris, Orbona, Mala Fortuna, recte & ui deri, & dici res pernicioſæ poſſunt. quod ſi quis hoc argumento contentus non eſt, et, præter antiqui libri auctoritatem, amplius præterea deſiderat, Pliniũ audiat, cuius hæc ſunt uerba libro 2. cap. VII. nat. hiſt. Febri fanum in Palatio dicatum eſt, Orbonæ ad ædem Larium ara, & Malæ Fortunæ Exquilijs.*

73.

POSTQVAM *pater, &c.*] *Septenarium hunc uerſum oportet eſſe, quemadmodum & inſequentes reliqui ſunt. ut autem legitur, pedibus recte diſtingui nõ poteſt. neque ſecus habent antiqui libri. ſed animaduerti, uerſum, nulla mutatione, reſtitui poſſe, ſi ita*

ſcribatur, ut incipiat à uerbo, Appropinquat, *& duæ præcedentes dictiones, tanquam ſuperioris uerſus extremæ, ſeiungantur.*

78.

QVINAM *Tantalidarum, etc.*] *Senarij tres iambici ſunt: quos nemo hactenus agnouit. mihi cum ſemper ipſa uerba poeticum quiddam olere uiſa ſunt, tum multo magis, poſteaquam in* Maffei *libro ſcriptum legi, ſatias ſupplicij, non, ſatietas ſupplicij. quod cum animaduertiſſem, confugi ſtatim ad menſuram; eaq́; uſus, deprehendi uitium, quod propter continuatū uerborum ordinem latebat. ſenarios inquam iambicos ex uetere poeta, eſſe comperi: qui ſunt ita diſtinguendi:*

Quinam Tantalidarum internecioni modus
Paretur? aut quænam unquam ob mortem Myrtili
Pœnis luendis dabitur ſatias ſupplicij?

Satias autem pro ſatietas quandoque ueteres dicebāt: unde Lucretius *libro* II. *feſſus ſatiate uidendi. & libro* V. *iuuabant Cum ſatiate cibi.*

83:

IN *ſecundo Conſulatu*] *Puto corrigendū, In ſecundo de Conſulatu: ut ſubaudiatur, libro.*

86:

AETHEIVM]. *Plutarchus in* Craſſo *Ateiū appellat: quo modo hic etiam legendum puto: quādo cum* Dion *hiſtoriarum libro* XXXIX. C. *Ateium* Ca*pitonem nominat: Capito autem cognomen Ateiorū, non Aetheiorum fuit.*

89.

MINVS *mirum eſt*] *Hæc tota ſomnij inter-*

pretatio conſtat è ſeptenarijs : itaque nõ intelligo quid ſpectauerint ij, qui ueterem lectionẽ mutarũt, & pro, Minus mirũ eſt, legere maluerunt, minus mirandũ eſt.

99.

POLYBVM *Corinthium*] *Polidum Corinthium, Maffei liber, minus corrupte, ſed ut mundũ tamen penitus non tollat : nam eſt ſcribendum, Polyidũ Corinthiũ, ex Homeri loco, quem Cicero ſignificat, qui eſt Iliadis libro* XIII. *his uerbis :*

Ἦν δέ τις εὐφήνωρ πολυΐδου μάντιος υἱὸς
ἀφνειός τ' ἀγαθός τε, κορινθόθι οἰκία ναίων,
ὅς ῥ' εὖ εἰδὼς κῆρ' ὀλοὴν ἐπὶ νηὸς ἔβαινε:
πολλάκι γάρ οἱ ἔειπε γέρων ἀγαθὸς πολύϊδος,
νούσῳ ὑπ' ἀργαλέῃ φθίσθαι οἷς ἐν μεγάροισιν,
ἢ μετ' ἀχαιῶν νηυσὶν ὑπὸ τρώεσσι δαμῆναι.

99:

DE *principum filijs ſex ſingulis Etruriæ populis*] *Valerius Maximus nõ ſex, ſed decem fuiſſe tradit, qui ſingulis Etruriæ populis in diſciplinam traderentur.*

99:

VT *enim Aegyptij, ut Babylonij*] *Vt Aegyptij, ut Babylonij, libentius legerem ; uel, Etenim Aegyptij, & Babylonij.*

100.

SOMNIANDI *cauſa excubabãt*] *Videtur eſſe legendum, Incubabãt : quo uerbo & Virgilius, de Latino Rege loquens, in eandem ſententiam libro* VII. *uſus eſt, cum inquit : Pellibus incubuit ſtratis ſomnoſq; petiuit. Incubabant enim, ut ſomnos caperent. at excubare contrarium ſignificat.*

101:

PRAEROGATIVAM *etiam maiores omnes iuſtorũ comitiorum eſſe uoluerunt*] Nõ, omnes, *ſed omen, ueram lectionem eſſe puto: quo modo etiam legitur pagina* 125.

102.

TIBI P. *Claudius*] *Puto legendũ*, App. *Claudius: qui fuit* P. *Clodij frater, augur peritiſſimus, qui etiam de augurali ſciẽtia libros edidit. quòd ſi, hũc eſſe* Appium Claudium, *probabitur: cõſtabit ex hoc loco, uel ijs, qui iuuenes admodum eſſent*, Romæ *olim fieri augures licuiſſe, quippe cũ triennio ante* Appij *Aedilitatem* Cicero Conſul *fuerit*, Aedilitas *autem* Conſulatum *quinquennio præceſſerit: qui ante* XLIII. *ætatis annũ nemini, niſi extra ordinem, dabatur: eóq; anno qui* Conſules *fiebant, ſuo anno* Cõſules *fieri dicebãtur: quòd alibi* Cicero *ſibi contigiſſe dicit. ſed hac de re & plenius, & diſtinctius in eo libro, quem de magiſtratibus* Romanis *aggreſſi ſumus.*

102:

ROMVLVS *pulcher in alto* Quærit Auentino] Liuius *aliter: nõ enim* Romulum, *ſed* Remum *in* Auentino *obſeruaſſe tradit.*

106:

VERISIMILE *eſt*] *Ordinem uerborũ & ſententiam ſecuti ſic emendauimus; cum antea legeretur, uerisſimiles.*

107.

PERMISTI *cum corpore animi*] *Nihil mu*

to, neque mutandũ cenſeo: fuit tamen, cũ dictionem, animi, crederem abundare.

107.

VT *enim Ceos*] *Particulæ, ut, nõ uideo quid reſpondeat. omnino in Ciceronis ſcriptis nonnulla depreheenduntur, quæ nõ habent quò referantur: ſed utrum id ſcriptoris, an librariorũ uitio ſit aſſignandum, ignoro. hic quidem unius literæ mutatione reſtitui poterit,* Etenim Ceos.

116.

INDVCITIS] *Duo uerba, quæ ſequuntur,* Captiones, & Explicetis, *facile me adducunt, ut legendum putem,* Induitis: *qua ratione item in* Verrem *dixit, induere ſe in laqueos: &* Lucretius *libro* IIII. Ac *nos in fraudem induimus fruſtra nimis ipſi.*

129.

AVT *ea ne ipſi quidem dij ſignificare poſſunt*] *Mihi hoc totum fruſtra uidetur inculcatum: quorſum enim, cum idem ſignificet id quod dixit,* Aut, quid euen*turum ſit, ignorant?*

130.

NEGANT *enim id eſſe alienũ maieſtatis deorum, ſcilicet cauſas omnium introſpicere*] *Apparet, hæc præcedentibus eſſe attexenda, locumq́; ita corrigendum:* Negant *etiam id eſſe alienum maieſtatis deorũ, ſcilicet, caſas omniũ introſpicere. quo enim ordine* Chryſippus, Diogenes, & Antipater *rationes, cur diuinatio eſſet, attulerunt: eodem ordine eas ipſas rationes conatur* Cicero *confutare.* Negant *etiam, inquit, id eſſe alienum maieſtatis deorum, caſas omnium introſpicere:*

εἰρονικῶς: *quaſi dicat; Maxime eſt alienũ maieſtatis deorum, caſas omnium introſpicere, ut uideant quid cuique conducat. & dixit caſas potius, quàm domos, ut humilitate uerbi maior eſſet ironia: domos enim principes uiri habitare ſolent, caſas non ſolent, quæ agreſtiũ propriæ ſunt. Dictionem autem illam, ſcilicet, ita accipimus, ut per ironiã poſita ſit, non ut, id eſt, ſignificet. Neque, Maieſtate, lego, pro maieſtatis; cũ alienus etiam generãdi caſu coniungatur: ut libro I. de Finibus 51. Quis alienũ putet eius eſſe dignitatis, quã mihi quiſque tribuit? & de Vniuerſitate 198. Naturã fugientem, & eius copulationis alienã. & Salluſtius in Cat. Domus D. Bruti propinqua foro, neque aliena cõſilij propter Semproniam. & Lucretius libro VI. Alienáq; pacis eorum. & infra, Nec tamen hæc ita ſunt aliarum rerum aliena.*

131.

QVORVM *interpres*] L. Cotta: *de quo Suetonius in Iulio Cæſare his uerbis. Percrebuit fama, L. Cottã XV uirũ ſententiam dicturum, ut, quoniam libris fatalibus contineretur, Parthos niſi à Rege nõ poſſe uinci, Cæſar Rex appellaretur. Ex quo Ciceronis locus illuſtratur, et ſimul intelligitur, libris ſibyllinis interpretandis XV uiros præfuiſſe.*

131.

QVAE *Ennius fecit*] *Puto hoc inducendum, ut gloſſam præcedentis uerbi.*

139.

STIRPES *omnes eijciendæ ſunt*] *Elidẽdæ, nõ dubito quin corrigendum ſit, ut cum uerbo, ſtirpes, &*

cum uerbo item, propaganda, quod in ſuperiore membro poſitum eſt, in trallatione conſentiat. Sic etiam locutus eſt Tuſculanarum *quæſtionum libro* III. *pagina* 208 : Stirpes, *inquit, ægritudinis, trunco euerſo, omnes elidendæ.*

141.

QVID *autem magnum, et naufragum illum ſine nomine in riuo eſſe lapſum?*] Tollenda *ſtellulæ nota, neſcio quo modo è regione poſita. ſenſus eſt: quid mirũ eſt, naufragum quoque illũ in riuo eſſe lapſum? intulit autem poſt uocem magnũ particulam, et, propterea quòd iam exemplũ de* Daphita, *&* de Philippo *confutarat: quaſi diceret, præterea.*

160.

DISPVTARI *ſolent nimirũ iſta*] Vetuſtũ *exemplar* Maffei, Diſputari *ſolet nimirum iſta: unde mihi orta coniectura eſt, nimirum iſta, gloſſam fuiſſe, eamq́; omnino eſſe inducendá: quod tamen prius non adducar ut faciam, quàm id mihi per antiquos libros licere perſpiciam.*

162.

VNDE *enim illa*] Rectius *ex antiquo libro,* Vnde *eſt illa: nam coniunctio, enim, non ita cũ præcedenti, aut cum inſequenti membro cohæret.*

163.

ATTICE * *uidetur*] Tale *quidpiam ſuſpicor deeſſe,* Vt *opinor: ut ita continuata oratione legatur.* Attico, *ut opinor, uidetur, mihi quidem certe, ex natura ortum eſſe ius.*

167:

ESSE *uoluerũt*] *Recte,noluerũt,legit iuriſcõſultorum princeps Alciatus in libello de quinque pedũ præſcriptione.* & *paulo poſt, Sed nos tres arbitri.*

168.

SVIS, *omnibusq; naturæ coniunctos*] *Suis cõiunctos, non uideo quo ſenſu legatur. rectius uideretur, ſibi.*

170.

EOSDEM *migrare*] *Eos demigrare,crederem eſſe corrigendum:* & *paulo poſt,Videar adduci,pro uideam adduci.*

170.

CVM *pro Ambio*] *Quis hic Ambius fuerit,ignoratur: neque pro eo Ciceronem, aut Põpeium dixiſſe, comperimus: utrunque autem pro Balbo; pro quo extat luculenta Ciceronis oratio: itaque corrigo, Cum pro Balbo,approbante Maffei libro manuſcripto.*

170:

QVAM *ex Quinto ſæpe audio*] *Ineptũ, ſi ad amœnitatem referatur: potius referendum uidetur ad id, quod ſequitur de Thebano Epirote:* & *pro, Quã, legendum, Quemadmodum: quam uocem ita ſcimus à librarijs nõnullis apice ſuperimpoſito contrahi ſolere, ut interdum uel Quam, vel aliud ſimile potius, quàm quemadmodum, ſignificare uideatur.*

173.

NE'VE *nouos,ſed ne aduenas*] *Verã lectionem eſſe puto,Ne'ue nouos,et ne aduenas; parua admodũ,* & *propè nulla mutatione; ſiquidem, ſet, ueteres ſcri-*

bebant pro, ſed; & ſæpe hoc mendi genus deprehendimus, cum alicuius uerbi prima litera ex ultima antecedentis ſumpta, & repetita eſt. Maffei *liber habet,* Ne'ue *nouos, ſiue aduenas. antiquitatem magis oleret,* Ne'ue *nouos, ne'ue aduenas.*

173.

TEMPLA *liberata & efflata*] Ex *antiquorũ teſtimonio, & auctoritate legendum eſt,* Effata. *nam* M. Varro *de lingua lat.* Hinc, *inquit, effata dicuntur, quòd augures finem auſpiciorũ cœleſtiũ extra urbem agris ſint effati. hinc effari templa dicuntur. ab auguribus effantur, qui in his fines ſunt. hinc fana nominata, quòd Pótifices in ſacrãdo fati ſint finem.* Et Gellius *lib. xiij. cap. xiiij. de pomœrio his uerbis.* Pomœriũ *quid eſſet,* Augures *populi* R. *qui libros de auſpicijs ſcripſerunt, iſtiuſmodi ſententia definierũt.* Pomœriũ *eſt locus intra agrum effatum, per totius urbis circuitũ penè muros, regionibus certis determinatus: qui facit finem urbani auſpicij. & in eodem cap. neque poſtea* D. Iulius, *cũ pomœrium proferret, intra effatos urbis fines incluſerit.* Pomœrium *eſt circa murũ locus, quem in cõdendis urbibus quondã* Hetruſci, *quà murum ducturi erãt, certis circa terminis inaugurato conſecrabãt.* Vti *appareat, effari, & cõſecrari idem eſſe.* Præterea Liuius *lib.* I. Iouis Statoris *ædem uotam, ut* Romulus *ante uouerat: ſed fanum tantum, id eſt locus templo effatus iam ſacratus fuerat.*

174.

VT *& tu rogas*] Alluſit *ad tabellas, in quibus ſcriptum erat, uti rogas.* Vide *ad* Atticum *lib.* I. & Li-

uium libro XXXIII.

175.

MALAE *Fortunæ,deteſtataq́;*] *In antiquiori=bus libris, Malæ* Fortunæ *deteſtatur. ut exiſtimem uer=bũ,deteſtatur,eſſe inducẽdũ,ueluti gloſſam ab aliquo ad ſcriptam ad id,quod ſequitur,Quæ omnia eiuſmodi re=pudianda ſunt : ut oſtenderet* Ciceronem *eiuſmodi o=mnia deteſtari.*

177.

EVMOLPIDAE'QVE NOSTRI] *Aut corrigendum,*Eumolpidaq́; *ueſtri : aut in nomini bus perſonarum error eſt : nam* Eumolpidæ *ſacerdo=tes erãt* Athenis. *repetam igitur quod ſupra eſt, idq́;, ut eſt in* Maffei *libro,perſcribam.* Verſatur *oratio. at uero, quod ſequitur, quo modo aut tu aſſentiare, aut ego reprehendam?*M.*ſanè quæro* Tite.*quid tandem id eſt?* Att.De *nocturnis ſacrificijs mulierum.*M.Ego *ue=ro aſſentior, excepto præſertim in ipſa lege ſolenni ſa=crificio ac publico.*Att.Quid *ergo aget* Iacchus, Eumol *pidæq́; noſtri, & auguſta illa myſteria : ſiquidem ſa=cra nocturna tollimus? non enim populo* R.*ſed omni=bus bonis, firmiſq́; populis leges damus. excipis,credo, illa,quibus ipſi initiati ſumus.* M. Ego *uero,&c.* Hoc *totum uacare mendo exiſtimamus. nam illud, ſanè quæro* Tite,*refertur ad memoriam. quæro inquit,quid ſit quod in lege ſequitur. deinde, quaſi reminiſci non poſſet, infert. quid tandem id eſt?*

182:

ASTIM *cum illo*] Ex Maffei *libro legendũ eſt, ne in* Aſtico *ſepeliretur.* Aſticus *autem locus erat* Athe

nis, ubi liberi homines ſepeliebantur, cum alibi mercedem pro ſepulcro penderent.

182:

DOMVS'QVE *funeris*] Dominuſq; *funeris, opinor emendandum: quemadmodum etiam in oratione in* Vatinium *dixit*, Dominus epuli.

188:

PERTVRBANDAS] *Tollenda aſteriſci nota ſine cauſa appoſita.*

188:

SAPIENTIA *maiore nihilo uide*] Alij, Nihilo *uideris, ſenſu mihi quidē parū probato.* Maffei *liber habet, ſapientia inde maiorum non ne uides, quod: ut putem eſſe legendum: ſapientiam maiorum non ne uides, quòd conceſſa &c.*

189.

QVO'D *ſi is caſus. &c.*] Hic locus ex Maffei *libro ita uidetur eſſe corrigendus.* Quòd *ſi is caſus fuiſſet rerum, quas pro ſalute* Reip. *geſſimus, ut non omnibus gratus eſſet, & ſi nos multitudinis uis furentis inflammata inuidia pepuliſſet,* Tribunuſq; *aliquis in me populum, ſicut* Gracchus *in* Lenatem, Saturninus *in* Metellum, *incitaſſet: ferremus ò* Quinte *frater: etc.*

290:

QVI *eas frangere deberent, cupiditatis eiuſdem tenerentur?*] Etſi *teneor cum genitiuo legitur apud* Plautum: *tamen & ad ſententiam, & ad uſum loquendi magis placeret hæc lectio:* Qui *eas frangere deberent, eiſdem tenerentur.*

190:

QVAECVNQVE *mutatio morum extiterit, eandem in populo ſecuturá*] Cum de præteritis oratio ſit, apparet legendum eſſe, In populo ſecutam.

190:

IVDICANDO *quin in lege*] In uerbo, quin mendum eſſe conſtat: neque uetuſti libri diſcrepant. forte, itemq́; legendum ſit.

191:

FLETVS] Fluctus, recte putat eſſe legendum Hieronymus Ferrarius uir pereruditus. eſt autem ſenſus: Faciebat Gratidius Arpini, quod poſt Romæ filius eius Marius fecit. hoc autem tranſlatis uerbis eleganter expreſſit.

191:

AC *noſtro quidem, qui cum*] Si relatiuum, qui, tollatur, mendi nihil ſupererit. non enim aſſentior ijs, qui illud, Ac noſtro quidem cum præcedenti membro connectunt: ex quo inepta planè, atque inſulſa fieret ſententia. noſter autem ſine ſubſtantiuo quandoque ueteres uſurpabant, ut Terentius in Phorm. Noſter, quid ageret, neſcire: & Cicero in epiſt. fam. 236: Quòd noſtra tibi gratias agit.

192:

DILIGENTIAE *memoriam eſſe*] Corrigo ex Maffei libro & ex ſenſu, diligentis memoriæ eſſe. nam illud, diligentiæ memoriam eſſe, frigidam habet ſententiam, & perabſurdam.

192:

OPEM *referre*] Opem Reip. ferre, coniecturá

ſecutus emendo. erroris origo, ut opinor, ea fuit, quòd in antiquis libris cum ſcriptum eſſet, R. P. *ferre, pro* Rei *publicæ ferre, ab imperitis immutatum eſt, & ſcriptum referre.*

193.

SERVI, *& latrones*] *In antiquis libris,* Serui *atque patroni, et,* Serui, *& patroni tui, legebatur: nos,* Serui *et latrones, emendauimus: ut tamen, ſi quis melius attulerit, libenter eum ſecuturi ſimus.*

193.

SEQVITVR *de captis pecunijs, de ambitu legis*] *Adiutus à uetere ſcriptura emendaui:* Sequũtur *de captis pecunijs, de ambitu leges. duo enim capita, quorum alterum ad captas pecunias, alterũ ad ambitũ pertineret, leges appellat: ut paulo ante, cũ dixit,* Leges *præclariſſimæ de* XII. *tabulis tráslatæ duæ, quarũ altera priuilegia tollit, altera de capite ciuis rogari, niſi maximo comitiatu, uetat.*

196.

EXPLICANDVM *uidetur, eſſe cognitio*] Verba Platonis *in* Timæo *hæc ſunt.* ὡς ἄρα τοὺς λόγους, ὧν πέρ εἰσὶν ἐξηγηταί, τούτων αὐτῶν καὶ συγγενεῖς ὄντας. *ex quibus apparet legendum eſſe, cognatio; non, cognitio: ut fortaſſe ita locus reſtituendus ſit.* In *omni oratione, cum ijs rebus, de quibus explicatur, uidetur eſſe cognatio.*

196.

RECTE *ne igitur, etc.*] *Videtur ita corrigendum.* Recte *ne igitur unum mundum dixerimus; an fuit, plures & innumerabiles, dictu uerius & melius?*

tranſtulit enim Platonis locum totidem uerbis : quem ſubijciemus, ut, ſi quis uelit, conferre poſſit. πότερον οὖν ὀρθῶς ἕνα οὐρανὸν προσειρήκαμεν; ἤ, πολλοὺς καὶ ἀπείρους, λέγειν ἦν ὀρθότερον.

197.

DEIVNCTA] *Ex ſenſu, & ex Platone corrigo, Deuincta.*

197.

ALTERA *gigneretur*] *Alter, legendum eſſe, & ſenſus & uerba Platonis oſtendunt. mirũ autem, tam multis mendis hunc de uniuerſitate librũ ad hunc diem refertum fuiſſe, cum ex collatione Platonis non ille quidem ubique, ſed certe plurimis in locis potuerit emendari.*

198.

CONCLVDVNTVR: *& globoſus*] *Recte : neque mutatione opus eſt. græce tamen ſic :* διὸ καὶ σφαιροειδής. *quod eſt, Quare & globoſus.*

198.

QVOAD *eius præſtabat indicio diſſimilitudini ſimilitudo*] *Senſus requirit, ut legatur, Quòd eius : idq; potius græca uerba ſignificant:* νομίσας μυρίῳ κάλλιον ὅμοιον ἀνομοίου.

198.

INGRESSVS *corpore ſuſtineret*] *Maffei liber, Ingreſſurus corpus ſuſtineret. uerã lectionem puto, Quibus ingreſſus corpus ſuſtineret. græca uerba,* οὐδ᾽ ὅλως τῆς περὶ τὴν βάσιν ὑπηρεσίας.

198.

FIGVRAE *eius*] *Antea, Figuratus. nos græca*

uerba ſecuti, Figuræ eius, emendauimus, & proxime, cohiberet maxime, cũ antea legeretur, cohiberet. maxima. quo loco ſententiam diſtinctio mutabat.

198:

QVI erat] *Græca lectio*, ὄντος ἀεὶ λογισμὸς θεοῦ: *ut uideatur legendum, Qui ſemper erat.*

198:

NATVRAMQVE *illam, quam alterius diximus, uel cum eadem coniunxit*] *Vel, expungendum; &, ui, reponendũ.* τὴν θατέρου φύσιν δύσμικτον οὖσαν εἰς ταυτὸ συναρμοττουβίᾳ.

198:

PERMISCENS *cũ materia*] *Diſtinguendum à ſuperioribus, et, Autem, addendum: ut ſit, Permiſcens autem cũ materia.* μιγνὺς δὲ μετὰ τῆς οὐσίας.

199.

ATQVE *ita cum alterum eſſet exteriorem amplexus orbem*] *Et ſenſus, & græca lectio indicat hæc duo uerba deſiderari, Alterum interiorem: ut hic ordo ſit, Atque ita cum alterum eſſet exteriorem, alterũ interiorem amplexus orbem. quod etiam ex inſequenti membro clarius oſtenditur, cum ſubijciat, illũ eiuſdem naturæ, hunc alterius nominauit. græca uerba Platonis hæc ſunt:* καὶ τὸν μὲν ἔξω, τὴν δ᾽ ἐντὸς ἐποιεῖτο τὸν κύκλον, τὴν μὲν οὖν ἔξω φορὰν ἐπεφήμισεν εἶναι ταυτοῦ φύσεως, τὴν δ᾽ ἐντὸς τῆς θατέρου.

199.

EAMQVE, *quæ erat eiuſdem, detorſit à latere in dextram partem; hanc autem citimã et à media*] *Ex græcis uerbis uidetur emendãdum, Eumq;, qui erat*

eiuſdem,detorſit à latere in dextram partem ; hūc autem alterius,à media etc. eſt enim de orbibus oratio,ut in Platone *perſpicitur . & uerbum,citimam, nō eſt in Maffei libro, ſed , item, pro eo .*

199:

RATIONIS, *contentionisq; &c.*] Totum *hunc locum opinor ita eſſe corrigendum :* Rationis *cō-centionisq; (ἁρμονίη græce) compos & particeps : quo nihil ab optimo & præſtantiſſimo ſempiternarum rerum & ſub intelligentiam cadentium genitore melius procreatum .* λογισμοῦ δὲ μετέχουσα καὶ ἁρμονίας ψυχή . τῶν νοητῶν ἀεί τε ὄντων ὑπὸ τοῦ ἀρίστου, ἀρίστη γενομένη τῶν γεννηθέντων.

199:

QVIPPE *qui,&c.*] *Hic locus ex græcis uerbis ita corrigendus.* Q*uippe qui ex eadem iunctus,alteráq; natura,adiuncta materia, temperatione trium partiū, proportione compactus,ſe ipſe conuerſans,cum materiā mutabilem arripuit, & cum rurſus indiuiduam atque ſimplicem,in ſe omnis mouetur,etc.*

199:

RATIO *autem uera*] Aliȷ, Ratio *autē utraque , non recte . iȷſdem enim uerbis græca lectio reſpōdet :* λόγος δὲ ἀληθής .

200.

SINE *uoce,& ſine ullo ſono*] Si *quis græcā lectionem ſequatur,intelliget addendum,reuoluta :* φερόμενος ἄνευ φθόγγου καὶ ἠχῆς . *& quod ſequitur, legendum,cum eam partem;non,cum eandem partem : ex græcis uerbis,* ὅταν μὲν περὶ τὸ αἰσθητὸν γίγνηται .

200.

ORBIS *illius generis alterius*] *Vt hoc totũ ſine interſpiratione cum ſuperioribus continuetur, & omnia referantur ad illud, Tũ opiniones: crederem legendum, Orbiſq; illius generis alterius: ex græcis uerbis,* καὶ ὁ τοῦ θατέρου κύκλος. *quæ etiam uocem, Illius, uacare ſignificant.*

200.

ITA *uim ſuam*] *Recte à ſuperioribus interuallo diſtinctum: nam ad quinquaginta uerſus intercepti ſunt.*

200.

QVANDO *igitur, etc.*] *Hoc totũ ſi cũ græco conferas, intelliges ad hunc ferè modũ eſſe reſtituendũ. Quando igitur unũquodque eorum ſyderum curſum decorũ eſt adeptum, quibus erat motus temporis cõſignãdus; colligataq; corpora uinculis animalibus animantia orta ſunt: tum imperio parere didicerunt.*

201.

TERTIVM ⁎ *terreſtre quartũ*] *Reſtituo, Tertiũ aquatile, terreſtre quartũ. hæc enim græca uerba:* τρίτη δὲ ἔνυδρον εἶδος: πεζὸν δὲ καὶ χερσαῖον, τέταρτον.

201.

CVM'QVE *ſimilẽ uniuerſitatis naturæ efficere uellet*] *Nihil muto, tamen magis arrideret, Vniuerſitatis figuræ, quàm, uniuerſitatis naturæ.* τῷ δὲ παντὶ προσεικάζων.

201.

COMITE'QVE *eum ſapientia quamoptimæ*

mentis effecit] *Adſcribam græca uerba, quibus latina haud planè reſpondent.* τίθησί τε εἰς τὴν τοῦ κρατίστου φρόνησιν, ἐκείνῳ ξυνεπόμενον.

201.

HVNC *uarietate diſtinctum.*] *Ex Maffei libro, & ex Platone, Hac uarietate diſtinctū, reſtituo.*

201:

IAM *uero terrá, etc.*] *Græca uerba recitemus, ut, quo modo latina ſint reſtituenda, uideamus.* γῆν δὲ τροφὸν μὲν ἡμετέραν, εἱλουμένην δὲ περὶ τὸν διὰ παντὸς πόλον τεταμένον, φύλακα καὶ δημιουργὸν νυκτός τε καὶ ἡμέρας, ἐμηχανήσατο πρώτην καὶ πρεσβυτάτην σωμάτων ὅσα ἐντὸς οὐρανοῦ γέγονε. *Ex quibus apparet, latinam orationem ita eſſe corrigendam. Iam uero terram, altricem noſtram, quæ traiecto axe ſuſtinetur, diei noctisq; effectricem, eandemq; cuſtodem, primam & antiquiſſimam corporum uoluit eſſe eorum, quæ intra cœlum gignerentur. Maffei liber non nihil hanc emendationem adiuuat: nam pro, eorū qui, habet eorumq;: cum uera lectio ſit, eorum quæ.*

201:

RVRSVSQVE *emerſi errorem incutiāt rationis expertibus*] *Corrigo, terrorem incutiant, uel, ut eſt in Maffei libro, horrorem incutiant.* καὶ πάλιν ἀναφαινόμενοι φόβον καὶ συμεῖα τῶν μετὰ ταυτὰ γενησομένων τοῖς δυναμένοις λογίζεσθαι πέμπουσι.

201:

VSVRPARE, *atque appellare uidemus*] *Paſſiue puto eſſe legendum, uſurpari atque appellari uidemus. nam in Platone,* λεγομένους ἴσμεν.

202:

NON *ſunt diſſoluta me inuito*] Alij, Hæc *ſunt indiſſoluta me inuito.* Corrigendum *puto,* Hæc *ſunt indiſſolubilia me inuito. hoc enim græca uerba ſignificãt;* ἃ δι᾽ ἐμοῦ γενόμενα, ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος. *id eſt, quæ per me facta ſunt, non diſſoluentur, ſi ego uoluero.* Cicero *uertit illud,* ἐμοῦ γε θέλοντος, *me inuito. quod tamen eandem habet ſententiam, quam haberet, me uolẽte : ut, qui conſiderabit accuratius, intelliget.*

202:

TENEAT *autem oportebit, ut eodẽ nequid abſit, quæ à me ipſo effecta ſint, quod deorum uitam poſſit adæquare*] Corruptus *locus,* & *fortaſſe mutilus : quem ex græcis uerbis qui uoluerit emendabit.* δεῖ δὲ, εἰ μέλλει τέλειος ἱκανῶς εἶναι δι᾽ ἐμοῦ δὲ ταῦτα γενόμενα, καὶ βίου μετασχόντα, θεοῖς ἰσάζοιτ᾽ ἄν. *ac fortaſſe non abſurde, mutatione certe parua, ſic corrigi poſſit.* Teneat *autem oportebit, ut ex eo nequid abſit. ſed quæ à me ipſo effecta ſint, deorum uitæ poſſint adæquare. nam* & Maffei *liber uerbum,* Quod, *inducit.*

202:

SVPERISQVE *permiſtionis*] Forte, *ſuperiorisq; permiſtionis.* τὰ τῶν πρόσθεν ὑπόλοιπα κατεχεῖτο μίσγων.

202:

NISI *quòd, etc.*] Plato *ſic.* ἀκήρατα δ᾽ οὐκέτι κατὰ ταῦτα ὡσαύτως, ἀλλὰ δεύτερα καὶ τρίτα : *quæ referuntur ad uerbum* ὑπόλοιπα: *ut uideatur in* Cicerone *legendũ :* Niſi *quòd nõ ita incorruptas, ut eæ quæ ſemper idem, ſed à dijs ſecundas ſumebat atq; tertias.*

202.

C V M *autem animis corpora cum neceſſitate inſe uiſſet, cumq́; ad corpora neceſſitate tum abſceſſio fie- ret, tum acceſſio, neceſſe erat, &c.*] Trallatio cũ græ cis uerbis non planè congruens. quòd ſi uerius uertere quis uelit, ita ſcribet. Cum autẽ animos corporibus ne- ceſſitate inſeuiſſet, cumq́; ad corpora tũ acceſſio fieret, tum abſceſſio: primo neceſſe fuit ſenſum exiſtere unũ, communemq́; omnium, uehementiore motu excitatum, coniunctumq́; naturæ. quã lectionem & antiqui libri quadam ex parte probãt. Græca autẽ uerba hæc ſunt. ὁπότε δὴ σώμασιν ἐμφυτευθεῖεν ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ μὲν προσίοι, τὸ δὲ ἀπίοι τοῦ σώματος αὐτῶν, πρῶτον μὲν αἴσθησιν ἀναγκαῖον εἴη μίαν πᾶσιν ἐκ βιαίων παθημάτων ξύμφυτον γίγνεσθαι.

203.

A L I O S *in terra, alios in luna*] Terram et Lu nã accuſandi caſu, rectius legetur. græca quidem uer ba ſignificant, Solem & Lunam, non Terram & Lu- nam. τοὺς μὲν εἰς ἥλιον, τοὺς δ' εἰς σελήνην.

203.

D E I N D E *ut huic animãti, etc.*] Si græca uer ba ſequamur, ita corrigemus: Deinde ut huic animãti principes ſe ducesq́; præberẽt, uitamq́; eius pulcherrime regerent, et gubernarent, niſi ſi ipſe ſua culpa ſibi ali- quid miſeriæ quæreret. καὶ πάνθ' ὅσα ἀκόλουθα ἐκείνοις ἀπεργασαμένοις ἄρχειν, καὶ κατὰ δύναμιν ὅτι κάλλιστα καὶ ἄριστα τὸ θνητὸν διακυβερνᾶν ζῷον, ὅτι μὴ κακῶν αὐτὸ ἑαυτῷ γίγνοιτο αἴτιον.

203:

MODO *huc, modo illuc*] *Poſt hæc uerba, ubi ſpatium in noſtris libris eſt, amplius* LXXX *uerſus deſiderantur.*

203:

CVM *ignis oculorum cum eo igne, qui eſt ob os offuſus, ſe confudit, & contulit*] Non *nihil deeſt: nam in* Platone *ſic.* τοῦ πέρὶ τὸ πρόσωπον πυρὸς, τῷ πέρὶ τὴν ὄψιν πυρὶ, περὶ τὸ λεῖον καὶ λαμπρὸν ξυμπαγεῖ γιγνομένῳ.

203:

ADIVVANTIA *cauſarum*] Lego, Adiumenta *cauſarum, & ex* Maffei *libro, & ex* Platonis *uerbo: quod enim ille dixit,* ξυναίτια; *recte uertit* Cicero, *adiumenta cauſarum.*

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

SERIES LITERARVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z, AA BB CC DD EE.

Omnes quaterniones.

APVD ALDI FILIOS.

VENETIIS, M. D. XLVI.

LL
VIII
24.

Jo: Roncha

Broncha

fr. alberti